

2012

CIBINIUM

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA

CIBINIUM

2012

Editura „ASTRA Museum”
Sibiu, 2012

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Coperta I-IV:

Foto: Louis GUERMOND

Colegiu de redacție:

Acad. Paul NIEDERMAIER

Dr. Ilie MOISE

Drd. Valeriu OLARU

Drd. Mirela CREȚU

Valer DELEANU

Drd. Maria BOZAN

Drd. Ciprian ȘTEFAN

Dr. Ovidiu BARON

Secretar de redacție:

Delia VOINA

Corecturi:

Mirela CREȚU

Valeriu OLARU

Delia VOINA

Fotografii:

Arhiva Muzeului ASTRA

Alexandru OLĂNESCU

DTP:

Delia VOINA

Mihaela BASARABĂ

Mirela CREȚU

Adresa Editurii „ASTRA Museum”

Piața Mică, nr. 11, 550182, Sibiu

Tel.: + 0269/20.24.00

Fax: + 0269/20.24.11

e-mail: office@muzeulastra.ro

**Responsabilitatea pentru conținutul articolelor revine în întregime
autorilor.**

© 2012, Toate drepturile sunt rezervate autorilor.

ISSN 1842-0249

ISSN-L 1842-0249

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

CUPRINS

CULTURĂ MATERIALĂ

Maria BOZAN, Gabriela CĂLIN-MIHĂLȚIAN, Marius SUCIU, Simona MORONI, Benedetta ORLANDO DIGITIZAREA ÎN SLUJBA PATRIMONIULUI MUZEAL. BAZA DE DATE ONLINE A COLECȚIILOR MUZEULUI DE ETNOGRAFIE UNIVERSALĂ „FRANZ BINDER” DIN SIBIU	7
Marius SUCIU MUZEUL PRIN FEREASTRA CALCULATORULUI	21
Olimpia COMAN-SIPEANU CENTRUL DE PICTURĂ PE STICLĂ ȘCHEII BRAȘOVULUI ILUSTRAT ÎN COLECȚIA MUZEULUI ASTRA, SIBIU	26
Valerie DELEANU CĂRUȚE TRADIȚIONALE DIN ȚARA OLTULUI	44
Lucian Nicolae ROBU ASPECTE DE MORBIDITATE, PROFILAXIE MEDICALĂ ȘI MORTALITATE ÎN TRANSILVANIA RURALĂ INTERBELICĂ. STUDIU DE CAZ ASUPRA PUBLICAȚIILOR MEDICALE ALE ASTREI	87
Dorel MARC FOLCLOR IDENTITAR ÎN CULTURA CARPATICĂ. CULEGERI DIN SATUL VIDACUT (JUDEȚUL HARGHITA). RESTITUIRI DIN ARHIVE	105
Carmina MAIOR STĂNA. REVISTA „UNIUNII OIERILOR” DIN ROMÂNIA	113
Oana Mirela BURCEA DIN ISTORIA ȘI TRADIȚIILE CORTORARILOR DIN SUDUL TRANSILVANIEI	138
Alexandra GRUIAN FRUMOASA LUMII, VITEAZA LUMII SAU TĂRĂMUL DE DINCOLO DE NORI	148
Raluca ILIUȚ BISERICI DE LEMN DIN JUDEȚUL SIBIU. MĂRTURII ALE CIVILIZAȚIEI LEMNULUI. CIRCUIT TURISTIC RELIGIOS	155

Mihai GEORGÎĂ	CONTRIBUȚII LA ISTORIA CONSTRUCȚIEI BISERICILOR DIN TURNU ROȘU (PORCEȘTI) ȘI BOIȚA	175
Lucian Emil ROȘCA	NOTAȚIA TRADIȚIONALĂ A MUZICII FOLCLORICE DIN PERSPECTIVA ISTORICĂ	184
Liliana OPRESCU, Raluca ANDREI	UN PROGRAM INTERNAȚIONAL ÎN COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA. NOAPTEA EUROPEANĂ A MUZEELOR 2012. MUZEELE ÎNTR-O LUME ÎN MIȘCARE. PROVOCĂRI NOI. INSPIRAȚII NOI	190

RESTAURAREA PATRIMONIULUI NAȚIONAL

Adrian RAUCA	RUINA BISERICII EVANGHELICE DIN JELNA. PROBLEME DE PREZENTARE ESTETICĂ ALE UNOR FRAGMENTE DE PICTURĂ <i>AFFRESCO</i>	203
Ana-Irina MOTRONEA	DEGRADĂRI ALE OPERELOR DE ARTĂ CAUZATE DE FACTORUL UMAN. ICOANA ÎMPĂRĂTEASCĂ PE SUPPORT DE LEMN <i>SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL</i>	210
Dana LĂZUREANU	STUDIUL TEHNICII ȘI MATERIALELOR CONSTITUTIVE ALE ICOANELOR PE STICLĂ ȘI LEMN DIN COLECȚIA COMPLEXULUI NAȚIONAL MUZEAL ASTRA	218
Vasilica IZDRAILĂ, Cornelia KERTESZ, Iulia TEODORESCU, Daniela LĂZUREANU, Ileana CHIRTEA	INVESTIGAREA ȘI RESTAURAREA UNUI VEȘMÂNT PREOȚESC	228
Gabriela NEGOESCU	SIMBOLISTICA ORNAMENTICI MOBILIERULUI PICTAT DIN SPAȚIUL TRANSILVĂNEAN	240
Anca PRIPON	RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DIN COLECȚIA COMPLEXULUI NAȚIONAL MUZEAL ASTRA SIBIU. PROBLEMATICA REPICTĂRIILOR	250
Florența MOGA	METODE ȘI TEHNICI DE RESTAURARE A UNUI CHIMIR	260

ANIVERSĂRI COMEMORĂRI

Ilie MOISE	
HORST KLUSCH '85	266
Ana GRAMA	
DOMNULUI DIRECTOR CORNELIU BUCUR, <i>LA MULȚI ANI!</i>	268
Lucian Nicolae ROBU	
<i>IN HONOREM</i> EMILIA PAVEL	271
Valerie DELEANU	
VASILE AVRAM ȘI MUZEUL DIN DUMBRAVĂ	275
Carmina MAIOR	
IN MEMORIAM: ILIE COLTOR CONSTANTINESCU (1950-2012)	279

PREZENTĂRI DE CARTE

Alexandra GRUIAN	
<i>Studii și comunicări de etnologie</i> , Tomul XXVI / 2012, serie nouă, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2012, 256 p.	284
Valerie DELEANU	
Ioan Augustin Goia, <i>Economie rurală tradițională în nord-vestul Transilvaniei. Coordonatele sistemului local – agricol de creștere a ovinelor (sec. XII-XX)</i> , Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012	288
Valerie DELEANU	
Rusalin Ișfănoni, <i>Pădurenii Hunedoarei</i> , București, Editura Mirabilis, 2006	290
Valerie DELEANU	
Constantin Drăgulescu, <i>Între râuri</i> , Sibiu, Editura Alma Mater, 2007	292
Constantin POPA	
<i>Morile de vânt din Dobrogea. Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnologiei românești</i> , Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2012, 350 p.	294
Lucian Nicolae ROBU	
Karl Markus Gauss, <i>Europeni care se sting. Note de călătorie despre sefărzii din Sarajevo, germanii din Gottschee, arbăreși, sorbi și aromâni</i> , Humanitas, București, 2006, 96 p.	296

CULTURĂ MATERIALĂ

DIGITIZAREA ÎN SLUJBA PATRIMONIULUI MUZEAL BAZA DE DATE ONLINE A COLECȚIILOR MUZEULUI DE ETNOGRAFIE UNIVERSALĂ „FRANZ BINDER” DIN SIBIU

**Maria BOZAN, Gabriela CĂLIN-MIHĂLȚIAN, Marius SUCIU,
Simona MORONI, Benedetta ORLANDO**

Taking into account that the new information technologies must benefit the collective memory, the online digitization of the museum cultural heritage became during the last decades a key objective at European level. With the advent of the Internet, many museums, as traditional information providers, created virtual access to their galleries and collections. The “Franz Binder” Universal Ethnography Museum from Sibiu, department of the ASTRA National Museum Complex, can be visited on the Internet since 1996. Its valuable collections coming from all over the world and its pioneer position in the Romanian network of ethnographical institutions as the unique museum of this kind in the country, recommend it as an ideal partner for collaborations. In this cultural context, the online visibility is considered very important for its future development. The “Franz Binder” Museum improved the presentation online of its heritage in 2011, with the publication of the online Selective Catalogue of an exceptional African collection that Franz Binder donated in 1862. At the address <http://www.binder.muzeulastra.ro/catalogselectivbinder/> the visitors can enjoy seeing and learning about a selection of 200 outstanding pieces coming from Bhar al-Ghazal and find more information about Franz Binder life and travel in Africa. Before the end of 2012, a first segment of a database of the “Franz Binder” Museum collections will be launched online. Given the importance of the museum’s African collections (over 50% from the total number of objects that the museum holds), the database begins with objects coming from that continent. Information and images about 150 specific items, which are highly significant thanks to their ethnographical, documentary and historical meaning, will be found there. The visitors will have the possibility to consult entries that give information about: the geographic and ethnic origin of the objects (continent, country and/or cultural group); inventory number; category/classification (name of the object and function); age of the object; field collector/donor. There is also an entry with a short description of every object presented. Providing a large body of information about the museum African collections, Maria Bozan and Gabriela Călin-Mihălțian carried out the scientific mission. They fulfilled and checked most of the information for the entries. The photographs were made by Alexandru Olănescu, Maria Bozan and Gabriela Călin-Mihălțian. Marius Suciu implemented the technical part, accomplishing the design of the database; he resized the photograph, too, in order to allow a rapid search of the images. The creation of the online database included also a very interesting pedagogical dimension. Simona Moroni and Benedetta Orlando from Perugia University, Italy, who benefited of an Erasmus Placement’ grant in 2012, volunteered at the “Franz Binder” Museum for three months. Having Maria Bozan as a tutor, they learnt and practiced operations of cataloguing ethnographic objects, introducing information in the data bank about over 50

African objects which they studied in the permanent exhibition. The database is a result of teamwork, which was organized by Maria Bozan, scientific researcher in ethno-museology and coordinator of the "Franz Binder" Museum. The article includes contributions written by the members of the team. Marius Suciu made a description of the database, with its technical parameters of construction and implementation: technologies open-source PHP, MySQL, with server Web Apache. Gabriela Călin-Mihălțian presented the scientific information about the contemporary sub-Saharan collection Mayaya & Hliban and the very interesting objects she selected for online publication, as well as the ethno-museological reasons for her choice. Simona Moroni and Benedetta Orlando (who studied 54 African objects donated by Franz Binder, which are displayed in the permanent exhibition of the museum) offered an accurate ethnographic description of their experience as apprentices in museum work. They didn't miss any step which they made in their learning activity by unmediated contact with the museum objects: they described their efforts and the satisfaction they felt for the tasks they fulfilled, and thus offered an indirect proof of the good choice of the tutor to use the oriented discovery as the main educational tool for the training period. As for her, Maria Bozan brought together these contributions, and presented: the importance of the subject; the international and national background of the publication of the database; the principles that structured its creation; the conclusions and the future developments that the online publication of the collections can produce for the museum activities. The texts are integrated and interpreted by this contextual introduction, but they can also be consulted as they were written by their authors.

Accesul la imaginile și la informațiile textuale referitoare la patrimoniul muzeal prin digitizare reprezintă una din prioritățile activității de poziționare favorabilă a instituțiilor muzeale pe rețelele mondiale de distribuire a informațiilor. Analizele privind modul de difuzare în exterior a datelor referitoare la colecții arată că muzeelor li se solicită din ce în ce mai mult ca acestea să fie valorificate și difuzate pe Internet. Ca aplicație multimedia interactivă, publicarea prin această tehnologie a bazelor de date și a băncilor de imagini referitoare la piesele pe care le dețin constituie un mijloc nou de a face cunoscut patrimoniul pentru cele mai variate categorii de utilizatori – public larg, oameni de știință, cadre didactice, elevi și studenți, muzeologi, profesioniști multimedia etc. – considerându-se totuși că acestea se adresează în primul rând grupului reunit în general sub denumirea de „oameni de știință”.

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu¹, care posedă și valorifică un patrimoniu de sorginte extraeuropeană excepțional, cu valoare de unicat în România și, pentru unele segmente, de raritate maximă în lume, și-a propus să demareze publicarea online a colecțiilor pe care le deține. Până la sfârșitul anului 2012, pe site-ul muzeului va fi finalizată postarea unei baze de date care va oferi pentru navigatorii interesați un prim segment de 150 de piese. Conținutul și contextul producerii acestei baze de date pentru spațiul cibernetic s-a dovedit a fi un proces complex, implicând forme de colaborare la nivel științific și educațional. O selecție din considerațiile reunite ale participanților privind această experiență de solidaritate profesională reprezintă subiectul prezentului articol.

¹ Una dintre cele patru unități muzeale componente ale Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu.

Muzeele și Internetul

Marcând punctual sfârșitul mileniului, revista *Museum international* (Paris, UNESCO) dedica două numere consecutive¹ răspunsului la o întrebare: „«cum» exploatează comunitatea muzeală resursele Internetului?” (*Museum International*, 204: 3). Interogația pornea de la constatarea că Internetul – „la origine un proiect de apărare al SUA, demarat în 1969” (Idem: 4) – devenise, începând cu anii 1990, un fenomen de amploare socială, ocupând un loc din ce în ce mai important în activitatea celor mai diferite grupuri umane și organizații, printre acestea numărându-se, desigur, și muzeele cu vizitatorii lor. Problema care se pune pentru marile muzee – sublinia Bowen în 1999 – „nu este dacă «Trebuie să ne creăm un site Web?»», ci «Ce facem cu situl nostru Web?»”. Autorul ținea să sublinieze că – dincolo de diferențele inerente ale accesului la infrastructura Internetului existente în lume și indiferent de etapele străbătute de diferitele muzee în ocuparea unei poziții pentru prezența online – „viitorul difuzării informației trece prin digitizare și conexiune online”, Internetul dovedindu-se a fi, alături de mijloacele de comunicare tradiționale, „un instrument excelent pentru dezvoltarea (și, de fapt, pentru crearea) a numeroase grupări”, în el aliindu-se avantajos „viteza, spontaneitatea și absența barierelor geografice” (Ibidem)².

Importanța tehnologiilor multimedia interactive în cadrul instituțiilor culturale a cunoscut o apreciere continuă, utilizarea lor în muzee fiind deja reperabilă în anii 1980. Dincolo de unele temeri sporadice, cum ar fi posibila concurență dintre muzeul real și pandantul lui virtual, noile tehnologii au fost percepute, în general, ca mult visată cale de a comunica, prin limbajul cultural al artei, istoriei, științei, cu toate tipurile de public. Modernizarea sistemelor de difuzare și de acces la datele patrimoniale, incluzând aici și Internetul, deveneau mari șantiere ale organismelor culturale cu funcții de coordonare. Nu numai că au fost multiplicat inițiativele diferitelor instituții și organizații de publicare a resurselor, dar, chiar dacă în timpuri diferite în diferitele țări, aceste eforturi s-au regăsit structurate în acte normative la cele mai înalte nivele. În Franța, încă din primii ani ai noului mileniu, Ministerul Culturii și Comunicării evidenția dimensiunea de îmbogățire culturală purtată de publicarea resurselor din acest domeniu. Deopotrivă, insista pe necesitatea „asigurării interoperabilității sistemelor la nivel european, implementării unor moduri de producere similară și a unor strategii de parteneriat între instituțiile culturale, întreprinderi și structuri de cercetare” (Dalbera, 2003: 2).

În România, în anul 2008 se aproba Programul național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României³, care avea în vedere digitizarea și stocarea resurselor culturale ale patrimoniului scris, ale patrimoniului cultural mobil și imobil, precum și al celui din domeniul audiovizual și arhivistic. Programul promova la nivel de principiu „noi modele de informare și documentare pornindu-se de la tehnologiile avansate existente”, își propunea, între principalele obiective, „creșterea gradului de accesibilitate a publicului utilizator de internet la resursele naționale” și confirma poziția Bibliotecii Digitale a României de componentă a bibliotecii digitale europene – Europeana.eu (*Hotărâre*, 2008). Între timp, prin intermediul Institutului Român de Memorie Culturală din București, între

¹ Nr. 204 (vol. 51, nr. 4, 1999) și nr. 205 (vol. 52, nr. 1, 2000).

² *Trad. ns.*

³ Prin Hotărârea de Guvern nr. 1676/2008, 10 decembrie 2008.

contribuțiile României pentru Europeana.eu, la data de 24.09.2012 se numărau și 11.416 fișe de bunuri culturale mobile clasate în patrimoniul cultural național (*Site-ul CIMEC* pe Internet).

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” pe Internet

Vizibilitatea Muzeului „Franz Binder” pe Internet poate fi urmărită îndeaproape încă din anul 1996, când Complexul Național Muzeal ASTRA a fost conectat la rețeaua mondială și a fost realizată o primă pagină de prezentare a instituției (Cibinium, 1990-2000: 286), departamentului de etnografie universală fiindu-i alocată o secțiune. Începând cu anul 2003, Muzeul „Franz Binder” posedă un site Web (<http://www.franzbinder.sibiu.ro>), lansat cu ocazia împlinirii a zece ani de la momentul inaugurării sale¹, pe lângă pagina destinată prezentării pe site-ul Muzeului ASTRA. Începând cu anul 2008, pe ultimul site menționat, i se alocă un spațiu generos, accesul fiind posibil nu numai din pagina „home” a site-ului, ci și prin „link” de la www.franzbinder.sibiu.ro. În cadrul contribuției pentru Europeana.eu, la rubrica Complexul Național Muzeal ASTRA, pot fi vizionate și fișele a opt obiecte și/sau ansambluri de sorginte extraeuropeană de la Muzeul „Franz Binder” (*Site-ul CIMEC* pe Internet).

Exceptând Europeana.eu unde avem de-a face cu o bază de date, în celelalte site-uri amintite colecțiile Muzeului „Franz Binder” au fost vizibile doar sub formă de grupaje selective reprezentative. Moment semnificativ, anul 2011 a marcat o schimbare radicală în ceea ce privește difuzarea pe Internet a acestora. Este postat online *Catalogul Selectiv al Colecției Franz Binder* (autori: Maria Bozan și Ciprian Crișan)², o selecție importantă din donația de piese africane, cele mai multe din Sudanul de Sud, făcută de Franz Binder în 1862³. Sunt publicate, respectând normele catalogului clasic și asimilând facilitățile hipertextului, peste două sute de obiecte și fotografii, grupate după categorii, în eșantioane reprezentative.

Catalogul oferă unei palete largi de utilizatori posibilitatea de a viziona segmente importante dintr-o colecție de valoare maximă prin vechime, proveniență și capacitate de documentare istorico-etnografică. Rarisimă, având în vedere că doar vreo 20 de muzee din lume posedă piese relativ similare, intrată în circuit muzeal la mijlocul secolului al XIX-lea, când colecțiile etnografice abia începeau să se formeze, considerată de unii africaniști drept „cea mai veche colecție închisă din regiunea superioară a Nilului pe care o cunoaștem azi” (Hirschberg, 1959), a doua în lume ca număr de obiecte conținute, este firesc ca ea să fi reprezentat punctul de plecare al prezentării online a colecțiilor Muzeului „Franz Binder”.

¹ Meritul major în realizarea acestuia revenindu-i lui Ciprian Petru Crișan, nu „profesionist în informatică sau web designer”, ci „un muzeograf curios din TEAM-ul muzeului”, cum se prezintă el însuși <http://www.franzbinder.sibiu.ro/binder/Page11.html>, precum și, pentru a-i cita cuvintele, „entuziasmului unui grup de muzeografi” de la Muzeul „Franz Binder” („team”-ului, a cărui componență o enumeră la adresa deja menționată).

² Catalogul poate fi vizualizat la adresa <http://www.binder.muzeulastra.ro/catalogselectivbinder/>. Și în cazul catalogului, o mare parte din realizarea tehnică a site-ului îi revine lui Ciprian Crișan.

³ Franz Binder a donat piesele menționate Societății Ardelene pentru Științele Naturii din Sibiu, în prezent colecția fiind administrată de Complexul Național Muzeal ASTRA prin Muzeul de Etnografie Universală care, de altminteri, poartă numele acestui colecționar.

Baza de date online a colecțiilor Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”. Piese din Africa

Baza de date online a colecțiilor Muzeului „Franz Binder” se va alătura celor câtorva, destul de puține încă, dar extrem de meritorii, încercări de difuzare în rețeaua mondială a monumentelor și colecțiilor etnografice din muzeele românești, cum sunt cele 1.322 de monumente (ansambluri, construcții și instalații) din *Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România* sau mult mai numeroasele (6.240) piese etnografice publicate în lista *Bunurilor culturale mobile clasate în patrimoniul cultural național* și regăsibile pe site-ul Institutului de Memorie Culturală din București.

Lucrarea vine în continuarea *Catalogului selectiv online al colecției „Franz Binder”*, menționat mai devreme, propunându-și publicarea unor imagini și informații esențiale referitoare la colecțiile departamentului. Așa cum anunțam mai devreme, pentru anul 2012 este prevăzută furnizarea de date pentru 150 de artefacte provenite din Africa. Baza de date demarează cu acest segment din rațiuni de ordin cantitativ și calitativ. Dintr-un total de peste 3.400 de obiecte gestionate la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, aproape jumătate provin din continentul african. Importanța acestor piese rezidă într-o combinație unică pentru patrimoniul mobil etnografic din România, cu elemente care pot fi identificate, dincolo de originea etnico-geografică, la nivelul vechimii, al frecvenței în plan național și mondial, al varietății tipo-tehnologice a componentelor și, nu în ultimul rând, al nivelului de cercetare și valorificare științifică și etno-muzeologică. La nivelul segmentului obiectelor de proveniență africană intrate în inventarele muzeale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – însumând cea mai mare parte a pieselor donate de călători precum Franz Binder, Carl F. Jickeli, Arthur von Sachsenheim ș.a. – vorbim despre unicitate, vechime, varietate tipologică și tehnologică ridicate la nivel de excelență patrimonială în plan mondial. Importanța etnografică a acestor colecții, ilustrând complexe relații ale oamenilor cu mediul, este dublată de caracterul lor artistic evident, ceea ce le înscrie într-un fenomen mai amplu, caracteristic pentru artefactele africane: o tendință de omogenizare a aprecierii lor bazată pe fundamente esențiale estetice. Pe de-o parte, datorită vechimii și, în bună măsură ca urmare a materialului din care sunt produse, obiectele ce compun aceste colecții tind spre o drastică reducere numerică sau chiar spre unicitate. Pe de altă parte se observă că gradul de textualizare al acestor artefacte este în continuă creștere. Astfel că studiile de specialitate nu se dau în lături să sublinieze ideea că există tendința ca un număr din ce în ce mai mare dintre ele să fie tratate ca obiecte de artă și că, la modul general, pentru colecțiile vechi de origine africană, „distincția dintre obiectul de artă și obiectul etnografic nu poate fi decât o linie de demarcație artificială, convențională” (Castelli, 1990: 145). În ceea ce privește artefactele africane intrate mai recent în patrimoniul muzeului, ele aduc necesare completări categoriale, cu deosebire în domeniul provenienței zonale și etnice, a materialelor și tehnicilor de lucru, asigurând totodată elementele de cunoaștere pentru dinamica temporală a culturii materiale populare. În bună măsură, aceste obiecte fac parte din zona expresiei artistice, indiferent că analiștii îi numesc pe creatorii lor „artizani” sau că le recunosc acestora terminologia de autodefinire, respectiv termenul de „artist” pe care ei și-l acordă și, deopotrivă, și-l asumă.

Conștienți de atracția pe care arta continentului negru o exercită asupra publicului, ne-am propus prezentarea online și a pieselor colecției Mayaya și Hliban, cea mai recent formată colecție africană la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, în urma achizițiilor și donațiilor din anii 2009–2011. Artefactele, semnificative pentru arta și cultura Africii sub-sahariene, au fost aduse din R. D. Congo și R. Congo de Ana Daniela Mayaya și Mihaela Hliban, multe din ele fiind procurate din Piața de Artă din Kinshasa și din Brazzaville. Fotografiiile documentare care fac parte din această colecție au fost realizate în cursul călătoriilor întreprinse în Camerun și Congo.

Variată și complexă, colecția cuprinde mărturii materiale reprezentative pentru nouă grupuri etnice din această parte a Africii, dispuse de la est spre vest: bembe, luba, songe, kuba, chokwe, pende, yaka, teke, kongo. Datarea artefactelor diferă. Textilele și piesele cioplite cuprind destul de multe piese contemporane (sfârșit de secol XX). Nu lipsesc, totuși, nici obiecte cu vechime mai mare, cum ar fi începutul secolului al XX-lea, identificabile cu precădere în segmentul sculpturilor rituale sau al artefactelor cioplite de uz casnic. Colecția se caracterizează prin complexitatea dată de varietatea provenienței etnice, a categoriilor de material și a tehnicilor de lucru utilizate pentru confecționarea artefactelor și, în consecință prin diversitatea proceselor de cultură pe care le ilustrează. Dacă va fi atent la tehnici, navigatorul pe Internet va putea regăsi: sculptura în lemn – cu statuete, măști, figurine, mobilier, obiecte de uz casnic și de uz personal, instrumente muzicale – și în malahit, cu figurine animale mărunte, dar de mare expresivitate artistică; țesutul rafiei, cu piese lucrate în factura obiectelor de prestigiu kuba sau cu frumoase țesături care respectă întreaga gamă de modele tradiționale, servind deopotrivă ca zestre, monedă de schimb sau lințoliu; împletirea fibrelor vegetale, tehnică reprezentată în colecție prin coșulețe din pănuși de porumb sau păpușa etnografică din rafie reprezentând vestitul dansator-gardian pende (Bozan, 2011).

La scurt timp de la constituire, colecția Mayaya și Hliban a fost valorificată prin implementarea unui amplu proiect de mediatizare intitulat *Culorile Africii*, cuprinzând, în primul rând, o expoziție temporară, prezentată în perioada 5 mai – 10 iulie 2011 în spațiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu, urmată de itinerarea acesteia, în vara anului 2012, la Muzeul Județean „Aurel Sacerdoțeanu” din Râmnicu Vâlcea.

În spiritul contribuției semnificative a instituției muzeale la generarea mesajului cultural, precum și al interesului publicului pentru cultura și arta acestui continent, ne-am propus să continuăm demersul nostru de promovare a colecțiilor africane ale muzeului prin digitizarea și publicarea lor ca bază de date online. Digitizarea poate fi un adjuvant al măsurilor de conservare a unei colecții muzeale, fără a deveni totuși un înlocuitor al originalului prin copii care să substituie pe termen lung piese originale care nu pot fi prezentate din diferite rațiuni. Dar digitizarea, în general, nu trebuie privită doar ca o măsură de ameliorare a confortului de utilizare sau o componentă a relațiilor cu publicul, ci ar trebui încadrată într-un context global care cuprinde toate aspectele specifice referitoare la asigurare, păstrare, cercetare și valorificare a patrimoniului.

Publicarea online a informațiilor digitizate, în general prezența muzeului cu colecțiile sale în spațiul virtual asigură accesul rapid și facil al publicului la bunurile patrimoniale. Apare desigur și posibilitatea atragerii unor categorii de public noi și numeroase, obiectul muzeal disponibil pe internet fiind de fapt un indiciu asupra locului unde poate fi văzut originalul, vizitatorii virtuali putând să devină, mai devreme sau mai târziu, vizitatori reali ai muzeului.

Prezentarea online a patrimoniului pe care îl deține muzeul, în cazul de față a unei colecții de piese africane, este o ofertă de informații relevante, de calitate incontestabilă, rapid accesibile, puse la dispoziția comunității științifice, academice, dar și a publicului larg,

baza de date devenind astfel un important mijloc de informare și documentare. Atractivă și ușor de utilizat, aceasta poate fi și o componentă esențială a procesului de formare și educare pentru persoane de toate vârstele (www.digicult-verbund.de).

Muzeului îi revine imensa responsabilitate de a păstra moștenirea culturală și de a o transmite generațiilor viitoare. Diversitatea istorică, lingvistică și cultural-artistică este principala componentă a identității, a științei și a experienței dobândite de noi. Misiunea noastră este să tratăm această diversitate cu maximă responsabilitate și să transpunem valorile patrimoniale, obiectele muzeale în lumea virtuală, făcând inaccesibilul accesibil, deschizând calea dialogului.

Gabriela CĂLIN-MIHĂLȚIAN

Trebuie să subliniem încă o dată că Baza de date online sintetizează informații despre piese, extrase din baza de date și banca de imagini referitoare la colecțiile muzeului, rezultate din cercetarea sistematică și aprofundată a acestora, după o metodologie de mult stabilită, de către personalul de specialitate al departamentului. Publicarea pe Internet a acestora aduce cu sine posibilitatea prezentării în parametrii digitali a unor cunoștințe esențiale referitoare la artefactele africane pe care instituția le deține. Proveniență, vechime, apartenență categorială cu trimitere la denumirea, funcția în interiorul culturii de proveniență și materialul din care obiectul este produs sunt doar câteva dintre cunoștințele pe care vizitatorul le va putea găsi în baza de date. Nu lipsesc, desigur, nici indicatorii de gestiune muzeală precum numărul de inventar care cataloghează artefactul, dimensiunea sau subcolecția din care acesta face parte, cu denumirile colecționarilor/donatorilor. Alături de o scurtă descriere și de imaginea la rezoluție medie/joasă a obiectului respectiv, elementele enumerate reconstituie identitatea etnografică și muzeografică a artefactelor, având drept principal scop o trecere în revistă rapidă a conținutului colecțiilor, cu funcție orientată nu spre informare exhaustivă, ci spre incitare la un dialog ulterior cu muzeul. Baza de date online va putea oferi astfel o platformă optimă de promovare a patrimoniului instituției atât pentru specialiștii din domeniu, cât și pentru cele mai largi categorii de public din țară și din străinătate. O relativ largă valorificare a acestor obiecte prin expoziții și programe de educație muzeală care s-au dovedit a fi atractive, constituie un îmbold în plus pentru prezentarea lor online. De altminteri, în afara unei mai largi adresabilități orientate spre comunitatea științifică, unul din obiectivele publicării colecțiilor prin această nouă formă de mediatizare îl constituie creșterea continuă a gradului de interactivitate dintre muzeu și public.

Construirea și postarea online a acestui prim segment reprezintă o muncă de echipă: la partea științifică au participat Maria Bozan și Gabriela Călin-Mihălțian, responsabili de colecție; fotografiile au fost realizate de Alexandru Olănescu, Maria Bozan și Gabriela Călin-Mihălțian; aplicația online tip „bază de date” este, în baza structurii elaborate de Maria Bozan, contribuția lui Marius Suciu, analist-programator, care a lucrat și la redimensionarea fotografiilor potrivit condițiilor de postare online; în acest an, responsabilitatea introducerii și verificării informațiilor revine în principal Gabrielei Călin-Mihălțian și Mariei Bozan; se cuvin menționate aici implicațiile îndeosebi pedagogice generate de realizarea bazei de date, regăsibile în contribuția Simonei Moroni și a Benedettei Orlando, studente de la Universitatea din Perugia,

Italia care, în calitate de beneficiare ale unei burse Erasmus Placement, s-au raportat la realizarea acestei prezentări prin activitate de voluntariat; echipa menționată a fost condusă de Maria Bozan, cercetător științific și coordonator al Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”.

Prezentul articol include extrase largi din materiale redactate de cei nominalizați mai sus pentru a da seamă de contribuțiile lor la realizarea bazei de date, fiecare dintre ei explicitând aportul cu cel mai înalt grad de implicare personală.

În calitate de analist-programator, Marius Suciuc prezintă modalitățile de construire, de completare și de utilizare a bazei de date în calitate de aplicație pe rețeaua *intranet* a muzeului. Autorul abordează cu precădere probleme referitoare la parametrul ei tehnic, așa cum au fost realizați în baza criteriilor stabilite de coordonatorul lucrării și pentru atingerea în condiții corespunzătoare a obiectivelor acestui proiect de publicare prin digitizare. Prezentarea sa permite cititorului să afle mai multe despre construcția și elementele de funcționare ale aplicației, precum și despre modul de lucru al operatorilor de date, muzeografi sau voluntari care au participat sau vor participa în timp la introducerea informațiilor de vizionat.

Aplicația ***Colecții din Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”*** reprezintă o componentă din cadrul programului de dezvoltare și informatizare a muzeului. Scopul acestei aplicații este evidența celor mai importante obiecte etnografice din cadrul *Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”*. Cuprinde o interfață prietenoasă cu utilizatorul și are un format comun și un mod de lucru similar cu celelalte aplicații de tip „baze de date” realizate în cadrul programului de informatizare amintit mai sus.

Catalogul de colecții este conceput ca o aplicație Web care funcționează pe rețeaua de *intranet* a muzeului, iar în momentul actual este folosit de operatorii implicați în acest proiect. Aplicația utilizează un sistem construit pe tehnologiile *open-source PHP, MySQL*, cu server *Web Apache* și permite mai multor utilizatori să lucreze simultan, fiecare având drepturi particulare stabilite de administrator.

Ca și mod de lucru cu baza de date, aplicația cuprinde: **DETAIL VIEW** – mod de vizualizare detaliată a înregistrărilor, **CREATE** și **EDIT** – mod de editare ce presupune crearea și modificarea înregistrărilor, **LIST VIEW** – mod de vizualizare a listei de înregistrări, **SUBPANEL** – mod panou ce conține rezultatul interogării și **SEARCH** – mod de căutare a informațiilor.

În *Fig. 1* se arată modul de vizualizare detaliată a datelor unui obiect din colecție.

Aplicația oferă posibilitatea de a atașa una sau mai multe imagini corespunzătoare obiectului din colecție. Imaginile odată atașate sunt previzualizate în modul **LIST VIEW**, modul **DETAIL VIEW** și modul **CREATE** și **EDIT**.

Fiecare obiect înregistrat în aplicație este descris cu ajutorul următoarelor câmpuri: *Obiect, Nr. inventar, Dimensiune, Continent, Țară, Categorie, Grup cultural, Dată, Donator, Descriere* și, de asemenea, de imaginea sau imaginile atașate. În *Fig. 2* se poate vedea o parte din secțiunea de introducere a datelor, modul **CREATE** și **EDIT**.

Operatorii pot fi ajutați de secțiunea **HELP** sau de lucru cu aplicația, care explică: modul de editare, modul de vizualizare, modul de căutare, și alte opțiuni de care utilizatorul are nevoie.

Atunci când se lucrează cu lista de obiecte, așa cum se vede în *Fig. 3*, aplicația permite sortarea după câmpul sau caracteristica dorită: *Obiect, Nr. inventar, Dimensiune, Țară* etc.

Cel care caută are posibilități multiple: să navigheze după clasificarea amintită mai sus, structură care se regăsește în rubrica de butoane din partea superioară a aplicației, sau să caute direct în lista de obiecte utilizând modul SEARCH (Fig. 3). Odată găsit unul dintre obiectele ce interesează, print-un singur *click* se poate vizualiza lista de obiecte ce fac parte din aceeași familie: obiecte din aceeași categorie, obiecte din aceeași, țară sau continent, obiecte din același grup cultural. În modul SEARCH BASIC (Fig. 3), aplicația permite căutarea după cuvânt cheie în denumirea obiectului, iar modul SEARCH ADVANCED permite căutarea obiectelor și după celelalte câmpuri. La căutarea, de exemplu, după câmpul *Donator*, obiectele pot fi găsite prin selecția donatorului ce se regăsește în lista din modul SEARCH ADVANCED.

Rubricile sau câmpurile create permit clasificarea obiectelor etnografice: după *Categorie*; după *Grup cultural*; după proveniența geografică: *Continent*, *Țară*. În modul SUBPANEL putem regăsi de exemplu o listă rezultată în urma interogărilor la rubrica *Categorie* ca în Fig. 4

Aplicația mai cuprinde și alte posibilități de lucru asupra înregistrărilor care ajută la gestiunea informațiilor: importul și exportul de date compatibile cu Microsoft Office Excel, redarea ultimelor vizualizări în baza de date și reținerea unor date cum ar fi utilizatorul și data calendaristică de editare. Listele de obiecte pot fi ușor tipărite și au un aspect prezentabil în format tabelar. De asemenea, informațiile despre fiecare obiect în parte pot fi listate sub formă de fișă de obiect.

Folosind modul de lucru cu liste și subliste, aplicația permite o bună gestiune a informațiilor și accesul ușor și selectiv la datele ce descriu obiectele etnografice. Platforma de program pe care este construit catalogul de colecții, permite operarea cu un număr mare de înregistrări, fără să afecteze performanțele operațiilor sau viteza de execuție a comenzilor. Tot această platformă pe care a fost construită îi permite să fie o aplicație flexibilă: să lucreze doar pe un calculator, să funcționeze în rețeaua din interiorul instituției (intranet), sau să fie accesabilă în spațiul virtual al Internetului.

Acest catalog a fost conceput și realizat sub coordonarea științifică a Mariei Bozan, cercetător științific în cadrul *Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”*.

Marius SUCIU

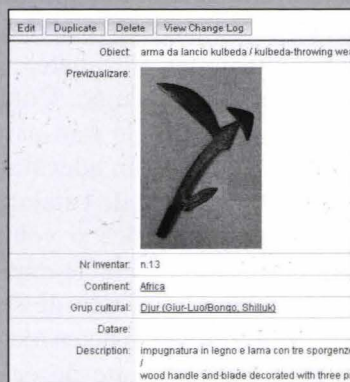

Fig. 1 modul DETAIL VIEW

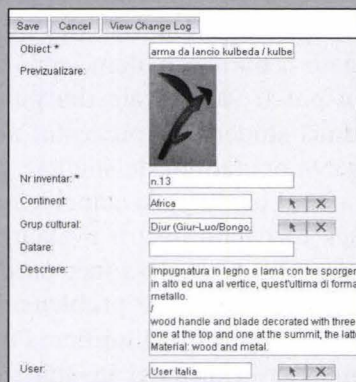

Fig. 2 modul CREATE și EDIT

Fig.3 Modul LIST VIEW
și modul SEARCH

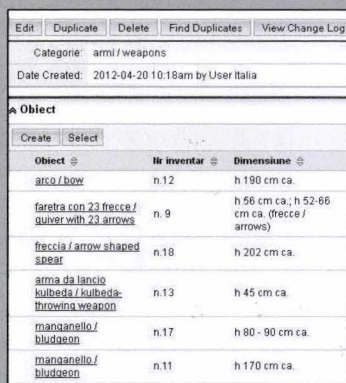

Fig.4 Modul SUBPANEL

Textul elaborat de Gabriela Călin-Mihălțian este îndreptat spre evidențierea unor elemente referitoare la unul dintre segmentele importante ale patrimoniului african de la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, respectiv subcolecția Mayaya & Hliban, provenită din spațiul Africii sub-sahariene și caracterizându-se prin elemente de creativitate și diversitate culturală mai ales în plan sincron. Autoarea pune în lumină conținuturi etnografice și rațiuni muzeologice care explică alegerea de a introduce un număr însemnat din piesele acestei colecții în prima etapă de publicare a bazei de date online (vezi paginile 12-13, în chenar, în prezentul articol).

Pentru Simona Moroni și Benedetta Orlando, studente la departamentul de antropologie al Universității din Perugia, participarea la construirea bazei de date a constituit punctul terminus al unui parcurs didactic focalizat pe studierea colecției Franz Binder așa cum aceasta poate fi regăsită și înțeleasă prin intermediul pieselor aflate în expoziția permanentă a muzeului. Grație unei burse Erasmus Placement, cele două studente din Italia au fost stagiare, vreme de trei luni, la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu, unde au învățat și au exersat modalitățile de catalogare a bunurilor demo-etno-antropologice și modul în care rezultatele acestei operații pot fi valorificate din punct de vedere științific și muzeologic. Contribuția celor două studente la prezentul articol evidențiază pașii pe care ele i-au parcurs în înțelegerea operațiilor de studiere a pieselor. Este un text reflexiv, un adevărat jurnal etnografic al parcurgerii etapelor implicate de desfășurarea practicii de catalogare, un feedback binevenit pentru evaluarea rezultatelor activității de practică și voluntariat. Pe de-o parte, avem de-a face cu o narațiune în care nu lipsesc accentele emoționale inerente tensiunii dintre problematizare și situarea autoarelor în calitate de subiecți-învățăcei ai cercetării științifice. Pe de altă parte, el pune în lumină justetea alegerii de către mentor¹ a metodei învățării prin descoperire și condițiile create de orientarea tutorială, îndeosebi echilibrul dintre calitatea ofertei de informații bibliografice și

¹ Simona Moroni și Benedetta Orlando au avut-o ca mentor, pentru programul de activități științifice și etno-muzeografice din cadrul LLP – Erasmus Placement 2012 desfășurat la Sibiu, pe Maria Bozan.

obiectuale îndreptate către studenți, urmărirea continuă a progreselor pe care ele le-au înregistrat în cadrul procesului de învățare, stimularea eforturilor de structurare și interpretare a datelor etc.

Muzeul „Franz Binder”, un muzeu de etnografie cu obiecte provenind din toată lumea, e un departament al Complexului Național Muzeal ASTRA din Sibiu, în Transilvania, și este primul muzeu de etnografie extraeuropeană din România. Inaugurat în 1993, muzeul ia numele celui mai important donator al său, tocmai Franz Binder care, în calitate de negustor, călătorește vreo zece ani în Africa, îndeosebi în zonele Cairo, Khartoum și în regiunea Nilului Alb. Și chiar din aceste zone vin cele aproximativ cinci sute de obiecte pe care Binder le donează în 1862, cea mai mare parte dintre ele provenind de la triburile nilotice. Actualmente, doar o parte din aceste obiecte sunt expuse în expoziția permanentă a muzeului; e vorba de 54 de piese, care au reprezentat câmpul de interes principal și baza muncii noastre de cercetare.

Într-adevăr, în calitate de studenți la antropologie și stagiare la Sibiu, în România, în cadrul unei burse Erasmus Placement, am început să studiem fiecare dintre obiectele donate de Binder prezentate în expoziția permanentă, pe o durată de timp cuprinzătoare, de trei luni (martie, aprilie și mai 2012), în scopul creării unei baze de date online. În timpul acestei interesante perioade de studiu, am avut ocazia de a aprofunda, și datorită sprijinului constant al Mariei Bozan, tutorele nostru, și al colegilor săi, numeroase aspecte pentru fiecare din obiectele din expoziție. Primul pas către crearea catalogului a fost cel de a ne deplasa fizic în sala de expoziție și de a observa și descrie în mod aprofundat și detaliat fiecare componentă, acordând atenție pe fiecare particularitate, de la forme la culori, de la dimensiuni la materiale, în limitele date, totuși, de statutul nostru de ucenice stagiare.

Tocmai în timpul acestui prim contact cu colecția am început să ne apropiem de experiența africană a lui Franz Binder și, de asemenea, de punctul de vedere al cercetătorului și al muzeografului. Astfel, odată adunate informațiile referitoare la obiecte, direct reperabile prin intermediul fișelor descriptive prezente în expoziție, ne-am început munca de aprofundare și de catalogare a fiecărui element. Totuși, în trecerea de la faza de observare la cea de descriere, câmpul nostru de lucru s-a deplasat din sala de expoziție în cabinet, la bibliotecă și pe web. Odată definite diferențele câmpuri descriptive, necesare pentru a da seamă de fiecare obiect din fiecare din componentele expoziției, am început să inserăm toate informațiile referitoare la ele utilizând programul Microsoft Excel. Cu toată onestitatea, credem că putem afirma că de aici încolo s-a deschis etapa cea mai complexă a cercetării noastre. Nu atât descrierea fiecărui obiect într-un mod cât mai sintetic și mai clar, sau definirea dimensiunilor sau starea de conservare au reprezentat un moment dificil, cât necesitatea de a explicita funcțiile și, mai ales, de a ne întoarce la originile provenienței etnice și de a individualiza categoria în care ele trebuiau introduse. Îndeosebi această ultimă activitate a fost cea mai reprezentativă în munca noastră de stagiare într-un muzeu, în măsura în care, ajutate și ghidate mereu de doamna Bozan, a trebuit să învățăm o mod nou de apropiere mentală, un fel de a observa ceea ce exista împrejur și ceea ce, până în acel moment, nu intra în obișnuințele noastre.

A împărți în categorii înseamnă să înțelegi funcția reală a unui obiect, utilizarea cu care acesta vine din comunitatea care l-a produs și, extrapolând semnificatul, abstragerea până la atingerea unei definiții mai generale, dar totuși mereu distinctive, care să pună în evidență caracterele principale necesare pentru a deosebi ceea ce este diferit. Să faci acest lucru nu e simplu, căci fiecare obiect închide în sine numeroase posibilități care ar încuvința apartenența la categorii diferite. A trebuit totuși să operăm o alegere și, în timp ce făceam

acel lucru, bazându-ne tocmai pe funcții, am optat pentru calea despre care am crezut că ne poate conduce în modul cel mai direct la înțelegerea a ce fel de obiect avem în față. Când, de exemplu, ne-am aflat în fața unui obiect precum *kulbeda* (djur, giur-luo/bongo, shilluk; Sudanul de Sud), a cărui funcție am identificat-o/determinat-o ca fiind „de luptă”, a venit în mod automat crearea categoriei „arme” în care să fie înserat/introdus un asemenea obiect. Acesta este, desigur, unul dintre cele mai simple exemple în ceea ce privește munca noastră, dar nu în toate cazurile a fost atât de ușor. Într-adevăr, un exemplu total diferit poate privi cazul identificării funcției și a respectivei categorii pentru un obiect foarte deosebit, prezent în expoziția permanentă, un acoperământ de cap provenind din Sudanul de Sud. Acest element al expoziției a reprezentat, în cursul muncii noastre, un moment al cercetării de mare intensitate. Într-adevăr, pentru un asemenea obiect a fost dificil să reperăm informații cât mai precise posibil, în timp ce, în schimb, a fost ușor să le găsim pe cele contrastante. Fapt e că, același obiect poate fi confirmat pe o arie tot atât de vastă cât centrul Africii, cu deosebire pe coastele Nilului Alb. În aceste zone, acoperământul de cap este foarte mult utilizat în întrecerile de luptă dintre triburi. Dar informațiile pe care le aveam ne conduceau înspre o altă direcție, cea care vedea acoperământul ca element distinctiv al unui statut social înalt. Totuși, alegerea categoriei în care să introducem obiectul pornind de la funcție, a fost determinată de voința de a categoriza în modul cel mai simplu și direct posibil. Într-adevăr, e bine să nu introduci obiectul într-o categorie prea specifică și care să excludă în mod automat o altă ci, dimpotrivă, în fața unor informații nesigure, ne-am hotărât să îl introducem în categoria mai generică, dar în orice caz exactă, în care să poată fi cuprins: categoria „îmbrăcăminte”. Acesta a fost, așadar, în general, parcursul mental pe care l-am trasat și l-am urmat pentru a ajunge la categorii. În identificarea funcțiilor obiectelor a fost utilă, desigur, consultarea bazelor de date online ale altor muzee etnografice cu colecții africane; prin intermediul acestora a fost posibilă identificarea de obiecte provenind din aceleași locuri, dacă nu chiar aceleași obiecte, regăsind informații majore privind utilizarea lor (între principalele surse web consultate: MEG, Musée d’Ethnographie de Genève, Pitt Rivers Museum, Musée du Quai Branly).

Odată stabilite categoriile prin intermediul identificării funcțiilor, ne-am aflat în fața necesității de a aprofunda chestiunea provenienței etnice a acestor obiecte. Împreună, uneori pornind de la puține informații, am realizat cercetări aprofundate pe surse internet specializate și beneficiind de textele furnizate de biblioteca muzeului. Într-adevăr, în fața obiectelor lipsite de informații referitoare la grupul etnic de proveniență, cercetarea nu a condus la rezultate certe; în aceste cazuri, găsirea unor informații devine posibilă numai după cercetări lungi și aprofundate, care ar putea comporta luni, sau chiar ani, de lucru și care, probabil, nu ar duce, oricum, la rezultate certe, dată fiind rapiditatea cu care comunitățile se schimbă și își modifică propriile comportamente și obiceiuri. În alte cazuri, în schimb, prin intermediul cercetării, am reușit să ajungem pe neașteptate la informații mai precise, deosebit de importante și mai mult decât satisfăcătoare, mai ales pentru două ucenice stagiare care au pornit pentru prima dată la luptă, dacă ne gândim la vechimea obiectelor și la aria din care provin, un teritoriu compus dintr-o multitudine de grupuri etnice mari și mici, uneori greu de deosebit. Referitor la acest lucru, au fost indispensabile surse precum „Etnologue” (sit web specific pentru diferențierea grupurilor etnice pe baza limbilor și dialectelor vorbite) și „Razze e popoli della terra. Africa e Asia”, vol. II, de Renato Biasutti, 1941 (text util pentru optica rămasă în urmă în ceea ce privește concepția despre „rase”, fiind editată în secolul al XIX-lea, dar încă bogată în informații credibile referitoare la numele și subdiviziunile etnice din perioada de apartenență a obiectelor). În cursul studiului nostru, am descoperit și am realizat marea complexitate și interacțiunile variate dintre diferitele grupuri: de exemplu, în ceea ce privește comunitatea *djur* din Sudan, numită și *giur*

(vocabulă care în limba dinka înseamnă „străin”), am înțeles că aceștia obișnuiau să se definească pe ei înșiși cu termenul de *luo*; ei sunt deseori confundați cu *bongo*, care provin din aceeași zonă și aparțin, în ceea ce privește limba pe care o vorbesc, grupului mai mare al așa-ziselor *shilluk*-i. Putem observa cum separarea netă în grupuri distincte are de cele mai multe ori valoare arbitrară, având în principal scopul de a evidenția diferențele în ceea ce privește utilizarea obiectelor. În realitate, într-adevăr, astfel de comunități exercită o influență reciprocă profundă. Deși dificilă, cercetarea privind grupurile etnice a fost, cu siguranță, momentul cel mai stimulator din timpul creării catalogului.

După ce am completat catalogul, am reintrodus fiecare informație în baza de date online a muzeului, îmbogățindu-le cu file fotografice. Acesta era, de fapt, scopul final al întregii noastre operații de studiu: introducerea într-o unei bază de date online a obiectelor africane din expoziția permanentă donate de Franz Binder. Baza de date online e o metodă oferită de tehnologia contemporană pentru a face accesibile și posibil de utilizat de către un public cât mai larg, orice tip de informație relevantă privitor la fiecare din obiectele pe care le posedă un muzeu. Unul dintre primele muzee care a apărut pe web a fost Luvrul, în 1995: alegerea s-a dovedit revoluționară, pentru că a lansat conceptul de *vizită virtuală* și face posibilă pentru prima dată accesarea muzeului 24 de ore din 24, 365 de zile pe an și din toate părțile lumii. De aici înainte, mereu mai multe structuri muzeale au decis să exploateze această metodă inovatoare. În vremea de azi, într-adevăr, oricine este interesat are posibilitatea de a avea acces la informațiile despre colecții și obiecte din domeniul public și, pentru aceasta, este obligatoriu ca asemenea bunuri să fie conservate și catalogate după reguli. Desigur, totuși, crearea unei baze de date nu e o acțiune ușoară și cere mult timp și multă muncă. Și, datorită rațiunilor creării sale, ea trebuie să fie realizată în mod simplu și clar, pentru ca și utilizarea ei de către beneficiari să fie simplificată la maximum. În cazul nostru, accesând baza de date online, se poate ajunge ușor la lista obiectelor, deja prevăzute cu imagini și cu informațiile principale. De aici, selectând un singur obiect, se poate ajunge la pagina specifică unde este pot fi reperate toate informațiile existente referitoare la acel obiect, precum și la una sau la mai multe fotografii de dimensiuni în care detaliile pot fi vizionate convenabil.

Așadar, rețeaua prezintă multe avantaje fie pentru muzee însele, fie pentru vizitatori/utilizatori, dar și pentru studenți și cercetători, care, datorită prezenței online a cataloagelor colecțiilor deținute de diferitele muzee, au posibilitatea de a efectua aprofundări și comparații între bunurile existente. În afară de aceasta, în ceea ce privește muzeele însele, prezența de baze de date online facilitează foarte mult comunicarea și schimburile de bunuri. Astfel, vor fi variate și numeroase posibilitățile de a exploata noile tehnologii în ceea ce privește studierea, schimbul de idei și difuzarea unei sensibilități culturale.

În concluzie, baza de date online este cu siguranță unul dintre cele mai bune rezultate ale întâlnirii dintre cultura și tehnologia contemporană, în măsura în care permite tuturor tipurilor de utilizatori (cercetători științifici, muzeografi, amatori, turiști, profesori etc.) să acceadă la o cantitate importantă de informații, în alt mod, destul de dificil de reperat din rațiuni de timp, distanță, birocrație și altele. De aceea, în calitate doar de simple studenți în al doilea an de studii universitare, ne simțim onorate de a fi putut contribui la un proiect cu asemenea valoare culturală, precum și de a fi putut exprima și povesti toate fazele, tehnice sau nu, pe care le-am traversat pentru a ne atinge obiectivul.

Simona MORONI, Benedetta ORLANDO
Traducere din limba italiană: Maria Bozan

Concluzii și proiecte de viitor

Materialele care constituie conținutul prezentului articol se axează, în primul rând, pe justificarea alegerii de a prezenta online colecțiile de obiecte etnografice ale Muzeului „Franz Binder” și pe motivația selectării segmentului african pentru demararea bazei de date. Ele insistă, de asemenea, pe surprinderea activității interne de pregătire a informațiilor spre a fi publicate și spre o descriere generală a produsului final. Autorii articolului se raliază celor care sunt de părere că punerea online a colecțiilor și posibilitatea ca informațiile aferente acestora să fie accesate cu ușurință conduc la amplificarea și diversificarea căilor de realizarea de parteneriate științifice și muzeografice în țară și în lume. Privind instrumentele online ca mijloace care completează serviciile clasice oferite de muzee, ei consideră că utilizarea acestora atrage nu reducerea numărului de vizitatori, ci mai degrabă creșterea interesului publicului larg de a trece porțile muzeului și de a intra în contact nemijlocit cu discursul muzeografic în care aceste obiecte sunt încadrate. Contribuțiile semnatarilor acestor materiale sunt o introducere la ceea ce, odată publicat pe Internet, poate constitui punctul de plecare pentru un câmp de interactivitate pe care autorii și-l doresc funcțional și amplu.

Maria BOZAN

Abrevieri:

ASMA Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA

Bibliografie:

1. M. L., *Editorial*, „Museum International”, Paris UNESCO, 1999, nr. 204, (vol. 51, nr. 4).
2. Bowen, Jonathan, *Il suffit d'un lien*, în „Museum International”, nr. 204, (vol. 51, nr. 4).
3. Bozan, Maria, Pliantul expoziției „Culorile Africii”, Sibiu, 5 mai – 10 iulie 2010.
4. Castelli, Enrico, *Objets ethnographiques et/ou oeuvres d'art*, în „De l'art nègre à l'art africain”, lucrările Primului Colocviu european privind artele Africii negre, Paris, 10-11 martie 1990.
5. Dalbéra, J. P., Ministère de la Culture et de la Communication France, Foulonneau Muriel, Relais Culture Europe, France, *Recherche et numérisation du patrimoine culturel*, în ICHIM 03 – European Cooperation/Coopération Européenne, Archives & Museum Informatics Europe, 2003, material regăsibil pe Internet la adresa <http://www.archimuse.com/publishing/ichim03/053C.pdf>, în data de 31.08.2012.
6. Hirschberg, Walter, Corespondență către Gustav Heinrich, datată: Viena, 2 decembrie 1959, în ASMA.
7. **Hotărârea** de Guvern nr. 1676/2008, 10 decembrie 2008 privind aprobarea programului național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României, „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 855/19.12.2008.
8. Site-ul CIMEC, contribuții ale României la Europeana.eu: <http://europeana.cimec.ro/> și <http://europeana.cimec.ro/lista.asp>; <http://www.cimec.ro/scripts/PCN/Clasate/Clasate.asp>; vizibile la data de 25.09.2012. www.digicult-verbund.de, vizibil pe Internet la data de 03.08.2012.

The purpose of the Web page of the museum complex is to gain extra image capital for the ASTRA National Museum Complex. It addresses a large public: starting with those who have a first contact with the museum complex and finishing with those interested in: traditional monuments, heritage collections, cultural projects unfolded in time, and other beneficial aspects for the interested visitor as well as for the museum. In the first part of the article the main Web page of the ASTRA National Museum Complex is described. It comprises and it is completed by four Web pages, one for each museum unit: ASTRA Museum of the Traditional Civilization (the Open-air Museum in Dumbrava Sibiului) ; "Franz Binder" Museum of Universal Ethnography; ASTRA Museum of Transylvanian Civilization; "Emil Sigerus" Museum of Saxon Ethnography and Folk Art. They are presented in a common and unitary format. The Web page presents the museum and its activities in the new and current format since June 2011. In the second part of the article space is dedicated to the description of the online catalogues, made available for the public by the ASTRA Museum through the Internet. These online catalogues have the advantage of quickly finding the data by using the hyperlinks or by using the search option. In time, they can benefit from updates of the information. The data can be viewed in different formats. Therefore, through the flexibility of presenting the information and the manner of scrolling the contents of these online catalogues the museums have the chance of winning a larger and more numerous public than their presentation in a classical manner alone would produce, and they do it without involving a special effort in this regard.

Site-ul Web al Complexului Național Muzeal ASTRA, www.muzeulastra.ro

În ultimii ani Complexul Național Muzeal ASTRA (Muzeul ASTRA), a realizat o prezentare mai completă, mai actuală și mai armonioasă a unităților muzeale și a activităților sale în spațiul virtual al Internetului. Amintesc că domeniile Web prin care muzeul se face cunoscut sunt: muzeulastra.ro, muzeulastra.com, muzeulinaerliber.ro și astrafilm.ro. Site-ul principal al Muzeului ASTRA, accesabil la adresa Web, www.muzeulastra.ro, este accesibil în noul și actualul format din iunie 2011. El a adunat pe parcursul unui an aproximativ 176 de mii de pagini descărcate și 52 de mii de vizitatori unici.

Site-ul Web al Muzeului ASTRA cuprinde și este întregit de patru site-uri Web, câte unul pentru fiecare unitate muzeală:

- *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA (Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului);*
- *Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”;*
- *Muzeul Civilizației Transilvane ASTRA;*
- *Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”.*

Acestea sunt prezentate într-un format comun și unitar. Ele funcționează ca subdomeniu al domeniului Web muzeulastra.ro și pot fi accesate de la pagina

principală a site-ului Web al *Muzeului ASTRA* sau direct la adresele Web prezente mai jos.

Pe site-ul Web al *Muzeului ASTRA*, alături de unitățile muzeale, sunt prezentate și celelalte departamente cum ar fi: *Departamentul de conservare și restaurare*, *Editura „ASTRA Museum”* etc. Se pot vedea implicațiile Muzeului în programe și proiecte culturale și educaționale de mare importanță cum sunt: programul de *Educație Muzeală*, proiectele de conservare și restaurare a patrimoniului etnografic etc. Tot aici sunt postate și anunțurile destinate publicului interesat de civilizația tradițională cât și oferta serviciilor cultural-turistice. Permanent, pe pagina de start a site-ului Web, *Muzeul ASTRA* anunță manifestările culturale. Site-ul Web mai cuprinde un tur virtual atractiv, ce reunește cele trei expoziții de bază: cea mai mare expoziție etnografică în aer liber din *Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA* și expozițiile *Cahle transilvănene. Secolele XV-XIX* și *Din cultura și arta popoarelor lumii*.

În paragrafele următoare voi reda o privire asupra ofertei informaționale a celor patru site-uri Web, corespunzătoare celor patru unități muzeale.

Site-ul Web al **Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA** (Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului) oferă publicului vizitator următoarele secțiuni de explorare și de interes cum ar fi:

- secțiunea care prezintă sectoarele și grupele tematice;
- Catalogul *Vizită tematică în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului* (vezi secțiunea a doua a prezentului articol);
- Proiectul *Muzeul Rromilor*;
- secțiunea de prezentare a serviciilor cultural-turistice oferite vizitatorilor și altele.

Pe site-ul Web al **Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”** se pot explora și vizita:

- *Catalogul selectiv online, Colecția de etnografie africană „Franz Binder”* (vezi secțiunea a doua a prezentului articol);
- prezentări ale unor colecții de mare însemnătate, cum sunt: colecția *Franz Binder*, colecția *Andreas Breckner*, colecția *Carl F. Jickeli* etc.;
- sinteza celor mai importante expoziții temporare organizate până acum și, bineînțeles, expoziția permanentă *Din cultura și arta popoarelor lumii*;
- secțiunea de prezentarea a publicațiilor și altele.

Pe site-ul Web al **Muzeului Civilizației Transilvane ASTRA** pot fi găsite informații de interes muzeal și cultural-educational privind:

- programul *Tezaure Umane Vii*;
- colecțiile muzeului (port, textile, broderii, obiecte de cult, ceramică, lemn, os, fier și nu în ultimul rând colecția *Gheorghe Telea-Bologa* de la Noul Român);
- activitatea expozițională;
- programul de educație muzeală;
- proiectele și participările internaționale;
- activitatea *Centrului Cultural Memorial „Dr. Gheorghe Telea-Bologa”* de la Noul Român și altele.

Pe site-ul Web al **Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”** vizitatorii interesați pot afla date legate despre:

- istoricul *Casei Artelor* (fosta hală a măcelarilor);

- piese specifice sașilor transilvăneni din colecția de: *ceramică, mobilier pictat și obiecte de uz gospodăresc, Port. Textile. Broderii*;
- expoziția de bază *Cahle transilvănene. Secolele XV-XIX* ce se găsește în cadrul turului virtual al *Muzeului ASTRA*;
- cele mai importante expoziții temporare din ultimii ani;
- prezentarea publicațiilor (unele disponibile în format PDF) și altele.

Scopul site-lui Web este să aducă un plus de imagine *Muzeului ASTRA*. Dacă metodele clasice de publicitate: presă scrisă, televiziune și radio sunt restrânse la un anumit spațiu de cuvinte, imagini, clipuri, prin intermediul acestui site Web problema este eliminată. A face cunoscute cele patru unități muzeale, într-o formă unitară, aduce un beneficiu fiecăruia în parte. Site-ul Web se adresează unui public larg: de la cei care intră în contact pentru prima dată cu *Muzeul ASTRA*, până la cei interesați de: monumente tradiționale, colecții de patrimoniu, proiecte culturale derulate în decursul timpului și de alte aspecte ce aduc un beneficiu atât vizitatorului interesat cât și *Muzeului ASTRA*.

Cataloge Online

Catalogul online *Vizită tematică - Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului* completează imaginea *Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA* într-un mod de prezentare util și ușor accesabil a monumentelor etnografice.

El permite o navigare informațională pe teme: cum a fost conceput muzeul și care este proiectul tematic. Monumentele de arhitectură și tehnică populară, fiecare în parte, sunt însoțite de imagini în situ, de imagini din interior și exterior, și de asemenea de o descriere a lor. Navigarea simplă și rapidă printre cele câteva sute de construcții (întregite de cele peste 3.000 de imagini), care prezintă civilizația tradițională a poporului român, oferă o imagine detaliată asupra monumentelor din cadrul muzeului.

În calitate de realizator al acestui catalog digital trebuie să amintesc că la forma sa actuală s-a ajuns prin: colectarea de informații de la vechile proiecte Web, actualizare de informații, sistematizare și adaptarea la forma dorită pentru prezentare. Catalogul online a fost pus la dispoziția vizitatorilor în această formă, încă din anul 2010, și actualizat până în prezent cu date informaționale și fotografii. El poate fi accesat de pe site-ul Web al *Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA* sau direct la adresa Web amintită.

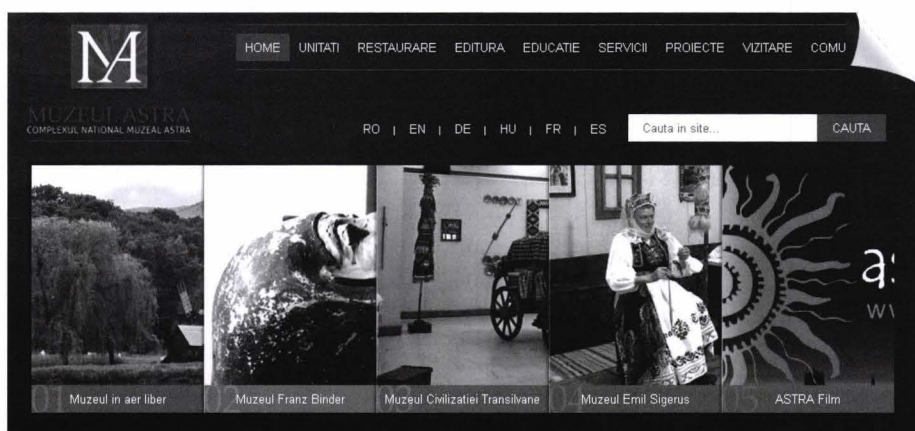
Catalogul selectiv online *Colecția de etnografie africană „Franz Binder”* completează prezentarea colecțiilor *Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”* într-un mod plăcut și sistematizat.

El permite o navigare informațională axată în principal pe funcția obiectului prezentat, cum ar fi: arme (arcuri și săgeți, scuturi și măciuci, cuțite etc.), podoabe (brățări din fier sau cupru, coliere, cercei etc.), obiecte de cult, obiecte de uz cotidian ș.a. Obiectele sunt însoțite de o casetă de prezentare în care se regăsesc informații esențiale despre fiecare piesă în parte, inclusiv indicații bibliografice. Catalogul îl prezintă pe călătorul și exploratorul Franz Binder, descrie călătoria acestuia pe Nilul Alb și include informații despre donațiile sale.

Autorii principali ai catalogului sunt Maria Bozan, cercetător științific pe probleme de etnologie-antropologie, și Ciprian Crișan, muzeograf (acesta având implicații esențiale și la partea tehnică de concepere și realizare a catalogului).

În calitate de participant la execuția acestei publicații online, prin tehnoredactare și *Design Web*, am adus catalogul la forma finală, împreună cu Maria Bozan, în calitate de coordonator, pentru a face cunoscute publicului informații deosebite despre colecția *Franz Binder*, dar și despre călătorul și exploratorul Franz Binder, într-un mod agreabil. Catalogul a fost disponibil publicului spre vizualizare prin intermediul Internetului încă de la sfârșitul anului 2011 și poate fi accesat de pe site-ul Web al *Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”* sau direct la adresa Web amintită.

Aceste cataloage online prezintă avantajul găsirii rapide a datelor prin folosirea *hyperlinkurilor* sau prin folosirea opțiunii de *căutare*. Ele au posibilitatea actualizării, în timp, a informațiilor. Datele pot fi vizualizate în diverse formate. Așadar, prin flexibilitatea prezentării informațiilor cât și prin modul de parcurgere a conținutului aceste cataloage online au șansa de a câștiga un public mai larg și mai numeros decât ar face prezentarea lor într-o manieră clasică și fără a implica un efort deosebit în acest sens.

Site Web principal
Complexul Național Muzeal ASTRA

Site Web
Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA

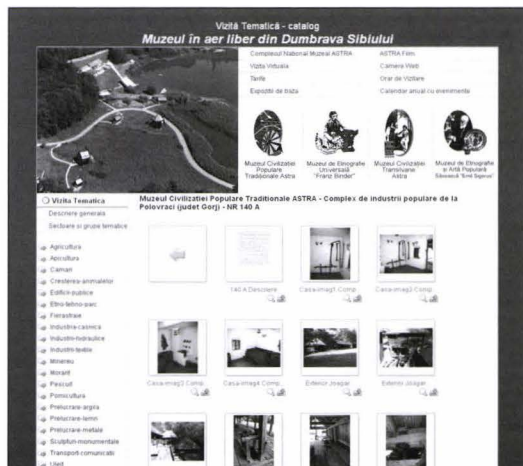
Site Web
Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”

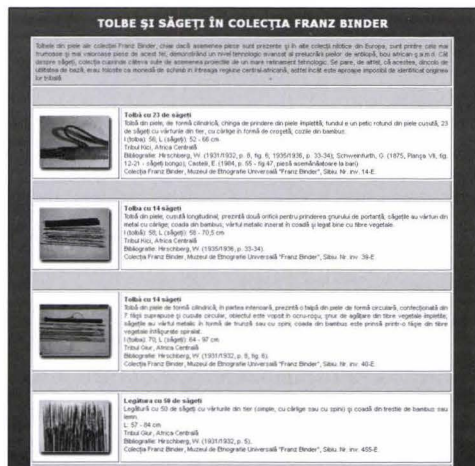
Site Web
Muzeul Civilizației Transilvane ASTRA

Site Web
Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească
„Emil Sigerus”

Site Web
Catalogul online Vizită tematică
Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibului

Site Web
Catalogul selectiv online
Colecția de etnografie africană „Franz Binder”

CENTRUL DE PICTURĂ PE STICLĂ ȘCHEII BRAȘOVULUI ILUSTRAT ÎN COLECȚIA MUZEULUI ASTRA, SIBIU

Olimpia COMAN-SIPEANU

The ASTRA Museum Sibiu holds a valuable collection of glass painted icons which encompasses over 2000 works that come from all reverse glass painting centres and covers a period of more than two centuries. The Șcheii Brașovului centre is among the best featured ones within the collection. The research that we conducted together with the restoration of the glass icons allowed us gathering complex information - of historical, iconographical, stylistical, graphological, but mostly of technical nature - which establishes a solid basis for the dating, attribution and centre-repartition of the collection icons. Within this context, we succeeded in identifying a significant number of icons created by the glass icon painters from Șcheii Brașovului. Even though they are not signed, the icons created there distinguish themselves through special stylistical features, which pointedly detach them from products belonging to different centres. Through their artistical qualities, as well as through their originality, they happily complement the landscape of Transylvanian reverse glass painting. The present paper attempts to especially highlight the preferred themes and the specific means of expression of the icon painters from Șcheii Brașovului, thus contributing to the creation of a complex image regarding one of the main reverse glass painting centres in Transylvania.

Introducere

Muzeul ASTRA din Sibiu deține o valoroasă colecție de icoane pe sticlă, care reunește peste 2.000 de lucrări ce provin din toate centrele de pictură pe sticlă și acoperă o perioadă de peste două secole. Centrul Șcheii Brașovului este unul dintre cele mai bine reprezentate în cadrul colecției.

Cercetarea pe care am întreprins-o în paralel cu restaurarea icoanelor pe sticlă ne-a permis acumularea unor informații complexe - de ordin istoric, iconografic, stilistic, grafologic, și mai ales tehnic - ce constituie o bază solidă pentru datarea, atribuirea și repartizarea pe centre a icoanelor din colecție. În acest context, am reușit să identificăm un important număr de icoane pe sticlă realizate de iconarii din Șcheii Brașovului. Chiar dacă nu sunt semnate, icoanele create aici se remarcă prin trăsături stilistice aparte, care le detașează net de producțiile aparținând altor centre. Prin calitățile artistice, ca și prin originalitatea lor, acestea completează în mod fericit tabloul picturii transilvănene pe sticlă.

Prezenta lucrare încearcă să evidențieze în special temele predilecte și modalitățile specifice de exprimare ale iconarilor de la Nicula, contribuind astfel la realizarea unei imagini cât mai complexe asupra unuia dintre principalele centre de pictură pe sticlă din Transilvania.

Centrul de pictură Șcheii Brașovului – istoric, evoluție

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, când meșteșugul iconarilor de la Nicula a ajuns la supraproducție, ca urmare a confecționării „casnic-industriale în serie”¹, mulți iconari de la Nicula au început să-și comercializeze icoanele dincolo de granițele satului sau chiar să migreze în scopul de a evita concurența consătenilor. Ei se vor stabili, cu predilecție, în sudul Transilvaniei, unde vor lua naștere noi centre de pictură pe sticlă, primul fiind cel din Șcheii Brașovului, iar mai târziu, cele din satele din jurul Făgărașului, Sibiului sau Albeii Iulia.

Străveche așezare românească, actualmente cartier al Brașovului², **Șcheii Brașovului** devin, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un important centru de pictură, atât pe lemn cât și pe sticlă. În secolul al XIX-lea activitatea acestui centru va cunoaște o deosebită înflorire pe linia tradiției brâncovenești grație strânselor legături pe care Brașovul le menține cu provinciile românești de dincolo de munți³. Circulația meșterilor și a icoanelor lor, a xilogravurilor și a tipăriturilor religioase ilustrate cu gravuri, a avut o influență majoră asupra producției iconarilor pe sticlă stabiliți aici, contribuind la perfecționarea meșteșugului⁴.

Pentru a se integra noului mediu artistic din Șcheii Brașovului, iconarii veniți din Nicula vor fi nevoiți să-și adapteze producțiile la cerințele acestuia. Ei vor picta icoane mai colorate, mai bogat decorate și mai mari, având în vedere gustul pentru culoare și podoabă al localnicilor, ca și încăperile mai spațioase ale caselor din regiune⁵.

Pictura pe sticlă din Șchei va cunoaște în a doua parte a secolului al XIX-lea perioada sa de maximă dezvoltare. Ca și la Nicula, mulți iconari se vor grupa în mici ateliere unde vor practica producția în serie, fapt ce se va repercuta însă asupra calității icoanelor, caracterizate prin execuție neglijentă, desen schematic și un colorit exacerbat, lipsit de rafinament. Aceste trăsături se vor accentua spre începutul secolului al XX-lea, perioadă din care datează icoane supradimensionate, cu compoziții aglomerate cu multe personaje și suprasaturate de elemente decorative. Se naște astfel un nou tip de icoană, specifică acestui centru, cu aspect de vitraliu, în care petele de culoare, arbitrar juxtapuse, sunt delimitate prin linii negre, groase, egale ca grosime, asemănătoare armăturii de plumb a vitraliilor. Perspectiva cromatică a icoanelor de la Nicula este înlocuită de „ imaginea caleidoscopică” produsă de tonurile de egală luminozitate și intensitate⁶. Folosirea cu predilecție a contrastului culorilor complementare și a acordului dintre culorile primare - roșu, galben și albastru -, duce la o violență a cromatismului nemaiîntâlnită în pictura altor centre.

¹ Sedler, Irmgard, Tătaru, Marius Joachim, Fabritius, Ruth, *Zerbrechliche Heiligenwelten - Rumänische Hinterglas-Ikonen*, Kornwestheim, 2004, p. 15.

² Cartier românesc al Brașovului, Șcheii au adăpostit obiective de importanță majoră pentru cultura și spiritualitatea neamului, printre acestea numărându-se biserica Sfântul Nicolae (secolele XIV-XV), precum și cea mai veche școală românească datând din secolul al XV-lea. (Porumb, Marius, *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, București, Editura Meridiane, 2003, pp. 33-39.).

³ *Ibidem*.

⁴ Dancu, Iuliana, Dancu, Dumitru, *Pictura țărănească pe sticlă*, București, Editura Meridiane, 1975, p. 65.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 66.

Un punct de vedere tehnic, pictura iconarilor din Șcheii Brașovului, ca de altfel și cea a meșterilor din alte centre, va cunoaște o „modernizare” în sensul adoptării de către aceștia a unor materiale în pas cu vremea. Dacă pentru primele icoane zugravii din Șchei foloseau glaja produsă în manufactura de la Râșnov, treptat ei o vor înlocui cu sticla de proveniență industrială, în timp ce pictura în tempera o vor părăsi în favoarea celei în ulei. Despre folosirea uleiului ca liant al straturilor picturale în icoanele pe sticlă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din prima jumătate a celui de al XX-lea, relatează Ion Mușlea. Potrivit datelor culese de acesta, iconarii din Șchei frecau culorile (văpseli) numai cu *ulei* („firniș”), iar ca să se usuce mai repede, puneau în ele puțină *terebentină* și *acetat de plumb* („blaițucăr”) ¹. Informații similare privitoare la tehnica iconarilor din Șcheii Brașovului oferă și Cornel Irimie care afirmă că, în afară de prepararea culorii negre prin frecare cu *clei* și cu *spirit de rachiu*, la care se adăuga, de obicei, și puțin *gălbenuș de ou*, celelalte culori se frecau numai cu *ulei*, iar pentru a se usca mai repede se adăuga puțină *terebentină* și *acetat de plumb* ².

Chiar dacă aceste schimbări vor aduce picturii un câștig din punctul de vedere al durabilității, ele se vor reflecta în mod negativ asupra calității artistice a icoanelor ce își pierd din strălucirea glajei și transparența culorilor.

În ceea ce privește ramele icoanelor, acestea sunt late de 5-6 cm, cu suprafața plană sau profilată, băițuite simplu sau ornamentate cu pieptenul, în intenția de a imita furnirul mobilierului Biedermeier la modă în secolul al XIX-lea ³.

Fiind nesemnate și nedatate ⁴, icoanele realizate în zonă nu au putut fi atribuite niciunuia dintre iconarii care au activat aici: **Ioan Popp**, cunoscut ca sculptor și pictor, **Ioan Trâmbițaș**, talentat pictor de icoane pe lemn și pe sticlă, **Adolf Zajonczi** (Zainchi), numit și Dolfi, a cărui fiică, **Elena**, căsătorită **Faur** (1875-1928), îi continuă meșteșugul, sau niculeanul **Ghimbă**, al cărui fiu, **Ghimbășeanu Iconaru**, urmat de nepoata sa **Elena**, căsătorită **Tabără**, vor picta și ei.

Produce în număr tot mai mare, icoanele zugravilor din Șchei vor trece, cu timpul, dincolo de granițele Brașovului, fiind colportate pe Valea Oltului până în jurul Sibiului, în sate ca Poiana sau Jina. În Valea Sebeșului nu au pătruns deoarece acolo existau centre cu o producție bogată precum Lancrămul sau Lazul, care dominau piața, deținând un adevărat monopol în comerțul cu icoane. La răspândirea icoanelor pe sticlă pe o arie atât de întinsă au contribuit țărani din *Vlădeni* și *Țânțari* (județul Brașov), vânzători ambulanți, care cumpărau icoanele zugravilor șcheieni, le transportau și le vindeau în alte sate, făcându-și din acest comerț un mijloc de câștigare a traiului zilnic.

¹ Mușlea, Ion, *Pictura pe sticlă la românii din Șcheii Brașovului*, în „Țara Bârsei”, nr. 1, Brașov, Tipografia „Unirea”, 1929, extras, p. 6.

² Irimie, Cornel, *Meșteșugul și arta iconarilor din Șcheii Brașovului*, în „Astra”, nr. 10, Brașov, 1967, extras, p. 5.

³ Dancu, Iuliana, Dancu, Dumitru, *op.cit.*, p. 67.

⁴ Cu câteva excepții, dintre care amintim icoana *Maica Domnului cu Pruncul* semnată de Ioniță zugravu ot Brașov în 1780 (Dancu, Iuliana, Dancu, Dumitru, *op.cit.*, p. 65) și cea semnată de Toma Pascu în 1867 (Irimie, Cornel, Rușdea, Hedwiga, *Catalogul expoziției Hinterglasmalerei und Holzschnitte in der rumänischen Volkskunst*, fig. nr. 44).

Icoane pe sticlă de Șcheii Brașovului în colecția Muzeului ASTRA

O incursiune în repertoriul tematic al icoanelor din colecția Muzeului ASTRA, localizate de noi în centrul Șchei, evidențiază o mare diversitate, relevând totodată preferințele iconarilor pentru anumite teme. Una dintre acestea este reprezentarea *Maicii Domnului*, pe care iconarii șcheieni au zugrăvit-o fie ca *Împărătiță*, ipostază în care nu au pregetat să o picteze cu salbă și cercei, ori să-i elogieze maternitatea în icoane precum *Maica Domnului alăptându-și Pruncul*, fie ca *Maică Îndurerată*.

Îndrumătoare și Împărătiță, Maria este reprezentată bust, înveșmântată în maforion roșu, ținându-l pe brațul drept pe Iisus Copil și arătând cu mâna stângă spre Acesta (nr. inv. 2765), (fig. 1). În câteva icoane, dintre care am ales icoana cu nr. inv. 2782, (fig. 2), Maica Domnului poartă la gât o salbă de galbeni, element specific portului femeiesc din zonele învecinate Țării Bârsei – Muscel și Argeș. Prezența relativ rară a acestui element decorativ și folcloric transformă acest tip de reprezentare într-una din producțiile originale ale centrului de pictură din Șcheii Brașovului. Dacă prin poziționarea personajelor această icoană se încadrează în tipul iconografic *Hodighitria (Îndrumătorea)*, în care Mama atrage atenția asupra Pruncului spre care arată cu mâna, detaliile scenei subliniază că, de fapt, Maria este cea preamărită, întrucât Pruncul o binecuvântează, conducătorii cetelor îngerești o preaslăvesc încoronând-o, iar detaliul salbei o înnobilează, accentuând sentimentul de venerare a acesteia.

Uneori, precum în icoana nr. inv. 2799, (fig. 3), Maica Domnului este reprezentată tronând, cu Iisus Prunc pe genunchi, încadrată asemenea unei regine, de către apostoli și îngeri. Spațiul compozițional al icoanei este ocupat aproape în întregime de numeroasele personaje, iar din punct de vedere cromatic scena este dominată de acordul culorilor de bază - roșu, galben și albastru și de contrastul complementar roșu-verde și albastru-oranj.

Colecția Muzeului ASTRA deține câteva icoane extrem de valoroase, care o reprezintă pe Maica Domnului în cel mai duios moment al maternității. Cea mai frumoasă dintre aceste compoziții este icoana *Maica Domnului alăptând* (nr. inv. 2812), (fig. 4), care redă figura monumentală a Fecioarei înveșmântată în tunică albă cu falduri albastre în partea de jos și roșie cu tighel auriu la gât și mâneci, maforion roșu cu tighel și ciucuri aurii pe umăr. Capul său încoronat este înconjurat de o aureolă aurie cu contur gros roșu, decorată cu raze realizate cu zig-zag negru. Iisus este îmbrăcat în straie multicolore: albastru, galben, verde, alb, cu pliuri mărunte, ușor agitate. De o parte și de alta a Sfintei Fecioare sunt reprezentați în picioare, pe aglomerări de nori albi umbriți cu gri, Arhanghelii Mihail și Gavriil, înveșmântați în hiton gri-roz și mantie roșie susținând cu o mână coroana, iar cu cealaltă ținând câte un glob cruciger roșu. Fondul icoanei este albastru cu rozete albe și roșii în partea superioară și verde cu grătar de linii negre în partea inferioară. Scena este încadrată pe două laturi de un chenar dublu, bazat pe alternanța cromatică roșu - verde a unor motive geometrice (triunghiuri și semicercuri). Ilustrată doar de iconarii din Țara Bârsei, *Maica Domnului alăptând* constituie o temă originală a iconografiei pe sticlă.

Spre deosebire de această temă rară, o icoană frecvent pictată de iconarii din Șchei este *Maica Domnului Îndurerată*, care redă chipul copleșit de durere al mamei ce-și plânge Fiul răstignit pe cruce. Icoanele nr. inv. 2790, (fig. 5) și nr. inv. 2780, (fig. 6), o redau pe Maria cu capul plecat și mâinile împreunate în rugăciune, înveșmântată în maforion negru, iar alături, pe Iisus ținut pe cruce. Personajele se

profilează pe un fundal reprezentând ziduri și turle de biserici. Compoziția este îmbogățită cu flori de diferite forme și culori, care, distribuite pe căptușeala maforionului sau în fundal, contrabalansează tragismul negrului, și implicit al scenei. Grația, eleganța și expresivitatea chipului Mariei înscriu acest tip de icoană printre producțiile cele mai valoroase și originale ale centrului Șcheii Brașovului.

Alături de icoanele Maicii Domnului, în producția iconarilor din Șchei, un loc important îl ocupă reprezentările lui Iisus Hristos, redat frecvent în ipostaza *Iisus vița de vie*. Simbolizând misterul Euharistiei, după cuvintele rostite de Iisus la Cina cea de taină: „*Beți dintru acesta toți, că acesta este sângele meu, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor*”, tema constă în reprezentarea lui Iisus care stoarce, cu amândouă mâinile, un ciorchine legat de vrejul plin de frunze și struguri ce a crescut din coasta Lui împunsă de lance, iar sucule picură în potir. Spre deosebire de icoanele de la Nicula în care Mântuitorul stă în picioare pe lespedea mormântului Său, în Șcheii Brașovului și Făgăraș, acesta este așezat pe o laviță sau pe o ladă de zestre bogat ornamentată. Motivul *Viței de vie* se numără, alături de *Cruce*, *Miel* sau *Bunul Păstor*, printre cele mai importante simboluri creștine. Ea reprezintă pe Iisus și pe creștini: *Eu sunt vița, voi sunteți mlađițele*.

Icoana nr. inv. 2805, (fig. 7), îl redă pe Iisus drapat cu o eșarfă roșie, înfășurată în jurul șoldurilor, șezând pe o ladă de zestre. Capul Său aureolat este întors spre rana din care crește o coardă de viță petrecută după brațul vertical al crucii *Răstignirii* amplasate în spatele său. Mântuitorul stoarce în potirul suferinței și al mântuirii unul din ciorchinii roșii uriași ai viței ce ocupă aproape tot registrul superior al compoziției, profilându-se pe fundalul albastru. Lada de zestre, masivă, este decorată cu romburi, semicercuri albe și linii oblice. De o parte și de alta a lăzii, spațiul este ornamentat în maniera specifică centrului Șcheii Brașovului, cu o alternanță de benzi orizontale, hașurate cu linii albe și negre, respectiv roșii. Scena se remarcă printr-un pronunțat caracter decorativ ce rezultă din importanța acordată ornamentului în raport cu personajul, astfel că Iisus, dominat parcă de motivul stilizat al viței de vie pare un prizonier al acestuia.

Spre deosebire de icoanele cu tema *Iisus vița de vie* care abundă în producția iconarilor din Șchei, alte ipostaze ale Mântuitorului, precum *Iisus Pantocrator* (nr. inv. 228), (fig. 8) și, mai ales, *Iisus Emanuel în potir* - o altă ilustrare simbolică a sacrificiului divin, sunt foarte rare.

Icoana cu nr. inv. 2560, (fig. 9), îl redă pe Iisus în potirul suferinței, binecuvântând cu amândouă mâinile. În cele patru colțuri ale icoanei, reprezentați în medalioane rotunde, apar *Sfântul Iacov, fratele Domnului*, *Vasile cel Mare*, *Ioan Zlataust (Gură de Aur)* și *Grigorie Dialogul* - autorii liturghiilor. Presupunem că pentru această icoană zugravul a folosit ca model o icoană din Țara Oltului, probabil una din icoanele pictate de frații Grecu sau de Ioan Pop, un argument în acest sens fiind chenarul auriu cu margine interioară trilobată, specific pictorilor făgărășeni, pe care însă nu a reușit să-l redea cu aceeași finețe și precizie. În schimb, el a reușit să „aclimatizeze” motivul la stilul local, prin maniera de tratare a veșmintelor decorate cu linii albe, prin cromatica vie și, mai ales, prin introducerea chenarului exterior cu motive florale stilizate, specific Șcheiului.

Tema *Bunei Vestiri* i-a preocupat, de asemenea, pe iconarii din Șchei. Vizita îngerului vestitor al *Nașterii Mântuitorului* este prezentă în mai multe icoane, printre care și cea cu nr. inv. 9, (fig. 10) sau în icoana cu mai multe scene, în care scena

Bunei Vestiri, plasată într-o casetă centrală, este încadrată de casete mai mici cu scene sau personaje sfinte: *Maica Domnului*, *Sfânta Treime*, *Sfântul Ioan*, *Sfântul Petru*, *Sfinții Trei Ierarhi*, *Sfinții Constantin și Elena* și *Sfântul Dimitrie* (nr. inv. 50), (fig. 11).

Scena *Nașterii lui Iisus* o regăsim în Șchei într-o variantă mult mai complexă decât la Nicula. Alături de Pruncul Iisus culcat în iesle și Maria și Iosif în genunchi, apar îngerii și cei trei magi. În ciuda detaliilor care le diferențiază, icoanele *Nașterii* respectă aceeași schemă compozițională. O piesă tipică pentru această temă este icoana nr. inv. 2813, (fig. 12), în care Pruncul Iisus, aflat în iesle, constituie centrul de interes al compoziției, celelalte personaje fiind grupate în jurul Său: Maria, Iosif și doi îngeri. În registrul superior sunt zugrăviți cei trei magi și un înger. Simplitatea cerului albastru este compensată în registrul inferior de câmpul verde, decorat cu linii curbe sau ondulate, albe, roșii și negre. În prim plan este reprezentată o turmă de oi albe, încadrată de doi ciobani cu cojoace roșii și căciuli galbene, care cântă din fluier. Prezența celor doi păstori cântând din fluier lângă turma de oi este un aspect caracteristic reprezentării *Nașterii* în icoanele șcheiene.

Botezul lui Iisus este o temă des întâlnită în icoanele din Șcheii Brașovului. Deși respectă aceeași schemă compozițională, reprezentările *Botezului* prezintă deosebiri ce țin de cromatică sau ornamentală. Cerul, uneori verde, este împodobit cu mici rozete punctiforme (nr. inv. 2768), (fig. 13), alteori este albastru înstelat (nr. inv. 12), (fig. 14), în timp ce malurile și apa Iordanului sunt redată convențional prin suprapunerea unor benzi colorate și decorate mereu altfel.

Cina cea de Taină apare relativ frecvent în icoanele șcheiene sub forma unei compoziții construite simetric, în care Iisus și cei 12 apostoli stau în jurul unei mese în formă de semicerc (nr. inv. 2792), (fig. 15). Pe umărul Mântuitorului își reazemă capul Apostolul Ioan. În partea dreaptă a mesei, în prim plan, apare Iuda, identificat prin lipsa aureolei și gestul mâinii întinse spre masă, cât și prin punga cu galbeni, preț al trădării, pe care o ține pe genunchi. În fundal se conturează un ansamblu arhitectural evocând ziduri cu ferestre, acoperișuri și o intrare cu arcadă în partea centrală, prin care, încadrat de draperii roșii, se vede un candelabru auriu. Linia nemodulată a desenului, tratarea sumară a anatomiei personajelor și a faldurilor veșmintelor, cromatică axată pe tonuri pure aflate în contrast complementar, cald-rece și închis-deschis, ca și rama imitând prin bățuire fibra lemnului, sunt elemente specifice icoanelor pe sticlă din Șcheii Brașovului. Icoana se remarcă prin ineditul și prețiozitatea motivului crenguțelor înflorite de pe fondul verde al feței de masă, amintind de unele reprezentări ale pomului vieții.

O temă căreia meșterii brașoveni i-au acordat o atenție specială este *Răstignirea lui Iisus*. Prezentă în icoana cu nr. inv. 2798, (fig. 16), scena îl redă pe Iisus pe cruce, plâns de Maria și Apostolul Ioan. Maria duce mâna spre obraz, gestul său exprimând durerea stăpânită, în timp ce Sfântul Ioan ține o mână la piept. La picioarele crucii apare craniul lui Adam, iar deasupra acesteia sunt figurați doi heruvimi și cei doi aștri, Soarele și Luna, care asistă la tragicul eveniment. În toate reprezentările *Răstignirii* întâlnite în Șcheii Brașovului remarcăm gama cromatică vie și luminoasă, în total dezacord cu semnificația tragică a scenei, element ce constituie o trăsătură esențială a icoanelor realizate în acest centru.

Tema *Plângerii* sau *Prohodul lui Iisus* se regăsește foarte frecvent în icoanele șcheiene. Remarcăm atât compoziții simple, cu puține personaje, în care Iisus e

vegheat de Maria, două femei mironosițe și doi sfinți (*nr. inv. 2800*), (fig. 17), cât și compoziții mai complexe, în care lângă Iisus întins pe giulgiu stau Maria, femeile mironosițe, îngerii care asistă și cei care susțin giulgiul, heruvimii și serafimii, iar deasupra tuturor binecuvântează Dumnezeu Tatăl (*nr. inv. 98*), (fig. 18). În cazul acestei icoane, complexitatea compoziției nu rezultă numai din numărul mare al personajelor care participă la scenă, ci și din bogăția elementelor decorative: flori, ciorchini, stele, benzi cu decor de funie răsucită precum și motive geometrice.

Prin comparație cu icoanele inspirate din viața Maicii Domnului și a lui Iisus Hristos, reprezentările sfinților ocupă un loc mult mai de seamă în tematica iconografică a centrului Șcheii Brașovului. În icoana cu *nr. inv. 2818*, (fig. 19), *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* sunt redați într-o compoziție simplă, bazată pe simetrie. Desenate stângaci, cele două personaje se profilează pe un fond cu câteva sugestii de arhitectură, flori sau draperii.

Frecvent reprezentați în icoanele pe sticlă din Șcheii Brașovului, *Cei Trei Sfinți Ierarhi*, *Sfântul Vasile cel Mare*, *Sfântul Ioan Gură de Aur (Zlataust)* și *Sfântul Grigore de Nazianz (Bogoslovul)* sunt redați în picioare, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând câte o Evanghelie închisă în mâna stângă (*nr. inv. 2793*), (fig. 20). Sfântul Vasile are fizionomie de om în vârstă, cu fața supț, cu părul alb și barba lungă. Sfântul Ioan are înfățișarea unui bărbat matur, cu față plină, cu părul castaniu și barba lungă, iar Sfântul Grigore are păr castaniu și barbă scurtă. Fețele lor sunt roz, cu ochi mari, negri și pleoape umbrite cu gri. Cei trei sfinți poartă veșminte arhieresti. Plasat central, Sfântul Ioan poartă stihar albastru cu falduri subliniate prin pliuri albe, mânecute roșii, nebederniță roșie, felon roșu și omofor verde cu flori roșii. Sfinții Vasile și Grigore sunt îmbrăcați identic: stihar galben, mânecute roșii, felon roșu, omofor gri-roz cu cruci negre. Toți trei poartă pe cap mitre arhieresti roșii cu decor din foiță ca și nimburile. Masive, cele trei personaje ocupă aproape în întregime spațiul icoanei, capetele lor profilându-se pe un fond verde tapetat cu flori mici punctiforme roșii și albe.

Pe *Sfântul Nicolae* îl întâlnim îmbrăcat în odăjdii arhieresti, reprezentat bust, ținând Evanghelia în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta, stând pe un tron, însoțit de beneficiarii minunilor sale, tatăl și cele trei fete sărace, iar în plan celest, de Iisus cu Evanghelia și Maica Domnului cu omoforul (*nr. inv. 2795*), (fig. 21). O reprezentare aparte prin ineditul asocierii personajelor este cea în care *Sfântul Nicolae* este încadrat de *Maica Domnului* și de *Sfântul Gheorghe* (*nr. inv. 1456*), (fig. 22).

Numărul mare de icoane închinat *Sfântului Gheorghe* dovedește aprecierea de care s-a bucurat acesta în calitate de protector al păstorilor și agricultorilor. Călare pe un cal alb, înveșmântat în costum militar, el este reprezentat omorând balaurul cu sulița. În depărtare este redată fata de împărat pe care o salvează. Atitudinea semeață a eroului, mișcarea avântată a calului, cromatica vie și luminoasă, precum și elementele decorative care abundă, transformă icoanele cu Sfântul Gheorghe în veritabile scene de basm. În icoana *nr. inv. 2791*, (fig. 23), scena se desfășoară în partea superioară pe un fond albastru împodobit cu rozete punctiforme albe și roșii, iar în partea inferioară pe un fundal de dealuri sugerate prin benzi suprapuse, colorate alternativ în verde și galben, hașurate cu linii albe și roșii. Din loc în loc, apar fire de iarbă rediate prin repetiții de linii albe sau roșii ce amintesc de motivul „dinților de lup”, întâlnit și în alte centre, precum Mărginimea Sibiului, Lancrăm sau Maierii Albei Iulia.

Sfântul Prooroc Ilie a fost și el reprezentat de iconarii din Șchei în nenumărate icoane în care apare urcând la cer într-un car tras de cai înaripați și aruncând cojocul ucenicului său Elisei. Registrul terestru conține reprezentarea lui Elisei și a țăranului care ară cu un plug tras de doi boi albi. O icoană rară este aceea în care, pe lângă obișnuita reprezentare a lui Ilie în carul său, acesta apare în registrul inferior, redat în două ipostaze ce premerg urcării sale la cer (*nr. inv. 43*), (fig. 24).

Sfinții Împărați Constantin și Elena se regăsesc și ei în repertoriul iconarilor din Șchei. Figurați în picioare, înveșmântați în haine împărătești, ei susțin o cruce cu capete trilobate, profilată pe un cerc de raze. În icoana *nr. inv. 2797*, (fig. 25), în partea superioară a compoziției, pe o salbă de nori albi umbriți cu brun, apar Dumnezeu - Tatăl și Iisus, încadrați de doi heruvimi cu aripi roșii. Fondul icoanei, constituit din albastrul cerului, în partea de sus, sau din policromia câmpului, în partea de jos, este decorat cu flori roșii, galbene și albastre tivite cu alb. Lateral, compoziția este mărginită de un chenar alb cu frunze verzi, flori și ciorchini roșii. Icoana preia izvodul unei xilogravuri atribuite gravorului **Pop Onisie** din Hășdate, argument în acest sens fiind forma crucii, poziția personajelor, prezența îngerilor și a Sfintei Treimi. Această constatare precum și caracteristicile stilistice ne conduc la datarea piesei spre sfârșitul secolului al XIX-lea, ulterior perioadei 1840-1870 în care a activat gravorul de la Hășdate. Dar iconarul nu se mulțumește numai să reproducă mecanic o schemă compozițională frecvent utilizată fără să-și aducă propriul aport. Astfel, el adaugă o adevărată risipă de elemente decorative în spiritul locului - flori, frunze, ciorchini sau benzi colorate după principiul alternanței cromatice. În plus, chenarul este, pe lângă un important element decorativ, și o soluție ingenioasă de adaptare, fără modificări esențiale, a unui izvod de mici dimensiuni la suprafața mult mai mare a sticlei pe care obișnuiau să picteze iconarii din Șcheii Brașovului.

Sfânta Cuvioasă Parascheva s-a bucurat, de asemenea, de atenția zugravilor din acest centru. În icoana cu *nr. inv. 2804*, (fig. 26), aceasta este redată tânără, cu față rotundă și privire meditativă, purtând însemnele de mucenică: crucea de martiră și o ramură aurie de palmier. Vestimentația sa este compusă din tunică lungă galbenă, maforion și mânecute roșii cu galon gri, tivite cu benzi de culoare gri, împodobite cu decor liniar negru. Pe umeri și pe frunte apar cele trei flori amintind de cele trei stele, simbol al divinității și fecioriei.

Sfântul Haralambie, păzitorul de boli, este redat frontal, în picioare, ținând în lanț ciuma (*nr. inv. 2809*), (fig. 27). Înveșmântat în straie arhieresti, el ține într-o mână o Evanghelie iar cu cealaltă binecuvântează. De o parte și de alta a personajului, iconarul sugerează spațiul prin etajări de registre: pământ, personaje, arhitecturi, reliefuri, vegetație, elemente supranaturale. Aceste „stratificări”, precum și numeroasele linii oblice diferit colorate, contribuie, totodată, la crearea impresiei de fast și bogăție figurativă.

O icoană pe sticlă singulară prin tematica abordată este cea a *Sfântului Stelian*, ocrotitorul copiilor, care, înveșmântat în odăjdii de arhieru, ține un prunc în brațe (*nr. inv. 13*), (fig. 28).

Păstrând aceeași schemă compozițională ca și la Nicula, tema *Mesei Raiului* este des reprezentată în icoanele din Șchei, meșterii adaptând-o specificului centrului, atât prin cromatică cât și prin ornamentică (*nr. inv. 116*), (fig. 29).

Caracteristice perioadei târzii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea sunt icoanele de mari dimensiuni, cu scene multiple, compuse prin

alăturare, prin suprapunere sau prin ambele procedee, în care apar laolaltă *Maica Domnului, Sfântul Nicolae, Sfântul Dumitru și Sfântul Gheorghe* (nr. inv. 8), (fig. 30), *Botezul și Sfântul Gheorghe* (nr. inv. 1584), (fig. 31), *Sfântul Nicolae și Maica Domnului Îndurerată* (nr. inv. 1585), (fig. 32).

O piesă aparte este icoana nr. inv. 1616, (fig. 33), care ilustrează simultan două evenimente: *Răstignirea și Învierea lui Iisus*. Ideea care a stat la baza acestei icoane nu este însă una originală, zugravul inspirându-se dintr-o gravură de la Muntele Athos (1851), a cărei copiere a dat naștere redării în ordine inversă a momentelor - *Învierea* în partea dreaptă a imaginii precedând *Răstignirea*, ca și altor nepotriviri, precum Iisus binecuvântând cu mâna stângă în scena *Învierii*, iar Maica Domnului stând în stânga lui Iisus în scena *Răstignirii*¹.

Temă inspirată din Vechiul Testament, *Adam și Eva* se regăsește în icoanele din Șchei sub forma unor compoziții mai complexe, spre deosebire de icoanele de la Nicula unde este preferată varianta *Păcatului original*. Aici, pe lângă ispita șarpelui, sunt prezente consecințele neascultării poruncii divine: *Alungarea din Rai, Adam săpând și Eva torcând*. În icoana nr. inv. 2808, (fig. 34), Eva este redată culegând mărul, în timp ce Adam își duce mâna la gât unde i s-a oprit îmbucătura din fructul oprit. În stânga, în spatele lui Adam, este redată *Crearea Evei din coasta lui Adam*, iar în dreapta apare îngerul care îi va izgoni din Rai. Tărâmul sfânt este separat de cel pământesc printr-un cadru circular galben conturat cu auriu, decorat cu 12 medalioane ce conțin personaje și simboluri. În afara cercului, în colțurile inferioare ale icoanei sunt înfățișate urmările păcatului: *Adam sapă*, iar *Eva toarce* lâna primelor veșminte. În partea superioară, încadrat de doi serafimi, *Dumnezeu* binecuvântează cu ambele mâini. Acest tip compozițional complex își are originea într-o xilogravură care a stat la baza mai multor icoane pe sticlă din Șcheii Brașovului, dar și din Țara Oltului sau Mărginimea Sibiului.

Concluzii

Cercetarea tematicii și calităților estetice ale icoanelor de Șchei din colecția Muzeului ASTRA a devenit posibilă grație studiului pe care l-am realizat în paralel cu preocupările noastre privind conservarea și restaurarea acestor piese.

Generos reprezentate în colecția muzeului sibian, icoanele ce provin din centrul Șcheii Brașovului se constituie într-un fond valoros, evidențiat printr-o mare diversitate tematică precum și printr-un stil inconfundabil, ale cărui caracteristici sunt: linia energetică și nemodulată, bidimensionalitatea accentuată a spațiului, mulțimea personajelor precum și marea varietate a motivelor ornamentale. Ceea ce dă însă specificitate icoanelor de Șchei, este cromatică extrem de violentă, dar în același timp atrăgătoare, care, susținută de rețeaua liniilor negre și viguroase ce fragmentează imaginea, oferă acestor piese o strălucire aparte, asemănătoare vitraliilor cu care, nu de puține ori, au fost asemuite.

Continuatori ai artei iconarilor de la Nicula, modești și anonimi ca și aceștia, dotați cu o mare capacitate de înnoire și cu un simț decorativ extrem de dezvoltat, zugravii din Șcheii Brașovului au fost unii dintre cei mai prolifici creatori de icoane. Cu siguranță, fără icoanele lor, icoana românească pe sticlă nu ar fi completă.

¹ Fabritius, Ruth, Nentwig, Joachim, *Hinterglasikonen (Die Sammlung Nentwig im Museum am Dom)*, Museumschriften der Diözese Würzburg, Band 4, Verlag Schnell&Steiner, Regensburg, 2003, p. 20.

Bibliografie:

1. Dancu, Iuliana, Dancu, Dumitru, *Pictura țărănească pe sticlă*, București, Editura Meridiane, 1975.
2. Fabritius, Ruth, Nentwig, Joachim, *Hinterglasikonen (Die Sammlung Nentwig im Museum am Dom)*, Museumschriften der Diozöse Würzburg, Band 4, Verlag Schnell&Steiner, Regensburg, 2003.
3. Irimie, Cornel, *Meșteșugul și arta iconarilor din Șcheii Brașovului*, în „Astra”, nr. 10, Brașov, 1967, extras.
4. Irimie, Cornel, Rușdea, Hedwiga, *Catalogul expoziției „Hinterglasmalerei und Holzschnitte in der rumänischen Volkskunst”*
5. Mușlea, Ion, *Pictura pe sticlă la românii din Șcheii Brașovului*, în „Țara Bârsei”, nr.1, Brașov, Tipografia „Unirea”, 1929, extras.
6. Porumb, Marius, *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, București, Editura Meridiane, 2003.
7. Sedler, Irmgard, Tătaru, Marius Joachim, Fabritius, Ruth, *Zerbrechliche Heiligenwelten – Rumänische Hinterglas-Ikonen*, Kornwestheim, 2004.

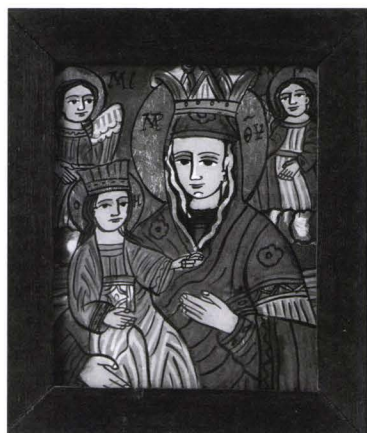

Fig. 1. Maica Domnului Împărătiță,
nr. inv. 2765,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 2. Madona cu salbă,
nr. inv. 2782,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

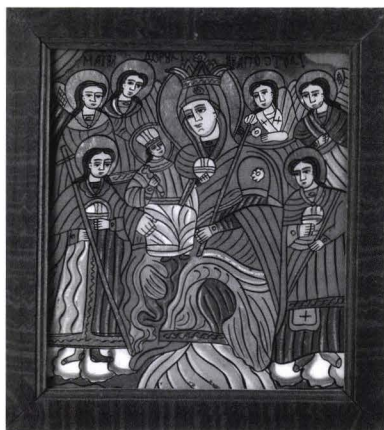

Fig. 3. Maica Domnului Împărătiță
între apostoli, nr. inv. 2799,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 4. Maica Domnului alăptând,
nr. inv. 2812,
începutul secolului al XX-lea

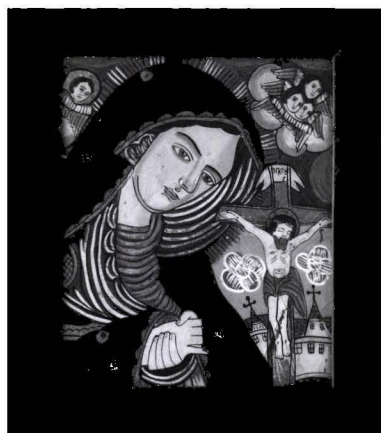

Fig. 5. Maica Domnului Îndurerată,
nr. inv. 2790,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 6. Maica Domnului Îndurerată,
nr. inv. 2780,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 7. Iisus cu vița de vie, nr. inv. 2805, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 8. Iisus Pantocrator, nr. inv. 228, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 9. Iisus în potir, nr. inv. 2560, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

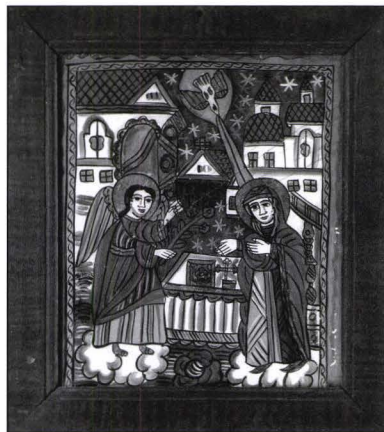

Fig. 10. Buna Vestire, nr. inv. 9, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 11. Buna Vestire, nr. inv. 50,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

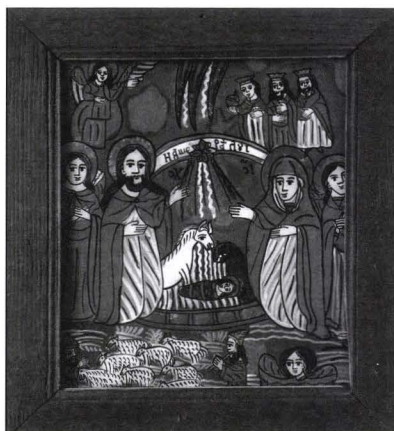

Fig. 12. Nașterea lui Iisus, nr. inv. 2813,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

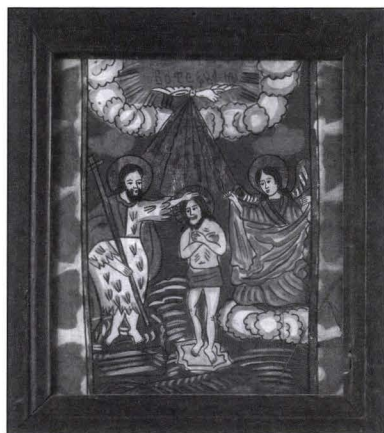

Fig. 13. Botezul lui Iisus, nr. inv. 2768,
sfârșitul secolului al XIX-lea

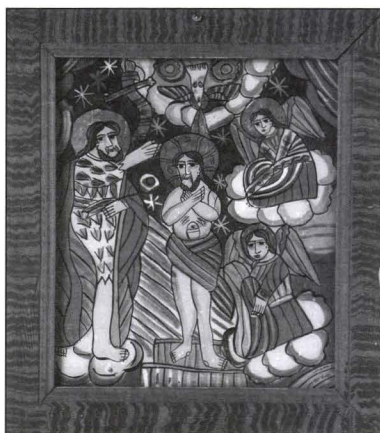

Fig. 14. Botezul lui Iisus, nr. inv. 12,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 15. Cina cea de Taină, nr. inv. 2792, sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 16. Răstignirea lui Iisus, nr. inv. 2798, sfârșitul secolului al XIX-lea

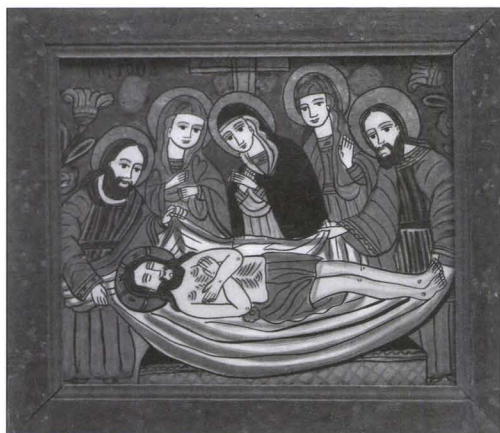

Fig. 17. Plângerea lui Iisus, nr. inv. 2800, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 18. Plângerea lui Iisus, nr. inv. 98, sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 19. Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil,
nr. inv. 2818,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 20. Sfinții Trei Ierarhi, nr. inv. 2793,
a doua jumătate secolului al XIX-lea

Fig. 21. Sfântul Nicolae, nr. inv. 2795,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 22. Sfântul Nicolae, nr. inv. 1456,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 23. Sfântul Gheorghe, nr. inv. 2791,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 24. Sfântul Prooroc Ilie, nr. inv. 43,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 25. Sfinții Constantin și Elena,
nr. inv. 2797,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 26. Sfânta Parascheva, nr. inv. 2804,
a doua jumătate a secolului al XIX-lea

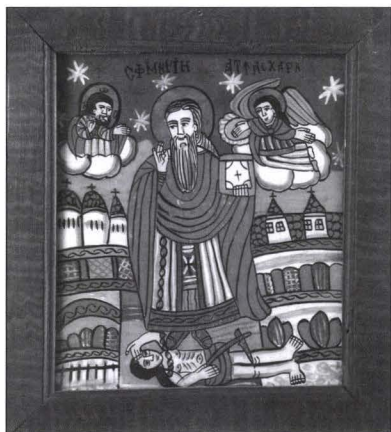

Fig. 27. Sfântul Haralambie, nr. inv. 2809, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

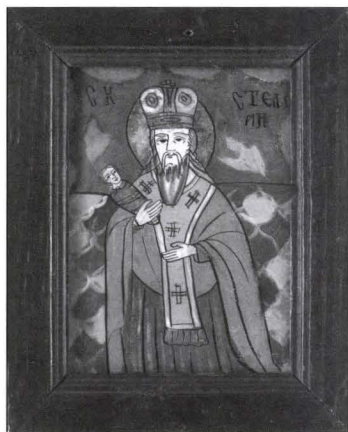

Fig. 28. Sfântul Stelian, nr. inv. 13, prima jumătate a secolului al XIX-lea

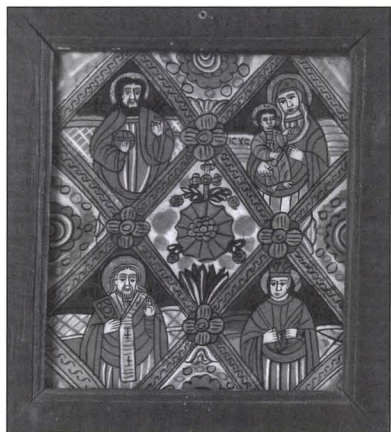

Fig. 29. Masa Raiului, nr. inv. 19, a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Fig. 30. Icoană cu mai multe scene, nr. inv. 8, sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 31. Icoană cu mai multe scene,
nr. inv. 1584,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 32. Icoană cu mai multe scene, nr. inv. 1585,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 33. Învierea și Răstignirea lui Iisus,
nr. inv. 1616,
sfârșitul secolului al XIX-lea

Fig. 34. Adam și Eva, nr. inv. 2808,
mijlocul secolului al XIX-lea

Valerie DELEANU

This article is the sequel of the article published in Cibinium 2011 on the traditional means of transportation in Țara Oltului ethnographic area. In the second half of the 19th century and in the first half of the 20th, the wagon became the most commonly used transportation vehicle. It met the demands of the new village in terms of transportation: carrying both supplies and people, the orientation towards speed and voyages outside the premises of the village, including using the vehicle in the family related customs of the rural communities. They have spread due the large number of craft workshops emerging in rural areas, comparing with the previous period, when the workshops could be found mainly in towns. The wagon represented an addition to the basic usage of the traditional cart and was, in fact, an adaptation of other traditional vehicles used before for administrative, aulic or military purposes from the Middle Ages till the dawn of capitalism in Transylvania. Unlike the traditional cart, the wagon was smaller, driven by horses and had a significant amount of iron technical components. In the above mentioned area, there were 4 types of wagons used till the end of the 20th century: 1. wagons for work, manufactured in each homestead, driven either by cattle (cows, oxen, buffaloes) or by horses. They were used for carrying supplies, goods or people. They became an addition to the cart, with a lighter structure, used both for yoking cattle or for harnessing horses. 2. wagons manufactured by craftsmen either in urban workshops or in rural ones – often using older urban patterns reshaped according to the local taste and needs. According to the origin of the workshop there appeared several types of wagons: wagons of Brașov, of Săliște, of Făgăraș, of Târgu Mureș, of Sfântu Gheorghe, of Agnita, etc. They were used for transporting supplies (the surplus of agricultural products), people and, in a great extent, for social purposes, being considered "deluxe wagons" or "leisure wagons". 3. industrial wagons, before and after World War II, bought from industrial workshops, for individual use or for the use of the agricultural cooperatives. 4. Modernized wagons, with distinct usages, representing the last stage of evolution in which almost all wooden components were replaced by metallic ones, using tires instead of wooden wheels, being driven mostly by horses, seldom by yoked cattle. As a matter of fact, they represent the decadence of this type of vehicles in what concerns both their usage and their morphological structure by the end of the 20th century as a result of the restriction of their functions and of their manufacturing. Nowadays we witness a severe drop in the usage of such vehicles in the rural area, scarcely still kept in use for secondary agricultural activities. There are cases in which, after being transformed, they are driven by tractors, as trailers. At the end, in the annexes, there is a list of craftsmen (wheel makers, blacksmiths) from the villages in Țara Oltului and a list of wood essences that were used in manufacturing wagons.

Nevoia de căruțe în Țara Oltului

Spre deosebire de alte mijloace de transport, căruțele, în raport cu carele, pot fi considerate o clasă deosebită de vehicule atât din punct de vedere morfologic cât și

funcțional, ținând cont de condițiile spațiale și temporale în care au fost folosite precum și de cauzele care le-au favorizat dinamica de creștere sau de scădere a importanței lor în cadrul ocupațiilor, a gospodăriei rurale și a altor necesități comerciale sau de circulație.

Și în condițiile Țării Oltului, ca pretutindeni, generalizarea utilizării căruțelor pe fondul tradițional s-a produs dinspre spațiul urban, meșteșugăresc, aulic sau administrativ, spre spațiul rural, pe baza unor necesități noi apărute în raporturile dintre ele. Odată cu modificările economice și sociale care prin schimbări în ocupații au permis un posibil nivel ridicat de bunăstare materială, de emancipare gospodărească, de extindere a relațiilor de piață care au făcut necesare răspândirea unui asemenea mijloc de transport mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din această epocă modificările structurale și funcționale ale gospodăriei tradiționale rurale au depășit caracterul arhaic și medieval al transporturilor spre creșterea capacităților de transport, modificarea tracțiunii animale, importanța vitezei și distanței de deplasare odată cu schimbarea calității poverii de la utilizarea ei în gospodărie spre relațiile de piață.

Până atunci, în limitele gospodăriei tradiționale, carele erau vehiculele care condiționau esențial funcționalitatea gospodăriei în limitele hotarului. Dar în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și continuând în prima jumătate a secolului al XX-lea, în Țara Oltului s-au generalizat căruțele, ca un nou vehicul de transport, devenind aproape obligatorie, alături de care pentru ca o gospodărie țărănească să își afirme întreaga sa capacitate funcțională. Răspândirea ei corespunde nu numai necesităților gospodărești, ci și capacității de confecționare meșteșugărească prin extinderea meșterilor rotari și fierari.

Noile solicitări de transport în spațiul rural al Țării Oltului

În zona Țării Oltului gospodăria rurală a răspuns la presiunile schimbărilor economice de după 1848 și în continuare după 1900, prin mai mulți vectori cuprinzând:

- eliberarea din condiția medievală, de subordonare a forței și a rezultatelor muncii în sens capitalist în primul rând ca răspuns la solicitările economiei de piață;
- schimbarea structurilor ocupaționale și a gospodăriei în sensul depășirii condiției autarhice și a dependenței de domeniile feudale ale zonei spre o gospodărie deschisă;
- orientarea producției gospodărești și spre necesitățile comerciale pe baza unui surplus de resurse transformate în mărfuri, ca povară pentru activitatea de transporturi;
- modernizarea treptată pătrunderea unor unelte și instalații moderne, inclusiv în cadrul transporturilor populare zonale;
- creșterea posibilității de deplasare dincolo de hotarul agricol și performanțele de viteză prin intermediul utilizării energiei animale la tracțiune, de la vite cornute la cabaline, de la transportul prin înjugare, la transportul prin înhămare;
- dezvoltarea meșteșugurilor de confecționare a vehiculelor ușoare și extinderea lor dinspre mediul urban spre cel rural;

¹ Lista acestora, în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea (rezultat al cercetărilor din Țara Oltului între anii 1973-1982) este prezentată în *Anexe*.

- utilizarea acestor vehicule ușoare în spațiul cultural tradițional, în obiceiurile locale, familiare sau calendaristice cum ar fi alaiurile de nuntă sau convoaiele de înmormântare.

Un studiu de caz în anii 1904-1905. Observațiile unui călător în Țara Oltului

O imagine a felului în care se circula în Țara Oltului la începutul secolului al XX-lea apare în însemnările de călătorie a lui Nicolae Iorga¹. Timp de câteva zile, el a parcurs aproape toate satele zonei. A folosit de obicei trăsura, pe drumuri relativ bune, dar „nespus de prăfoase”, uneori pline de lut și bolovani (Drăguș) dar observând și îngrijirea lor, apreciind plantațiile de arbori făcute pe marginea lor, impresionându-l plăcut de exemplu, drumul țării între Vlădeni și Perșani. Alte drumuri erau pietruite (Viștea de Sus) și având poduri bune construite din lemn. A fost atent la tot ce vedea pe drumuri, uneori trăsura abia se strecura printre căruțe mari „pline de saci de grâu, de unelte și de sipete”, care se îngrămădeau la trecerile cu poduri plutitoare peste Olt. Are pe drum chiar și ocazia să ducă la gară, la Viștea de Jos, o „nevastă voinică”, iar pe drumuri se încrucișează deseori cu cete de țigani, și ei în căruțe, cu ciobani coborând de la munte cu măgari ce duceau în spinare uneltele și „civoaiele” bacilor, cu cirezi de boi „cu coarne mari” și bivoli „văcsuiți”. Vede în bălciuri mulțimi de oameni. Trăsurile conduse de vizitii (mai ales din Galații Făgărașului), români sau secui, cu psihologii de angajați plătiți (uneori cu bani puțini). Admiră caii mari, voinici, „plini de foc” cu care „poți merge siguri oriunde”. La Avrig, când ia trenul spre Sibiu, acesta i se pare o mașinărie greoaie, cu miros de cărbune și „ferestruici chioare” simțindu-se în ele ca într-o temniță într-un mijloc de transport încă străin în peisaj.

Ceea ce redă în notele de călătorie este o imagine dinamică pe drumurile zonei așa cum erau în ochii unui călător venit din România de peste munți. Amestecul de tradiție și noutate, mulțimea de căruțe (nu pomeneste de nici un car ci numai de căruțe) arată o imagine înainte de primul război mondial în care Țara Oltului îi apărea prin schimbări de civilizație ce afecta și transportul tradițional. E drept că pentru un asemenea călător noile vehicule, căruțele, se pierdeau încă într-un peisaj în care circulația pe jos a oamenilor încă mai domina pe drumuri. Dar oricum aceste vehicule începuseră să apară mult mai numeroase decât de exemplu trăsurile care rămăneau cu funcții extra-gospodărești, îndeosebi pentru călătorii străini sau în orașe.

Funcțiile căruțelor. Care și căruțe

Căruțele au funcționat în spațiul rural al Țării Oltului alături de care (fără a le înlocui) o bună durată de timp. Ele au pătruns în gospodărie din noile necesități economice, fie corespunzând unor funcții în plus sau preluând componentele funcțiilor de transport ale carelor: înspre sau din câmp în gospodărie, mai ales în ocupațiile agricole în fazele de recoltate și valorificare a produselor sau depășind cu acestea hotarul tradițional al satului (ceea ce carele de obicei, nu o făceau).

1. Creșterea capacității gospodăriei de a realiza produse agricole peste nevoile sale făcea ca surplusul să capete potențial de marfă. Deplasarea cu produse de vânzare la târguri, orașe, dincolo de hotarul propriu-zis al satului nu mai corespundea posibilităților funcționale ale carelor, mult prea adaptate transporturilor

¹ Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie din Ardeal și Banat*, vol. I., București, 1977, p. 34-78.

ocupationale în limitele hotarului. În Țara Oltului târgurile se țineau în localitățile înșirate pe linia de intensă circulație a Oltului, îndeosebi târguri de vite, târguri tradiționale la care se adăuga o a doua zi de vânzare a produselor agricole și meșteșugărești. Obiceiul de participare la târg a crescut nu numai pentru gospodari și pentru familia sa (soție, copii, bătrâni), chiar și fără marfă, din nevoi sporite de manifestare socială. Carul, morfologic și funcțional, cu tracțiune pe vite cornute nu mai corespundea nici energetic, nici constructiv acestor noi posibilități sau cerințe de transport.

2. Transportul de persoane, încă puțin evoluat, solicitat de deplasarea locuitorilor satelor de munte spre șes și invers, spre axele de circulație zonală și extra-zonală (la gară, la festivități religioase, vizite, alaiuri în obiceiuri etc.) în care caz căruțele asigurau un transport mai confortabil decât carele, prin viteză și distanță, depășind necesitățile de circulație care altădată se limitau doar la transporturile în limitele hotarului sau parcursul distanțelor călare sau pe jos.
3. O deschidere specializată și intensificată a ocupațiilor din zonă spre cărăușit, ca ocupație auxiliară, ce depășea de asemenea posibilitățile funcționale ale carelor propriu-zise. Vlădenii de exemplu erau renumiți în această meserie, favorizați de amplasarea localității între Făgăraș și Brașov. La fel și Avrigul situat între Făgăraș și Sibiu. Se făcea cărăușit în zonă (la Făgăraș) sau înafara zonei spre cele mai apropiate zone unde erau Sibiu și Brașovul. Transportul se făcea cu marfă alcătuită din produse agricole (lapte pentru oraș), resurse naturale (lemn, fân, piatră), cu produse meșteșugărești sau ocazional transport de persoane (inclusiv cu trăsură în cazul orașului Făgăraș). Cărăușitul a favorizat circulația pe drumuri lungi, existența hanurilor de popas și schimburi de mărfuri intra și extra zonal. Cărăușitul a favorizat utilizarea căruțelor de dimensiuni mari, mai rezistente.

Este drept că utilizarea cărăușitului exista încă din secolele anterioare, impus fie de obligațiile medievale (de pildă pentru cetatea Făgărașului) sau pentru transportul unor resurse în secolul al XVIII-lea, necesar pentru manufacturile din Țara Oltului (glăjării) dar abia din secolul al XIX-lea a devenit o ocupație specializată pentru multe dintre localitățile zonei, intersectându-se cu căruțele negustorilor din afara zonei.

4. Nevoia unor deplasări rapide, în viteză, adeseori dus-întors într-o singură zi a solicitat altă sursă animală de tracțiune decât cele utilizate în cazul carelor. Pentru căruțe, mult mai utilă era forța cailor, cu posibilitățile lor variate în deplasare (trap, galop, goană), aceasta solicitând o altă modalitate de legătură a energiei de tracțiune cu vehiculul, hamul cu flexibilitatea sa relațională între cele două componente ale transportului.
5. Utilizarea căruțelor a reprezentat și în Țara Oltului un nivel de imagine socială în comunitatea rurală, atât economic cât și cultural, posesorul unui asemenea vehicul având o altă poziție în cadrul comunității locale. De altfel acest fenomen se regăsește pe toate palierele de civilizație și cultură populară în Țara Oltului (arhitectura locuinței, interior, port popular, obiceiuri), în cazul transporturilor însă imaginea posesorului unui asemenea vehicul se exterioriza în afara gospodăriei și în afara localității.
6. Căruțele au modificat amploarea meșteșugurilor urbane și rurale. Întărirea economică a gospodăriei rural în Țara Oltului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea făceau necesare creșterea comenzii acestor vehicule sau cumpărarea lor, căruțele neputând fi confecționate direct în

gospodărie așa cum era cazul carelor în multe situații. Meșteșugarii realizează întregul vehicul în relația rotar-fierar. Căruțele au impus transformarea rotarilor și fierarilor adeseori în „căruțași”, termen sub care se înțelegea realizarea vehiculului în întregime de un meșteșugar, dar de cele mai multe ori în relația dintre rotar și fierar (fără ca aceștia să părăsească și confecționarea altor unelte sau instalații, potcovitul cailor, dar adevăratul „căruțaș” era cel care se specializa în confecționarea doar a vehiculelor de acest gen). Confecționarea căruțelor a făcut necesară pentru meșteșugari ca, alături de procurarea materialului lemnos, să devină obligatorie procurarea metalului pentru că un asemenea vehicul necesita din cauza funcțiilor sale o protecție și o durată mai lungă în utilizare (și mai scumpă la procurare) decât a carelor.

7. Căruțele au schimbat fundamental în peisajul rural din Țara Oltului transportul înlocuind resursele gospodărești cu valoare de întrebuințare spre transport de marfă și persoane. Este adevărat că acolo unde a fost necesar ele au preluat și funcțiile carului, în transportul unor cantități de furaje, lemn sau alte resurse necesare pentru gospodărie, fără ca povara să devină obiect de vânzare. Chiar și în cazul transportului lemnului din pădure, acesta nu mai era întreg, ca în cazul carelor, ci rezultat al prelucrării prin tăiere la fața locului, transportul lemnului secționat sau al crengilor, iar când era vorba de produse agricole, doar unele dintre ele care să corespundă dimensiunii căruțelor, care în schimb au fost mult mai avantajoase pentru transportul gunoiului de grajd pe hotar prin modificarea structurilor de cuprindere a poverii în funcții specifice căruțelor. Pentru cei mai mulți dintre locuitori căruța reprezenta în gospodărie o compensație în transporturile locale, fie paralel cu carul, fie chiar înlocuindu-l, pe măsura modificărilor funcțiilor gospodăriei rurale în această perioadă de timp¹.
8. Dincolo de interpretarea de cauză sau efect a relației dintre creșterea circulației căruțelor și îmbunătățirea căilor de comunicație din țara Oltului trebuie recunoscut faptul că cele două fenomene se suprapun și corespunzător intensificării utilizării și confecționării căruțelor în aceeași măsură autoritățile locale din Țara Oltului în a doua jumătate a secolului al XIX – prima jumătate a secolului al XX-lea autoritățile administrative locale și comunitățile satelor se preocupă de îmbunătățirea situației drumurilor de pe hotar, mai ales a celor de legătură cu alte localități, iar autoritățile centrale de aspectul și întreținerea arterei principale de circulație Drumul Țării.

Caracteristici structurale proprii

În primul rând trebuie menționat faptul că în Țara Oltului, spre deosebire de alte zone rurale ale țării, căruțele pot fi asociate cu caracterul tradițional al spațiului rural fără a deveni în acest peisaj așa-zisele „faițoane”, adică nivelul la care căruțele de tip urban au ajuns să fie structural și tehnic, însoțite de influențe ale claselor trăsurilor, adică dotarea loc cu arcuri sau cu jilțuri speciale pentru călători, ci au rămas, în primul rând, un mijloc tehnic de transport, cu structuri mai apropiate clasei carelor din necesitatea transportului poverilor tradiționale devenite mărfuri.

¹ „Căruța era precum mașina mică de astăzi”, apreciere care se regăsea la foarte mulți dintre locuitorii Țării Oltului în momentul cercetării (anii '70- '80 ai secolului al XX-lea) când căruțele încă mai erau folosite intens.

- Principala caracteristică structurală ține de modificarea relației vehiculului cu animalul de tracțiune de la utilizarea vitelor cornute la cai, de la înjugare la înhămare a 1-2 cai. Acest sistem de tracțiune a înlocuit jugul cu variantele de hamuri (jumătăți de ham, hamul întreg sau hamul dublu) corespunzător cu introducerea unei elasticități și articulații mai utile funcțiilor transportului cu căruța. Această modificare nu a exclus, la început, și în unele situații explicabile prin condiția practică a transporturilor în gospodărie, a utilizării boilor, vacilor sau bivolistilor la tracțiunea căruțelor sau la modificarea lor în timp. Modificările principale s-au referit în acest fel la structurile C de relaționare a vehiculului cu sursa de energie: pe lângă hamuri oștea a luat locul proțapului în forme simple sau mai evolute (denumite „cu drug” sau în formă de T), precum și utilizarea ruditelor în cazul în care tracțiunea se făcea cu 1 cal. La aceasta se adaugă și utilizarea feleharțului (atunci când tracțiunea se făcea pe 2 cai) la care șleaurile se prind de cruci.
- Înlocuirea osiei de lemn cu osii metalice: tranziția de la car la căruță și adaptarea la un alt animal de tracțiune a început cu utilizarea unei osii de lemn, dar care potrivit funcțiilor noi implicând viteza și distanța, a solicitat rezistența mai mare a osiei dincolo de protejarea acesteia cu benzi metalice ca în cazul carului. Această schimbare a dus și la modificarea dimensiunii roților și a creșterii rezistenței lor prin intermediul unui butuc mai solid, chiar de dimensiuni mai mici și a unui număr sporit de spițe.
- Modificarea structurilor A (de cuprindere a poverii) prin tendința spre realizarea unui spațiu semi-închis (coș) adaptat variabilității poverii transportate.
- Caracterul fix al articulațiilor coșului și a celorlalte articulații de la car, în mare măsură pasive, devin la căruțe foarte dinamice; articulațiile devin tot mai mobile asigurând și mobilitatea întregului vehicul.
- Introducerea elementelor de confort pentru conducătorul vehiculului (vizitiu) asemănătoare trăsurilor: jilțul și, uneori, structuri pentru transportul persoanelor cum ar fi scările laterale pentru căruțele meșteșugărești.
- Căruțele adaugă numeroase elemente de întărire, protejare, securizare a elementelor lemnoase prin intermediul benzilor metalice sau a elementelor metalice de legătură între piese.

Aceste modificări caracteristice pentru un nou vehicul în gospodărie a fost posibil prin intermediul meșteșugarilor care au folosit pe deplin tehnicile de confecționare și modelele preluate de la atelierele urbane, adaptându-le pentru funcții de gospodărie, dar și prin preluarea modelelor de vehicule utilitare din spațiul urban cu funcții administrative sau industriale (vehiculele de poștă, platformele hipo pentru mărfuri, căruțele militare) care s-au răspândit dinspre orașe spre sate în aceeași epocă cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Diferențe între care și căruțe în Țara Oltului¹

O cercetare zonală în Țara Oltului poate rezolva problemele puse de diferențierea și eficiența care explică de ce căruțele au ajuns să funcționeze paralel sau chiar să înlocuiască carele într-o zonă etnografică așa cum e cea a Făgărașului. Este o

¹ Lista informatorilor utilizată în cercetarea din Țara Oltului este prezentată în Cibinium 2011, în completarea articolului *Care tradiționale din Țara Oltului*, p. 167-169.

problemă care afectează nu doar gospodăria tradițională ci și cadrul meșteșugăresc, tehnic deoarece structurile de bază a acestor două clase de mijloace de transport sunt asemănătoare: ambele clase se bazează pe asocierea a două structuri principale denumite dricuri, prin cele 4 structuri generale (A, B, C, D) identice ca esență funcțională și morfologică, dar specific adaptate la condițiile unui vehicul cu dimensiuni și capacități specifice în raport cu clasele de vehicule asemănătoare cum ar fi carul sau teleaga.

Diferențele țin de corespondența structurilor la funcțiile specifice căruțelor:

- Structura A (de suport și cuprindere a poverii): un coș „fix”, demontabil prin separarea loitrelor de șeriglele din față și din spate, dar mergând până la rigidizarea suprafeței de cuprindere a poverii purtate printr-un coș sau ladă fixă, confecționată din scânduri sub formă de cutie. Etanșeizarea poverii poate fi amplificată până la izolarea de mediu, în cazul în care acesta afectează povara, prin intermediul coviltirului (*cobără*, *erneu*), dar provizoriu și printr-un coș de nuiete împletite așezat în interiorul coșului alcătuit din loitre și șerigle. Loitrele au speteze și numeroase cuie și legături metalice, inclusiv longitudinal prin intermediul contrafiselor metalice, de obicei plasate în diagonală. Spre deosebire de car, căruța nu are ceglău, înlocuit cu elemente de așezare a omului care conduce vehiculul (scânduri de șezut, jițuri). Această modificare corespunde trecerii de la poveri de dimensiuni mari (lemn, fân) prin poveri de dimensiuni mai mici sau prin transportul de persoane.
- Structuri B: cele patru roți ale vehiculului sunt în cupluri inegale (roțile dinapoi sunt mai mari pentru a favoriza creșterea vitezei prin rol de volant), deși multe dintre căruțe mai păstrează încă roțile egale. Chiar și în acest caz diferența se remarcă prin numărul crescut de spițe (10, 12) și poziționarea lor la contactul cu butucul în zigzag pentru a rezista creșterii de viteză. Obedele sunt mai înguste (3-4 cm) menținându-se însă confecționarea lor pe bucăți (în zonă obezi colaci, realizați prin încovoierea meșteșugărească a lemnului nu a fost folosită deși locuitorii știau de o asemenea posibilitate). Ultima înlocuire a structurilor de deplasare a avut loc de la mijlocul secolului al XX-lea prin roți de cauciuc preluate de la vehiculele moderne. Osia cuplului de roți înlocuiește materialul de confecționare ca și în cazul carelor cu osii de metal, de producție industrială, de obicei cumpărate din târg chiar de meșteșugari. În locul fierului care apăra de frecare vechile osii, aceste osii de metal depășesc obstacolele frecării prin intermediul unor piese metalice numite bușe așezate în interiorul butucului sau la capătul osiilor, sub formă de „pahare” și ulterior șuruburi cu piuliță în locul cuielor care altădată asigurau poziția fixă a butucului și roților. Butucii sunt mai rezistenți, deși mai mici decât la car, mult mai puternic legați prin cercuri sau bușe metalice.
- Structuri C: s-a mai pomenit de înlocuirea proțapului cu oiștea în procesul de înlocuire a legăturii de înjugare prin înhămare și larga utilizare a unui cal de tracțiune în comparație cu cuplul de boi solicitat de tracțiunea prin jug. Cele două rudițe au capacitate de articulare prin ridicare coborâre și la mijlocul secolului al XX-lea s-au introdus pentru buna lor mișcare arcurile metalice. În cazul căruțelor înlocuirea proțapului cu oiștea a modificat și partea din față a dricului dinainte care nu mai sunt ascuțiți („în pisc”) precum la care sau uneori la vechile căruțe de lemn, care într-o fază inițială foloseau proțapul, dricul are acum „craci retezați” între care se fixează articulația oiștii. De asemenea inima de legătură între dricuri, fixă în

cazul căruțelor, nu se mai lungește precum la car în funcție de povara transportată (mai ales trunchiurile de lemn din pădure). La aceste modificări se adaugă, în cazul transportului cu 2 cai, cele două cruci la șleauri, fixate pe o piesă deosebită, legată de tracțiunea cailor, numită felehart și care este secondat de un al doilea felehart, fără cruci dar care plasat sub coș mărește rezistența acestuia chiar și la poveri grele dar de dimensiuni mici. Unele dintre căruțe, mai ales cele meșteșugărești, pentru a ușura răsucirea dricului dinainte la cotituri, mai ales în situații de viteză, au introdus la fel ca la trăsurile, sub fercheteu (vârtej) un cerc metalic care ușurează cârmirea micșorând forțele de frecare între piese.

- Structuri D, structuri auxiliare: pe lângă elementele de comoditate a conducătorului vehiculului interesat de poziționarea lui pe durată mai mare sau la viteză crescută (ținând cont și de starea drumurilor) și anume: jiturile după modelul trăsurilor (în cazul căruțelor cel care conducea vehiculul nu conducea un asemenea mijloc de transport instalat în primul rând în el, ci pe lângă vechiul mânănd animalele și lăsând cât mai mult spațiu a structurilor A să fie utilizate de povară nu de comoditatea personală în deplasare). La căruțe contează mult felul în care conducătorul vehiculului are condiții și protecție în deplasarea pe care o face. Pe lângă aceste elemente de confort se adaugă la căruțele meșteșugărești utilizate și în contextul vieții sociale capacitatea de a transporta persoane, de aceea aceste căruțe (reprezentative pentru posesorul lor) au scări cu aripi și sistem de protecție a roților printr-un sistem care asociază ambele funcții de-o parte și de alta a vehiculului, creșterea vitezei a impus utilizarea frânelor de mână plasate lângă vizitiu cu sabot la roata dinapoi și mai puțin utilizate sistemele de frânare tradiționale corespunzătoare carelor. Este drept că sistemul de sprijin în cazul urcușului care la carele mari folosea așa-zisa „mătă” a fost folosită intens și în cazul căruțelor. În afară de aceasta căruțele au introdus anexe în raport cu regulile de circulație pe drumuri și cărașitul: felinare de noapte, ochi de pisică, lădițe de scule și recipiente de păcură, lubrifiant pentru drum lung, plăci de înmatriculare cu numărul casei sau numele proprietarului.

În afară de aceste diferențe mai adăugăm:

- creșterea utilizării pieselor metalice ca piese de protecție a elementelor lemnoase sau chiar înlocuirea lor, utilizarea articulațiilor metalice (zbanțuri, belciuge, bride), toate ajungând până la înlocuirea lemnului pentru întreaga construcție tehnică care ajunge să fie complet metalizată cu excepția oiștei care rămâne lemnoasă (mesteacăn);
- leucile dispar sau se transformă în leuci metalice;
- mânușile care susțin coșul nu mai sunt mobile, ci devin rigide așa cum sunt și coșurile;
- căruțele se diferențiază de care și dimensional având un volum mult mai mic, dar fiind mai corespunzătoare cu necesitățile circulației pe drumuri mai lungi sau cu viteză mai mare.

Toate aceste modificări în comparație cu carul ne dau certitudinea că ele reprezintă o altă clasă de vehicule, cunoscută încă din antichitate, dar care au pătruns foarte târziu în gospodăria țărănească inclusiv în Țara Oltului doar atunci când gospodăria țărănească a ajuns să simtă necesitatea lor în funcționalitatea acesteia.

Ogașia căruțelor

În concepția locuitorilor Țării Oltului căruțele nu au o ogașie anume așa cum se întâmplă la care, aceasta depinzând de standardele de confecționare meșteșugărești-industriale ale acestora. Și asta pentru că spre deosebire de celelalte vehicule utilizate în mediul rural, căruțele nu se mai folosesc pentru transporturi pe drumuri de obicei greu accesibile pentru transportul unor poveri, în primul rând necesare pentru gospodărie cum ar fi lemnul din pădure sau nutrețul pentru animale.

Locuitorii Țării Oltului preferau să asocieze lărgimea roților pe osie printr-o serie de termeni care ocoleau termenii de ogașie: căruța este „îngustă între roți” (Galați), este „sub ogașia de car” (Porumbacu de Jos), „e mai mică decât ogașia” (Porumbacu de Sus), e de „treisferturi” (Veneția de Jos, Lisa, Sâmbăta de Sus, Cincșor, Dejani, Berivoi), „mai îngustă cu o șchioapă” (Luța), „nu e de ogașie” (Racovița), „are ogașia proprie” (Ileni), „nu merge pe ogașie ci cu o roată deasupra” (Ucea de Sus).

Așa cum se știe lungimea osiei (Lo) reprezintă pentru orice utilizator al unui vehicul rural suma dintre „braț” („sânul”) plus lungimea fuselor (a capetelor osiei) separația dintre ele fiind „umărul osiei”, ceea ce nu corespunde cu ogașia care este lățimea socotită între roți. Și asta pentru că roțile sunt dispuse asimetric, pe butuc, într-un raport de o treime spre umăr. Aceasta face ca măsura ogașiei la un vehicul să fie realizată prin mărimea brațului (B) plus o treime din mărimea fusului (f), socotit de două ori.

$$Og = B + (1/3f \times 2)$$

La o căruță de lemn, adică folosind osia de lemn, dar chiar și la cele meșteșugărești, în Țara Oltului, mărimea denumită ogașie este variabilă după localități și tradiția meșteșugărească, dar cele mai multe dintre căruțe au lungimea osiei (Lo) egală cu 1,5 m (Porumbacu de Jos, Berivoi, Hălmeag, Copăcel, Șercăița, Perșani, Ucea de Sus, Hârșeni, Șona, Lisa, Sărata) în care caz $B = 1 \text{ m}$, $f = 25 \text{ cm} \times 2$, totalul $Lo = 1,50 \text{ m}$.

În alte localități (Porumbacu de Jos, Mândra, Comana de Sus, Lupșa, Arpașu de Sus) $Lo = 1,6 \text{ m}$, în care $B = 0,9 - 1,00 \text{ m}$, $f = 0,33 \text{ m} \times 2$.

În acest fel pentru un $B = 0,90 \text{ m}$, $f = 0,25 \text{ m} \times 2 = 1,60 \text{ m}$, reprezentând Lo. Astfel ogașia este de $0,90 + 0,08 \times 2 = 1,06 \text{ m}$.

În unele cazuri căruțele grele cu osie de lemn sau chiar de metal au osiile mai lungi ($Lo = 1,70 - 1,80 \text{ m}$), în care caz B și f variază în raport cu aceste dimensiuni. Se întâlnesc mai rar chiar și căruțe cu $Lo = 0,90 \text{ m}$, asemănător cu carul de ogașie.

Din această cauză, ogașia căruțelor care nu contează așa mult pentru utilizator era diferențiată în funcție de dimensiunile vehiculului, sursa de tracțiune animală sau cantitatea de povară transportată.

În cazul osiilor de fier (osii Winter sau Krupp – denumite de obicei „osii de Brașov”) în Țara Oltului erau cunoscute 3 feluri, care se deosebeau nu atât prin lungime, cât prin greutatea lor în kg (ele fiind considerate mult mai scumpe în comparație cu osiile de lemn):

- osii nr. 1 – pentru vehicule trase de 1 cal („aișpenâr”) de 28 – 36 kg;
- osii nr. 2 – pentru 2 cai, considerate osii mijlocii (nici grele, nici ușoare), dar utilizate pentru căruțe de povară cântărind între 42-43 până la 46 kg;

- osii nr. 3 – pentru 2 cai, la căruțele tip furgon, ajungând până la 56 kg.

În cazul căruțelor standard $L_0 = 1,5, 1,6$ m cu $B = 0,75$ până la $0,80$ m, uneori și $0,90$ m având ogașia între $1,00 - 1,30$ m (Porumbacu de Sus). La tracțiune 1 cal, la dimensiunile ogașiei și a osiilor se pot adăuga și alte dimensiuni specifice căruțelor utilizate în zonă cum ar fi mărimea variată a roților dinainte și dinapoi de $0,50 - 0,60$ m până la $0,90 - 1,00$ m având rafurile de 4 cm mai înguste decât la car, iar loitrele (loitrițele) de obicei aveau lungimea de $1,80$ m – $2,50$ m, mai mici decât la car din cauza faptului că nu erau specializate în transportul fânului. În acest fel vehiculele considerate căruțe erau mult mai strâmte, nu erau folosite la transporturi în pădure sau pe loc accidentat, se răsturnau ușor și, de obicei, marea majoritate era tractată de 1 cal. Părerea caracteristică, de exemplu în Sâmbăta de Sus, este că o căruță nu merge pe pe ogașe ci „după nevoia omului”.

Tipologia căruțelor

În Țara Oltului au fost răspândite numeroase căruțe a căror aspect morfologic și funcțional se situau între căruțele meșteșugărești și numeroase forme hibride adaptate nevoilor gospodăriei agricole, forme ce alcătuiau individualități marcante între car și căruța propriu-zisă, prin aspecte de tranziție, diferite de la sat la sat și chiar de la gospodărie la gospodărie, în timp ce carele erau mult mai puțin diferențiate funcțional și constructiv.

Carul era adaptat unor funcții agricole specifice, cele 10 tipuri structurale concentrându-se în zonă mai ales spre tipurile 9-10 (adaptate prin modificări structurale corespunzătoare specificului poverii transportate¹). Căruțele cuprind o tipologie mult mai restrânsă, nu atât datorită sistemelor constructive ci a faptului că acestea corespund la funcții mult mai largi în ceea ce privește transportul poverii. Și căruțele se concentrează în spațiul tipologiei 9-10 ca și carele, dar au caracteristice tipologice proprii.

În utilizarea lor aproape pe parcursul unui secol și mai ales după 1900, tipurile de căruțe răspândite în Țara Oltului se pot grupa în felul următor:

- I. căruțe cu funcții agricole, gospodărești (transport de povară limitată la gospodărie) care înlocuiesc carul și care reprezintă căruța de lucru obișnuită;
- II. căruțele meșteșugărești produse în ateliere urbane utilizate și în transporturi gospodărești dar depășindu-le datorită corespondenței sistemului constructiv cu funcții depășind funcțiile gospodăriei;
- III. căruțele industriale realizate atât în ateliere rurale, cât și în fabrici specializate, majoritatea adaptate spre funcții agricole;
- IV. căruțele modernizate, extinse după cel de al doilea război mondial cu tendința înlocuirii materialului lemnos prin metale având numeroase forme și înlocuind de obicei, celelalte tipuri adeseori reprezentând nu un progres în evoluția acestor vehicule ci o adaptare la condițiile conjuncturale și la eventualele funcții gospodărești care mai păstrează legătura cu agricultura.

¹ Cibinium 2011, p. 158

1. Căruțele cu funcții agricole-gospodărești

Sunt acele vehicule ce preiau în gospodărie funcțiile de transport ale carelor utilizate cu scop de lucru și care reprezintă cele mai numeroase dintre căruțele utilizate.

1.1. Terminologie

- *subzona Avrig: căruță* (Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig), *căruț* (Sebeșu de Jos), *căruț de cai* (Avrig, Sebeșu de Jos), *căruț de lemn / fier* (Avrig), *aișpengăl* (Turnu Roșu);
- *subzona Gruierilor: căruță* (Porumbacu de Sus, Corbi, Sâmbăta de Sus), *căruță cu osie de lemn / fier* (Ucea de Jos, Porumbacu de Sus, Arpașu de Sus, Arpașu de Jos, Cârța „mai rar”, Porumbacu de Sus, Viștea de Sus, Olteț), *căruță de fier* (Drăguș), *căruță de lemn* (Sâmbăta de Sus, Ucea de Sus, Viștea de Sus, Arpașu de Sus, Arpașu de Jos), *căruță de treisferturi* (Sâmbăta de Jos, Săsciori), *căruță ușoară* (Olteț), *căruță de drigane* (Drăguș), *căruță de cai* (Porumbacu de Jos, Arpașu de Sus, Drăguș), *căruț* (Sărata, Ucea de Sus), *căruț de cai* (Sâmbăta de Jos, „aișpenăr s-a zis mai târziu”, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Cârțișoara), *aișpenăr* (Sărata, săs. *Karuts* (Cârța);
- *subzona Câmpia Făgărașului: căruță* (Dridif, Șinca Veche, Voila, Săsciori), *căruță de lemn / fier* (Râușor, Mândra, Șercaia, Beclean, Vad, Pojorta, Ludișor, Gura Văii, Săvăstreni, Recea, Dejani, Berivoi, Copăcel Breaza), *căruță cu osie de lemn / fier* (Voila, Voivodeni, Breaza, Dridif, Ludișor, Vad), *căruță de gunoi* (Mărgineni), *căruță de fier* (Hurez, Gura Văii), *căruță treisferturi* (Dejani, Berivoi), *căruță de hotar* (Copăcel), *căruță scurtă* (Toderița), *căruță mică* (Șercăița), *căruță de cai* (Bucium, Ohaba), *căruță ușoară / grea* (Șinca Veche), *căruță de 1-2 cai* (Luța), *droagănă* (Râușor);
- *subzona Perșani: căruță grea / ușoară* (Veneția de Jos, Veneția de Sus, Lupșa), *căruță de fier* (Perșani, Părau, Veneția de Sus, Poiana Mărului), *căruță de 1-2 cai* (Poiana Mărului), *căruț* (Grid, Veneția de Sus, Comana de Sus, Comana de Jos), *carul ăl mic* (Cuciulata);
- *subzona pe Ardeal: căruță* (Brad, Cincșor), *căruță de cai* (Bratu), *căruță de 1 cal* (Nou Român), *căruță tip Lungu* (Glâmboaca), *căruț* (Colun), *căruț de cai* (Săcădate), *căruț de lemn* (Poienița, Șona), *căruț cu osie de fier* (Șona), *aișpenăr* (Șona), *magh. gonizo sakir* (Hâlmeag), săs. *huwistăn / lossăn karuts* (Brad), *dăhuist kăruts* (Brad), *einspener* (Brad), *der karuts* (Cincșor).

1.2. Subtipuri:

Căruța de lucru în evoluția sa în Țara Oltului, pornind de la structurile B și C cuprind următoarele subtipuri:

- a. căruța cu osie de lemn în variantele de tracțiune înjugare (vite cornute) și înhămare (cai) considerate ușoare („de plimbare”) și grele „de povară”;
 - b. căruța cu osie de fier utilizată în aceleași variante de tracțiune.
- cu observația că numeroase căruțe se pot folosi înlocuind în cadrul aceleiași vehicul variantele de tracțiune în funcție de necesitățile gospodăriei.

Ele sunt utilizate la orice necesități de munci gospodărești, dar cu povară de volum restrâns sau cu cantități mici de lemn, fân, produse agricole. Cele mai multe în zonă au fost folosite căruțele cu osie de lemn, dar utilizând ambele sisteme de

tracțiune atât proțapul luat de la car și adaptat căruței sau proțapul în T prins cu drug de metal. Cele mai multe însă datorită tracțiunii cailor au folosit oiștea.

Căruțele cu osie de fier („căruțele de fier”) au același format și variante însă au greutate mai mare și erau folosite la transporturi de poveri mai grele în căraușie sau pe distanțe lungi, în primul rând însă pentru transportul de povară nu și de persoană.

Trebuie remarcat că spiritul practic al gospodarilor schimba structurile acestor vehicule în funcție de propriile lor necesități, solicitând pentru acest lucru fie aportul meșteșugarului din sat, fie intervenind după propriile lor experiențe.

1.3. *Structuri caracteristice căruțelor comune (de lucru)*

1.3.1. Căruța cu tracțiune înjugată (căruța de lemn)

Structuri A¹:

- Structura principală a căruței este realizată de un coș semi-rigidizat alcătuit din loitre mici (loitrițe) alcătuită din doi carâmbi lungi sus și jos uniți prin speteze late fără fuscei între ele; loitrele sunt completate cu lese (grătii) împletite din nuiiele sau scânduri (denumite la fel lese) așezate de-o parte și de alta a coșului atunci când se transporta porumb; rare ori coșul este completat cu șerigle în față și în spate; uneori se păstrează și ceglăul în lipsa șeriglelor amplasat înainte și dinapoi și prins în cercuri metalice de carâmbii lotrelor. Tendința principală la această căruță a fost înlocuirea loitrelor obișnuite cu loitre din scânduri orizontale realizând în final un coș fix (ladă) în felul acesta devenind o măsură a capacității de povară. Pe carâmbi se aplică benzi metalice, iar carâmbul de jos are amplasat imediat după roțile din față o mică bandă metalică pentru a proteja carâmbul de roțile din față la cârmire (a evita astfel „gloditul carâmbilor”).
- Căruța utilizează spre deosebire de car mânuși lungi (înalte) fixate pe fercheteu și pe podul dinapoi pentru a întări și mai mult rigidizarea coșului. În timp această fixare a mânușilor a fost întărită cu colțari metalici și cu contrafile de sprijin la pod sau fercheteu;
- Se păstrează și leucile, 4 la fiecare căruță corespunzând cu fiecare roată fixate în osie cu ochi sau cercuri metalice și sus cu cercuri metalice (numite și „za, belciug umblător sau ochi”, la leucile din față care au o dinamică proprie la cârmire, iar leucile din spate fiind articulate cu verigi (belciuge fixe care nu sunt supuse cârmirii vehiculului);
- Loitrele sunt completate mai ales cu șerigle mari în partea dinapoi fixate cu lanțuri și cârlige, și mai rar șerigle în față, mai mici având speteze orizontale și care sunt prinse de loitre doar cu cârlige (numite și găici sau brățări); șeriglele sunt protejate cu benzi metalice denumite și balot sau „bandaizel”;
- Podul de scânduri (fundul coșului) uneori demontabil dar în timp devenind corp comun cu lada (coșul căruței);

Structuri B:

- Osia de lemn este asemănătoare celei a carului, dar mai scurtă, întărită cu 2 benzi metalice (cea de jos cu denumirea de „bleav”, cea de sus „morcoasă”), în capul osiei se păstrează cuiele de fier ca la car, având o aripă (zise și „cuie vechi”), sau două aripi (zise „cuie noi”);

¹ Terminologia utilizată în text pentru structurile căruțelor este cea utilizată în zonă și comunicată de informatorii din fiecare localitate.

- Butucii roților sunt scurți, de dimensiuni mici față de car, având în interior bucele metalice pentru limitarea frecării (un asemenea butuc se numește „butuc bucit”), legat în cerc de fier atât la cap (față) cât și în spate spre spiță (la umăr); la capătul bucelor se utilizau și „plesnitori” metalice ca și la car atât la umăr cât și la capătul butucului, numite și „străgălii” sau „ristigoale”;
- Deasupra osiei de lemn structura căruței mai avea podul și fercheteul de asemenea mai mici decât la car, cu capete întărite metalic, având mânuși lungi sau la podul de dinapoi lipsind mânușile articulația cu loitrele făcându-se printr-un cui cu nearvă (cu numeroase denumiri locale: „daimăn”, „ochi cu șurub”, „ochi cu nearvă”, „retează”, „cârlig”, „bolți cu inel”); mai există un procedeu de fixare a loitrei de podul dinapoi prin intermediul unui „bleah” metalic trecut peste carâmbul de jos și fixat la cele două capete în pod;
- Dricurile alcătuite din osie și poduri sunt legate ca și la car cu brățări „hițuite” (denumite „bente” sau „pente”) și rareori cu brățări metalice prinse cu șuruburi („șiroafe”) denumite „țuguri” sau „țugplatân”.
- Roțile din față și din spate se mențin egale, foarte rar inegale, întărite cu raf (șină) subțire de 4 cm „hițuită”; obezile sunt prinse în cepi de lemn sau mai nou, cu mici triunghiuri metalice (platbenzi, fier, cepi de fier, bucățele, plasture, pene de fier, știft de fier); spițele sunt în număr de 10 + 10 la cele două roți, prinse în rând și rareori 10 + 12 spițe, în raport cu dimensiunile roților.

Structuri C:

- Structura principală de relaționare a vehiculului la sursa de energie rămâne și în acest caz proțapul, denumit uneori și „oiște crepată”, având pentru articularea cu dricul dinainte aripi (urechi) de lemn sau de fier (raf) aplicat la capătul proțapului; la capătul din față proțapul avea cătușă (hobot) de lemn sau de fier prevăzut cu picior exact ca la car. Proțapul are în continuare o articulație mobilă, este „umblător” și se ridică și coboară împreună cu jugul. După al doilea război mondial la acest tip de căruțe a început să se aplice și proțapul nou în formă de T. jugul este același ca și la car cu poliță în partea de jos, scândurele laterale, ceafa (leafa), dar întărită adeseori cu brățele de fier să nu crape și având la capetele exterioare răstele din lemn de corn sau, mai nou, din fier;
- Partea din față a dricului dinainte păstrează cracii sub formă de pisc ca și la car dar mai scurți; cracii dinapoi (furca) se păstrează ca și la car dintr-o bucată de lemn, fixată la inimă cu un cui metalic;
- Inima căruței poate fi și lungitoare, rareori fixă.
Această variantă a vehiculului păstrează cele mai multe trăsături și structuri de la car reprezentând principala formă de tranziție.

1.3.2. Căruța cu tracțiune înhămată (căruța de fier)

În funcție de numărul animalelor de tracțiune ea avea variante de 1 cal sau de 2 cai.

Structuri A:

- Coșul căruței nu diferă foarte mult de căruța cu tracțiune înjugată având aceleași elemente și condiții de etanșizare și rigidizare asemănătoare; coșul adaugă mai mult scândura de șezut care aproape se generalizează și mai rar jițul; de asemenea sunt mult mai numeroase mânușile fixe lungi cu susținături metalice; leucile au aceleași mijloace de articulare la lotre sau la osie ca și în celălalt caz al căruțelor cu înjugare;
- Rare ori la drum lung se folosea și coviltirul, în caz de cărăușie.

Structuri B:

- Osiile de lemn se înlocuiesc cu osii Winter sau Standard, dreaptă, având la capete „pahară” de aceea osia se mai numește și „osie cu păhară” înlocuind cu ele din capul osiei, paharele fiind fixate în osia de fier cu cuie cu 2 aripi și un „platăn” intermediar între ele și pahar (platănul fiind realizat dintr-o plăcuță metalică); rolul paharelor este de a împiedica pătrunderea impurităților între osie și butuc;
- Osia este prinsă de dric cu cercuri metalice hițuite sau cu 2-4 brățări metalice cu șirof („țuguri”);
- Butucul are aceleași dimensiuni ca la căruțele înjugate;
- Roțile au „raf de 4”, obezile prinse între ele cu știfturi metalice iar spițele sunt în număr de 10-12 sau chiar 12 + 12 fixate în butuc fie într-un rând sau în 2, fie în zigzag, ultimul procedeu fiind explicat ca un principiu meșteșugăresc de a atenua zdruncinăturile roților în deplasare;

Structuri C:

- Oiștea de cai este dreaptă având la un capăt o garnitură de fier cu 1 sau 2 cuie denumite ștecli sau unul dintre cuie fiind îndoit pentru a putea fixa opritorile hamurilor, iar celălalt capăt drept, fără aripi, era fixat într-o articulație rigidă în cracii căruței; pentru varianta de un cal se foloseau 2 rudițe (hulube) având la capătul din față 1-2 scobuțe (pentru a fixa hamul după mărimea calului), rudițele fiind fixate lateral cu străji metalice, denumite uneori și splinturi;
- Feleharțul este simplu sau întărit cu bandă de fier deasupra și dedesubt, având 2 cruci fixate pentru șleurile celor 2 cai; în cazul rudițelor crucea este fixată în partea dinaintea cracilor de un cârlig metalic pe un *șteclu* de lemn fixat între cei doi craci;
- Dricurile au peste osia de metal un lemn intermediar denumit de obicei „podul de jos”; spre deosebire de „podul de sus”, acest pod de jos este cunoscut de locuitori sub denumirea meșteșugărească de „aștoc”, „auștoc”, „oștioc”, „abștoc” sau „haștioc”, însă există și termenul de „poduleț”, acesta fiind adeseori întărit cu fier, cele două poduri fiind întărite de osie prin brățări de tipul țugurilor, adică cu șiroafe;
- Fercheteul de la dricul din față poate avea mânuși scurte sau lungi;
- Podul dinapoi are de obicei, ca și la căruța de lemn, articulația de fixare a loitrelor prin cuie cu „nearvă”;
- Inima este tot asemănătoare însă uneori sunt cazuri când sunt alcătuite din 2 părți componente prinse unu în continuarea celeilalte;
- Partea din spate a cracilor dinainte este unită printr-un lemn sub inimă denumit brăcinar, pentru a asigura fixarea oiștei;
- La mijlocul carului, peste inimă, este din ce în ce mai mult folosit feleharțul de mijloc prins de loitre cu verigi peste carâmbul de jos;
- Cuiul de fixare a dricurilor este metalic, nediferențiat de cele de la care;
- La acest fel de vehicul fixarea feleharțului cu cruci se face și prin intermediul așa-zisului feleharț de fier care unește capătul feleharțului cu cruci de capetele osiei dinainte; el adeseori este folosit și pentru a pune piciorul pe el la urcarea proprietarului căruței sau a celui care o conduce pe scândura de șezut (și acest element este cunoscut cu diferite denumiri: „străji”, „tinsori”, „sprijin”, „șiștori cu ochi”, „primblă de călcâi”);

Structuri D:

- „Mâta” („răzmuș”) este aplicată și în cazul căruței trase de cai preluată de la car și fixată sub furca dinapoi (dacă este cazul de explicat utilizarea ei este sistemul de oprire a căruței pentru odihna cailor atunci când urcă pe pantă);
- Rar, la asemenea căruțe doar în cazul în care se folosesc și la transportul fânului este aplicat scripetul la dricul dinapoi pentru strângerea hurduzăului (pentru legat prăjina de fân);
- La căruță se utilizează aceeași piedecă cu lanț sau cu cârlig, ca și la care, de asemenea placa pusă sub roată.

2. Căruțe meșteșugărești

Acest tip de căruțe confecționate în atelierele meșteșugărești din mediul urban reprezintă forma cea mai dezvoltată pentru vehiculele utilizate în mediul rural din Țara Oltului, ele depășind funcțiile pur gospodărești, ci reprezentând tendințele caracteristice celei de a doua jumătate a secolului al XIX-lea de a fi reprezentative pentru nivelul social pe care locuitorii zonei au adoptat-o; aceste vehicule întrunesc din punct de vedere tehnic, soluții utilizate în ansamblul vehiculelor rurale cu multe elemente preluate de la clasa trăsurilor aulice sau urbane, modele lor pătrunzând și în atelierele rurale în care rotarii colaborau cu fierarii, multe dintre aceste vehicule fiind valoroase și din punct de vedere artistic, mai ales în feronerie.

2.1. Terminologie

Indiferent de structura lor tipologică ele au următoarea terminologie:

- Subzona Avrig: *căruță de Brașov* (Sebeșu de Sus, Avrig: „în Banat cocie”), *căruță de Săliște* (Sebeșu de Sus, Brișcă de Brașov (Turnu Roșu), *aișpenăr* (Avrig, Racovița „de lux”, Sebeșu de Jos, „așa le-am spus mai târziu la căruțu de cai”), *așpenăr* (Avrig), *aișpengăl* (Turnu Roșu);
- Subzona Gruierilor: *căruță de Brașov* (Sărata, Cârța, Viștea de Sus, Viștea de Jos, Corbi, Olteț, Arpașu de Jos), *căruță brașovenească* (Porumbacu de Jos, Viștea de Jos), *căruță de Făgăraș* (Scorei, Cârțișoara, Arpașu de Jos, Corbi, Viștea de Jos, Sâmbăta de Jos), *căruță de Sibiu* (Cârțișoara, Arpașu de Jos), *căruță de fier* (Arpașu de Jos, Ucea de Sus, Ucea de Jos, Olteț, Viștea de Sus), *căruță cu osii de fier* (Corbi), *căruță cu rudițe* (Cârța, Olteț), *căruță ușoară* (Olteț), *aișpenăr* (Arpașu de Jos, Ucea de Jos, Sărata);
- Subzona Câmpia Făgărașului: *căruță de Brașov* (Voila, Luța, Dejani, Hurez, Săsciori, Iași, Săvăstreni, Vad, Mărgineni, Dejani, Recea, Șercaia, Dridif, Beclean), *căruță de Făgăraș* (Râușor, Mărgineni, Vad, Hârseni, Toderița), *căruță de Ardeal* (Mândra), *căruță de un cal* (Voivodeni, Gura Văii, Mândra „în Banat se numește cocie”), *căruță de plimbare* (Vad „se zice și aișpen”), *căruță de povară* (Copăcel), *căruță cu osie de fier* (Breaza „se făceau la Brașov”), *căruță Winter* (Iași), *căruță ușoară* (Voila), *căruță aișpenăr* (Săsciori, Iași, Recea, Berivoi, Copăcel „cu osii Winter”), *aișpen* (Mândra, Vad, Săsciori), *aișpanăn* (Luța), *aișpenăr* (Luța, Mărgineni, Toderița, Săsciori, Iași, Dejani, Ileni, Hârseni, Copăcenii), *aișpener* (Săsciori);
- Subzona Perșani: *căruță de Brașov* (Poiana Mărului, Comana de Sus), *căruță de Sf. Gheorghe* (Părău), *căruță de Târgu Mureș* (Perșani), *căruță de plimbare* (Perșani), *aișpenăr* (Părău);
- Pe Ardeal: *căruță de Sibiu* (Nou Român „are nume de lux, frumoasă”), *căruță de Brașov* (Nou Român, Feldioara, Colun, Săcădate, Rucăr, Galați, Glâmbocă), *căruță*

săliștenească (Brad), *căruță mică de fier* (Cincșor), *căruță ainspenâr* (Galați, Nou Român, Rucăr, Poienița, Brad, Glâmboc), *căruț de cai* (Săcădate).

Așa cum arată terminologia acest tip de căruțe sunt legate mai ales de principalele centre urbane unde au fost confecționate și de unde s-au răspândit: căruța de săliște pe o arie mai restrânsă, căruța brașovenească în cea mai mare parte a zonei, căruța de Făgăraș, asemănătoare celor cele din Sf. Gheorghe și Târgu Mureș, răspândite mai ales în partea centrală a Țării Oltului. De asemenea terminologia indică fie caracteristicile lor tehnice, a materialului folosit (mai ales a osiei) sau funcționale și foarte răspândit este termenul de origine germană prin intermediul meșteșugarilor sași mai ales la varianta de 1 cal, foarte interesant este că terminologia asemănătoare pentru varianta de 2 cai („zweispener”) aproape că nu este folosită spre deosebire de zona Sibiului și a Mărginimii și de Țara Bârsei.

3. Structuri tehnice

3.1. Căruța de Brașov

Tradiția căruței de Brașov este mult mai veche, încă din evul mediu, legată atât de utilizarea carului brașovenesc, dar și a căruței de Brașov, folosită în diverse scopuri (poștă, comerț etc.), dar care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a început să pătrundă și în gospodăria rurală sub diferite forme și funcții, adaptându-se la condițiile evoluției gospodăriei în această perioadă. Diversele ei forme locale sunt caracterizate prin terminologia unor orașe de unde au iradiat forme locale meșteșugărești cu denumirile respective.

Acest tip de vehicul s-a răspândit îndeosebi în sudul Transilvaniei, inclusiv în Țara Oltului, sub mai multe forme cum ar fi căruța de Săliște sau de Sibiu, căruța de Făgăraș sau mai ales căruțele de Brașov, mai puțin cele de Sf. Gheorghe și de Târgu Mureș și sunt cunoscute sub două variante: cu 2 cai, mai grea, și 1 cal, mai ușoară. Cea de a doua este ai răspândită, în fiecare localitate și în multe gospodării din fiecare localitate, în timp ce prima aparținea mai ales cărăușilor sau acelor care aveau posibilitatea de a face deplasări pe distanțe mai mari.

Menționăm că în afara acestor căruțe alte tipuri cum ar fi *căruțele de Brăila* sau *căruțele moldovenești*, *căruțele de Banat* erau prea puțin cunoscute. Locuitorii Țării Oltului apreciau mult varianta cu 1 cal datorită calităților ei (era mai ușoară, era „cinașă”, adică subțire și grijuliu construită folosită pentru nunți, „de plimbare”, „de oraș”, „fină”, frumos lucrate și care s-au răspândit în preajma anului 1900 și până către anii 70 ai secolului XX-lea când au fost înlocuite rapid în primul rând cu autoturisme în funcțiile neeconomice sau cu căruțele modernizate, metalice, utilizate în locul lor; ieșirea lor din funcție a fost accelerată de dispariția generației de meșteșugari care știa să le confecționeze și de lipsa comenzilor. Căruțele de Brașov au următoarele structuri principale:

Structuri A:

- Un coș semirigid alcătuit din loitre mici cu trei rânduri de caromi și cu speteze de lemn, cu fuscei metalici („șiștori”) intercalați între ele. Carâmbii de sus și de jos sunt protejați cu benzi metalice și adeseori întreaga suprafață a loitrelor este alcătuită din ornamente metalice denumite „flori” sau „frunze” și întărite în diagonală cu o legătură metalică care asigură și mai puternic soliditatea loitrelor și a coșului.
- La capetele coșului sunt șerigile, mai mare în spate, mai mici în față, întărite și ele cu benzi metalice și alcătuite ca și loitrele din speteze și fuscei metalici, șerigile din spate fiind prinse cu lanțuri de loitre, iar șerigla din față cu cârlige metalice.

- Coșul căruței este dublat de un coș de nuiele împletite din răchită, alcătuit fie dintr-o singură bucată sau două (numită și „lese”).
- Partea de jos a coșului, numit „podeală” sau „fund”, alcătuit din scânduri de brad.
- Coșul este articulat și întărit de 4 leuci („lioci”, „liocuțe”, „lioicuțe”), având și ele întărituri metalice pe toată suprafața, fixate jos printr-un „oichi” pe capul osiei și sus fie cu inel sau „oichi de cotit” în raport cu dricul la care se atașează, ținând cont că leucile dinainte sunt cele care cotesc, iar cele din spate sunt fixe.
- În mod deosebit, la căruțele de Brașov cu 1 cal se adaugă și: scările din mijloc, fixate de o parte și de alta a loitrelor, sprijinite pe 2 feleharțuri de mijloc și care au la mijloc o talpă de scară pentru urcare direct în coș a persoanelor și aripi de placaj deasupra celor 2 roți, de asemenea de o parte și de alta a vehiculului (la Ucea de Jos li se spune chiar „căruțe frumos aripate”). Deasupra coșului, în partea din față căruța are un jiț cu spetează și uneori cu lădiță sub ele.

Structuri B:

- Osii de metal, de obicei curbate, având la capete pahare cu cui aripat și plăcuță.
- Butuci mici cu diametru de 14-16 cm, în interior cu bușe metalice contra-frecării (butucul este denumit de obicei „butuc bucit”).
- Roțile au obezi prinse între ele cu plăcuță triunghiulară metalică („piaptăn”), dar și cepi de lemn; spițele sunt în număr de 10 + 12 sau 12 + 12, în funcție de mărimea roților, fiind fixate în butuc, în rând drept sau în zigzag („pe două rânduri”, „încolo-încoace”), „să nu intre sub căruță și să ție povara” (Săvăstreni).
- Deasupra osiei este amplasat un lemn denumit „abștoc” (sau „pod pe osie”, „podul de jos”), având deasupra lui un alt pod de lemn, denumit și „abștocul de sus”. Ele sunt întărite la capete cu elemente metalice și sunt legate între ele și de osia metalică de obicei cu 6 brățări.
- Deasupra podurilor la dricul din față se află vârtejul sau fercheteul care spre deosebire de poduri se mișcă împreună cu coșul, toate aceste elemente fiind prinse cu cuiul prin dric sau în partea din spate a căruței, prin furcă.

Structuri C:

- Principala piesă de articulație la sursa de energie animală este oiștea de cai, denumită aici rudă, prăjină dreaptă fără urechi laterale intrând direct în articulație cu cracii dinainte și care sunt fixați în partea dinapoi cu un brăcinat, în așa fel încât oiștea să nu aibă joc care să deranjeze caii, pentru varianta de un cal sunt utilizate două rudițe cu 1-2 scobuțe în partea din față și prinse de feleharț, cu brățări metalice; ulterior, pentru jocul lor (ridicare când animalele sunt deshămate s-au adaptat arcuți metalice și contrafise metalice de o parte și de alta).
- Feleharțul, piesa de legătură a șleurilor la 2 cruci, în cazul variantei de 2 cai sau lipsa lui, în cazul variantei cu 1 cal la care șleurile sunt prinse de o singură cruce, de partea dinaintea cracilor cu broaște metalice sau „zale mincinoase”; adeseori între capetele osiei și capetele feleharțului se află piese metalice de sprijin pe care căruțașul poate urca punând piciorul ca să se instaleze pe jiț; feleharțul de mijloc, plasat peste inimă pentru a sprijini coșul căruței sau scara de urcare în coș.
- Căruța de Brașov nu are pisc la cracii dinainte care sunt „retezați” în așa fel încât să se poată articula cu oiștea direct, prinsă în belciuge metalice.
- Furca dinapoi este alcătuită din 2 piese fixate pe inimă.
- Mânușile de pe vârtej și podul dinapoi sunt scurte și articulate pe partea de jos a loitrelor.

Structuri D:

- Frâna de mână cu mâner și sabot la roata dinapoi (mai ales la modelele de Săliște).

În Țara Oltului nu se folosea coviltirul decât numai la deplasările foarte lungi ale căruțașilor.

3.2. Căruța de Făgăraș (variantă de un cal)

Acest model care imită căruța de Brașov are aceleași elemente la structurile A, B, C, dar cu unele diferențe:

- În locul scărilor laterale și aripilor are doar felehartul de mijloc plasat sub coș, peste inimă, cu o sprijinitoare de fier, uneori împodobită și răsucită estetic denumită „floare”.

3.3. Căruța de Sfântu Gheorghe (variantă de un cal)

Acest model are un coș cu mânuși fixe („ciocârlău cu colțari”), osii metalice cu piulițe la capăt în loc de pahare, felehart de mijloc cu sprijinitoare ca la modelul de Făgăraș, roți cu 10 + 12 spițe și cu rudițe și cruce prinsă de vârful cracilor.

3.4. Căruța de Rășinari (căruțe de tip Lungu)

Și acest model de căruță, provenit din atelierul fraților Lungu din Rășinari, poate fi considerat tot o căruță meșteșugărească și care s-a răspândit după 1900 în partea de vest a Țării Oltului, inclusiv în satele de pe Ardeal. Spre deosebire de celelalte căruțe funcțiile sale și structura sa era mai ales adaptată muncilor agricole, transportului de poveri și, uneori, în transport de marfă. Majoritatea erau cu tracțiune 1 cal, rar 2 cai, cu loitre mici, cu 2-3 carâmbi, cu înflorituri metalice „ca în Moldova și Banat”, ornamente pe loitre (frunze de stejar, cap de șarpe, pe carâmbi și pe brățări). Uneori era considerată, în lipsa căruțelor de Brașov, „căruță de lux”, cu roți cu 12 spițe, cunoscută și ca „de lux, de tip Rășinari și Sibiu” (Racovița, Porumbacu de Jos).

3.5. Căruța de Săliște

Cunoscută și aceasta în partea de vest a Țării Oltului, până la Arpașu de Jos. Are aceleași structuri ca și căruța de Brașov, dar este mai mică, mai ușoară, de obiceiul de 1 cal, vehiculul provenind din atelierele din Săliște.

4. Căruțe industriale

Aceste vehicule sunt produse în fabrici specializate și s-au răspândit în timpul și după cel de al doilea război mondial până în jurul anilor 90, multe dintre ele fiind de proveniență militară, pătrunse prin intermediul despăgubirilor de după război sau vehiculate de refugiați în zonă și în apropierea zonei au existat ateliere pe lângă fabrici (de exemplu la Uzinele Mârșa) sau ateliere cooperatiste (la Rășinari în zona Sibiu sau în zona Codlea care au confecționat căruțe după modele preluate din industrie.

4.1. Terminologie

- Subzona Avrig: *căruță arsenal* (Sebeșu de Sus), *căruță standard* (Sebeș de sus, Avrig), *căruță militară* (Turnu Roșu, Avrig);
- Subzona Gruiurilor: *căruță standard* (Ucea de Jos, Drăguș, Sâmbăta de Sus „de la refugiații din Moldova”), *căruță militară* (Sărata „după război”, Drăguș), *voagăn* (Viștea de Jos);
- Subzona Câmpia Făgărașului: *căruță standard* (Râușor), *căruță militară* (Breaza), *cazoane* (Mândra), *furgon* (Ileni, Pojorta, Săsciori, Voila, Berivoi, Dridif, Ludișor, Luța);
- Subzona Perșani: *căruță de fier* (Veneția de Sus „de la basarabeni”);

- Pe Ardeal: *căruță arsenal* (Feldioara), *căruță standard* (Săcădate, Bradu, Colun, Feldioara, Galați), *căruță militară* (Noul Român), *căruță cătănească* (Bradu), *căruță Lungu* (Glâmboaca, Poienița „de căraușie, le comandam la Rășinari”), *furgon* (Galați, Rucăr); uneori apreciate în loc de termen prin calificative: „căruță grea de câmp” (Bradu), „căruțe de la ruși” (Glâmboaca), iar în alte subzone: „erau furgoane, de la război, de la răniți, sunau din bucele” (Lisa), „erau căruțe de tip militar, căruțe de la armată” (Porumbacu de Jos), „cu osie standard, aduse din Făgăraș și Sibiu” (Pojorta), „aveau coș fix și mânuși și feleharț” (Nou Român), „au fost mai înainte, furgoane, azi nu mai sunt” (Dridif), „erau ca furgoanele” (Galați).

4.2. *Caracteristici*

Dăm spre exemplificare o căruță de tip arsenal din Sebeșu de Sus, pe tracțiune 1-2 cai aparținând lui Dumitru Ritivoi (50 de ani în 1977, nr. 246, agricultor).

Structuri A:

- coș confecționat din scânduri, bătute în cuie, fixat între mânuși nedetașabile, prinse cu colțari de fercheteu și pod, fără leuci (coșul putând fi schimbat la nevoie cu loitre scurte, prevăzute cu fuscei metalici);

Structuri B:

- osie metalică, cu pahare la capete, butuc mic cu cercuri și bucele în interior, deasupra osiei cu „apștoc” (podul de jos), prins cu brățări de podul de sus, întărit metalic;

- obezi la roate prinse cu plăcuțe de fier;

Structuri C:

- cracii „desfăcuți” prinși cu un „fier pe craci”, cu brăcinar cu întăritură metalică;
- feleharț metalic pentru 2 cai prevăzut cu cruci fixate prin broaște, verigi mincinoase la care se adaugă hulubele (rudite cu scoabe și arcure pentru schimbarea aceleiași vehicul la un car);

Structuri D:

- frână de mână.

Menționăm că acest tip de căruță are din ce în ce mai mult piese metalice pentru asigurarea duratei de funcționare a elementelor de lemn, mulți dintre meșteșugarii locali preluând elemente ale căruțelor industriale pentru confecționarea propriilor lor vehicule în felul acesta căruțele industriale au influențat foarte mult modalitățile de modernizare ale căruțelor în perioada de sfârșit a secolului al XX-lea.

5. *Căruțe actuale (modernizate)*

Aceste vehicule, care au înlocuit aproape total carele în funcțiile gospodărești sau răspândit în epoca cooperativizării agriculturii, produse de diverse ateliere din cadrul CAP-urilor sau a micilor întreprinderi cooperatiste în tendința generală de a combina toate posibilitățile celorlalte modele de vehicul și care mai ales odată cu procurarea mai ușoară a materiei prime metalice a tins spre înlocuirea, din ce în ce mai mult, a structurilor lemnoase, cu structuri în întregime metalice.

5.1. *Terminologie*

- Subzona Avrig: *căruțe standard* (Racovița, Sebeșu de Jos, Avrig)
- Subzona Gruierilor: *căruțe standard* (Drăguș, Sâmbăta de Jos, Ucea de Jos, Viștea de Jos), *căruțe de cauciuc* (Arpașu de Jos „azi se fac fel de fel”), *camion* (Lisa, Ileni, Recea, Voila, Voivodeni, Ludișor), cu varianta *cameon* (Dridif), *furgon* (Viștea de Jos), *motoară* (Sâmbăta de Jos „de vreo 15-20 de ani în loc de termen „căruță de fier cu osie standard” (Pojorta);

- Subzona Câmpia Făgărașului: *căruță treisferturi* (Berivoi), *forgon* (Săsciori, Iași), *droagănă* (Râuşor „cu cauciucuri”);
- Subzona Perşani: *camion* (Perşani, Veneția de Jos);
- Subzona pe Ardeal: *căruțe standard* (Săcădate, Colun „după război”, Feldioara „de la CAP”), *căruță de cauciuc* (Glâmboaca), *căruț furgon* (Rucăr „de la CAP”).

5.2. Caracteristici morfo-funcționale

Aceste vehicule sunt utilizate în gospodărie pentru transporturi de povară cu tracțiune îndeosebi pe cai (1-2 cai), răspândite astăzi în toate localitățile, având osii de fier și care înlocuiesc, din ce în ce mai mult, lemnul cu metalul, limitându-se însă la circulație pe localități pe drumuri comunale și foarte rar, dincolo de limitele zonei.

Foarte rar în lipsa cailor ele pot fi și înjugate, dar numai cu un singur animal, folosind jugul de 1 vită (vacii sau bivoli).

În ceea ce privește structurile componente ele reprezintă un mixtaj de căruțe tradiționale meșteșugărești și industriale, cu coș fix, fără leuci, osii metalice cu piulițe la capătul lor, un număr de spițe de 10 + 10, dar de cele mai multe ori înlocuite cu roți de cauciuc procurate din industrie având ogașia, în general, de 1,20 m. mânușile de cuprindere a coșurilor sunt fixe, iar oiștea este în T, prinse de felehart cu drugi de fier „crucea proțapului”), folosind felehartul obișnuit sau rudițele atunci când este vorba de 1 cal.

Materiale de confecționare a căruțelor în Țara Oltului

În ceea ce privește materialul lemnos, principalul material pentru confecționarea uneltelor și mijloacelor de transport agricole, Țara Oltului a asigurat și mai asigură, prin resursele sale vegetale, principala materie pentru confecționarea carelor și căruțelor. Aceste resurse sunt asigurate prin accesul tuturor localităților la cele trei forme de relief, câmpie, deal, munte, cu specificul lor în ceea ce privește vegetația, fie prin hotar continuu sau prin enclave în zonele de deal și munte.

În zona de munte pădurile asigură lemnul provenit de la fag (*Fagus silvestri* L), brad (*Abies alba* Mill), molid (*Licea abies* L), Karst și mai rar paltin (*Acer Pseudoplatanus* L)¹.

Pădurile din zona de deal asigură pentru confecționarea vehiculelor următoarele esențe lemnoase: frasin (*Fraxinus excelsior* L), carpen (*Carpinus betulus* L), ulm (*Ulmus minor* Mill), mesteacăn (*Betula pendula* Roth) și mai rar arțarul (*Acer platanoides* L), denumit popular, în zonă, „alțar”².

În zona câmpiei depresionare, în trecut, creștea și stejarul (*Quercus robur* L), acesta păstrându-se însă, în prezent, mai mult „pe Ardeal” unde i se spune *tufan*³.

Tot în câmpie erau folosite pentru confecționarea materialelor lemnoase următoarele esențe: salcâm (*Robinia pseudoacacia* L) denumit popular „acăț” și arinele (*Alnus glutinosa* L Gaertn), rar plopul (*Populus alba* L), mai rar nucul (*Juglans regians* L) și măruț sălbatic (*Malva silvestris* L Mill), iar pentru elementele

¹ Constantin Drăgulescu, *Botanica populară în Țara Oltului*, Sibiu, 1995, p. 24-25, 26, 71-72, 113-114. Autorul menționează utilizarea fagului pentru confecționarea tălpicilor de sanie, obezi și faptul că în trecut „căruța se făcea din fag, acum din frasin” – Toderița, p. 71-72

² *Ibidem*, p. 26, 43, 51, 73, 149. Autorul menționează confecționarea obezilor din frasin, inima căruței din carpen, oiștea, roțile, butucii din mesteacăn.

³ *Ibidem*. Din jugastru se confecționau roți, spițe, butuci, autorul observând că locuitorii din Țara Oltului nu cunosc speciile de stejar, lucru firesc datorită faptului că defrișările au eliminat această specie din șesul oltean cu excepția celor două păduri de la Olteț și Vadu (denumite Dumbravă).

mărunte din componența carelor și căruțelor arbuștii de alun (*Corylus avellana* L), răchita (*Salix caprea* L) și mărăcinele denumire populară sub care se cunosc mai mulți arbuști cum ar fi păducelul (*Crataegus monogyna* Jaq), porumbelul (*Prunus spinosa* L) și măceșul (*Rosa canina* L)¹.

Printre calitățile materialului lemnos conta duritatea sau moliciunea în raport cu solicitarea în uz a pieselor vehiculelor, indicate după dimensiunea inelelor și desimea lor, după creșterea lui la dos sau față, la vârf sau la poale, în loc mlăștinos (glodos) sau după timpul de topire al zăpezii în locul respectiv.

Nu totdeauna materialul lemnos putea fi procurat din pădurile sau locurile cu vegetație de pe teritoriul hotarului. Locuitorii din Țara Oltului procurau, uneori, lemn de stejar de „pe Ardeal”, în schimbul vânzării de carpen, frasin sau fag, așa cum se întâmpla între Arpașu de Jos și Sus cu Nou Român sau Feldioara. De asemenea, unele localități cumpărau frasin sau ulm și chiar arine „de mlaștină” care nu se găsea pe toate hotarele localității cum se întâmpla la Pojorta, care le procura din Sâmbăta de Sus. Și în alte localități se petrecea un schimb asemănător.

În ceea ce privește materialul metalic, mai ales pentru căruțe, el era procurat de fierari sub formă de bare sau tablă din comerț și de obicei nu cel care comanda, ci fierarul, le procura. Aceasta cu excepția cazurilor în care gospodarul comandatar cumpăra roți de-a gata sau osii metalice din orașe sau târguri. Problema procurării metalului era încă dificilă până în epoca dintre cele două războaie mondiale. După cel de al doilea război mondial fierarii sau gospodarii își procurau piesele metalice din industrie, în Țara Oltului, la fiecare 25 km existând o întreprindere sau un combinat industrial. Detaliile procurării acestora precum și rețeaua de magazine și de târguri din care ele se puteau procura este o problemă care depășește economia materialului de față solicitând o cercetare specializată.

Modalități de procurare a căruțelor

Forma cea mai răspândită de intrare a căruțelor în gospodăria din Țara Oltului a fost cea prin transformarea unora dintre care în căruțe, odată cu modificarea funcțiilor gospodărești prin care capacitatea sau energia utilizată pentru tracțiune s-a adaptat schimbărilor generale din agricultură, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest lucru a fost făcut în primul rând prin schimbarea osiilor (din cele de lemn în cele metalice), reducerea dimensiunilor și modificarea atelajului la sursa de energie, rezultând în general căruțele de povară obișnuite care, fie au înlocuit carul, fie au găsit funcții complementare.

Alte vehicule de acest tip, mai ales cele cu tracțiune de un cal, pentru poveri și persoane se comandau îndeosebi la Făgăraș, „la Füllöp pe ulița sașilor”, sau cumpărând osii și roți așa cum se proceda și în cazul carelor din târguri, mai ales după primul război mondial.

Treptat, ele au început să fie făcute și în atelierele locale.

În ceea ce privește căruțele meșteșugărești, ele au aproape în întregime proveniență în atelierele urbane, uneori însă au fost făcute și de meșteșugari locali, care au învățat ucenicie mai ales la meșteri din orașe. Căruțele de Brașov sau de Făgăraș s-au confecționat mai ales în Făgăraș („la Füllöp”, „Gunnesh”), la Sibiu („doi frați pe strada Ocnei, unul rotar și unu fierar”), Brașov sau în mici fabrici de căruțe cum sunt cele din Săliște și Codlea sau chiar la Agnita și Marpod. Uneori chiar și la

¹ *Ibidem*, p. 32, 60-61, 87, 99, 118, 121-122, 125-126, 129, 130.

distanțe mai mari din ținuturile secuiești. Extinderea acestui tip de vehicul s-a făcut mai ales după 1910 și după primul război, meșteșugarii lucrând intens până prin 1964, după încheierea cooperativizării agriculturii. Rare ori au mai fost confecționate și după această dată ajungând ca după 1990 să nu se mai confecționeze, ba chiar să iese din uz.

În timpul celui de al doilea război mondial s-au răspândit și căruțele de tip militar, provenite din restituirile de la rechiziții, date la veterani sau invalizi și uneori, au apărut și căruțele de tip basarabean prin intermediul refugiaților. O vreme, până în anii 60, s-au confecționat și la Uzinele Mârșa, la comandă, pentru CAP-uri.

Începând din anii 50 confecționarea și răspândirea căruțelor în satele Țării Oltului a depășit raportul de confecționare a carelor. Cam în același timp cu modernizarea carelor prin materiale noi și elemente adaptate noilor condiții s-a început și modernizarea căruțelor cam în același sens.

Utilizarea căruțelor în Țara Oltului

După aprecierea locuitorilor Țării Oltului, capacitatea căruțelor de povară, în funcție de tipuri, era de 250 până la 600 kg la cele meșteșugărești, iar la cele de povară 1.000 până la 1.800 kg, doar căruțele grele de Brașov, cu osie de metal, ajungeau până la aproape 3.000 kg, depășind chiar, în unele privințe capacitatea unui car. Din această pricină utilizarea lor a rămas tot în primul rând, cea de transport a poverilor agricole, mai ales căruțele care păstrau tracțiunea prin înjugare sau cea cu 2 cai, folosindu-se calitatea lor de a fi mai ușor conduse decât carul, la aceleași poveri. Totuși, căruțele fiind mai mici ca volum, nu în greutate, erau „ușoare să umble mai mult” (Poiana Mărului), „merg mai ușor decât carul” (Părau). Indiferent de animalul de tracțiune puteau fi folosite și în unele munci de hotar, mai rar, la muncile de primăvară sau toamnă, pentru transportat unelte merinde, transport bălegar, uneori cu inimă lungitoare. Se foloseau și la transportul recoltelor, la cereale, cartofi, porumb, fasole (căptușite cu lese), deși continuau și ele să meargă dificil atunci când terenul era neamenajat, „lăsau a doua ogașie pe hotar”, dar erau mult mai utile la transportul pietrișului, nisip, piatră sau la pădure cu lemne tăiate scurt, foarte rar însă la fân. În unele localități se transportau saci la moară (până la 30 de saci), boți și butoaie la cârciumi sau lemne, în cărăușie, la Sibiu, Făgăraș, Brașov, până la introducerea gazului metan în aceste orașe. Cei de pe linia Oltului (de la Arpaș până la Șercaia), inclusiv dincolo de Olt (Galați, Cincșor, Șona), făceau cărăușie cu ceapă la Făgăraș, iar cei dinspre Drăguș ajungeau până la târguri la Sibiu, cu cartofi. Se făceau transporturi de poveri intens la târguri sau în satele vecine.

În schimb, funcțiile căruțelor meșteșugărești, deși se puteau utiliza și la transporturi din câmp, mai rar la pădure (cele grele cu doi cai), majoritatea erau însă scutite de asemenea transporturi și, uneori, existau complementar cu carele sau căruțele de muncă, în multe din gospodăriile din Țara Oltului. Aceste căruțe erau considerate „de lux”, „de plimbare”, „scumpe”, „frumoase”, „gingașe” și reprezentau imaginea de gospodărie înstărită prin utilizarea ei la târguri sau la deplasări prin orașe cu 3-5 persoane, la transportul la gară sau în ocazii (transport turiști, călători, transport ocazional de mărfuri).

Pentru drumurile mai lungi se utilizau căruțele de povară, de obicei cu doi cai.

1. Rotari și fierari în Țara Oltului în anii '70 ai secolului al XX-lea¹

1.1. Rotari

Turnu Roșu (Porcești) - 1977: *Nicolae Costei* (55), rotar din 1939, ucenic a lui *Costea Gheorghe* din Sebeșu de Jos, din 1949 meșter la Uzinele Mârșa;

Sebeșu de Jos - 1977: *Costea Gheorghe* (decedat) și fiul său *Gheorghe Costea jr.*;

Sebeșu de Sus - 1977: *Nicolae Banciu* (zis Nicolae Rotaru, 73), nr. 152, a învățat meserie înainte de 1914 de la *Costea Gheorghe* din Sebeșu de Jos (tatăl rotarului de astăzi, „acolo unde, fiind boștinari, se lucrau bine și căruțele, se ucenicea trei, trei și jumătate ani”); a lucrat și la Arsenalul din Sibiu și la Mârșa căruțe, a fost și tâmplar;

Racovița - 1977: *Gheorghe Iancu*, fiul lui *Ioan Iancu*, rotar și el, care a lucrat înainte de al doilea război mondial; a mai fost rotar *Gheorghe Fogoroș* (decedat); au mai lucrat în acei ani *Ioan Malea* (decedat), precum și *Vasile Vasu*; mai făceau și alții rotărie, dar „nu erau dibaci”;

Avrig - 1977: *Jugărean Ilie* (77), Str. Cioplea nr. 17, *Ion Luculeț* de pe Prund, *Rech Heinrich* (decedat) și *Rech Ilie* care locuiau lângă școala nouă;

Bradul - 1977: *Ștefan Dancu* (80), nr. 267, a învățat meserie ca ucenic și calfă la Rășinari, la Ioan Lungu, a făcut primul război mondial, a revenit în 1921 la Rășinari, chemat de proprietar pentru că „nu biruia singur”, ulterior retras la Bradul; după aprecierea lui a făcut cam 50 de care și a reparat sute; între 1932-1936 nu a mai lucrat pentru că s-a judecat pentru o rămășiță de impozit de 12.000 lei; după 1940 a fost concentrat și a mai lucrat rar ulterior; au mai fost rotari în sat: *Ioan Bivolar*, *Ștefan Dancu*, *Liviu Balteș*, „cum se pricepea fiecare, singuri învățați, făceau tot afară de dricuri și roată, în rest făceau tot carul”;

Săcădate - 1977: *Toma Hainaczky* (62), nr. 140, lucra ca rotar la CAP; a învățat meseria de la învățătorul Sumea și a rotărit de la 14 ani, lucra mai ales căruțe *aîșpenâr*;

Glâmboc - 1977: *Ioan Ciocan* (54), nr. 71, era în 1977 paznic la o întreprindere sibiană; a învățat la un meșter sas din Sibiu, *Messer*, de pe str. Măsarilor un an și jumătate, apoi în armată și din 1945 la o fabrică de mobilă din București, un an și jumătate, la un unchi *Barbu Mănescu*; a fost fierar și rotar la CAP;

Porumbacu de Jos - 1978: *Nicolae Bărtaș* (78), nr. 231, a învățat de la rotarul *Gheorghe Banciu*, apoi în armată, în 1921; originar din Porumbacu de Sus, dar căsătorit aici; au mai fost rotari înaintea lui *Dionisie Glăjari*, *Gavrilă Suma*, *Simion Marcu*; un al doilea rotar în localitate era *Ilie Marcu* (52), nr. 351, care a învățat meserie de la tatăl lui, care „știa ciopli”, apoi și singur, înainte de a face armata;

Porumbacu de Sus - 1978: erau rotari *Vacă Constantin* și *Constantin Lăzărici*, zis *Costi* precum și niște țigani care lucrau lemnărit și reparau care;

Sărata - 1978: *Gheorghe Calefar* nr. 122, autodidact, era și tâmplar „toți oamenii se pricep să lucreze la care și căruțe, nici unu nu era de meserie, ne-am învățat unii pe alții”;

Scorei - 1977: existau niște rotari țigani înainte de *Nicolae Hampu*, zis *Nicolae a lu Roșu* (76), nr. 278 și *Morar Dumitru* „de pe pârau” care lucrau cu materialul clientului, dar și cu material procurat;

¹ Informatorii sunt tot cei menționați în *Cibinium* 2011, p. 167-169.

- Poienița** (Găinari) – 1978: nu au fost rotari în acest sat „de pe Ardeal”, oamenii apelau la rotarii din Cârța și Nou Român, totuși cu rotăritul se mai ocupa *Ioan Comșa, zis Ionu lu Mărie*;
- Cârța** – 1978: *Michael Schenker*, care făcea care, tatăl președintelui CAP din ani 1970; alt meșter rotar sas era *Ioan „Roșu”* care a moștenit și el meseria tatălui; mai erau *Iohann Guist* „rotar de duminică” și *Iohann Walter* care lucra la atelierele CAP;
- Cârțișoara** – 1977: *Ioan N. Blendea* (53), nr. 190, în Streza; mai era un dulgher de care își amintesc localnicii, *Pavel Bucurenci* „specialist în acoperișuri când nu era țiglă, până la arsu satului” care lucra și care, *Isac Bucurenci*, nr. 189, *Aurel Blendea*;
- Nou Român** – 1978: *Ioan G. Stanbeca* (77), nr. 145, a învățat de la tatăl său care era rotar și dulgher și de la un rotar cu atelier în Făgăraș; a lucrat până la vârsta de 77 ani; *Ioan Coșa* și fiul lui; *Ioniță G. Filip* (84), *zis Ionul Dinului*;
- Arpașu de Jos** – 1978: *Gheorghe Rotaru* și *Vasile Bârsan* (84), nr. 88, agricultori, dar care se pricepeau și la rotărit; în trecut au mai fost rotari *Gheorghe Sălaghe, zis Sălăguț, Neculaie Zevas*;
- Arpașu de Sus** – 1978: erau rotari *Timofei Filimon* (70) și *Ioan al Schioapi* din Prund, precum și un rotar *Bândea* și *David Ioan*; oamenii își mai amintesc de rotarul *Ionu Sandii*, decedat înainte de al doilea război mondial; *Filimon Țiței* (72), nr. 287, deși nu a fost rotar propriu-zis făcea piesele carului pentru el;
- Ucea de Jos** – 1978: în trecut au existat 2-3 rotari, mai târziu *Ioan Vlad*, născut 1904, de la nr. 247, ce lucra rotărie de la 18 ani, a învățat meseria de la *Ion Maxim* din Sâmbăta de Jos;
- Ucea de Sus** – 1977: lucrau rotărit *Emilian Ghindea*, născut 1901, nr. 2, care a învățat meseria de la tatăl său *Teodosie Ghindea* (1871-1948) și acesta de la bunicul său *Zosim Ghindea* (1830-1910); *Emilian Ghindea* lucra de la 20 de ani rotărie;
- Feldioara** – 1978: *Nicolae Băcilă* (74), nr. 79, autodidact a făcut căruțe și în armată, la școala de infanterie din București;
- Viștea de Jos** – 1978: *Liviu Borzea* (decedat la 83 de ani), *Moise Cârje* și *Aurel Sandu* care fiind angajați la combinatul Victoria, „lucrau pe apucate”;
- Olteț** – 1978: *Vlase Bolovan* (70), nr. 27, a lucrat inițial la un atelier al unor români din Făgăraș;
- Drăguș** – 1978: rotarii care „lucrau care din bardă” au fost *Gheorghe Rogozea* (zis *Bacioc*), înainte de al doilea război mondial, unchiul său *Adam Rogozea* și un rotar bătrân, *Teodor Fogoroș*;
- Rucăr** – 1978: erau rotari cunoscuți *Toma Costea*, care a învățat meserie la Făgăraș, *Ion Nicoară* (65), nr. 166, „beteag” nu mai lucra, dar învățase meserie de la meșterul *Fekete* din Făgăraș, și a făcut 5 ani la școala de arte și meserii din Viștea de Jos; a reparat trăsuri și care pentru herghelia de la Sâmbăta; restul erau considerați „cârpaci” și oamenii apelau la rotari din Olteț și „Histi” (Viștea de Jos și Sus);
- Sâmbăta de Jos** – 1978: exista „un rotar din Regat” – *Măcariu*, la atelierele CAP;
- Sâmbăta de Sus** -1978: *Filimon Pantelimon, zis Moșu lu Pătruc* (71), nr. 221, care a învățat singur meseria de la 20 de ani;
- Lisa** – 1978: *Gheorghe Văcar* (87), nr. 306, care nu mai lucrează și fratele lui *Ioan Văcar*;
- Voila** – 1978: *Valeri Șerban* (decedat), *Dobrin Gheorghe, Ioan Șerbănuț*;
- Voievodeni** – 1978: în sat se lucra puțină rotărie, oamenii apelau la *Aldea Fekete* care pe lângă unelte făcea și roate;

- Pojorta** – 1978: *Gheorghe Săvoiu*, precum și *Moise* și *Mihai Gușeală*, ziși ai lui *Săcă*;
- Breaza** – 1978: în trecut erau rotari *Gheorghe Sămea*, *Ion Năftănăilă*, *Ioan Pripon*, *Hașu Gheroghe*, în 1978 mai lucra *Gheorghe Laghea*;
- Luța** – 1978: *Gheorghe Stan* (77), nr. 47, care a învățat meseria la *Sauer Fritz*, în Făgăraș;
- Ludișor** – 1978: în trecut lucrau rotărie *Augustin Drăghici* și *Emilian Mailat*;
- Beclean** – 1978: *Nicolae Copacea*, *Ioan Fekete*, *Bobеș* din Recea, „toți aveau de lucru pentru cărăuși”;
- Hurez** – 1978: *Florea Pătru*, nr. 50, *Ianu Rotaru*, nr. 12;
- Gura Văii** (Netotu) – 1978: *Ciocan Nicolae* (57), nr. 87, care a învățat meserie de la tatăl său, *Gh. Ciocan*, care era și fierar, meseria învățată „de când m-am ridicat” spunea el;
- Săsciori** – 1978: *Ioan Motoc* (decedat de 10 ani); mai era un rotar *Aldea*; oamenii se duceau în alte sate pentru rotărit;
- Săvăstreni** – 1978: *Victor Aldea* (73), nr. 55, venit în sat în 1925 din Berivoi, unde a învățat meserie la *Ioan Kerekes zis Ianoș Rotaru*; mai înainte au fost rotari *Gh. Hangu* și *Ioan Hangu* care au lucrat după primul război mondial, precum și *Comșa zis Morarul*;
- Recea** – 1978: *Ioan Bobeș* (70), nr. 44, ce lucrează care din 1925, după ce a învățat la Făgăraș, la un sas, *Riss Johann*, mort în 1929;
- Dejani** – 1978: *Victor Solomon* (82), nr. 137, autodidact, *Gh. Zăgan* (72), nr. 75, care a învățat meserie de la *Visalom Leabu*, rotar în Dejani, dar provenit din Breaza; a făcut care și căruțe de fier după ce a devenit și fierar, cum se exprima: „am descoperit fierăria”;
- Berivoi** – 1979: rotari de care pomenesc locuitorii sunt *Ioan Muntean* și *Solomon Schitea*; mai lucrează *Ion Fratu* (57), nr. 197, care a moștenit meseria de la tatăl său *Ioan Fratu sen.*, mort în 1978;
- Copăcel** – 1979: *Isidor Babeț* (74), nr. 116, a învățat meseria de la *Ioan Riss*, în atelierul acestuia de pe Calea Hurezului, Făgăraș; rotarul *Năftănăilă* care confecționa căruțe de lemn și fier, sâni, „orice”; locuitorii consideră însă că erau rari rotarii și fierarii buni, „roți fac mulți cârpaci”, printre cei care au făcut roți apreciate era și rotarul *Babeț Isidor*, cel menționat mai sus, fost printre altele și primar în Berivoi, 1945;
- Ileni** – 1979: locuitorii își amintesc că rotarii erau puțini fără a le mai reține numele;
- Hârseni** – 1980: *Ilarie Bălan* (73), nr. 59, era și dogar, meseria a învățat-o de la tatăl său, *Ioan Bălan*, mort în 1928;
- Mărgineni** – 1979: *Ioan Pandrea* (75), nr. 210, a învățat meserie în Sebeș la *Isidor Popa*;
- Mândra** – 1979: *Victor Butu* (65), nr. 105, rotar de la 12 ani, a învățat meseria la Făgăraș, la *Vass Domokos*, dar a lucrat și la alți rotari din Făgăraș; mai existase un rotar *Ianoș*, mort după cel de al doilea război mondial; „fiecare rotar își avea atelierul său și nu făcea altă muncă”;
- Toderița** – 1979: *Ioan Zbârneciu*, decedat, continuat de fiul său *Emilian Zbârneciu* (57), nr. 202, pensionar după ce a lucrat la atelierele CAP, spunea despre tatăl lui „că era născut cu barda în mână”;
- Șinca Veche** – 1979: *Aurel Bălan*, care a învățat meseria de la *Rosin* din Făgăraș, atât fierăria cât și rotăria; mai erau rotari *Nicolae Șerban zis Laie Semii*, *Dumitru Mohan*, *Pamfil Bucur*, *Valeri Moldovan*, toți decedați;

Bucium – 1979: *Ilie Ghircoiaș* (72), nr. 24, a învățat rotăria la *Ion Colceru* în Făgăraș, în 1919-1921; mai lucrau care și căruțe, sânni și *David Dobrin*, decedat în anii 60, *Ioan Ghircoiaș*, decedat și el, *Gheorghe Neacșu* care lucra loitre și proțapuri; tot aici în anii 70 mai lucrau și *Gheorghe Ghircoiaș* și *Gheorghe Broj*;

Ohaba – 1980: în trecut rotar era *Vichente Moldovan* provenit din Șinca Veche, precum și *Roșăță „ăl bătrân”* din familia *Boier* și *Gheorghe Gașpar*, care a lucrat și hamuri la Șercaia; mai erau rotari și „hierari” pe vale, *Liță* și *Nicolae Boier*;

Grid - 1980: erau în trecut 7 rotari, au mai rămas 4 în anii 70;

Veneția de Jos – 1980: din 7 rotari în trecut au mai rămas 2;

Veneția de Sus – 1980: în trecut erau 2-3 rotari;

Cuciulata – 1982: *Iacob Herbea* (77), nr. 324, *Ioan Comșa* (53), nr. 354, erau lemnari și agricultori care lucrau și piese de care și căruțe și reparau și lemnăria la case.

În **Făgăraș** deși nu s-a făcut o cercetare anume locuitorii își aminteau de rotarii de aici (în Copăcel era în memoria locuitorilor un sas rotar *Zander*, 2 rotari români *Visa* și *Pop*, pe Calea Hurezului, și *Nicoliță* pe Ulița Galaților; pe str. Hurezului era și *Füllopp Elek* cu fiul care a avut și el atelier pe Calea Becleanului).

1.2. *Fierari*

Turnu Roșu (Porcești) – 1977: *Ioan Veștemean* (70), nr. 46, lucrează de la 17 ani cu meseria învățată de la un „maistru vechi” *Adam Antonie*, decedat de 30 de ani;

Racovița – 1977: erau 2-3 țigani fierari, oamenii își amintesc de *Ioan Dobrin* și *Aurel Dobrin*, mai lucra *Ioan Mordoșan* (67), nr. 480; a învățat meseria de la tatăl lui, la 20 de ani;

Avrig – 1977: au existat mulți fierari români și țigani: *Gheorghe* și *Nicolae Marpozan*, *Nicolae Diplăș*, *Ioan Giurca*, *Vasile Ranga*, *Gheorghe Oprenea*, *Gheorghe Aldea*, *Benki Iosif*, *Henning zis Sepp de la Morminte*, *Ioan Aldea*, *Ioan Coțofană* care lucrau cu materialul clientului orice lucrare la care și căruțe îndeosebi legătura metalică; cel mai cunoscut era *Vasile Urzică* (53), str. Cioplea nr. 23, care a lucrat fierărie între 1941-1957, dar a intrat muncitor la Tâlmăciu, meseria a învățat-o de la *Marpozan*;

Bradu – 1977: erau fierar *Gavrilă Maier*, *Stan Nicolae*, *Mihuț Nicolae*, *Susan Mihai* (din Rășinari), *Mila Lendea*;

Săcădate – 1976: fierar *Toma Pavel* (63), nr. 117;

Porumbacu de Jos – 1977: *Iosif Dan* originar din Sibiu și țiganul *Ion Titirigă* (60), acesta împreună cu fiul său;

Porumbacu de Sus – 1977: rotarul și fierarul *Titiligă*, decedat și cel care mai trăia era *David Lăzărici*;

Scorei – 1977: „fauri” erau *Victor Hampu*, care era și angajat la DGRS Porumbacu; înaintea lui fierari erau țigani;

Sărata – 1977: *Ionică Ilie* și feciorul lui se ocupau cu fierăritul, înaintea lor fiind fierari țigani, *Boca*, *Bartuș*, însă predomină fierari români printre care și *Gheorghe Grancea* și fiul său;

Poienița (Găinari) – 1978: nu existau fierari în localitate, „se tocmeau din altă parte, veneau ei, tocmiți de primărie și adunau satul pentru potcovit, rotărit, erau veniți din Nou Român, Marpod, Cârțișoara”;

Cârța – 1978: lucrau bătrânul fierar *Simon Andrei*, *Ioan Schnaider* și un fierar angajat la CAP, *Victor Opris*;

- Cârțișoara** – 1978: *Constantin (Dinu) Muntean, Andrei Blendea, Gheorghe Budac*, mai lucrează *Victor Grovu și Nicolae Stoica*;
- Arpașu de Jos** – 1978: „covacii” *Vasile Dobrin și Gheorghe Scurtu*; mai lucrează și un fierar din Ucea de Sus la atelierele CAP;
- Arpașu de Sus** – 1978: *Nicolae Natu și Liță Ucuț*, locuind lângă pod către Cârțișoara;
- Ucea de Jos** – 1978: *Tincu Vasile* din Drăguș, căsătorit în sat și *Cojocaru Olimpiu* din Șomărtin, și el căsătorit aici;
- Viștea de Jos** – 1978: *Vasile Opriș, Gheorghe Scutea* (62), *Nicolaie Vitan*;
- Olteț** – 1978: Fieraru *Grecu* și un țigan *Aurel Țintea*;
- Drăguș** – 1978: a fost fierar un țigan, *Gheorghe Vălean*, mort înainte de primul război mondial, mai exista unul, *Tincu Vasile*, care lucra la Ucea;
- Rucăr** – 1978: „hierari țigani”: *Ilarion Cristea* (decedat), țiganii *Liță și Ghea Mili*, precum și un ungur poreclit *Mureșan*;
- Sâmbăta de Jos** – 1978: *Ioan Prundean* (decedat în 1977), au mai venit și fierari din Viștea de Jos ca să lucreze la herghelie; mai era și *Nicolae Opriș*, nr. 181, originar din Viștea de Jos, în localitate din 1943;
- Lisa** – 1978: *Traian Greavu zis Popa Traian* (65), nr. 299, a învățat meseria la 17 ani la Făgăraș; mai lucrează și *Gheorghe Văcar zis Gheorghe a Tănicii*;
- Cincșor** – 1978: *Anton Alexandru* (66), nr. 167, născut în Grid, a învățat meseria de la 12 ani la Sâmbăta de Jos, în localitate de 25 de ani, a mai lucrat și la Sâmbăta de Jos și Ludișor;
- Voila** – 1978: *Ioan Roman, Vasile Marin*, și în prezent *Gheorghe Rusalin*;
- Pojorta** – 1978: existau câțiva fierari țigani care lucrau fierărie și *Nicolae Floare*, decedat;
- Breaza** – 1978: fierarii țigani *Gheorghe și Pătru Tincu* lucrau în anii 70; în trecut au mai fost *Traian Bărtuș* și fierarul *Relu*;
- Luța** – 1978: lucrează fierarul țigan *Ilie Maita*;
- Ludișor** – 1978: „covaciul” *Ioan Ludu* (74), nr. 65, fierar din 1919, a lucrat ca ucenic la *Doba Ianoș* în Făgăraș, care era fierar provenit din Secuime (*Halomseg*); *Ioan Ludu* născut la Luța, dar a venit în Ludișor din 1930; a lucrat și la Rășinari, la Fabrica Lungu și Bucur și la Brașov;
- Beclean** – 1978: localnicii își mai amintesc de foștii fierari *Victor Țeț, Gheorghe Grancea, Anton Grancea*, mai lucrează *Nicolae Gâscă*;
- Hurez** – 1978: fierarii erau cu toții țigani;
- Gura Văii** (Netotu) – 1978: lucra în sat fierarul pe nume *Gălățean*;
- Galați** – 1978: erau „coaci” *Ion Raita*, de lângă pod, str. Gh. Doja nr. 72, din Șona, care nu mai lucra, dar era fierar de la 14 ani; a lucrat la un atelier de fierărit și reparat auto, la Brașov și în Făgăraș până în 1946 la *Füllop Elek* care a murit prin 1948-50; în afară de el mai lucra fierărit și *Stroia Gavrila* (50) de pe str. Ana Ipătescu;
- Șona** – 1978: *Ioan Stânga* (76) nr. 83, a învățat meserie la Brașov, la *Ioan Crăciun*, în Stupini;
- Săsciori** – 1978: „coaci” au fost *Iosif Motoc* și un țigan *Bărtuș*, care nu mai trăiau;
- Săvăstreni** – 1978: pe timpuri exista fierarul *Gheorghe Man* și un țigan *Mitucă*, „astăzi face fierărie oricine se pricepe”;
- Recea** – 1978: un țigan *Gheorghe Comisa* (37), nr. 288;
- Berivoi** – 1979: țiganul *Petre Bărtuș* (65), nr. 288, tot un țigan *Gheorghe Bărtuș* și *Ion Fratu*;

- Copăcel** – 1979: tot un țigan *Ion Năftănăilă zis a lui Bucurel* (68), nr. 122, care a învățat meserie de la tatăl său;
- Ileni** – 1979: în trecut au lucrat 3 țigani fierari;
- Mândra** – 1979: era cunoscută în localitate familia de fierari Stânga: *Ion Stânga zis Seppi*, astăzi *Nicolae Stânga* (75), nr. 282, a învățat meseria de la 8 ani, de la tatăl său *Ioan Stânga*, frații săi *Nicolae* și *Gheorghe Stânga* sunt și ei fierari;
- Vad** – 1979: *Gheorghe Perșinaru* (70), nr. 251, lucra în acord cu un rotar;
- Șinca Nouă** – 1979: „coacii” erau țigani, cel mai cunoscut *Gheorghe Pădure*, „azi nu mai lucrează decât câte un raf”;
- Ohaba** – 1979: *Vichente Ghircoiaș*, născut în 1911, nr. 19, lucrează din 1930 după ce a fost ucenic la un meșter sas din Banat „dar fără să învăț germana”; *Pătru Trifan* (51), nr. 47, a învățat meserie de la 14 ani de la tatăl său *Damaschin Trifan* și lucrează la UPRUC Făgăraș; a mai exista un rotar țigan *Glogiu*; mai lucrează și astăzi încă, 2-3 fierari țigani, *Gheorghe Nemeș* (la Șinca Veche), *Gheorghe Iepure* (la Șercăița), „lucrăm la UPRUC, da ne mai ocupăm cu potcovitul”;
- Bucium** – 1976: *Gheorghe* și *Vichente Ghircoiaș*; mai exista și un fierar țigan;
- Șinca Veche** – 1976: *Aurel Bălan*, a învățat meseria de la un sas din Făgăraș pe nume *Rosen*; *Roman Goilă*, în trecut, astăzi decedat, precum și țiganul *Nicolae Culică* și el decedat, mai trăiește fierarul *Ioan Florea zis Dinu*;
- Perșani** – 1978: *Gheorghe Roman* (66), nr. 141, a învățat fierăria la un meșter român din Țânțari (Dumbrăvița);
- Poiana Mărului** – 1979: *Gheorghe Titilincă*, născut în 1923, a învățat și a lucrat meseria 3 ani la Zărnești, la fierarul *Ioan Cotleanu* de la 14 ani; acum lucrează și la Zărnești;
- Părău** – 1979: *Ioan Oană* (72), nr. 247, ucenic la 16 ani la *Danil Sebes*, sas din Șercaia, în 1926-28 a lucrat și la Lungu la Rășinari;
- Grid** – 1979: în trecut un fierar, acum mai lucrează tot unul;
- Veneția de Jos** – 1979: în trecut erau 7 fierari, acum sunt 2 dintre care cel mai cunoscut este *Valeri Loafi* (65), nr. 192, care a învățat de la 16 ani la atelierul lui *Dobai*, Făgăraș, în 1928-30;
- Veneția de Sus** – 1979: *Gheorghe Stelian* (56), nr. 153, a învățat meseria de la tatăl său la 15 ani, apoi a lucrat și în armată și la Grid, la *Pătru Ștefan*;
- Comana de Jos** – 1979: fierarul *Gheorghe Costea zis Ștefănuță* (83), nr. 52, a învățat meseria la Rupea la *Fritz Bretz*;
- Comana de Sus** – 1979: *Iosif Comșa* (73), nr. 66, din 1928 a învățat fierăria și mecanica la Veneția de Jos, la *Fazekas Gabor*.
- La Făgăraș cei mai cunoscuți fierari printre locuitorii din Țara Oltului (exemplificare din Mândra): *Dobai* de la bariera Hurezului, *Filip Mihai* la bariera Becleanului, erau cunoscuți 6-7 fierari în total majoritatea sași sau maghiari și 2 fierari români *Ioan Vlad* și *Ioan Ciopașu* „acum pensionari” (în 1979).

Materialul lemnos utilizat de rotari în Țara Oltului pentru confecționarea carelor și căruțelor (pe structuri)

Structuri A

Loitre: carâmbi

- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Luța, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Râușor („loitre lungi”) Toderița, Perșani, Comana de Jos, Cuciulata, Bradu, Săcădate („e ușor”), Glâmboaca, Cincșor;
- *Fag*: Avrig, Râușor („loitre scurte”) Nou Român, Feldioara, Comana de Jos;
- *Frasin*: Avrig, Arpașu de Sus, Olteț, Voila, Pojorta, Lisa, Luța, Hurez, Gura Văii, Berivoi, Recea
- *Ulm*: Avrig, Feldioara, Brad
- *Brad*: Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Sâmbăta de Sus, Lisa, Recea, Dejani
- *Carpen*: Nou Român

Loitre: speteze

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârța, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Breaza, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Copăcel, Râușor, Dejani, Mărgineni, Toderița, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Nou Român, Feldioara, Glâmboaca, Cincșor
- *Frasin*: Sebeșu de Sus, Avrig, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Olteț, Voila, Pojorta, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Berivoi, Copăcel, Râușor, Mărgineni, Comana de Jos
- *Mesteacăn*: Avrig, Recea, Toderița, Perșani, Cuciulata, Săcădate, Nou Român
- *Salcâm*: Ucea de Sus, Feldioara
- *Arțar*: Sâmbăta de Jos, Gura Văii

Loitre: fuscei

- *Alun*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârța, Arpașu de Jos, Corbi, Sâmbăta de Jos, Voila, Pojorta, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Bradu
- *Fag*: Cuciulata, Cincșor
- *Sânger*: Cârța, Feldioara
- *Frasin*: Voila, Pojorta, Luța, Cincșor
- *Mărăcine*: Săcădate

Șerigle:

- *Fag*: Turnu Roșu, Cârța, Sâmbăta de Jos („strâmbătură”), Breaza, Gura Văii, Ludișor, Berivoi („lemn strâmb”), Recea („strâmb, crescut în pădure”), Copăcel, Râușor, Mărgineni, Toderița („strâmb”), Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata („strâmb”), Glâmboaca
- *Frasin*: Turnu Roșu, Voila, Pojorta, Breaza (strâmbătură), Hurez, Ludișor, Berivoi, Copăcel
- *Mesteacăn*: Voila, Pojorta, Hurez, Ludișor, Berivoi, Perșani
- *Stejar*: Turnu Roșu
- *Arine*: Gura Văii

- *Lemn câinesc*: Săcădate

Lese (scânduri de lături):

- *Brad*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Dejani, Râușor, Bradu, Glâmboaca, Săcădate
- *Fag*: Sărata, Bradu, Cuciulata

Coș de nuiete:

- *Alun*: Porumbacu de Jos
- *Răchită*: Cârța, Copăcel („făcute întregi de cortorari pentru aișpenăr”)

Podelele coșului:

- *Brad*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Ucea de Sus, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Dejani, Mărgineni, Râușor, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Luța („e ușor”), Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Voila, Glâmboaca, Nou Român, Feldioara, Cincșor
- *Fag*: Sărata, Scorei, Comana de Jos
- *Stejar*: Cincșor („ce ai”)

Roscolul (ceglăul):

- *Fag*: Sebeșu de Sus, Racovița, Porumbacu de Jos, Cârța, Ucea de Jos, Corbi, Copăcel, Dejani, Râușor, Mărgineni, Sâmbăta de Sus („orice lemn”), Lisa, Breaza, Luța, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu („orice”)
 - *Mesteacăn*: Sebeșu de Sus, Iași („orice lemn”), Ludișor („e lemn ușor”), Săsciori („sau orice”), Săcădate („lemn ușor”), Glâmboaca („e ușor”)
 - *Frasin*: Dejani („orice lemn”), Voila, Pojorta, Breaza, Luța, Gura Văii („orice lemn ai”)
 - *Brad*: Racovița, Avrig, Ucea d Jos
 - *Ulm*: Sebeșu de Jos, Avrig
- Notă: Turnu Roșu („se fac la Racovița”)

Leuci:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus („lemn strâmb”), Racovița, Porumbacu de Jos, Scorei, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos („lemn strâmb”), Corbi, Olteț, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Dejani, Sâmbăta de Sus („orice lemn”), Voila, Lisa, Breaza, Luța, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Comana de Jos, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Nou Român, Feldioara, Cincșor
 - *Mesteacăn*: Scorei, Cârța, Arpașu de Jos, Ucea de Jos, Corbi, Berivoi („lemn Strâmb”), Recea, Copăcel, Dejani, Pojorta, Breaza, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Perșani, Feldioara
 - *Frasin*: Turnu Roșu, Olteț („lemn tare”), Breaza, Luța, Hurez
 - *Salcâm*: Turnu Roșu, Racovița, Ucea de Jos, Bradu („orice lemn”)
 - *Carpen*: Porumbacu de Jos („strâmbătură”), Comana de Jos
 - *Arțar*: Perșani („dacă este strâmb”)
 - *Stejar* („tufan”): Săcădate („lemn strâmb de pe coastă”), Glâmboaca („lemn strâmb de coastă”)
 - *Mărăcine*: Cârța („e mai moale”)
- Notă: „orice lemn, nu brad și salcâm, care se crapă ușor” (Avrig), „orice strâmbătură carpen, stejar, nu frasin” (Cârțișoara) și „strâmbătură, orice găsești” (Toderița).

Structuri B

Osia:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus („e lemn frumos”), Racovița („din rădăcină uscată”), Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila („de rădăcină2), Lisa („de rădăcină”), Breaza, Luța, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi („lemn tânăr”), Recea, Copăcel („rotund”), Dejani, Râușor, Mărgineni, Perșani, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Cincșor
- *Stejar*: Toderița, Cuciulata, Glâmboaca („tufan”)
- *Ulm*: Cârțișoara
- *Salcâm*: Cincșor

Butuc:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Sâmbăta de Sus, Voila, Gura Văii („pe vremuri se folosea arine”), Copăcel, Râușor, Mărgineni, Toderița, Hurez („se folosește azi”), Ludișor, Berivoi, Dejani, Cuciulata, Comana de Sus, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Feldioara, Cincșor
- *Frasin*: Sebeșu de Sus, Racovița, Arpașu de Sus, Olteț, Pojorta, Lisa, Breaza, Luța („să fie tânăr, crăpat în 4 și să nu aibă inima”), Râușor, Hurez („tăiat sfârțar”), Ludișor, Iași, Berivoi, Dejani, Mărgineni, Perșani, Comana de Sus, Săcădate, Glâmboaca
- *Mesteacăn*: Sebeșu de Sus, Avrig, Scorei, Arpașu de Sus, Olteț, Breaza, Hurez („se folosește azi”), Săsciori, Berivoi, Copăcel, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu
- *Ulm*: Turnu Roșu, Racovița, Avrig („lemn moale”), Sărata, Scorei, Cârțișoara, Ucea de Jos, Corbi, Olteț, Breza
- *Arine*: Avrig, Cârțișoara, Sâmbăta de Sus („de roghină, nu se rupe, nu se înmoaie, poți bate cuiul în el”), Lisa, Breaza, Luța, Hurez („se folosește azi”), Râușor, Comana de Sus
- *Salcâm*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig, Dejani („astăzi”)
- *Plop*: Voila
- „*Cerăș*” (cireș sălbatic): Sâmbăta de Sus

Spîțe:

- *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Sărata, Ucea de Jos, Olteț, Voila, Lisa, Luța, Hurez, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Copăcel, Dejani, Toderița, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Feldioara
- *Stejar*: Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Sărata, Scorei, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Olteț, Sâmbăta de Sus, Pojorta, Breaza, Ludișor, Berivoi, Copăcel, Dejani, Râușor, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Feldioara, Cincșor
- *Salcâm*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Breaza, Berivoi, Copăcel, Dejani, Râușor, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Feldioara, Cincșor
- *Arțar* („altar”): Sâmbăta de Sus
- *Fag*: Voila
- *Mestecăm*: Toderița („la căruțe”)

Obezi:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila, Săsciori, Berivoi, Copăcel, Dejani, Râușor, Ludișor, Hurez, Gura Văii, Toderița, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Feldioara
- *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Scorei, Cârțișoara, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Hurez, Luța, Gura Văii, Ludișor, Iași, Berivoi, Copăcel, Dejani, Mărgineni, Toderița, Comana de Sus, Cuciulata, Săcădate, Feldioara, Cincșor
- *Mesteacăn*: Scorei, Cârțișoara, Olteț, Ludișor, Berivoi, Dejani, Râușor, Cuciulata, Glâmboaca („rar”), Feldioara
- *Salcâm*: Perșani („se lucră greu, da e tare”)

Structuri C

Jug:

Ceafa jugului:

- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig, Iași, Berivoi, Bradu, Feldioara („moale pentru gâtul vitelor, lemn moale”)
- *Ulm*: Berivoi, Bradu
- *Stejar* (jugastru): Râușor, Toderița, Comana de Jos, Cuciulata
- *Plop*: Toderița, Cuciulata
- *Salcie*: Toderița, Cuciulata
- *Fag*: Cincșor

Scândurele:

- *Fag*: Avrig, Berivoi, Cuciulata, Bradu
- *Frasin*: Avrig, Berivoi

Polița:

- *Mesteacăn*: Bradu

Resteu:

- *Mărăcine*: Berivoi,
- *lemn tare*: Bradu

Proțap:

- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârța, Cârțișoara, Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Breaza, Luța, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Copăcel, Recea, Dejani, Râușor, Mărgineni, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Noul Român, Feldioara
- *Fag*: Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei („mai rar”), Ucea de Jos, Ucea de Sus
- *Frasin*: Pojorta
- *Carpen*: Perșani

Oiște (rudă):

- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus („nu se rupe”), Luța, Pojorta, Breaza, Lisa, Voila, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi (e lemn ușor), Recea, Copăcel, Dejani, Râușor, Mărgineni, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Cuciulata, Bradu, Săcădate, Glâmboaca, Nou Român, Feldioara („e lemn ușor și grunjos”), Cincșor

- *Fag*: Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Comana de Jos
- *Frasin*: Pojorta („ruditele se fac din mestecăn”)
- *Carpen*: Perșani

Feleharț:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Sus, Sărata, Cârța („azi țeavă de metal”), Arpașu de Sus („orice lemn”), Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi („crepat în două”), Sâmbăta de Sus, Voila, Lisa, Luța, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Glâmbocă, Feldioara, Cincșor
 - *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Ucea de Sus, Ucea de Jos, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Breaza, Luța, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Copăcel, Dejani, Râșor („e mai scump”), Mărgineni, Toderița, Bradu, Feldioara
 - *Salcâm*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig, Ucea de Jos, Toderița („e lemn tare”)
 - *Stejar*: Breaza, Glâmbocă („tufan”), Cincșor
 - *Ulm*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig
 - *Mestecăn*: doar Recea
- Notă: „trebuie să fie lemn tare pentru că caii trag de el” (Olteț)

Cruci:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Corbi, Voila, Lisa, Breaza, Gura Văii, Ludișor, Recea Copăcel, Dejani, Toderița, Perșani
- *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig, Cârțișoara, Ucea de Jos, Corbi, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Iași, Berivoi, Copăcel, Dejani („se poate orice lemn”), Mărgineni, Comana de Jos
- *Salcâm*: Turnu Roșu, Avrig, Cârța, Sâmbăta de Sus, Gura Văii („trebuie lemn tare”), Toderița, Comana de Jos
- *Mestecăn*: Cârțișoara, Ucea de Sus, Luța, Hurezu, Recea, Comana de Jos
- *Ulm*: Turnu Roșu, Avrig, Cârțișoara

Craci:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Olteț, Voila, Cârța, Mărgineni, Perșani, Glâmbocă, Feldioara, Cincșor
- *Mestecăn*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Porumbacu de Sus, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Olteț, Sâmbăta de Sus, Luța („dar și din frasin, carpen și salcâm”), Hurez, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Toderița („lemn rotund”), Comana de Jos, Cuculata, Bradu, Nou Român
- *Frasin*: Racovița, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Copăcel, Dejani, Râșor, Toderița („la căruțe”)
- *Ulm*: Toderița („la căruțe”)
- *Salcâm*: Bradu, Glâmbocă
- *Carpen*: Perșani, Comana de Jos
- *Stejar*: Copăcel, Cincșor
- *Brad*: Cârțișoara

Furca:

- *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Avrig, Cârțișoara, Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Olteț, Voila, Pojorta, Lisa, Breaza, Luța, Hurez („lemn rotund, crăpat și desfăcut”), Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Dejani, Râșor, Cincșor, Feldioara

- *Fag*: Turnu Roșu, Avrig, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Sâmbăta de Sus, Voila, Lisa, Iași, Recea, Dejani, Mărgineni, Glâmboaca, Nou Român, Comana de Jos
- *Stejar*: Scorei, Sărata, Cârțișoara, Cârța, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Pojorta, Berivoi („lemn strâmb și înghinat”), Recea, Toderița, Feldioara, Cuciulata
- *Ulm*: Sebeșu de Sus, Avrig
- *Mesteacăn*: Olteț, Toderița
- *Carpen*: Perșani
- *Măr*: Feldioara („rar”)

Inima:

- *Fag*: Turnu Roșu, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi („orice lemn afară de brad”), Olteț („orice lemn afară de brad”), Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Hurez, Săsciori, Iași, Berivoi, Recea, Mărgineni, Toderița, Comana de Jos, Comana de Sus, Săcădate, Nou Român, Cincșor
- *Frasin*: Sebeșu de Sus, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Copăcenii, Dejani, Râușor
- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Recea, Copăcel, Mărgineni, Glâmboaca
- *Carpen*: Cârțișoara, Cârța, Luța, Perșani, Săcădate, Nou Român
- *Ulm*: Sebeșu de Sus
- *Salcâm*: Sebeșu de Sus
- *Arine*: Gura văii
- *Stejar*: Copăcel

Podul de jos („abștoc”), mai ales la căruțe:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Lisa, Mărgineni, Comana de Jos
- *Frasin*: Pojorta

Podul de sus:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Voila, Lisa, Breaza, Luța, Hurez, Gura Văii, Săsciori, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Dejani, Râușor, Mărgineni, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Cuciulata, Bradu, Glâmboaca („crăpat în patru”), Nou Român, Feldioara
- *Frasin*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Ucea de Sus, Olteț („lemn tare”), Lisa, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Recea, Copăcel, Săcădate
- *Ulm*: Sebeșu de Sus, Avrig, Ucea de Jos („se despică ușor”)
- *Arine*: Gura Văii („la căruță”)
- *Salcâm*: Toderița,
- *Mesteacăn*: Comana de Jos, Bradu
- *Brad*: Comana de Sus

Fercheteu:

- *Fag*: Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Olteț, Sâmbăta de Sus, Voila, Pojorta, Lisa, Breaza, Gura Văii, Iași, Berivoi, Recea, Copăcel, Toderița, Perșani, Comana de Jos, Corman de Sus, Cuciulata, Săcădate („lemn rotund, mai tare e cel de la pământ”), Glâmboaca („țaiat de sfert, rotund, mai tare e la pământ”), Nou Român, Feldioara, Cincșor
- *Frasin*: Cârțișoara, Pojorta, Lisa, Breaza, Hurez, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Recea, Copăcel, Bradu („lemn tare”), Feldioara
- *Ulm*: Turnu Roșu, Cârțișoara, Hurez, Ludișor, Nou Român

- *Mesteacăn*: Turnu Roșu, Bradu
- *Salcâm*: Gura văii, Toderița, Perșani
- *Stejar*: Cincșor

Mănuși:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Cârța, Arpașu de Sus, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Săsciori, Copăcel, Dejani, Perșani, Comana de Sus, Comana de Jos
- *Frasin*: Racovița, Avrig, Breaza, Luța, Gura Văii, Ludișor, Iași, Copăcel
- *Carpen*: Corbi

Brăcinar:

- *Fag*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig

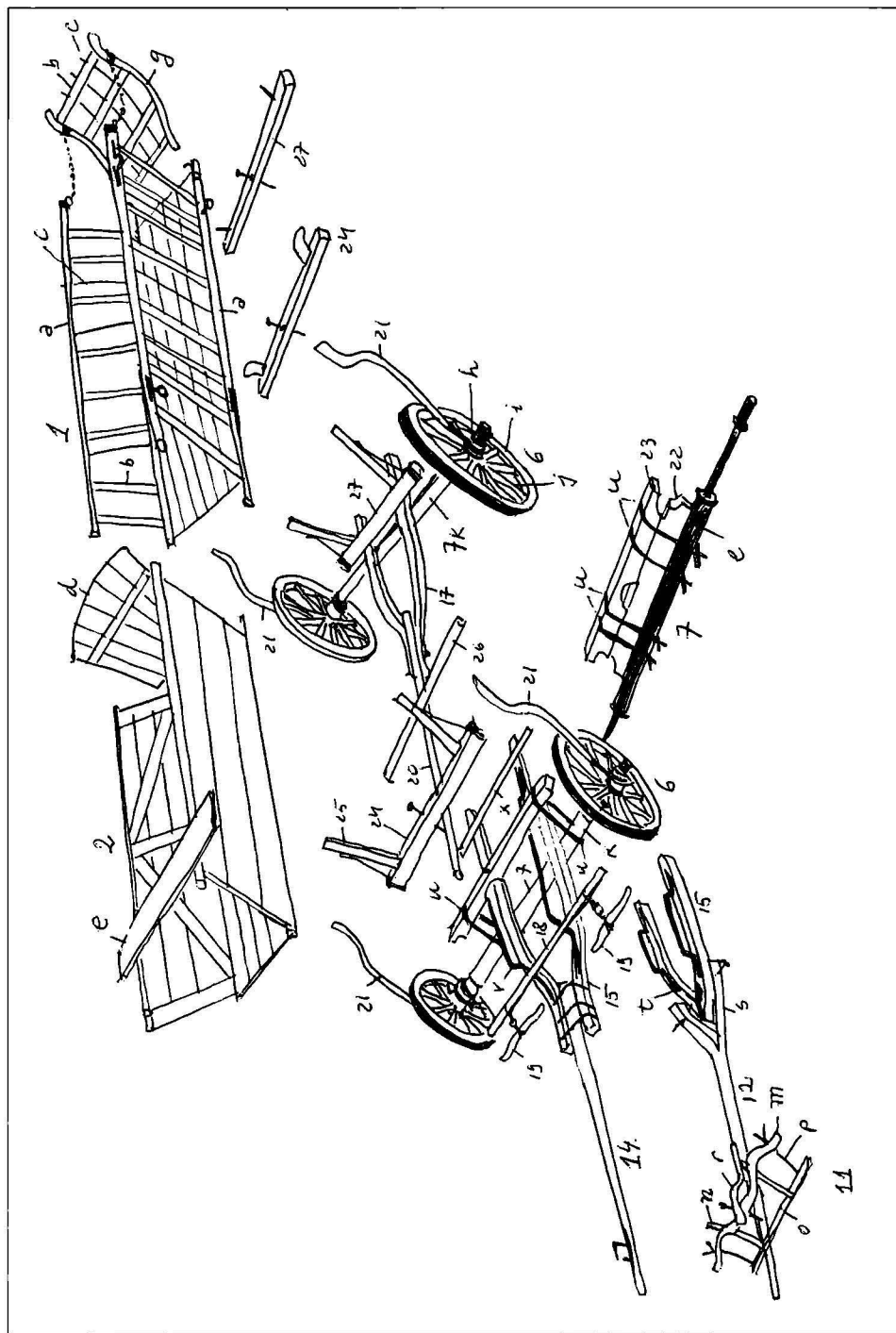
Structuri D

Prăjina de fân:

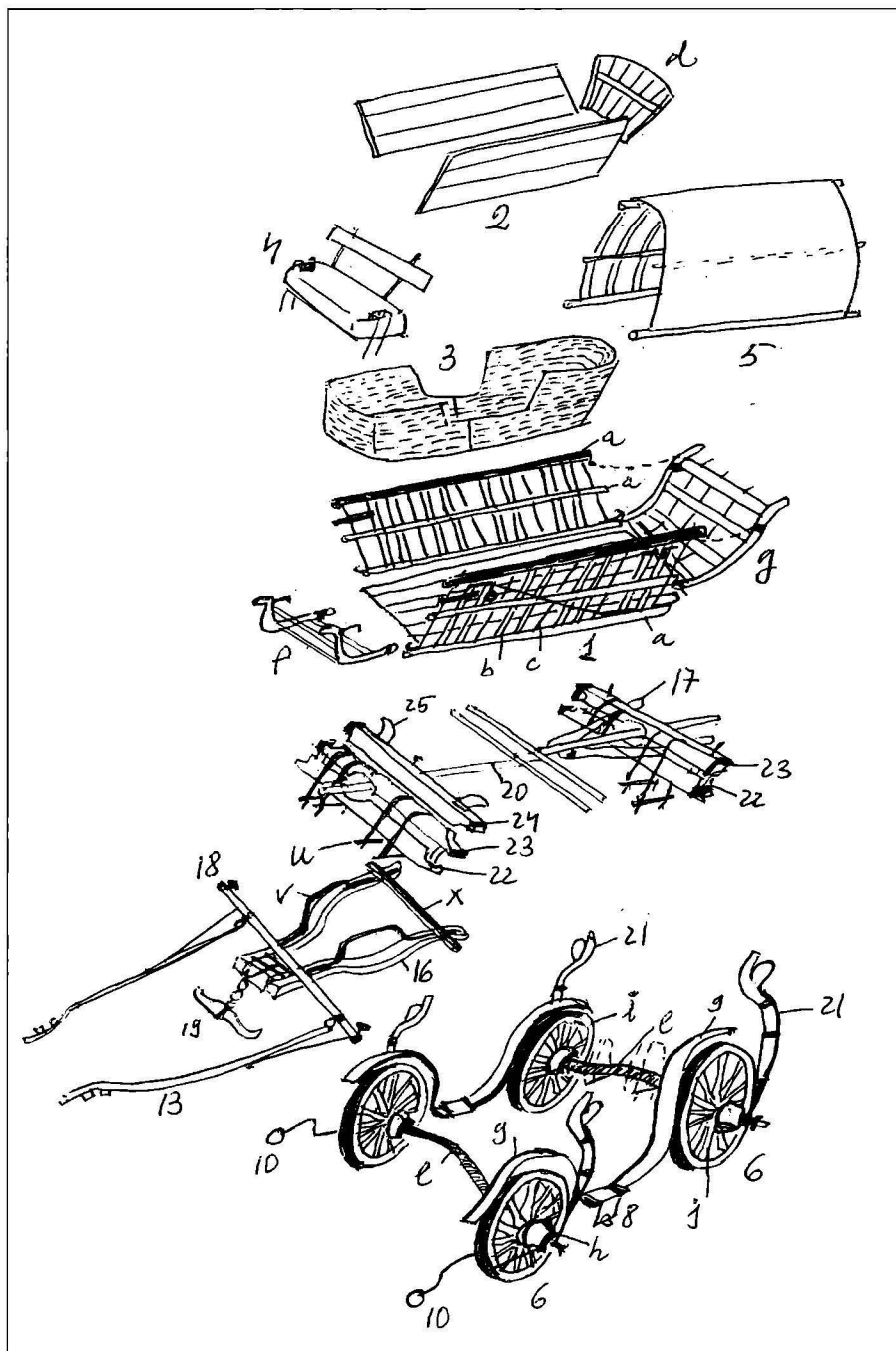
- *Brad*: Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Iași, Recea, Mărgineni
- *Plop*: Racovița, Avrig, Dejani, Mărgineni, Comana de Jos, Comana de Sus

Lista de informatori:

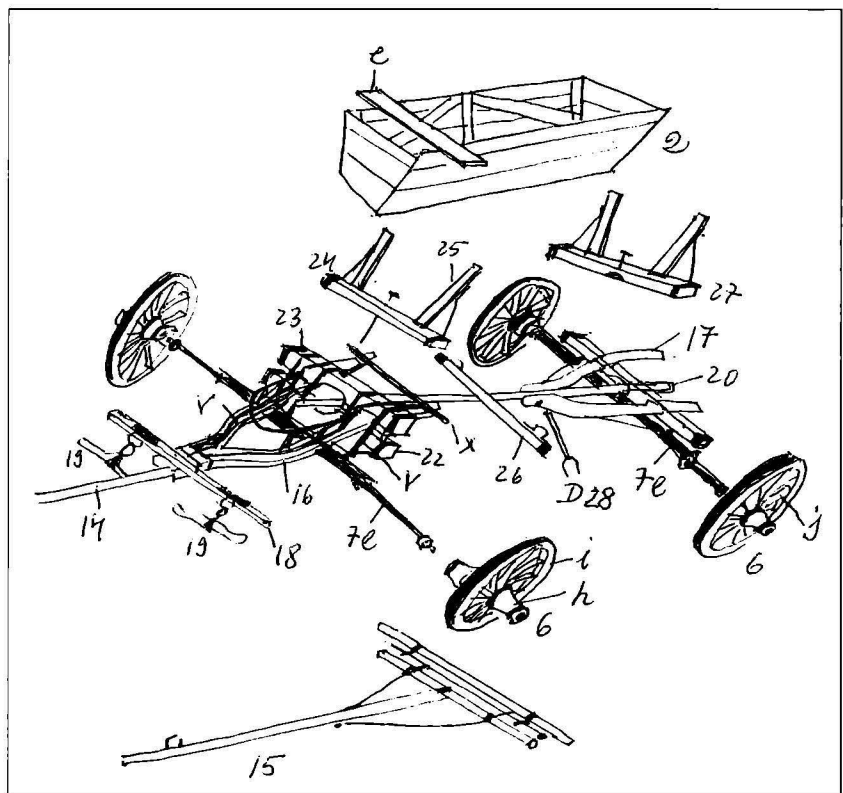
Turnu Roșu – 1977: *Nicolae Costei* (55), **Sebeșu de Sus** – 1977: *Nicolae Bănceu* (73), **Racovița** – 1977: *Ion Mordeșan* (67), **Avrig** – 1977: *Ilie Jugărean* (77), **Porumbacu de Jos** – 1978: *Nicolae Bărtaș* (78), **Sărata** – 1978: *Gheorghe M. Calefar* (61), **Scorei** – 1978: *Nicolae Hamzu* (70), **Cârțișoara** – 1977: *Ion N. Blendea* (53), **Cârța** – 1978: *Emilian Matei* (65), **Arpașu de Sus** – 1978: *Filimon Țiței* (73), **Ucea de Jos** – 1978: *Nicolae Bădilă* (65), **Ucea de Sus** – 1978: *Emilian Ghindea* (77), **Corbi** – 1978: *Iovu Cristian* (74), **Oltet** – 1978: *Vlase Bolovan* (70), **Sâmbăta de Sus** – 1978: *Filimon Pantelimon* (71), **Voila** – 1978: *Alexandru Marcu* (82), **Pojorta** – 1978: *Gheorghe Ilea* (82), **Lisa** – 1978: *Traian Popa* (65), **Breaza** – 1978: *Gheorghe Balea zis Boier* (70), **Luța** – 1978: *Gheorghe Stan* (77), **Hurez** – 1978: *Nicolae Sasu* (65), **Gura Văii** – 1978: *Nicolae Ciocan* (57), **Ludișor** – 1978: *Ioan Ludu* (74), **Săsciori** – 1978: *Gheorghe Peptea* (80), **Berivoi** – 1979: *Ion Fratu* (57), **Recea** – 1979: *Ioan Bobeș* (70), **Copăcel** – 1979: *Ion Naftanailă zis Bucurel* (68), **Dejani** – 1979: *Nicolae Zăgan* (72), **Răușor** – 1977: *Toader Roșca* (72), **Mărgineni** – 1979: *Ioan Pandrea* (75), **Toderița** – 1979: *Emilian Zbârneci* (57), **Perșani** – 1979: *Ion Aronescu* (82), **Comana de Jos** – 1979: *Gheorghe Costea zis Ștefănică* (83), **Comana de Sus** – 1980: *Iosif Comșa* (73), **Cuciulata** – 1982: *Ion Comșa* (53).

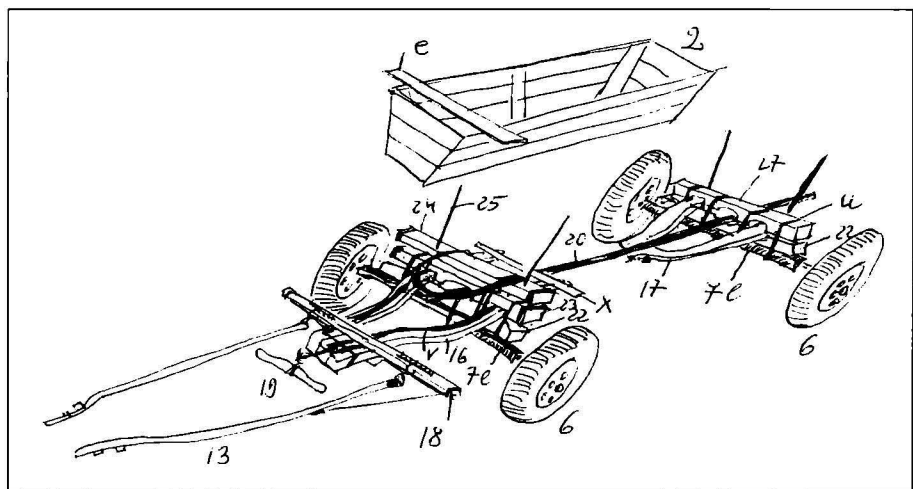
Căruță de povară cu tracțiune mixtă

Căruță meșteșugărească - Căruță de Brașov

Căruță industrială

Căruță modernizată

Structuri A:

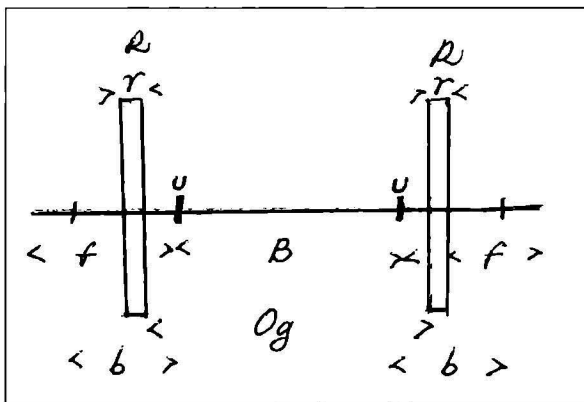
1. coș din loitre
 - a. carâmbi
 - b. speteze
 - c. șiștori
 - d. fund
 - e. scândura de șezut
 - f. șerigle din față
 - g. șerigle din spate
2. coș din lese
3. coș împletit
4. jilț
5. coviltir (cobără)

Structuri B:

6. roata
 - h. butuc
 - i. obede
 - j. spițe
7. osie
 - k. osie de lemn
 - l. osie de fier
8. scară
9. aripile scării
10. feleharț de fier

Structuri C:

11. jug
 - m. ceafă
 - n. scândurele
 - o. poliță
 - p. resteie
12. proșap
 - r. cătușă
 - s. aripi
13. rudă
14. rudiță
15. proșap în T
16. craci
 - t. pisc
 - u. brățări
 - v. fier pe craci
 - w. brăcinar
17. furcă
18. feleharț
19. cruci
20. inimă
21. leuci
22. podul de jos (*abștoc*)
23. podul de sus
24. fercheteu
25. mănuși
26. feleharț de mijloc
27. podul dinapoi

Dimensiuni ale căruței pe osie:

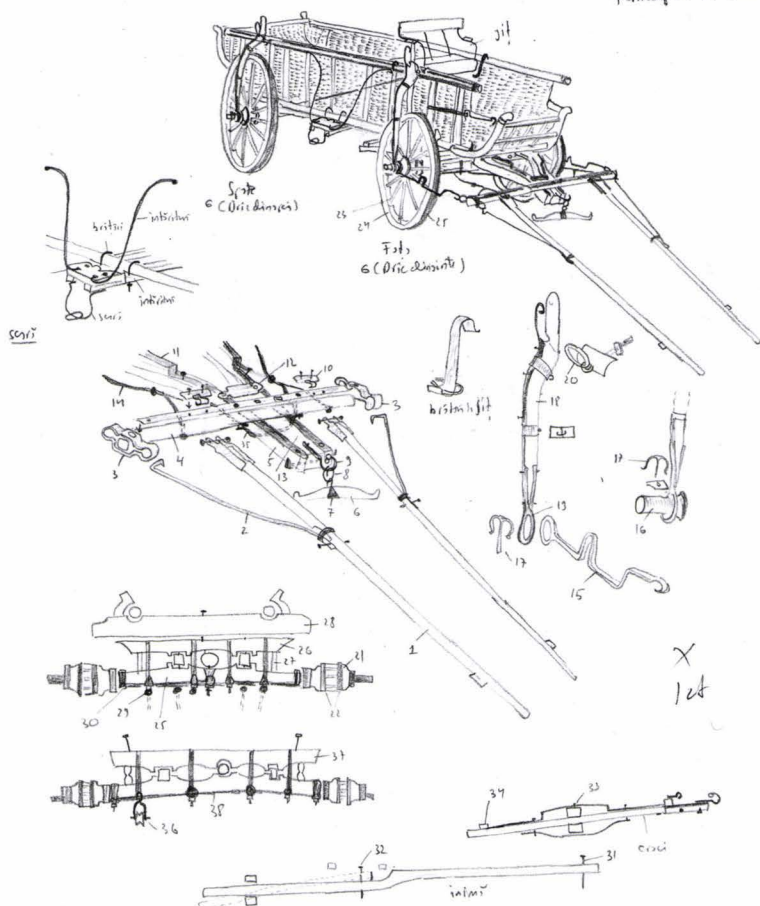
- B - „braț” („sân”);
- B - butucul; f. fusul;
- R - lășimea rafului;
- Og - „ogașia”;
- U - „umerii osiei”;
- R - roțile osiei

L. Aosh = oșio și
fihir și
cu și

- sapu coșe mic
bucuro cu bucu

Cârțile brașov (bâșle) și gen
G. h. hiden

dan Feldman - în anul 1968
AVAG și, Decula Nr. 1.
vândut de Hie Jugoslov. rublu
folosir la grădina din pârle fi
schimbir li lemn și for
Termagre: G. h. hiden.

1 - roșile 2. conștin roșile 3. fuguri 4. felchur 5. curvii 6. cruce 7. mări 8. zău mări 9. suport 10. cruce
10. suport 11. ? (fier) 12. bătui 13. mări (conștin) 14. înbăni 15. felchur 16. vârtori 17. cui în cruce
18. lăci 19. ochiu 20. ochiu 21. butuc 22. verigi 23. spile 24. oțet cu stift (ceș) și plumb (fier) (ceș)
25. hucăci 26. pod u 12. cașele înbăni 28. vîrtor cu mări (ferelele) cu mări (vîrtor) 29. fuguri mări soțuguri
mări 31. lăci cu mări 32. cui pînă fier 33. cui pînă fier 34. bătui 35. suport 36. suport 37. pod 38. oșio

Căruță de Brașov

Muzeul în aer liber – Pavilionul de prezentare a mijloacelor de transport

ASPECTE DE MORBIDITATE, PROFILAXIE MEDICALĂ ȘI MORTALITATE ÎN TRANSILVANIA RURALĂ INTERBELICĂ. STUDIU DE CAZ ASUPRA PUBLICAȚIILOR MEDICALE ALE ASTREI

Lucian Nicolae ROBU

The following research focuses to the complexity of social and medical difficulties in rural Transilvania. The Romanian historians and anthropologists considered that villages and communities of rural Transilvania were severely affected by a high rate of morbidity and mortality. The main cause of that historical reality deals with the lack of rural hospitals and care strategies. The Astra researchers revealed also the solution to beat that insurmountable situation. The most devastating health problems were tuberculosis, syphilis and also the alcoholism.

Departa de se dori exhaustiv la adresa subiectului abordat, prezentul studiu își propune o limitată analiză a unor aspecte complexe legate de cauzele morbidității și mortalității în România mare, după primul război mondial, în contextul social economic, spiritual și sanitar conturat. O succintă trecere în revistă a contribuțiilor bibliografice, a evidențiat faptul că strict pe formula metodologică pe care am aplicat-o, contribuțiile sunt mai puțin consistente. Există abordări tangențiale relative la aspectele de natură socială ale problematicei abordate ca și mențiuni în lucrările de sinteză referitoare la epoca supusă atenției¹. Dintre contribuțiile de cercetare mai consistente, remarcăm eforturile savanților interbelici, între care se disting Victor Babeș, în domeniul epidemiologic, dar și Constantin Daniel și E.C. Crăciun în domeniul studiului evoluției și profilaxiei cancerului. S-a mai remarcat, de asemenea, contribuțiile lui Grigore Nicolau în domeniul maladiilor sociale și al impactului acestora asupra grupului societal. Din perspectiva cercetărilor de genetică și de psihologie socială, pentru aceeași perioadă interbelică, se disting din ce în ce mai evident și preocupările de refacere a fondului genetic al națiunii, dat fiind și spectrul extrem de amenințător al bolilor cu efecte incalculabile asupra fondului genetic autohton².

Istoriografia ultimului deceniu aduce în atenția cititorilor o suită de investigații și contribuții științifice, polarizate în jurul domeniului vast al demografiei istorice. Astfel cercetătoarea Maria Bucur publica în spațiul științific românesc, încă de la începutul anilor 2000 rezultatele documentărilor și analizelor sale asupra mediului

¹ Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, 2001; Gheorghe Stoica, *Interiorul locuinței române*, București, 1992; Henry Stahl, *Probleme confuze din istoria socială a României*, București, 1994; Alina Ioana Șuta, Oana Mihaela Tămaș, Alin Ciupală, Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Legislația sanitară în România modernă, (1874-1910)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.

² Henry Stahl, *op cit*, p. 45.

social românesc interbelic, (cu aplecare, minuțioasă asupra Românei rurale)¹. Din punct de vedere al demografiei medicale, cu aplecare asupra dinamicii grupelor mici de vârstă, reținem cercetările Luminiței Dumănescu relative la dimensiunile sociale și chiar medicale ale existenței copiilor în Transilvania, în epoca modernă².

În aceeași manieră investigațiile școlii demografice arădene și clujene s-au reunit în volume precum *Schimbare și devenire în istoria României*, Cluj-Napoca, 2008³.

Nu în ultimul rând o lucrare reper a problematicei socio-istorice a Transilvaniei interbelice îi aparține profesorului Valer Moga, care a reunit cercetările sale de peste un deceniu în volumul *Astra și societatea 1918-1930*⁴.

Bolile profesionale sunt cele care erodează, în perioada amintită, foarte mult sănătatea publică din România. Factorii generatori ai unor asemenea maladii, erau proiectați în sfera condițiilor grele în care lucrătorii din fabrici își derulau activitatea. Pe lângă specificul erodant al muncii derulate, o altă categorie de cauze care favoriza apariția și evoluția unor astfel de boli, amenda absența unei minime asistențe medicale în astfel de locații. În repetate rânduri, medicii evidențiau cu dramatism faptul că mediile sociale din aceste fabrici se transformau în reale focare de infecție, dată fiind absența unei monitorizări a stării sanitare aparținând acestor grupuri umane. La fel de flagrantă apărea medicilor și inexistența unei minime igiene sanitare⁵.

¹ Maria Bucur, *Eugenie și biopolitică în România interbelică*, Polirom, Iași, 2005. Și în România a existat o importantă dimensiune „eugenistă” a modernizării, promovată în special de medici, care au pledat pentru ameliorarea educației și a îngrijirii sănătății, pentru o mai bună igienă a populației, dar și pentru discriminarea pe criterii ereditare sau pentru controlul reproducerii. Astfel de idei au fost preluate de asociații și adoptate în diverse forme în strategiile politice și administrative din epocă. După cum se vede, ideile de acest fel pleacă de la evaluări corecte și sunt - deci - justificate în măsura în care intră în modelul „pozitiv” de civilizație modernă, de neconceput fără ameliorarea igienei personale sau fără sisteme de asistență medicală. Pe de altă parte, politicile educaționale și din domeniul sănătății presupun intervenția administrativă în viață privată. La acest capitol, linia care separă mai-binele de rău e subțire, ușor de trecut. De la promovarea unor programe necesare și utile, de care statul modern s-a ocupat pretutindeni, s-a ajuns rapid la elaborarea unui etalon biologic al românului, medicina și educația furnizând astfel argumente gândirii discriminatorii, etniciste, rasiste. Maria Bucur oferă numeroase probe în acest sens: de la presupusa „moderație” a lui Iuliu Moldovan, autorul „Biopoliticii” (1926), ca și, mai târziu, în timpul războiului, al pledoariilor pentru împlinirea „patrimoniului nostru etno-biologic” (p. 284), până la teoriile legionare ale națiunii ca „unitate biologică” (p. 282), traseul e o vreme neliniștit, apoi înfricoșător, chiar dacă e probabil că la noi nu s-au făcut, ca în Germania lui Hitler, experimente genetice de purificare a rasei.

² Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Aspecte demografice ale copilăriei la românii transilvăneni (1850-1910)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2006; Luminița Dumănescu, *Universul copilăriei la românii din Transilvania. 1850-1910*, Cluj Napoca, International Book Access, 2008.

³ *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările conferinței internaționale „Modernizarea în România în sec. XIX-XXI, Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, Academia Română - Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, 772 pagini (autor și coordonator cu Sorina Paula Bolovan).

⁴ Valer Moga, , *Astra și societatea 1918-1930*, Editura Presa Universitară, Cluj-Napoca, 2003. Vezi și: *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, 539 pagini (autor și coordonator cu Sorina Paula Bolovan, Corneliu Pădurean); *Populația României. Trecut, prezent, viitor. Lucrările conferinței internaționale „Populația României. Trecut, prezent, viitor”, Cluj-Napoca - Arcalia, 19-22 octombrie 2005*, Presa Universitară Clujeană, 2006, 590 pagini (autor și coordonator cu Sorina Paula Bolovan, Traian Rotariu); *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, 2005, 413 pagini (autor și coordonator cu Sorina Paula Bolovan, Corneliu Pădurean).

⁵ E. Crăciun, *Statistică medicală ardeleană*, în *Ideea Europeană*, an II, nr. 3, 1920, pp. 3-4.

Relevant pe această direcție ne pare exemplul oferit de fabrica de tutun din Cluj. O anchetă medicală complexă derulată între 1923 și 1925 evidențiază realități ce țin de patologia unor afecțiuni grave precum sifilisul și tuberculoza, ca stări de morbiditate care erodau sistematic sănătatea grupurilor umane de lucrători în industria tutunului¹. Într-o situație extrem de dificilă se regăseau muncitorii pe care efortul excesiv și prelungit le afectase iremediabil capacitatea procreativă astfel încât multe dintre acestea ajunseseră să dea naștere unor copii cu multiple degenerări genetice și biologie ce luau amploare. Acei „produși umani de calitate inferioară” erau sortiți în unanimitate unei morți precocă până la vârsta de un an². Concluziile derivate din aceeași anchetă relevau, în aceeași măsură, absența unei profilaxii sanitare devreme ce era imposibilă monitorizarea numărului de indivizi afectați. Peste 200 de muncitori au fost identificați ca depozitari ai bacilului de sifilis, numărul mare de cazuri explicându-se prin existența unei promiscuități, atât a condițiilor de lucru, cât și a relațiilor interumane din grupul social. Adeseori, utilizarea în comun a obiectelor de folosință personală făcea posibilă transmiterea mult mai rapidă a virusului.

Ancheta a mai scos la iveală și o frecvență destul de amenințătoare a cazurilor de tuberculoză, ocultate și netratate cu bună știință de către muncitori. Mediul toxic de muncă, epuizarea în activitate, carențele de alimentație sunt doar câteva dintre cauzele de suprafață care au creat un context propice de evoluție a tuberculozei în fabrica clujeană. Gazele abundente rezultate din fermentația tutunului constituiau cauza primă a unei evoluții letale a maladiei. Măsurile imediate pe care comisia medicală le recomandă țin de necesitatea refacerii infrastructurii sanitare a fabricii menită să țină sub control „exportul de bacili”. La fel de urgente erau și recomandările legate de o igienizare în profunzime, astfel încât să fie neutralizat mediul biotic de dezvoltare a microbilor. Recomandate într-o bună măsură erau și intervențiile chirurgicale asupra indivizilor cu malformații multiple, al căror randament în activitatea cotidiană era aproape nul³.

Un loc aparte în acest context, îl ocupă **mediul rural** acolo unde, numărul mic de medici, inexistența depozitelor farmaceutice dar și deficiențele referitoare la căile de comunicație, făceau imposibilă o intervenție rapidă. Anchetele derulate de medicii primari ai județelor Alba și Sibiu în mediul rural, au repus în atenție pericolul permanent reprezentat de incidența crescândă a sifilisului. Probleme deosebite au apărut în zonele montane al județului, în comunele din Apusenii acolo unde o educație medicală de tip profilactic era imposibil de derulat. La fel de dificilă apărea și problema intervenției eficiente acolo unde focarele unor astfel de boli își făceau simțită prezența.

O astfel de anchetă cu specificul menționat s-a derulat între 1934-1935 în câteva comune importante ale județului Alba între care amintim Ponor, Geogel, Râmeți, caracterizate printr-un număr mare de îmbolnăviri de sifilis la o medie de 700-800 de locuitori pe fiecare comună. Gradul scăzut de educație, analfabetismul aflat într-un stadiu foarte ridicat alături de absența mijloacelor de informare și educare au creat premisele apariției și creșterii numărului de îmbolnăviri de sifilis.

¹ Dominic Stanca, *Organizarea igienico socială a muncii. O anchetă sanitară în fabrica de tutun Cluj între 1923- 1925*, Cluj Napoca, 1925, p. 12.

² *Ibidem*, p. 13.

³ *Ibidem*, p.16.

Medicii denunțau cu vehemență așa zisul *sistem al colibelor*, practicat cu prilejul păstoritului itinerant, fapt care reprezenta, în realitate, un loc de întâlnire pentru tinerii comunităților rurale. Astfel, departe de supravegherea părinților, acești adolescenți practică relații nelegitime fapt care duce la augmentarea procentului de sifilitici dar și a numărului de viitori părinți depozitari ai virusului¹. Avorturile se aflau și ele la o cotă ridicată, deci și mortalitatea infantilă era în creștere.

Situația prezintă constante asemănătoare și pentru județul Sibiu, unde o anchetă similară derulată de medicul primar al Sibiului, I. Stoichiția, relevă că dintr-un număr de 842 de locuitori ai unei comune, examinați cu acel prilej, 121 erau afectați de sifilis. Și aici, igiena publică și privată deficitară, absența educației ca și o atitudine refractară a comunității față de tratamentul specific aplicat (în special la populația feminină), diminuau substanțial randamentul unor astfel de investigații². Concomitent cu anchetele medicale, cele sociale au evidențiat, la rândul lor, condițiile materiale și sociale care favorizau răspândirea bacilului de sifilis, și anume spații de locuit insuficiente și adesea insalubre, cca. trei persoane pentru o cameră, folosirea obiectelor casnice în comun, prezența celor bolnavi alături de cei sănătoși reprezentau temeiuri suficiente pentru extinderea îmbolnăvirilor. O evidență exactă a celor bolnavi, posibilitatea localizării și studierii focarelor, întocmirea unor hărți medicale complexe ale comunelor erau deziderate permanente ce apăreau în toate studiile de specialitate ale perioadei și a căror realizare condiționat fundamental diminuarea efectelor dramatice ale epidemiilor sifilitice. Combaterea fenomenului părea cu atât mai dificilă cu cât un medic de circumscripție rurală aveau în grijă cca. 1.500 de persoane (adesea era vorba de locuitori rezidenți în cătune aflate la 30-50 de km distanță de circumscripția sanitară unde erau alocați).

Numărul mic de medici din zonele rurale se poate explica și printr-o atitudine recesivă a tinerilor absolvenți ai unor institute medicale de învățământ superior față de dificultățile pe care le ridicau circumscripțiile rurale, alături de dorința lor de a accede în posturi ce le puteau asigura ulterior o ascensiune profesională și un statut material pe măsură. Eforturile legislative și materiale ale statului român de a încuraja pe tinerii medici să aleagă zonele rurale, erau vizibile în special în ceea ce privește drepturile salariale. Astfel dacă un medic de circumscripție urbană primea un salariu de 10.000 lei, cei din mediu rural puteau primi chiar cu trei mii de lei mai mult alături de alte avantaje materiale. Nu doar numărul medicilor era unul dintre impedimentele în lupta contra gravelor probleme medicale, ci și absența personalului auxiliar ca și instrumentarul specific de lucru.

Un raport aparținând doctorului Cosma din anul 1934, medic primar al Aradului, demonstra carențele grave de infrastructură medicală; confruntat cu o rată epidemiologică ridicată (în special în ceea ce privește tuberculoza) Aradul nu beneficia de cât de doi agenți sanitari și patru surori de caritate pentru mediul rural în timp ce un dispensar specializat care să preia cazurile de TBC, nu existase până în vara anului 1933³.

Erau astfel cvasi imposibile orice intervenții de neutralizare a focarelor ce puteau fi generate dar la fel de dificile erau și controalele sanitare periodice

¹ *Ibidem*.

² *Dezbaterile Marelui Consiliu Medical în zilele de 28-29 noiembrie 1936, în Sibiul Medical*, an. III, Nr. 10-12, p. 227.

³ Dr. D. Cosma, *Realizări în mediul sanitar în județul Arad*, în *Vestul Medical*, nr. 3-4, 1935, pp. 71-78.

preventive. Astfel că de-a lungul unui an doar 20% din populația unei circumscripții ajungea să fie consultată¹.

Chiar și în condițiile unei depistări la timp a unor astfel de focare epidemice, vindecarea era dificil de înfăptuit ca urmarea unor condiții de natură subiectivă. Dat fiind efortul îndelungat depus de țărani alături de neplăcerile provocate de rigorile unui efort curativ îndelungat, compromiteau scopul declarat al campaniilor de luptă contra epidemiilor. În cazul locuitorilor din mediul rural, suferinzi de boli veneriene, se mai adaugă și presiunea extremă venită din partea prejudecăților publice ale comunităților. Toate aceste realități generau un recul puternic în raportul medic – pacient (din comunitatea rurală) în defavoarea celui din urmă².

Într-un alt registru epidemiologic, o altă dificultate cu care se confrunta sănătatea publică din România interbelică, era cea a tuberculozei. O anchetă derulată timp de 5 ani în Bucureștiul interbelic, relevă faptul că tuberculoza se situa pe locul III în ceea ce privește cauzele de morbiditate și mortalitate.

O anchetă similară desfășurată în anul 1936 în patru comune doljene a dus la depistarea a 822 de cazuri de tuberculoză (în special la copii) din care peste 200 s-au dovedit a fi letale³. Cu o mortalitate crescută provocată de aceeași maladie, se confrunta în perioada amintită și județul Bihor⁴. La rândul său, plasa Câmpeni din județul Alba are ca principală cauză a mortalității, complicațiile generate de afecțiunile tuberculoase.

Lacunele survenite la nivelul alimentației (în special absența proteinelor de natură animală), consumul excesiv al unui singur tip de aliment, absența laptelui și a derivatelor sale, alături de eforturile fizice prelungite la care erau supuse femeile și copii, creau medii propice pentru agresiunea bacilului Koch. Traiul în comun al celor bolnavi alături de cei sănătoși grăbea îmbolnăvirea celor dintâi. Soluțiile imediate ce se impuneau solicitau o selecție riguroasă a celor bolnavi, deratizarea spațiilor infestate, instrumentarea unor ample campanii de educarea a indivizilor din mediile rurale⁵.

Absența unor controale sanitare și de selecție eficiente făcea ca și alte instituții ale statului să fie afectate prin prisma cazurile de îmbolnăviri ale indivizilor. Nici măcar armata nu va fi ocolită, mai ales că cei recrutați și încorporați erau adesea purtători ai virusului tuberculozei. La întoarcerea în comunitățile de proveniență (cele covârșitor rurale) acești indivizi, care contactaseră deja virusul de colegii lor, devin sursă de infecție pentru ceilalți membrii ai familiei⁶.

Alimentarea ratei de mortalitate concomitent cu erodarea fundamentelor genetice ale societății, sunt posibile datorită așa ziselor plăgi sociale între care un loc prioritar îl deține *alcoolismul* și incalculabilele sale efecte nocive din punct de vedere biologice și social. Un raport al medicului primar al Oradei constata că, după 1918, proporțiile consumului de alcool în mediile rural și urban era îngrijorătoare și dificil de controlat. Mai mult, cercetările constatau că la 50% dintre nou născuții morți

¹ Idem, *Din calvarul medicului de circumscripție*, în *Vestul Medical*, an. II, nr. 9, 1936, p. 88.

² Ioan Scurtu, coord., *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, 2003, p. 154.

³ Dr. Ghitea Iosif, *Proporțiile infecțiilor tuberculoase în județul Dolj*, în *Vestul Medical*, an. III, nr. 10, 1937, p. 153.

⁴ Dr. Iosif Bulbuca, *Starea medicală a satelor din județul Bihor*, (raport medical), Cluj - Napoca, 1938 p. 18.

⁵ Dr. I. Stoichiția, *Tuberculoza în plasa Câmpeni*, în *Ardealul Medical*, an. I, nr. 12, 1941, pp. 443-444.

⁶ *Tuberculoza în armată*, în *Ardealul Medical*, an. I, nr. 12, p. 446.

înainte de a împlini un an, cauza principală este alcoolul cu efectele sale de mai lungă durată. Rata de morbiditate era alimentată la rândul ei de aceleași efecte nocive; mulți dintre părinții alcoolici aveau urmași direcți cu multiple afecțiuni și degradări ale genei, fapt care cauza decesele acestora încă din preadolescență. Ravagiile alcoolului sunt vizibile și în județul Solnoc-Dăbâca, acolo unde peste 20% dintre recruții unor contingente militare au fost incapabili să presteze serviciul militar datorită unor afecțiuni cronice generate de alcool. O situație similară este înregistrată și în județele Iași și Fălciu¹. Extinderea fenomenului alcoolismului trebuie analizată din perspectiva creșterii numărului de cârciumi ca și a producției de alcool. Relevant este exemplul oferit de județul Bihor, mai precis de satele comunei Văscău, unde la o populație de cca. 900 de locuitori, exista un paradoxal număr de 17 cârciumi. Consumul excesiv de produse alcoolice este înregistrat și în Valea Jiului, unde cantitate de alcool consumată într-o lună depășea cifra de 1.500.000 de litri (spirt). Problemele sociale și medicale generate de alcoolism au făcut ca și în zona secuimii localurile destinate consumului de alcool să fie închise de sâmbătă până luni².

Efectele distructive ale consumului de băuturi alcoolice sunt cu atât mai profunde cu cât alimentația deficitară nu poate atenua efectele sale asupra aparatului digestiv și ale celui nervos și circulator.

Excesul consumului de mămăligă concomitent cu absența celorlalte substanțe nutritive și cu surplusul de alcool, accelerau dezvoltarea unei simptomatologii pelagroase, ce se constituia într-o amenințare distinctă pentru sănătatea lumii satelor. O mențiunea aparte în spectrul comunităților afectate de excesul de alcool, merită localitatea Pietriș din Banat, comunitate în care rata analfabetismului depășea 90%. Rata mortalității infantile atingea procentul de 40%, cauza principală fiind alcoolul. De menționat este și numărul mare de avorturi ca și cele de debilitate mintală. Cazul comunei Pietriș este simptomatic pentru a demonstra relația cauză/efect generată de absența factorilor educativi (spirituali), medicali, morali. Din această ultimă perspectivă, din ce în ce mai consistente au fost apelurile medicilor dar și ale oamenilor de cultură (în special preoții dar și ceilalți membrii ai intelectualității rurale), în ceea ce privește elaborarea unor strategii legislative dar și educative pentru a preîntâmpina ravagiile alcoolismului³.

Lipsa unor controale periodice relative la sănătatea viitoarelor mame ca și absența unei asistențe minime la naștere (așa zisele moașe comunale, posesoare ale unor metode empirice de asistență medicală) provocau moarte femeii însărcinate. Analizată pe regiuni statistica mortalității infantile se explică și prin diferențele regionale de dezvoltare ca și prin prezența mai mult sau mai puțin substanțială a unui sistem sanitar eficient. Astfel dacă pentru județul Brașov, la nivelul anului 1935, rata deceselor infantile era de 15%, pentru Basarabia, mai precis pentru regiunea Cahul, ea depășea procentul de 29,5% ceea ce o situa pe un loc prim în Europa într-o statistică efectuată pe 20 de țări⁴.

Erodarea sănătății publice în perioada interbelică s-a datorat în bună măsură și îmbolnăvirilor de cancer. Un studiu judicios realizat pe un interval de șapte ani de

¹ Grigore Nicolau, *Alcoolismul cu toate boalele lui corporale*, București, 1925, p. 18.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Anteproiect de lege pentru asupra vânzării de băuturi spirtoase*, în *România Medicală*, an III, nr. 1, 1925, p. 1.

⁴ E. C. Crăciun, *Cancerul în mediul rural din România*, București, 1940.

către reputatul oncolog E. Crăciun, indică o rată a mortalității de peste 6% datorată cancerului în diverse forme. Numărul de decese anuale datorate acestei maladii era de peste 8.000; 4.452 de cazuri reveneau mediului rural în timp ce orașului în reveneau 3.405 de cazuri. La o primă vedere situația poate părea paradoxală. Deși în ceea ce privește mediul orașul, România se confrunta cu un proces de industrializare și de urbanizare cu efecte secundare asupra sănătății umane, totuși existența unui sistem sanitar cu toate ramificațiile sale asigură un proces de prevenție și de asistență medicală de specialitate vizavi de bolile cronice care puteau degenera la un moment dat în cancer.

Mediul rural însă, se confrunta cu minusuri fundamentale atât în ceea ce privește rețeaua sanitară cât și potențialul derulării unui proces educativ-profilactic¹.

Ca și cauză a mortalității pentru perioada 1931-1938, cancerul se situa pe locul al VII-lea. Raportată la regiuni, mortalitatea provocată de cancer este cu atât mai ridicată cu cât regiunea este mai dezvoltată. Astfel rata îmbolnăvirilor cunoaște un ritm ascendent în Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, 40-49%, în timp ce în Oltenia, Basarabia și Moldova procentajul variază între 15-25% din numărul total de îmbolnăviri. Pentru mediul rural predomină cancerul aparatului digestiv, cu precădere la bărbați datorat în principal inconsistențelor de hrană; la femei frecvente sunt cancerele ovariene datorate absenței unor minime măsuri igienico-sanitare în chestiunile legate de procreație. Incidența unor astfel de cancere era mai mare la femeile necăsătorite². Savanții români au relevat prin cercetările lor, importanța pe care acțiunile profilactice o dețineau, în ceea ce privește descurajarea apariției unor noi cazuri de cancer.

Într-o societate care își căuta încă repere de organizare și se confrunta cu grave probleme legate de modernizarea infrastructurii sanitare, măsurile profilactice preconizate țineau, în primul rând, de educarea populației asupra bolilor cronice sau așa zisele stări precanceroase care puteau degenera cu ușurință în diverse forme de cancer; la a fel de importante apăreau și acțiunile de familiarizarea a cetățenilor, cu acțiunile de prevenție a unei astfel de stadii, mai ales în mediul rural unde accesul la informare era cvasi inexistent (un rol deosebit l-au reprezentat pentru Transilvania *Conferințele Astrei* cu caracter medical); propaganda medicală era preconizată prin implicarea sistematică a intelectualilor satului care să fie coordonatori de conferințe cu caracter medical sau să explice filmele cu specific medical propagandistic. Nu puține erau cazurile când astfel de acțiuni de profilaxie creau un impact pozitiv, atrăgând un număr crescut de săteni. Doctorul Iosif Bulbuca, membru al unei comisii sanitare derulată în județele din vestul țării, surprinde un astfel de moment: „Am asistat în comuna Margina (regiunea Banatului) la rularea unui film de propagandă. Efectul bun și educativ al unor asemenea reprezentații cred că nu este nevoie să-l subliniez. Tot satul era de față.”³

Cercetările efectuate de Victor Babeș între 1921-1923 în Transilvania, relevă că rata mortalității, pentru segmentul temporal invocat, era întreținută de epidemiile de scarlatină și febră tifoidă, variolă și difterie⁴. La rândul său Vechiul Regat se

¹ E.C. Crăciun, *op.cit.*, p. 21.

² *Ibidem*, p. 14.

³ Dr. Iosif Bulbuca, *op.cit.*, p. 18. Vezi și I. Bordea, *Organizarea luptei pentru combaterea maladiilor sociale*, în *România Medicală*, an. II, nr. 12, 1924, pp. 5-6.

⁴ Victor Babeș, *Epidemiile din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1925, p. 10-12.

confrunța cu epidemiile de dizenterie care au provocat o rată de mortalitate de 28%. Cauzele rezidau în aceleași lipsuri de natură sanitară dar și în condițiile mizere de viață. Repetatele consemnări ale medicilor din campaniile sanitare, relevau o imposibilă monitorizare eficientă a focarelor generate în lumea rurală în bună măsură și din cauza ignorării unor elementare norme de igienă; chiar și în cazul unor intervenții rapide asupra focarelor de infecție, efectul profilactic pe termen lung era aproape nul deoarece, odată cu terminarea anchetei, țărani reveneau la vechea conduită din care respectarea normelor sanitare lipsea: „Măsurile sanitare se respectă anevoie. Am avut ocazia să vedem copii atinși de dizenterie, pe care, cu ocazia vizitelor inopinate, i-am găsit jucându-se cu cei sănătoși, cu toate explicațiile date în prealabil. Biletul roșu al bolilor infecto-contagioase nu era luat în considerare.”¹

Numeroase anchete sanitare și sociale derulate între 1936-1937 în județul Sibiu scoteau în evidență că peste 50% din locuințele rurale alocau doar o singură încăpere pentru traiul zilnic al familiei, astfel că se ajungea ca o cameră să fie deservită chiar și de cinci membri ai unei familii². Dat fiind omniprezentul pericol epidemic, autoritățile au preconizat în anii interbelici o serie de măsuri care solicitau o activitate profilactică consistentă surorilor din casele de ocrotire în zonele rurale alături de înființarea unor centre de sănătate la sate care să permită o sistematică monitorizare a stării de sănătate. La fel de solicitate erau și așa zisele dispensare și farmacii mobile, a căror prezență era vitală, mai ales în zonele greu accesibile. Se mai preconiza de asemenea înființarea de încă 50 de circumscripții sanitare rurale precum și crearea unui sistem de evacuare a reziduurilor din habitatul rural³.

O dificultate reprezenta și problema alimentației publice a țăranilor mai ales că izbucnirea epidemiilor a fost posibilă în contextul unor organisme malnutrite și confruntate cu epuizare fizică, urmare directă a activităților extrem de solicitante din gospodărie. Astfel că, în cazul unor îmbolnăviri, singurele tratamente aplicate au fost cele legate de asigurarea unei alimentații mai consistente.

Astra și preocupările sale pentru prevenirea și combaterea bolilor sociale

Tuberculoza

Una dintre cele mai răspândite și temute boli care a cuprins societatea românească interbelică prin proporțiile ravagiilor sale a fost fără îndoială tuberculoza sau cum mai era numită în acea vreme „oftică” sau boală de plămâni⁴. „Metropola” tuberculozei era pe atunci Europa cu 5.000.000 bolnavi și 1.000.000 dintre aceștia care mureau în fiecare an de această boală⁵. La nivelul anului 1926, România avea între 400-500.000 de bolnavi de tuberculoză, care necesitau tratament și dintre care 100-150.000 sufereau de tuberculoză pulmonară evolutivă și în fiecare an mureau între 50-60.000. Având în vedere aceste cifre, este clar că tuberculoza reprezenta un mare pericol național, făcând singură mai multe ravagii decât toate bolile infecțioase.

¹ *Ibidem*, p. 16.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 18

⁴ Dr. L. Daniello, *Tuberculoza, dușmanul neamului*, în *Biblioteca Poporală a „Asociațiunii”*, anul XVII, nr. 146, p. 88.

⁵ Dr. I. Hațieganu, *Infecția tuberculoasă și profilaxia ei socială*, Editura Subsecției Medicale și Igienice a „Astreii”, Cluj, 1926, p. 7.

Anglia	11,2
Franța	18,7
Germania	15,4
Belgia	10,1
Elveția	17,3
Suedia	20,7
Grecia	24,8
România	25,1

După cum se poate observa România avea cea mai mare medie de mortalitate a bolnavilor de tuberculoză față de celelalte țări europene. Acest lucru era cauzat de: cultura igienei aproape inexistentă, promiscuității locuințelor țărănești insalubre, alimentației insuficiente și iraționale. Toate acestea făceau ca în unele sate de munte mortalitatea de tuberculoză să depășească cifra de 70 la 1.000 de locuitori, adică de 8 ori mai mare decât media din țările occidentale². Legată de acest lucru este problema igienei locuinței, alimentării cu apă potabilă, asanării terenurilor mlăștinoase.

Infecția la copii se putea produce imediat după naștere, în primele zile sau luni prin contactul cu mama, tatăl, moașa sau doica tuberculoasă, acest mod de infecție fiind foarte răspândit în satele românești unde igiena nou-născuților era neglijată³. Dacă infecția se producea până la vârsta de doi ani ea se transforma în tuberculoză generalizată acută care era forma de tuberculoză care producea moartea rapid. Câteva date statistice pe baza unei anchete întreprinse în 124 de familii în care s-au găsit nou-născuți tuberculoși sunt mai mult decât concludente: în 95 din cazuri sursa de infecție era mama, în 20 din cazuri tatăl, și numai în trei cazuri rude mai îndepărtate⁴, aceste infecții intrafamiliale fiind cele mai frecvente cazuri de îmbolnăvire a copiilor. Infecția se transforma în boală, cu atât mai ușor cu cât ea a fost contactată la o vârstă fragedă, cu cât contactul cu sursa de infecție a fost mai prelungit și cu cât omul sursă a fost mai grav bolnav. Alte condiții în afară de acestea de îmbolnăvire a copiilor erau: mizeria, lipsa de îngrijire igienică, carența alimentară, lipsa de vitamine, aglomerația, lipsa de aer și soare etc.

Cu înaintarea în vârstă, tuberculoza creștea progresiv în frecvență, de asemenea, multiplicându-se și ocaziile de contaminare. Era semnalat de asemenea faptul că, în cazul în care într-o colectivitate infecția atingea mai mulți indivizi, în acea colectivitate va crește și numărul celor rezistenți, pe când în regiunile necontaminate infecțiile vor da forme acute, care evoluează rapid spre fatalitate. De asemenea, existau cazuri în care copii proveniți de la părinți tuberculoși numai la vârsta adultă dezvoltau o tuberculoză evolutivă, deși se infectaseră în copilărie, acest lucru însemnând că boala avea o perioadă de incubatie foarte lungă, iar forma ei matură, tuberculoza pulmonară, fiind doar o fază mai târzie a infecției bacilare.

În conferința ținută de Adunarea Generală a Astrei la Timișoara din 12 septembrie 1936, doctorul Nemoianu, unul dintre coordonatorii campaniei sanitare

¹ *Ibidem*, p. 8.

² Dr. Iosif Stoichiția, *Astra și igiena publică*, în *Transilvania*, anul LXI, nr. 1-6, 1930, p. 173.

³ Dr. L. Daniello, *Copilul și infecțiunea tuberculoasă*, în *Transilvania*, anul LIX, nr. 6, 1928, p. 455.

⁴ *Ibidem*, p. 455.

din Banat a Astrei punea în mod acut problema virtuții generațiilor de români viitoare, din perspectiva imperativelor siguranței sanitare a tinerelor familii. Pentru mediul rural, doctorul surprindea și condamna îngrijirea defectuoasă a copiilor, degradarea sistematică a stării de sănătate a tinerelor și în foarte multe cazuri a mamelor, cu impact direct asupra vigoriei natalității și primilor ani de viață ai copilului: „Situația la țară, în privința îngrijirii copiilor este și mai rea. În comunele în care natalitatea se mai menține cât de cât și în care s-au păstrat anumite virtuți ale vieții familiare arhaice, ca sentiment religios și matern alăptarea naturală, viața în plin aer și soare, cel puțin în lunile de vară, selecția naturală își poate urma cursul ei normal”¹.

Măsuri de propagandă medicală și acțiuni profilactice

Din cauza faptului că nu se cunoștea un remediu sigur al tuberculozei evaluate, toată lupta împotriva ei trebuia să se bazeze pe principiile igienei și pe contribuția statului și a societății, aceasta fiind o boală socială. Prima problemă în lupta contra bolii, o reprezenta chiar organizarea acestei lupte. Era necesară sensibilizarea marelui public, scoaterea oamenilor din indiferentismul lor, realizarea unei propagande intense și mai ales a unei educații serioase în special a populației de la țară în problema tuberculoasă. Se impunea realizarea profilaxiei individuale, printr-o educație igienică serioasă încă din copilărie și introducerea igienei ca materie de studiu fundamentală pe tot parcursul școlarității, pentru ca tinerele generații să învețe că în lupta antituberculoză, aliatul cel mai puternic este soarele, cel mai bun prieten este aerul curat, iar cel mai inimos protector este curățenia (a mâinilor, a gurii, a corpului, a veșmintelor) alături de o alimentație bogată în leguminoase, făinoase și lapte².

Singura cale de schimbare a lucrurilor era o educație corespunzătoare a întregii națiuni. În realizarea acesteia, statul trebuia să fie ajutat eficace de asociații particulare, categorie în care se încadra și „Astra” care avea deja și un organism pregătit în acest sens – *Secția medicală și biopolitică*. Dacă în cazul generațiilor tinere, statul putea realiza această educație prin școală, în cazul populației adulte, un mijloc eficient în acest sens era *propaganda* pe care o putea completa cu anumite măsuri legislative și de ordin economic. Pentru a realiza o propagandă eficientă, trebuia să se țină cont de o serie de particularități:

- a. terenul social pe care se desfășura propaganda trebuia să fie foarte bine cunoscut, atât în ceea ce privește mentalitatea și gradul de cultură al populației, cât și starea ei sanitară și economică;
- b. modul în care erau prezentate cunoștințele și mijloacele utilizate pentru a asigura o cât mai bună înțelegere a acestor cunoștințe de către cei care trebuiau educați, trebuiau să fie adaptate vârstei, stării sociale, mentalității și gradului de cultură al acestora;

¹ Dr. I. Nemoianu, *Problema generațiilor viitoare în Banat*, în *Transilvania*, anul 68, nr.6, 1937, pp. 429-439.

² Dr. I. Hațieganu, *op.cit.*, p. 38. Fiecare individ, în baza cunoștințelor despre tuberculoză, lua parte activă la lupta împotriva ei numai așa putând fi învinsă. Infiltrând în fiecare individ bolnav conștiința primejdiei reprezentată de tuberculoză, atât pentru el însuși, cât și pentru semenii săi se putea trezi simțul general al datoriei, care alături de celelalte modalități să combată eficient boala. Însă, lupta individuală trebuia împletită cu lupta colectivă, pe baza unei organizări serioase din partea statului care însă cerea sacrificii bănești, pe care acesta nu le putea asigura.

c. propaganda trebuia să fie o acțiune continuă, perseverentă, care odată începută să nu înceteze până când învățăturile ei nu au fost înțelese de către toți cei ce trebuiau să fie educați¹.

Efectele propagandei igienice trebuiau întărite și completate de o operă educativă practică, prin realizarea unor mici lucrări sanitare (fântâni, băi, dușuri), combaterea epidemiilor prin vaccinări, deprinderea cu o alimentație rațională. Orice campanie propagandistică întreprinsă străbătea trei faze:

1. faza de sensibilizare a publicului, în care propaganda prin diverse mijloace trezea interesul pentru ideile pe care dorea să le răspândească;
2. faza propagandei sistematice, educative;
3. faza de colaborare între propagandiști și public, care convinși fiind de ideile propagate se înrolează benevol în slujba propagandei².

Un alt mijloc de propagandă era reprezentat de grafică și scurte texte lămuritoare și de impact prezente pe foile volante cu specific educativ. În faza de sensibilizare a publicului erau utilizate afișe colorate prevăzute cu un mic text și foi volante. Pentru a reaminti și completa cele expuse în conferință, era preferabilă folosirea contra unei mici taxe a broșurilor de popularizare. Nu în ultimul rând, era folosită și presa în acțiunile propagandistice, „Astra” dispunând de un organ de presă cu largă răspândire în cadrul populației și anume revista *Transilvania*.

Deosebit de importantă era și conștientizarea stării de boală și responsabilitatea celor bolnavi de a nu o răspândi, chiar dacă nu se pot deplasa la spital, trebuie să fie conștienți de necesitatea de a se autoizola parțial, față de cei din casă: să doarmă singuri în pat, să nu mănânce împreună cu cei sănătoși, să aibă separat tacâmurile lor care trebuiau fierse cu leșie după fiecare masă ca de altfel și hainele și schimburile bolnavului înainte de a fi spălate.

Pe baza cercetărilor efectuate se ajunsese la concluzia că un rol foarte important în combaterea tuberculozei îl avea educația fizică. Așadar, „Astra” prin intermediul secției medicale și biopolitice ia inițiativa de a întemeia, pornind de la principiile biopolitice – ale necesității sănătății trupesti și sufletești a populației – o subsecție de educație fizică³. Intenția subsecției era la început de a organiza tinerii de la 7-18 ani din câteva orașe din Ardeal, începutul va fi făcut la Cluj, unde se va înființa societatea de educație fizică „Șoimii Carpaților”, care cu timpul trebuia să-și lărgască sfera de activitate de la orașe la sate. Țelurile pe care aceasta și le-a propus erau de a păstra și apăra sănătatea fizică și morală a membrilor și mai ales edificarea spiritului de ordine, de disciplină, de conștiință a demnității de om, de român și cetățean. Aceste idei programatice erau în acord cu noul ideal al „Astrei” formulat în

¹ *Ibidem*, p. 306.

² *Ibidem*, p. 308. Cel mai răspândit mijloc de propagandă era acela prin viu grai, realizat prin: sfaturi acordate individual (propagandiștilor care se aflau mereu în contact cu populația: preotul, dascălul, medicul), discuții atractive în public care să conducă la concluzii favorabile asupra ideilor transmise, conferințe publice cu o durată maximă de 30 de minute, ținute de persoane care știau cum să se facă înțelese de către țărani prin includerea de exemple practice, fiind urmate de discuții. O instituție care se ocupa cu propaganda igienică pe o scară largă de populație cum era „Astra”, dispunea de conferințe tip minuțios pregătite pe care le pune la dispoziția propagandiștilor. Propaganda a fost folosită cu succes de către „Asociațiune” și în organizarea unei lupte sistematice împotriva tuberculozei, în care a pus un mare accent pe realizarea unei cât mai bune informări în privința celor mai noi mijloace de luptă împotriva flagelului bolii a corpului medical de la țară care venea direct în contact cu mediul rural

³ *Educația fizică. O subsecție în cadrele „Astrei”*, în *Transilvania*, anul LX, nr. 7-8, 1929, p. 229.

anul 1928: „Prosperitatea intelectuală, morală și fizică a națiunii – eternitatea României Mari.”¹ Ideologia șoimilor era cea biopolitică, care reunind energiile intelectuale, fizice și morale, trebuiau conservate, refăcute, augmentate și astfel transmise generațiilor viitoare.

Ținând cont de activitatea acestei noi secții a „Astrei” și eforturile care s-au depus în special pentru ridicarea și dezvoltarea condiției fizice a tineretului, ajutând la prevenirea apariției tuberculozei, trebuie remarcată și înființarea centrelor de combatere, reprezentate de dispensarul antituberculos care realiza asistența bolnavilor și anchetele sociale, având astfel un rol mai mult social, iar pentru tratamentul tuberculozei incipiente a fost înființat sanatoriul plasat în regiuni climatice potrivite, care primea de la dispensare bolnavii aflați într-o fază incipientă a bolii și unde li se administra tratamentul corespunzător, fiind și un factor de educație dată bolnavilor.

Alcoolismul și eforturi de combaterea a lui

O altă plagă socială, care cu toate greutățile economice ale României interbelice a făcut ravagii în planul bolilor sociale, este alcoolismul – consumul excesiv de alcool. Mulți oameni credeau în acea perioadă că băuturile spirtoase sau alcoolice sunt o adevărată binefacere pentru oameni, pentru că dau putere², ceea ce era cu totul fals. Cu toate acestea în intervalul 1921-1937, consumul mediu de alcool pe cap de locuitor în România a fost de 42 de litri de vin – fără a lua în considerare aici păstrarea vinului de la un an la altul și variațiile producției – pentru același interval de timp consumul mediu pe cap de locuitor în cazul țuicii și al rachiuilor, a fost de 5,9 litri, iar al berii de 3,9 litri³. Se constata o diferențiere a preferințelor pe regiuni, o preferință înspre alcoolul distilat în Transilvania interbelică, consumul mediu pe cap de locuitor în intervalul 1918-1922 se cifra la 20 de litri de țuică, un quantum extrem de mare. În ton cu schimbarea preferințelor se înregistrează creșterea progresivă a consumului de bere, scăderea consumului de vin și un raport constant în ceea ce privește consumul mediu de alcool distilat (țuica), în contextul în care în Transilvania exista în medie o cârciumă la 282 de locuitori, iar pe județe frecvența cea mai mare era în: Ciuc (o cârciumă la 197 de locuitori), în Sătmar (o cârciumă la 210 locuitori), în Brașov (o cârciumă la 199 de locuitori). În intervalul 1931-1939 se constată o creștere accentuată a producției de alcool pentru vin și bere, cu variații în ceea ce privește producția de alcool distilat.

Una dintre cauzele cel mai des întâlnite, pentru care românii își înecau amarul în alcool era sărăcia, neexistând comună în care localnicii să nu se plângă de sărăcie. Cu toate acestea în fiecare an, românii cheltuiau numai pe băutură 18 miliarde de lei⁴. Țara avea un venit relativ, foarte mic, iar banii cheltuiți pe băutură treceau în mâinile străinilor („jidanii”⁵), care erau văzuți astfel drept elemente care vor să ruineze țara.

¹ *Ibidem*.

² Dr. Rubin Popa, *Alcoolismul sau beția*, în *Biblioteca populară a „Asociațiunii”*, anul XVII, nr. 152, 1927, p. 40.

³ Marius Rotar, *Propagandă și acțiuni antialcoolice în România interbelică*, în *Acta Musei Apulensis*, anul XLV, Alba-Iulia, 2008, p.261.

⁴ Dr. E. Nicoară, *Beția*, în *Transilvania*, anul LXVIII, nr. 6, 1937, p. 457.

⁵ A se vedea imaginarul negativ asupra evreilor, creat în special în Moldova și nordul Transilvaniei de către propaganda activă a Mișcării Legionare, aceasta considerând pericolul cârciumilor întreținute de „jidovi”, ca prim factor la subminarea stării de sănătate a națiunii în general și a țărânului român în special.

Aceasta era stereotipia generală, însă nu sunt prezentate dovezi în sprijinul acestor afirmații. Pe lângă sărăcie ca și cauză a alcoolismului era văzută și nevoia greșit înțeleasă a socializării sau a propriei ignoranțe.

Ca un element de statistică, pentru intervalul 1931-1939 numărul deceselor datorate alcoolului a fost de aproximativ 2,1 la 100.000 de decese, cu o proporție mai mare în cazul populației urbane, însă cantitativ mai ridicată în mediul rural. Copiii slăbiți, murdari, zdrențăroși, neîngrijiți, prost crescuți erau stindardul familiilor lor lovite de patima beției. Păstrarea unei minți sănătoase într-un trup sănătos, alcătuirea unei familii cinstite și a unei gospodării înfloritoare se putea realiza numai fugind de alcool, pricina tuturor relelor evidențiate mai sus. O altă constatare care merită a fi menționată este aceea că: 50% din crime, omoruri, bătăi, certuri sunt săvârșite în stare de ebrietate. Anual, conform unor date statistice se pierdeau 160 de milioane de zile de lucru de pe urma beției și într-un singur an, 1924, se cheltuiseră în România pentru băuturi spirtoase 11 miliarde 627 milioane lei¹, iar anual se consuma o cantitate de 10 litri de alcool pur pe cap de locuitor român, iar statul prin politica economică pe care o ducea părea mai mult să încurajeze decât să descurajeze consumul de alcool. Băutura ducea așadar la ruina materială, pe cale de consecință la sărăcie, aceasta la furt, la crimă, la temniță, într-un final la ruina trupească și sufletească prin boli grele și chinuitoare.

Un rol esențial în coordonarea activităților de organizarea și propagandă medicală a strine l-a deținut medicul și profesorul *Iuliu Moldovan*, Secretar General pentru Asistență Socială în cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Și din această postură ca și din aceea de director al Institutului de Igienă Socială a putut porni de la bun început o serie de programe și instituții care reflectau convingerile sale cu privire la prevenția medicală și la extinderea activităților de igienă socială și de asistență (de exemplu: *Centrelor de asistență pentru copii*, *Ambulatoriul de femei din Cluj*), în toate straturile societății.

Între anii 1918- 1920 Iuliu Moldovan s-a confruntat direct cu probleme medicale presante pe teritoriul Transilvaniei. Ele au căpătat proporții de epidemii locale. În acest context intervenția medicală și preventorie devenea esențială. Astfel a înființat 19 spitale mobile, care pe lângă funcția de intervenție aveau și rolul important de colectare a datelor, privind situația morbidității, cea epidemiologică. În același timp, presa medicală, revista *Transilvania*, popularizau continuu aceste preocupări și acțiuni. Propaganda medicală reprezenta cea mai potrivită măsură de comunicare a soluțiilor medicale și determina impactul masiv în rândul populației rurale².

În primul rând se organizează acțiuni de conștientizare în păturile largi ale populației a pericolului reprezentat de alcoolism și în consecință o încercare de schimbare a unor conduite și comportamente greșite ale populației. Numai în intervalul 1931-1932 dintr-un total de **1.493** de conferințe organizate de către specialiștii „Astreii” pe diverse teme **39** sunt dedicate acțiunilor de conștientizare a pericolului reprezentat de acest flagel și a măsurilor ce trebuiau întreprinse împotriva alcoolismului, realizându-se de asemenea și prezentarea pentru populație a corelației care exista între alcoolism și tuberculoză³. Totodată, în 1927 se organizează

¹ Dr. Iosif Stoichiția, *Astra și igiena publică*, în *Transilvania*, anul LXI, nr. 1-6, 1930, p. 174.

² Maria Bucur, *op. cit.*, pp. 47- 49.

³ *Ibidem*, p. 271-272.

concursuri tematice antialcoolice pentru planșe premiate cu 5.000 de lei vizând combaterea flagelului alcoolismului.

Alcoolul otrăvea totul: organele interne – slăbea rezistența inimii, făcea să apară boala ficatului, icterul, distrugea rinichii care nu mai puteau îndeplini funcțiile lor și plămânii apărând pneumonia, de asemenea distrugea mintea și sufletul, familia și pe toți cei din jurul persoanei alcoolice. De aceea era văzut ca fiind extrem de periculos, mai ales pentru tânăra generație care era îndemnată să fugă pe cât posibil de alcool. Conștientizându-se așadar pericolul pentru întreaga națiune al răspândirii acestui flagel social, „Astra” își va intensifica în perioada interbelică propaganda și acțiunile antialcoolice prin răspândirea de materiale în privința aducerii la cunoștință și a dezbaterii publice a problemei alcoolului mai ales în mediul rural, organizarea de cercuri cultural-medicale pentru cei doritori să se documenteze cu referire la această problemă. Legislația antialcoolică în perioada interbelică se completează cu: *Legea sanitară din 1930*, prevedea ca în cazul în care într-o comună alcoolismul era prea pronunțat, medicul igienist raporta acest lucru Ministerului Muncii Sănătății și Ocrotirilor Sociale care intervenea pentru reducerea numărului alcoolizilor. *Legea din 1932* specifica clar cine nu avea dreptul de a deține brevet pentru comercializarea băuturilor spirtoase. Se restrângea orarul consumului de alcool, stabilit ca interzis înainte de ora 7⁰⁰ și după ora 22⁰⁰ la sate și 24⁰⁰ la orașe, plus obligativitatea de a avea la ușa de la intrare orarul de deschidere al localului.

Cu toate aceste reglementări, acțiunile statului păreau insuficiente și ineficiente dar datorită eforturilor concentrate ale asociațiilor cu specific antialcoolic dar și ale „Astrei”, s-a reușit nu extirparea acestui flagel, dar poate, la fel de important, conștientizarea de către populație a pericolului pe care acesta îl reprezenta.

Morbiditatea și mortalitatea infantilă. Acțiuni de combatere a acestora

O boală socială care a dominat perioada interbelică a României și care poate avea diverse explicații, printre care delăsarea și lipsa de grijă din partea statului în primul rând pentru rezolvarea ei, acesta stabilindu-și cu totul alte priorități. Din dorința popoarelor de a-și consfinți hotarele printr-o densitate optimă a locuitorilor în raport cu suprafața pe care o ocupau, pe care să o legitimizeze prin descendență biologică, le-a determinat să apeleze la principiile eugeniei și realizările biopoliticii. Se dorea constituirea unor etnii puternice cantitativ și calitativ gata oricând să ia în stăpânire un spațiu nepopulat sau subpopulat. Însă pentru a realiza acest lucru ele au nevoie de populație, iar prospecția natalității le putea arăta cum va decurge mișcarea populației pe viitor.

Evoluția natalității în Europa de la 1921-1935 (procente la 1.000 de locuitori)¹

Țări	1921- 1925	1926 - 1930	1931 - 1932	1933	1934	1935
România	37,9	35,2	34,6	32,0	32,4	30,7
Polonia	35,0	32,7	29,4	26,5	26,5	26,1
Iugoslavia	35,0	34,7	33,2	31,4	31,5	-
Portugalia	33,0	31,6	30,0	28,9	28,4	28,4

După cum se poate observa proporția natalității, care la începutul anilor '20 ai secolului al XX-lea era pe un trend ascendent, pe măsura trecerii anilor, în decursul celor 14 ani, capătă un profund curs descendent, ceea ce denotă apariția și persistența unor probleme ale populației, care se cereau rezolvate. Trebuie avute în vedere situația socială a populației, standardul de viață din unele țări, sistemul politic, o multitudine de factori putând influența natalitatea. România avea una dintre cele mai accentuate scăderi ale natalității în condițiile în care avea și un standard de viață destul de scăzut. În Banat, Crișana, Maramureș și în Transilvania natalitatea avea proporții mult mai scăzute.

În aceste condiții, în 15 ani, de la 1921-1935, România a pierdut prin decesele copiilor cu vârsta cuprinsă între 0-1 an, 1.764.663² de cetățeni. Dacă în toate statele europene, mortalitatea infantilă după război s-a redus considerabil, în România stagnează la același nivel, după cum reiese și din tabelul următor:

Mortalitatea infantilă în Europa de la 1921-1935(în procente, la 1.000 de născuți vii)³

Țările	1921-1925	1926 - 1930	1931 - 1932	1933	1934	1935
România	201	193	183	174	182	182
Ungaria	185	172	173	139	148	154
Cehoslovacia	147	147	136	127	126	-
Polonia	-	147	143	128	141	127

Astfel, prin prezentarea acestor date, „Astra” trage un semnal de alarmă asupra proporțiilor pericolului către celelalte departamente ale statului. Se impunea concentrarea activității statului și a celorlalte instituții adiacente în jurul conservării vitalității și a combaterii morbidității populației. De asemenea printr-o mai bună cunoaștere a problemei și o mai eficientă organizare sanitară, mulți dintre acești copii ar fi putut fi salvați. Munca care trebuia depusă și pe care „Astra” a sesizat-o, punându-se la dispoziția ei cuprindea: evaluarea situației de la nivelul satelor, identificând gravidele care aveau nevoie de educație, realizată de către medicul igienist și sora de ocrotire, în domeniul igienei personale, alimentației, îmbrăcăminte, asigurarea igienei locuinței și a pregătirii unui loc pentru naștere în condiții de igienă, pentru a putea asigura prevenirea eficientă a mortalității copilului la naștere și a

¹ Dr. Petru Râmneanțu, *Aspectul natalității din Europa după războiul mondial*, în *Transilvania*, anul LXVIII, nr. 1, 1937, p. 57.

² Dr. Petru Râmneanțu, *Mortalitatea infantilă ca problemă principală în România de astăzi*, în *Transilvania*, anul LXVIII, nr. 3, 1937, p. 191.

³ *Ibidem*, p. 191.

bolilor. Aceste minime reguli puteau asigura o șansă mult mai mare a nou-născutului de a supraviețui și cu atât mai mult de a ajunge la vârsta adultă pentru a putea lua parte activă la viața și dezvoltarea viitoare a societății¹.

O altă direcție de urmat pentru căminele culturale era ridicarea și păstrarea unui nivel cât mai înalt în domeniul sănătății populației, de care depindea viitorul națiunii prin vigoarea ei numerică și mediul în care trăia. Una dintre problemele care se cereau rezolvate era aceea a mortalității copiilor mici. Astfel fiecare cămin cultural avea să constituie o comisie de igienă, compusă îndeosebi din doamne și domnișoare școlite și medicii locali care împreună stabileau un plan de acțiune igienică locală, căutând prin toate mijloacele să-l ducă la îndeplinire. Pentru aceasta era necesar să se facă educația mamelor prin conferințe ținute săptămânal urmate de vizitări periodice la domiciliu ale sugarilor și copiilor, în care să se dea toate sfaturile necesare mamelor și prescriindu-se tratamentul adecvat pentru cei găsiți bolnavi, iar doamnele și domnișoarele din comitetul de igienă să își împartă satul în sectoare, pe care mai apoi să le ia în grijă, pentru a asigura o supraveghere cât mai bună a copiilor. Căminelor culturale le era recomandat să înființeze un fond de ajutor reciproc pentru membrii lor, alimentat de plata unei taxe speciale de înscriere și augmentat apoi și prin alte contribuții ocazionale. Din acest fond urmau a fi date împrumuturi, de regulă pe trei luni fără perceperea de dobândă, pentru cei care aveau nevoie de consultații de specialitate, iar mai apoi de cumpărarea de medicamente sau sub forma ajutoarelor de înmormântare pentru toți membrii decedați care erau la zi cu plata taxelor de membru².

Concluzii

Incursiunea succintă în sfera aspectelor circumscrise conceptului complex de sănătate publică în România interbelică, a evidențiat componentele care ne au ajutat la configurarea unei imagini asupra stării de sănătate a populației dar ne-au permis totodată să identificăm și factorii care au generat erodarea permanentă a acestei stări de sănătate.

Alipirea noilor provincii la cadrul statal al vechiului regat a însemnat nu doar un aport complex de populație și resurse, ci și noi dificultăți de natură socială și medicală, inclusiv un pericol epidemiologic ca și o rată de morbiditate și mortalitate mult mai pronunțată. Mai mult decât atât, rapoartele medicale ale medicilor primari din comunele rurale și urbane și cercetările medicilor renumiți au scos în evidență probleme grave în ceea ce privește capacitatea de prevenție și de luptă a sistemului sanitar din România. Elaborată și promulgată în 1910, *Legea sanitară* conținea prevederi explicite menite să contribuie la crearea infrastructurii medicale, dar și la implementarea unor modalități profilactice de depistare și neutralizare a unor potențiale focare de epidemii. Legea a fost adăugită în 1926, conținând deja obligativitatea în ceea ce îi privește pe bolnavii de tuberculoză, de a-și declara boala pentru a putea fi mai ușor monitorizați și izolați. O altă necesitate stringentă a sistemului de sănătate al României interbelice, ținea de absența unui sistem de unități sanitare cu caracter izolator, mai ales având în vedere frecvența cazurilor de tifos, sifilis sau tuberculoză. Lumea rurală se confrunta la rândul ei cu absența elementelor primare legate de unitățile sanitare. La fel de deficitară se arăta lumea rurală și în ceea

¹ *Ibidem*, p.192.

² *Ibidem*, p. 156.

ce privește viabilitatea unor măsuri profilactice; din ce în ce mai mult era reclamată consolidarea instituției surorilor de ocrotire, cu rol educativ pentru societatea rurală. Insuccesele campaniilor de igienizare și de educare, se datorau în bună măsură și unei reticențe a țăranilor față de actul medical, toate acestea izvorâte din tarele unei societăți rurale conservatoare, refractare la efortul de modernizare.

Astfel se explică rata crescută a epidemiilor ca și procentajele legate de mortalitate (mai ales mortalitatea infantilă). Este confirmat faptul potrivit căruia problema sanitară este doar o latură a problematicii cu care se confrunta lumea satelor. Situația sanitară a țăranului nu avea un grad mai mare de precaritate decât cea materială și mai ales cea culturală. Din contră, ele au evoluat în paralel, între ele creându-se o stare de dependență. De aici rezultă că remediarea durabilă a lipsurilor trebuia să vizeze nu doar domeniul sanitar ci, cu preponderență, pe cel material și cultural. Pe de altă parte, ritmul sporit de urbanizare și de industrializare a creat premisele unei eroziuni asupra sănătății publice prin prisma unei suite de afecțiuni specifice. Se mai adaugă și factorii subiectivi care țin de experiențele traumatice ale indivizilor, și care au ca finalitate sinuciderea. Deopotrivă a fost de remarcat și efortul pe care factorii de responsabilitate din România, l-au depus pentru consolidarea infrastructurii medicale prin măsuri legislative ce erau menite, pe de o parte să atragă pe tinerii medici în mediul rural, iar pe de alta să creeze instrumentarul necesar de prevenție și neutralizare a bolilor. La rândul ei presa interbelică, atât cea de la nivel central cât și cea provincială, a subscris eforturilor de educare a populației, fie printr-o descrie detaliată a riscurilor unor boli sau epidemii, fie printr-un apel consecvent la asimilarea de către populație a normelor elementare sanitare.

Nu se putea distinge pentru perioada studiată, un tip de discurs sanitar consistent și coerent, cu palpabile rezultate în plan profilactic, dată fiind și precaritatea asistenței medicale din România. Nu este vorba despre un discurs cu implicații din domeniul cercetării științifice, ci de un discurs cu implicații în segmentele sociale profunde, un discurs cu finalități și valențe educative.

Bibliografie generală:

1. Babeș Victor, *Epidemiile din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1925.
2. Crăciun, E. C, *Cancerul în mediul rural din România*, București, 1940.
3. *Lupta contra boalelor medico sociale în România*, în *Album statistic al igienei și asistenței sociale*, București, 1927.
4. Nicolau Grigore, *Alcoolismul cu toate boalele lui corporale*, București, 1925.
5. *Istoria României. Transilvania, vol. II (1867-1947)*, coord. Anton Drăgoescu, Cluj-Napoca, 1999.
6. *Istoria României. Compendiu*, Institutul Cultural Român - Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004.
7. Scurtu Ioan, coord., *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, 2003.
8. Scurtu Ioan, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, 2001.
9. *Manuilă Sabin, istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1995, 276 pagini (coordonator Ioan Bolovan).
10. Stahl, Henry *Probleme confuze din istoria socială a României*, București, 1994.
11. Stoica, Gheorghe, *Interiorul locuinței române*, București, 1992.

Bibliografie specială:

I. Publicații Periodice – colecții

1. Revista *Transilvania*, 1919-1939;
2. *Foaia Poporului*, 1919-1938;
3. *Telegraful Român*, 1919-1929;
4. *Patria* (Cluj, 1920-1934;
5. *Ardealul Medica*, 1928-1938;
6. *Sibiul medical*, 1934-1938;
7. Revista *Eugenică și biopolitică*, 1923-1937;
8. *Ideea europeană*, 1919-1923;
9. *Calendarul poporal al Astrei*, 1921-924.

II. Volume:

1. Banu, George, *Biologia satelor*, București, 1928.
2. Banu, George, *Sănătatea poporului român*, București, 1935.
3. Beu, Ioan, *Cărticica sănătății*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1929.
4. Bucur, Maria, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, București, Editura Polirom, 2005.
5. Hațieganu, Iuliu, *Tehnica de propagandă la sate*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1933.
6. Hațieganu, Iuliu, coord., *Al doilea congres național de tuberculoză*, Tipografia „Cartea Românească”, Cluj-Napoca, 1933.
7. Hațieganu, Iuliu, coord., *Conferințe de medicină aplicată la educația fizică și sport*, Cluj-Napoca, Tipografia „Cartea Românească”, 1938.
8. Hațieganu, Iuliu, *Infecția tuberculoasă și profilaxia ei socială*, Cluj-Napoca, Editura Subsecției Medicale și Igienice a „Astrei”, 1926.
9. Iancu, Gheorghe, *Contribuția consiliului dirigent la consolidarea statului național unitar român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
10. Mehedinți, Simion, *Școala română și capitalul biologic al poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Institutului de Igienă și Igienă Socială din Cluj, 1927.
11. Moga, Valer, *Astra și societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară, 2003.
12. Moldovan, Iuliu, *Principii generale pentru organizarea sănătății publice în România*, București, Tipografia „Cultura”, 1924.
13. Moldovan, Iuliu, *Biopolitica*, Cluj-Napoca, Editura Institutului de Igienă și Igienă Socială din Cluj și Subsecția Eugenică și Biopolitică a „Astrei”, 1926.
14. Moldovan, Iuliu, *Introducere în Etnobiologie și Biopolitică*, Sibiu, Editura Subsecției Eugenie și Biopolitice a „Astrei” și a Institutului de Igienă și Biopolitică al Universității Cluj-Sibiu, 1944.
15. Moldovan, Iuliu, *Igiena națiunii (Eugenia)*, Cluj-Napoca, Editura Institutului de Igienă și Igienă Socială din Cluj și Subsecția Eugenică și Biopolitică a „Astrei”, 1925.
16. Preda Gheorghe, *Muncitorul în fața problemelor sociale de astăzi*, Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice, Dacia Traiană, 1924.
17. Preda Gheorghe, *Problema responsabilității individuale și sociale*, Sibiu, Tiparul Tipografia Săteanului”, 1924.
18. Preda Gheorghe, *Rasele din Europa și rasa română*, Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice “Dacia Traiană”, 1924.
19. Preda Gheorghe, *Stările individuale cu privire la păstrarea și dezvoltarea vieții personale și sociale*, Sibiu, Tipografia Școalei militare infanterie „Principele Carol”, 1925.
20. Stoichiția, Iosif, *Ce trebuie să știm despre boalele molipsitoare?*, Sibiu, Editura Asociațiunii „Astra”, 1931.

FOLCLOR IDENTITAR ÎN CULTURA CARPATICĂ

CULEGERI DIN SATUL VIDACUT

(JUDEȚUL HARGHITA)

RESTITUIRI DIN ARHIVE

Dorel MARC

La présente œuvre s'inscrit dans notre intention de restitution des certaines collections de folklore de l'arc intra carpatique, collections réalisés dans la période interbelique et la plupart restés encore sous forme de manuscrit dans les archives de folklore de l'Académie Roumaine. Notre approche est motivée par l'impératif de connaître les éléments identitaires qui sont représentés par les créations folkloriques, de signalisation des efforts que certains cueilleurs ont fait, en particulier des maîtres d'école des villages, en répondant à l'appel du folkloriste Ion Mușlea - directeur fondateur de l' Archive de Folklore d'après le Musée de la Langue Roumaine, à Cluj - aux questionnaires envoyés dans l'espace roumain. La remise en circulation de certains éléments de folklore roumain qui se sont manifesté dans le passé et dans la zone actuelle du département Harghita est d'autant plus importante qu'on essaie, malgré la période globalisatrice que nous vivons, à faire de nouveau appel à nos sources identitaires culturelles.

Vidacut, din punct de vedere administrativ este azi un sat aflat în componența comunei Săcel din județul Harghita, situat la 30 km de Cristuru Secuiesc; în perioada interbelică a aparținut județului Odorhei. Prima atestare documentară a localității o avem de la 1432, *poss Hydegkwth*. Inițial, habitatul a fost organizat în două sate distincte, românesc și secuiesc, apărând în documente la 1627 ca *Magiar Heideguth* și la 1645 ca *Olah Heidegkuth*; localitatea a mai fost cunoscută de-a lungul vremii sub denumirile românești *Funtina Retse* (Fântâna Rece) la 1830, *Olah Hidegkut* și *Hidecuta Ungurească*; la 1877 se delimita teritorial comitatul Odorhei care va prelua și Vidacutul Românesc de la Târnava Mare. Astăzi, cele două localități sunt contopite, însă separarea lor a fost vizibilă până în secolul al XX-lea. Dacă în anul interbelic 1930 populația românească ortodoxă a satului număra 644 de locuitori, la recensământul din 2002 număra 220, românii fiind supuși de-a lungul timpului procesului de maghiarizare și asimilare de către populația secuiască majoritară în zonă, ca în cazul atâtor localități din această parte a Transilvaniei care și-au pierdut treptat identitatea etnică, culturală¹.

Încă din 1928, Ion Mușlea, referindu-se la importanța culegerii folclorului de către învățătorii satelor, în cadrul unei conferințe, arăta că ”o datorie elementară ne impune să ne cunoaștem pe noi înșine, individual, apoi pe cei ce ne stau aproape, și lărgind cercul familiei din ce în ce mai mult: neamul întreg”. Marele folclorist ne îndemna “să ne cunoaștem ca să știm ce putem și întru cât ne putem bizui pe propriile

¹ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie, biserică, școală, cultură*, Ed. Grai Românesc, Miercurea Ciuc, 2003, p. 605-606

noastre forțe, atunci când sună ceasul marilor hotărâri.” Acesta arăta că “e sigur că nu ne cunoaștem îndeajuns forța morală, nici calitățile moștenite ale poporului nostru”¹ și ca atare, „o serioasă conștiință națională și o cultură națională la noi poate porni numai de la o mai deplină și mai exactă cunoaștere a neamului românesc”. Mușlea sublinia atenția acordată de țările occidentale în perioada interbelică asupra folclorului citându-l pe austriacul M. Haberlandt care amintea că “pentru fiecare membru al națiunii, familiarizarea cu faptele folclorului înseamnă o incomparabilă educație de realități, o înrădăcinare puternică în solul patriei proprii, așa precum nici o disciplină științifică nu i-o poate da. Și așa precum folclorul influențează în chip decisiv spiritual și sufletul individului, el contribuie în chip decisiv la educația și ridicarea întregului popor, la fortificarea interioară a naționalității”.

Plecând de la aceste considerente, Mușlea îndemna învățătorii satelor să culeagă folclor, oferindu-le și instrucțiunile necesare pentru ca acesta să fie cules cât mai științific cu putință. Pe baza materialului cules urma apoi ca „învățații” să își înceapă cercetările lor, comparând povești cu povești, credință cu credință, obicei cu obicei, „...muncă de o deosebită migăleală, atenție și răbdare”, ei „ajungând să scoată legile formării poveștilor, credințelor, obiceiurilor”. Comparate apoi cu produsele similare ale altor națiuni, vecine ori îndepărtate, se putea ajunge la stabilirea “felului de prelucrare al poporului nostru, la determinarea originalității sale, la concepțiile sale despre diferitele probleme, în sfârșit la însăși caracterizarea lui”². Uneori se poate stabili astfel ceea ce se păstrează de la strămoși, apoi de la alte neamuri cu care a venit în contact de-a lungul veacurilor poporului nostru și ceea ce îi aparține, în mod cu totul propriu”.

Apelul la intelectualitatea satelor și în special la învățători era justificat ca și în acțiunile cunoscute ale ASTREI în Ardeal, deoarece pentru aceasta, învățătorii erau cei mai indicați, întrucât erau mai aproape de popor, “pentru că sunt dintre fericirii în care oamenii din popor au încredere, în prezența cărora își dezleagă limba mai ușor și le spun ceea ce au pe inimă sau ce știu din bătrâni”, au deci încredere în ei, nu le este teamă, nu se jenează în fața lor.

Chiar dacă nu întotdeauna au răspuns apelului profesorilor de folclor sau conducătorilor de muzee etnografice, unii învățători au răspuns la chestionarele trimise cu simț de răspundere, acumulându-se o importantă arhivă la Cluj, după cum se știe. Mușlea relansa un apel călduros la învățătorii noștri să se gândească la marele rost național și științific al folclorului” pentru ca pătrunzându-se de importanța lui să îl considere ca un nou mijloc, din cele mai eficace, pentru “trezirea sentimentului național în atâtea conștiințe adormite, ca un nou mijloc de propagandă românească și ca o piatră nouă la temelia științei românești”³.

Mușlea credea cu tărie că materialele noastre folclorice nu puteau fi salvate decât prin implicarea acestor învățători ai satelor transilvane, “că altcum, cunoașterea neamului nostru va rămâne mereu amânată, cine știe până când, și, în fața, științei europene, în ce privește folclorul ne vom prezenta mereu ca o Cenușotcă nevoiașă”.⁴

¹ Ion Mușlea, „Învățătorii și folclorul”, în Ion Mușlea, *Arhiva de folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare (1930-1948)*, ed. critică Ion Cuceu, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005, p. 95-96

² *Ibidem*, p. 97

³ *Ibidem*, p. 109

⁴ *Ibidem*

Ion Mușlea, după cum se cunoaște a mai lansat și în 1930 un *Apel către intelectualii satelor* pentru culegerea de folclor, în care scop redactase cunoscutele chestionare și circulare însoțite de instrucțiuni practice pentru munca de culegere propriu-zisă. În culegerile de tip monografic se urmărea fenomenul folcloric specific unor subzone etnografice alcătuite din localități mici și mijlocii, grupate structural. Deși viziunea filologică se intersecta cu cea monografică impusă de școala sociologică gustiană, ea era concentrată pe notarea fenomenului folcloric exprimat prin textul literar, datini, tradiții, însoțit de sumare comentarii privind specificul localităților investigate, cu datini privind istoria, populația, limba, alimentația, portul, religia ș.a.¹, elemente edificatoare ale identităților culturale.

Printre învățătorii care au înțeles importanța culegerii folclorului pentru o mai bună cunoaștere a valorilor patrimoniului imaterial specific zonei intracarpatică, s-a numărat și Huma Nicolae, director la Școala primară din Vidacutul Românească², județul Odorhei în perioada interbelică, (astăzi, în județul Harghita), din ale cărui culegeri de folclor prezentăm mai jos, preluându-le din manuscrisul aflat la Arhivele de Folclor, filiala Cluj-Napoca a Academiei Române, înregistrat la fondul AFC sub numărul 181/ 1931.

Textul răspunsurilor la chestionarul nr. II. redactat de Ion Mușlea privind obiceiurile de vară și trimis Arhivei de Folclor de învățătorul amintit, păstrat sub formă de manuscris, nu se numără poate printre cele mai reușite și complete din punctul de vedere al formei de redactare, pentru că nu răspunde la toate întrebările puse în chestionar sau consemnează amestecând, grupând și schimbând ordinea firească a altor întrebări. Materialul este însă deosebit de util în semnalarea acelor elemente de folclor identitar, azi dispărute din cele mai multe comunități românești aflate în minoritate față de cele secuiești majoritare din zona supusă investigației, Vidacutul reprezentând în trecut o insulă de spiritualitate românească. Prezentăm așadar pentru importanța semnalată, răspunsurile date la chestionarul amintit, intervenind în text doar acolo unde era absolut necesar pentru o mai inteligibilă lecturare, cu întrebările și completările puse în paranteze.

*
* *

¹ Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.), *Etnologie românească. Folcloristică și etnomuzicologie. Metodologie. Arhive, instrumente de lucru*. II, partea I, Ed. Academiei Române, 2007, p. 173

² Denumirea localității a circulat în paralel și ca *Vaidacuta Românească*.

Răspuns la
Chestionarul Academiei Române - Archiva de Folklor Cluj

Obiceiuri de vară
culese de la Românii din Secuime din comuna Vidacutul – Odorhei
de Nicolai N. Humă învățător direct. al școlii primare de stat.

De vorbă cu sătenii dintre cei mai bătrâni și mai cunoscători ai obiceiurilor:

I. Călușarii

[La întrebările dacă se cunoaște obiceiul Călușarilor și al formării cetei de jucători, cu ce ocazii, cum se numea conducătorul lor și din câți inși se compunea ceata]

Erau d-le învățător călușerii pe la noi. Eram copil: se făcea pe la sărbătorile mari, pe la Crăciun, Rusalii, Paști... Era un vătav. Cel mai bun jucător, care avea duh și cari își alegea 8-10 jucători buni pe cari îi învăța cu probe ca să fie pe tact la joc.

[La întrebarea dacă se cunoaște vreun legământ sau jurământ al celor care se făceau călușari]

Avea, mi'aduc bine aminte un legământ între ei, obligând legătură între ei un cu alt(ul). Era mi-aduc aminte jurământ și se țineau de vorbă, nu ca acum. Ei nu-l scrieau acest jurământ.

[La întrebările cum sunt îmbrăcați, ce instrumente poartă și cum se numesc jocurile și dansurile călușarilor]

Se îmbrăcau cu haine de pânză, iarna cu cioareci albi de pănură, cu opinci cu curele negre și cu zurgănele la pulpe care (erau în) șir cusute, sunau odată, ..., când tăceau... odată... pe zicală!... Or mai fi și alte nume și obiceiuri pe alte locuri cum e pe la Bahna Târnavă Mică fac pe la ziua târgurilor, își iau diplași (?) și zic după zicală.

[La întrebarea dacă au călușarii un steag și dacă strigă ceva anume]

Nu aveau steaguri pe la noi ci măciuci și bețe împodobite care le jucau cu strigături. Toți după semnul vătavului, odată cu tact. Toți strigau și jucau roată. Maistru jucător vătavul, era în frunte ca la armată (și) comanda. Tot pe strigături jucau. Românește strigau. Am jucat și eu... Din plăcere se juca acestea jocuri, dar s-au cam stricat tare acestea jocuri. Eram băiat și mai auzeam pe unul: Mai zi un ștaier (ștraier ?) măi...

II. Obiceiuri la Sânzâiene sau Drăgaica

În noaptea de Sf. Gheorghe Domnule învățător nu dormeau unii! Mergeau pe anumite locuri cunoscute sau bănuite că ar fi ascunse comori (?) și pândeau focul. În noaptea aceasta ard comorile cu flacăra care (i)ese din loc odată, de două ori până la trei ori. Locul sună când dai cu piciorul. Unde este comoară.

[La întrebarea dacă se obișnuiește să se facă focuri și ce se petrece în jurul lor]

Se făceau și focuri pe dealuri unde se strângeau mai mulți la pândă. Unii pândeau strigoii și zânele care luau mana de la vaci.

[La întrebarea dacă se culege iarba fiarelor și în ce chip]

Cel care purta iarba se putea apăra de dușmani căci în cine dădea nu se mai scula! Lacățele și orice închisoare se desfăcea când strângea cu mâinile cel ce avea această iarbă. Vitele nu le putea îngrășa cei ce (această) iarbă, erau tot slabe.

[Alte întrebări]

Cum puteați vedea zânele și strigoii care luau laptele?

Pândeam înainte de Sf. Gheorghe șarpe(le). Dacă îl găseam eram norocos! Îi tai capul cu un ban de doi, îi caști gura, pui un cățel de usturoi și îl pui în pământ. Curând face foi. Le (i)ei, le pui în pălărie. Într-o noapte sau în noaptea de Sf. Gheorghe mergi afară de sat și'n apropiere: te culci cu fața'n sus pe o grapă ce a lucrat în câmp, cu fața în sus, uitându-te în toate părțile. În timpul nopții și dimineața vezi toate duhurile, strigoii și zânele ce fac cornete din frunze pe care le sucesc. Când iese ciurda din sat vezi foarte bine pe strigoi care încălecă pe vacile și vitele oamenilor pentru a le necăji, atunci ști ce trebuie să faci. Zânele te vrăjesc, îți iau mințile prin jocurile, cântecile lor ce le fac... la poalele pădurii.

Nu la Sânzâiene ci tot la Sf. Gheorghe mergeam fetele la câmp și la pădure. Acolo când ajungeam, (o) legam pe una dintre noi cu o funie cu un curmei (?) de mijloc apoi o împodobeam cu flori și mai mult cu frunze. Veneau aproape de seară în sat și tot cârdul de fete mergeam din casă în casă cântând cu Păpăluga căci așa se numea fata pe care o îmbrăcam și care era fata cea mai săracă dar și cea mai frumoasă dintre noi:

„Păpălugă lugă
Sai în sus și udă
C-o găleată nouă
C-o mână de ouă
C-un sac de făină
C-un dărab de slănină... etc.”

Toți ne dădeau ouă și ne uda cu apă. Mai în urmă se făcea la Sânzâiene și când se aducea cununa de la secere.

[La întrebarea dacă ciobanii au obiceiuri deosebite în acea zi]

La Sânzâiene și acum ați văzut că păstorul aduce vitele seara din ciurdă împodobite toate cu flori frumoase.

[La întrebarea dacă timpul secerișului este socotit ca un fel de sărbătoare sau dacă trebuie început într-o zi anume]

Timpul secerișului ca început nu este socotit ca o sărbătoare ci mai mult ca terminarea secerișului.

„E bine să începem secerișul luna. Nu e bine să secerăm în ziua de Ilie, Maria Magdalena, Marina, Pantelimon. Aduce (?) trăsnete, gheață, boli etc. Înainte de secere udăm holdele de tăciune și numărăm boabele unui spic să vedem cât e de bogat!”

[La întrebarea care sunt vorbele pe care le spune omul când se apucă de secerat]

Când mergem la secere și înainte de a ne apuca nu facem decât cruce și zicem „Doamne ajută”.

[La întrebarea dacă se cunoaște vreun obicei legat de culegerea primelor spice]

Este obiceiul ca femeile să se lege peste mijloc cu o legătoare cu prima pentru a nu o durea mijlocul. Seara aduce această legătoare acasă și o leagă de stâlpul, șoșul șurii sau a casei zicând: „Când îi simții tu durerea atunci să simt și eu!”

Dintre ei mai zic: „Doamne! Mulțumescu-ți că m-ai învrednicit de-am ajuns iarăși secerișul și mi l-ai păzit de gheață”.

[La întrebarea dacă există anumite obiceiuri în legătură cu tăierea ultimelor spice și dacă se știe să se dea celor din urmă spice un nume]

Atât la sapa de-a doua cât și la seceriș se întrec săpătorii și secerătorii pentru ultimile fire care le înconjoară. Firele de porumb, două le leagă unul de altul ca să „lege” tot porumbul; când se întrec pe sfârșite pentru a prinde (i)epurile, denumirea ultimilor spice (mănunchi) sau fire de porumb. În timpul secerișului sau a sapei se îndeamnă: Cine prinde epurile ?

[La întrebările dacă există obiceiul ca la sfârșitul secerișului să se facă o cunună de spice, cine o face, ce formă are, cum e împodobită, cine o poartă, ce orație se spune gazdei, unde se pune și este păstrată, dacă e obiceiul să se facă petrecere și dacă secerătorii obișnuiesc să cânte cântece speciale]

Din ajun, secerătorii știu dacă isprăvesc a doua zi secerișul și în acest scop duc de acasă și flori de grădină. Pe isprăvite, secerătorii aleg spicele celea mai frumoase, țepoase și roșii, le fac buchețele atât florile cât și spicele, apoi le așează în formă de cerc, devenind fiecare buchețel cruce. Cununa o fac cu toții și o aduce cel mai bun de gură, mai vesel, mai hazliu și care dorește să fie udat de toți locuitorii la întoarcerea în sat. Când intră'n sat se face cunoscut prin gălăgia pe care o fac (strigând) „Arde! Săriți cu apa!” etc. De la unele case și unul a casei (i)ese pe furis și udă cât se poate de tare pe cel ce duce cununa. Așa se întâmplă pe unde trece și când ajunge la curtea gazdei e ud mălătuc. Gazda îi dă un pahar, două, trei de rachiu unul după altul să-l îmbete. Tot drumul satului până acasă au făcut gălăgie și au cântat cântece cunoscute și nu anumite.

De obicei secerătorii sunt oameni săraci, mai ales țigani. După ce a beut (băut) paharele (rachiu din pahare) de rachiu cel(ui) ce aduce cununa i se deschide ușa casei mari și cu solemnitate urează gazdei bucurie, sănătate, să folosească cu pace bucatele, mulțumind și rugând pe Dumnezeu să dea aldaș (rod) și pentru anul viitor. Unii fac orație (variantă a colindelor) care se păstrează în acest sat, ex.:

„Bucură-te gazdă mare
Că ți-aducem o cunună
O cunună...”

Cel ce aduce cununa fiind și cel mai sărac dintre toți secerătorii primește haine uscate, un rând de la gazdă. Cununa o agață de grindă în fața icoanelor și în casa cea mare până toamna la semănat când se sfârșește și se amestecă cu grâul de semănat la sămânță.

Secerătorii primesc masă, cântă și se veselesc obicei ce se păstrează, mâncând cu toții la masă ca la ospăț la fiecare muncă în comun și la gazde mai cuprinse din sat. Și ungurii din satul nostru fac cunună - îmi spune informatorul meu. Cam de la români au luat obiceiurile și mai ales bunile gazde mai bătrâne. Bătrânii unguri iubeau și iubesc cu mult respect (!) obiceiurile românești: cum era Sf. Gheorghe a(l) nostru ei erau „legați” căci după a(l) lor nu se făcea primăvară (?!). Acum avem împreună Sfântul Gheorghe unguresc.

Cununa hungurilor adică a secuilor și a Românilor maghiarizați e în formă de coroană. Din grâul nou se duce și la biserică o farfurie, pentru care, conform tradiției, preotul face rugăciuni. Asemenea și din prima făină se fac prescuri pentru Biserică la români. Toamna după ce s'au făcut și rugăciunile pentru grâu și care grâu sfințit dimpreună cu cel din cunună s'amestecă cu cel ales și trecut pentru sămânță, bun de semănat.

Unii din adevărații plugari bătrâni au frumosul obicei de a rosti următoarea rugăciune la semănat:

„Doamne, Dumnezeu nostru, ție ne rugăm, ca această sămânță ce din preacuratele mâinile tale este înaintea ochilor Tăi pusă, care o am adus Doamne pentru sămânță să fie Ție bine plăcută; pentru că nu am îndrăznit a închide aceasta în sâmurile celea necuvântătoare ale pământului, de nu am socotit porunca Domniei Tale: Poruncește să crească și să rodească pământul și să dea sămânță sămănătorului și pâine spre hrană: Și acum ne rugăm Ție: Doamne Dumnezeu nostru auză-ne pre noi care ne rugăm Ție și deschide nouă visteriile Tale celea mari, bune și cerești și varsă binecuvântarea Ta, ca să ne facem vrednici de făgăduințele Tale celea nemincinoase și oprește de la noi celea ce strică rodul pământului nostru și toată pedeapsa cea pe dreptate adusă asupra noastră pentru păcatele noastre și trimite îndurările Tale spre tot poporul Tău cu darul și cu iubirea de oameni a unuiu născut fiu al Tău cu carele bine ești cuvântat, cu prea Sfânt și Bunul și de viață făcătorul Tău Duh, acum și pururi și în vecii vecilor. Amin.”

[Precizare] S-au chestionat cei mai înțelepți locuitori bătrâni și bătrâne în timp mai îndelungat și cu care ocazii s'a strâns mai mult folclor și care a constat din glume, proverbe, ghicitori, cântece și doine bătrânești, bocete și alte obiceiuri.

Asemenea în cursul aceste veri s'a strâns plante cunoscute de popor pentru leacuri și descântece.

Întregul material folcloristic în timp liber îl completez și-l sistematizez fără a schimba ceva din adevărul său interesant.

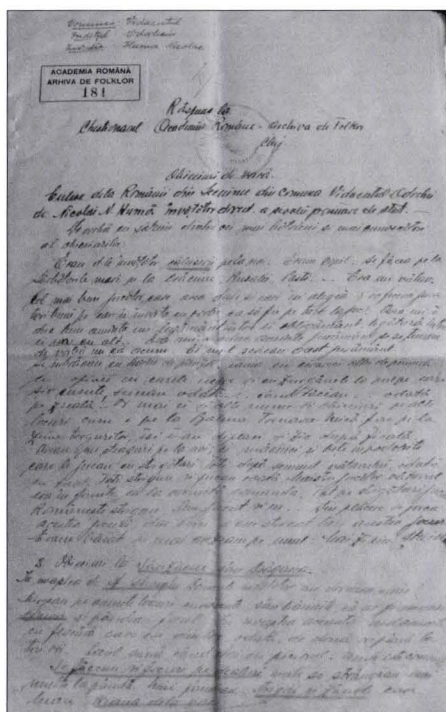
Stau la dispoziția Onor Academiei să contribui mai departe cu astfel de materiale...

Azi, 10 august, 1931
Vidacutul - Odorhei

s.s.
învățător

NOTĂ:

Ne exprimăm întreaga noastră grațitudine pe această cale doamnei cercetător științific prof. dr. Maria Cuceu, și domnului prof. univ. dr. Ion Cuceu, care ne-au facilitat accesul la documentare în Arhiva de Folclor a Filialei Academiei Române, Cluj-Napoca, în cadrul unui proiect mai amplu al Școlii Postdoctorale a Academiei Române cu tematica *Valorificarea identităților culturale în procesele globale*, nr. ID: POSDRU/89/1.5/S/59758, proiectul individual cu titlul *Protejarea identităților culturale în procesele globale prin cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural etnologic din mediul multiethnic. Studiu de caz: Valori identitare culturale în județele Mureș, Harghita și Covasna. Interculturalitate, multiculturalitate.*

Manuscris nr 181 - fragment

Arhiva de Folclor, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca

STÂNA

REVISTA „UNIUNII OIERILOR” DIN ROMÂNIA

Carmina MAIOR

The Sheepfold – The Monograph of a journal. Between the two world wars, the shepherds' situation was difficult in Romania, due to the lack of a protective legislation. That's why, in Poiana Sibiului, a strong traditional pastoral centre, a group of brave people founded "The Shepherds' Reunion", a professional organization, which was meant to fight for the shepherds' rights. The leader was the teacher Nicolae Muntean. He also founded the journal "Stâna" ("The Sheepfold"). For about five years, this journal was the tribune for the shepherds' rights, a place where shepherds could exchange ideas, a promoter of new pastoral technology – a mirror of Romania's pastoral economy and life.

În perioada interbelică, eforturile oierilor de a asigura realizarea unui randament ridicat activității lor, s-au concretizat în anul 1922 prin întemeierea *Reuniunii Economilor de oi și economilor în genere*, în Poiana Sibiului, transformată apoi în *Reuniunea Oierilor*, organizație reprezentativă care lupta să aducă în atenția guvernului un însemnat sector economic, păstoritul, care nu beneficia de o legislație protectoare¹.

Începutul s-a făcut în Poiana Sibiului, cel mai însemnat centru pastoral românesc și se datorează, în principal, strădaniilor lui Nicolae Muntean. În această perioadă, aici, un grup de dascăli se remarcă printr-o activitate școlară entuziastă și o muncă extrașcolară de amploare în serviciul comunității.

Nicolae Muntean, învățător dotat cu mult spirit de observație și voință puternică de a se face util consătenilor, consideră că o bună organizare, mai largi cunoștințe profesionale și știința de carte, pot remedia multe din lipsurile în care se zbat oierii. Studiază situația economiei oierilor din alte țări, ca și posibilitățile existente la noi, caută soluții adecvate și începe o muncă perseverentă de lămurire și organizare în care nu se lasă abătut de nici un obstacol²; implicarea lui este onestă și totală.

Exemplul *Reuniunii oierilor* din Poiana Sibiului se răspândește în satele Mărginimii, apoi în întreg Ardealul, în Banat, în toate zonele unde se practică oieritul, ajungându-se la o *Uniune a oierilor* din întreaga țară.

Organul de presă al oierilor este revista *Stâna*, care, timp de cinci ani (1934-1938), va fi în egală măsură laboratorul de lucru, loc de sfat, o tribună de la care aceștia vor expune activitatea și doleanțele lor, căutând să obțină, de la stat, recunoașterea importanței lor economice și sociale și o legislație corespunzătoare.

Numele revistei, *Stâna*, provine de la denumirea gospodăriei pastorale pe timpul văraturii și simbolizează locul de lucru, sfat și chibzuială al ciobanilor. Astfel o dorește și-i păstrează linia directorului ei, Nicolae Muntean. Revista este deschisă

¹ Popa, C., *Acțiuni de organizare profesională ale oierilor în perioada interbelică*, în: Studii și Comunicări II, Sibiu, 1980, p. 102-106.

² Hașeganu, I., *Figuri din Mărginime*, vol II, Editura Litera, București, 1976.

tuturor celor care se angajează activ, nu numai pentru apărarea intereselor păstorilor, ci și pentru a le înlesni acestora comunicarea pe teme profesionale, lărgirea orizontului cultural, așadar studiul publicației va oferi un tablou complex al păstoritului, sector economic important și greu încercat, în România interbelică.

Revista are ambiția de a-și respecta programul, adică de a apărea la începutul fiecărei luni. În mod normal a fost concepută în 12 numere pe an dar, din diferite motive, câteva numere au fost grupate.

Primul an de apariție al revistei începe la 1 aprilie 1934, din nou o dată simbol: începutul anului pastoral. Astfel, din aprilie 1934 până în martie 1935 sunt 12 numere, în 10 publicații, numerele 4-5 (iulie-august) și 6-7 (septembrie-octombrie) fiind grupate.

Anul al doilea începe tot la 1 aprilie 1935, însă se încheie în luna decembrie 1935: sunt 10 publicații, numerele 9-12 fiind grupate.

De acum, revista se va conforma anului calendaristic: din ianuarie în decembrie. Astfel, anul II (1935) cuprinde 12 numere în 12 publicații, dar nr. 12 din decembrie 1936 apare împreună cu numărul 1 din anul IV, ianuarie 1937.

Anul IV are 10 publicații, numerele 7-8 (iulie-august) fiind grupate.

Anul V cuprinde 8 numere, respectiv 6 publicații, cu numerele 5-6 (mai-iunie) și 7-8 (iulie-august) grupate. Pe parcursul a 5 ani de apariție, revista totalizează 56 numere, grupate în 47 publicații. Completând-o oarecum, v-a apare în 1935 broșura *Noi zări pentru oieri și oierit* a lui N. Muntean și *Calendarul oierilor din 1937* realizat cu concursul Dr. I. Dăncilă.

Din păcate, în august 1938, revista încetează să mai apară datorită falimentului economic al *Uniunii oierilor*.

Redacția primelor numere din anul I (1934) se afla în *București, pe strada Alexandru cel Bun nr. 14*, iar tipărirea se executa la *Tipografia Graiul Românesc, Chitilei 3 A (Bufet)*. De la nr. 6-7 (iunie-iulie) din anul I (1934) redacția se mută la Poiana Sibiului, tipografia *Veștemea* din Sibiu fiind cea care o imprimă.

Formatul revistei este 34/16 cm, având coperti din hârtie subțire, de culoare roșie și verde.

Din punct de vedere grafic se prezintă astfel:

Coperta I, față: în jumătatea superioară între două paralele duble este numele revistei **S T Â N A**, scris cu litere de tipar, majuscule, foarte îngroșate. Dedesubt, cu litere subțiri, subtitlul: *Revistă Profesională și de Cultură*. Sub paralelele inferioare, tot cu litere îngroșate un alt subtitlu explicativ: *Organ al Oierilor din întreaga țară*.

Deasupra paralelelor superioare, în stânga, este menționat anul de apariție, în cifre romane și numărul, în cifre arabe. La dreapta se înscrie luna și anul calendaristic. La mijloc, între două linii, pe două rânduri este specificat *Director Nicolae Muntean*. Până în noiembrie 1935 este înscrisă dedesubtul numelui și meseria acestuia, de învățător. Pe numerele 5/6 și 7/8 din anul I, Nicolae Muntean este înscris ca *Director proprietar*. În josul paginii, sub o linie, apare Redacția și Administrația cu adresa respectivă (vezi mai sus).

Coperta I este simplă și sobră, doar un asterisc pus sub numele revistei și unul sub numele directorului.

De la nr. 5-6 din anul I până la nr. 6 din anul III, în dreapta, sub titlul revistei, apare un *Motto* scris cu litere mici pe 6 rânduri, creație a lui Nicolae Muntean. *Doina e a noastră ! Munților / noi le dăm viață și le mărim / farmecul ce au ! Noi cunoaștem*

glasul tainic al izvoarelor ! Noi ne-am înfrățit cu bradul !. De la nr. 7 la nr. 9 din anul III, *Motto*-ul apare pe prima pagină, în dreapta sus, apoi nu mai este folosit; probabil nu mai părea necesar ca modalitate de a trezi interesul și mândria oierilor, cărora li se adresa, deși linia sobră a revistei nu pierduse prin această definire poetică a sufletului păstoresc.

La nr. 9 și 10 din anul IV, în semicerc, deasupra numelui directorului, este tipărit pe trei șiruri sinuoase: *Să fiu prezentat la al 3-lea congres oieresc care se va ține la / 21 Noiembrie 1937, în orașul Câmpulung Muscel este / pentru mine o datorință de onoare !*, iar la nr. 12-1, an III-IV (1936-1937) tot deasupra numelui directorului, dar în rânduri drepte *Cu toate dezbatările celui de al 2-lea / congres oieresc ținut la 21 noiembrie 1936 în orașul Târgu-Jiu* (cu litere roșii). Pe nr. 7-8, an V sub titlu: *Înregistrată la Tribunalul Sibiu sub N-rul de ordine 6 din 1938*, sunt anii cenzurii dictaturii regale.

Pe verso-ul copertei I, sus, este scris titlul revistei între ghilimele, completat dedesupt cu: *Organ al oierilor din întreaga țară, și între paralele apare în fiecare lună*. Apoi, la stânga, prețul abonamentelor: *Pe un an: 100 lei, pe 6 luni 60 lei, Exemplarul 10 lei*, iar de la nr. 2 anul V apare și precizarea: *Pentru reuniuni și instituțiuni de orice fel, anual 1000 lei* și la dreapta este trecută adresa redacției și administrației.

Urmează *Cuprinsul*: la stânga titlurile, la dreapta autorii; nu se indică paginile. Două rozete mici sau simplu, două linii paralele în josul paginii, o încheie.

Coperta II, în exterior, în jumătatea superioară, are înscris titlul complet al publicației și numele directorului urmat de linii punctate pentru adresa destinatarilor. În josul paginii este menționată tipografia. Numerele 3, 4, 5-6, 7-8 din anul V au în dreapta jos mențiunea *Cenzurat*, lucru explicabil pentru anul 1938, al dictaturii regale.

Pe verso-ul copertei II, la primele cinci numere din anul I, cele tipărite la București, apăreau reclame pentru excursii la mare (nr. 3), sau în Munții Sebeșului (nr. 4-5). Odată cu mutarea redacției la Poiana Sibiului, nimic străin problemelor oierești nu se mai strecoară în publicație. De atunci, coperta interioară este fie liberă, fie cu reclama revistei în maniera epocii: *Cetiți și răspândiți revista STÂNA, Din casă nici unui oier să nu lipsească organul de luptă oierească "Stâna"*, fie constituie ultima pagină de *Informații* a revistei.

Numărul paginilor este modest: 24, 28 sau 36, iar la numerele grupate, 84 (nr. 9-12 din anul II) sau 104 (nr. 12-1 din anii III-IV). În interior, articolele sunt adesea urmate de mici informații sau citate considerate adecvate ideii din conținut.

Spațiul pentru decorații rămâne restrâns. Se folosesc linii paralele (2, 3) pentru a despărți articolele și mici rozete la încheiere. Poeziile sunt încadrate în frize înguste cu elemente florale sau geometrice (5 tipuri). Frecvent sunt folosite un medalion cuprinzând un peisaj cu o stână, un altul cu o stână și un brad și unul cu două ramuri încrucișate de laur și de stejar. Articolele cu conținut istoric sau politic au în încheiere acest al treilea medalion. Un miel, șapte oi la pășune, o schiță cu stânci, unde doar un brad se înalță singuratic și un peisaj cu un ciobănel cu turma, cântând din fluier la umbra unui copac, completează repertoriul decorului grafic al revistei, atât cât să nu abată atenția, doar să puncteze conținutul articolelor cu o mică imagine care să odihnească ochiul. Nu este specificat numele vreunui grafician. Numerele tipărite la București aveau drept elemente decorative frize cu frunze, mai late, și un desen cu chipurile încordate a doi ciobani.

În câteva numere apar și fotografii: cele de la Congresul din 1935 făcute de celebrul fotograf local, Emil Fischer, altele, reprezentând țărani, aparțin fotografului Mircea Iuga, din Poiana Sibiului.

Conținutul se încadrează în cele trei planuri propuse: *Stâna* este tribuna de luptă pentru drepturile oierilor; este un loc de dezbatere și colaborare profesională; este un mijloc de largire a orizontului cultural. Pe linia sistematizării materialelor se remarcă mai degrabă o ordonare a articolelor, fără a le impune neapărat o schemă rigidă de rubrici care ar împiedica inovațiile, s-au ar limita conținutul. Rubrica *Informațiuni*, ultima, este singura regăsibilă în toate numerele.

În anul al II-lea, nr. 9-12, apare rubrica *Pagina Reuniunilor* numită apoi *Pagina Uniunii Oierilor*, *Pagina Reuniunii Oierilor*, penultima în ordinea cuprinsului, care se va păstra până la sfârșitul apariției revistei.

Nr. 2 din anul al III-lea (februarie 1936) are o rubrică de știri din țară, dar aceasta nu se menține ca atare; totuși cele mai importante știri externe sau interne sunt încadrate la *informațiuni* sau chiar pe pagina întâi (ex. nr. 8, an I, *Asasinarea regelui Jugoslaviei*).

Poșta redacției apare numai în nr. 2, anul al III-lea. Din nr. 6, an III, înaintea paginii Reuniunii Oierilor, se încadrează *Pagina economică* susținută cu multă competență de Dr. I. Dăncilă.

Fără a avea un titlu de rubrică, dar nelipsită în fiecare număr este poezia. Uneori însoțită de pagini de proză, aceasta este tributul adus literaturii, un moment de destindere și de înălțare sufletească între atâtea probleme grele ale vieții. Nu se abuzează, nici ca număr, nici ca lungime, rar apar două producții poetice, iar tema este evident din viața oierilor. Proza cuprinde întâmplări vesele sau triste din viața ciobanilor, o povestire mai lungă este împărțită în mai multe numere consecutive. Se fac și recenzii de cărți de interes pentru păstorit.

Fondul principal este format din articolele profesionale, care pot fi de ordin medical (combaterea bolilor), cele care privesc muncile specifice la stână (prepararea laptelui, prelucrarea lânii), sau cele care dau soluții organizatorice privind stâna (școli, stânele moderne din alte țări) și mobilizatoare, care privesc lupta oierilor pentru drepturile lor.

O categorie specială o constituie articolele privind istoricul păstoritului și descrierea unor obiceiuri specifice ciobanilor. Deși puține, în comparație cu celelalte, aceste articole de interes istorico-etnografic sunt remarcabile.

Impresionantă este grija pentru un echilibru al conținutului, pentru ca revista să cuprindă maximum de informații utile oieritului în luna respectivă, să fie deci *la zi*, să-i asigure oierului deschidere spre toți confracții săi, să-l ajute să-și perfecționeze munca și să-i descopere valențele estetice, dar să nu se piardă în lirism, nici să nu se simtă obosit, copleșit de mulțimea problemelor. Limbajul este adecvat, simplu și concis, accesibil tuturor. Este notabil de altfel și felul îngrijit în care s-a făcut tipărirea, fără greșeli în ortografierea textului: Nicolae Muntean nu se dezmințe ca adevărat dascăl și coordonator.

Un număr cuprinde 4 până la 17 articole. În mod obișnuit ele se prezintă astfel: la început un articol mobilizator sau privind o problemă importantă economică, scris de Nicolae Muntean, urmat de câteva articole cu tematică de specialitate ale muncii oierilor. Între ele este înserată poezia. Pagini de proză literară, istoricul oieritului sau descrierea obiceiurilor pastorale sunt incluse numai în cazul în care revista nu este

consacrată unui eveniment major pentru oieri, un congres de exemplu.

Urmează *pagina economică*, apoi *pagina reuniunilor*, unde se informează și se dezbate problemele acestora. *Informațiuni*, ultima rubrică, cuprinde detalii despre vânzări și cumpărări de animale, descoperiri și invenții în legătură cu oieritul, apeluri la plata abonamentelor, anunțuri despre cărțile și revistele primite la redacție, fapt ce denotă recunoașterea de care se bucură deja în planul publicisticii epocii, știri din viața oierilor (accidente, ilegalități, abuzuri suportate), chiar știri din politica externă.

Revista a avut circa 78 de colaboratori dintre care unii au activat pe întreaga perioadă de apariție. Dintre aceștia 5 semnează cu pseudonim (*Anonimul* în nr. 10, an IV; *Faion* în nr. 5, an II; *Moșu de la Penteleu* în nr. 6, an II; *Observator* în nr. 6, an IV; *Nicunar-Oier* în nr. 7-8, an II, nr. 11, an III, nr. 2, an IV, nr. 6, an IV), iar unul reprezintă *redacția STÂNA*.

Cinci colaboratori sunt femei, și o remarcăm pe soția directorului, Maria Muntean, care scrie poezii. Latura sa lirică este dublată de o intensă activitate obștească, ea apare și ca organizatoare a unei secțiuni de femei în cadrul *Reuniunii* din Poiana.

După datele din revistă se poate face o sumară identificare a colaboratorilor din punct de vedere al meseriei și al locului de unde provin. Cert este că toți erau entuziaști, stăpâniți de dragoste pentru oieri și dovedeau competență în subiectele abordate, dar, nu erau interesați întotdeauna să dea detalii despre propria lor persoană, probabil și din modestie. Este mai ușor de identificat o persoană care scrie o singură dată decât colaboratorii de lungă durată, pentru că în primul caz apar datele autorului, pe când cei care scriu mereu dau rar astfel de amănunte.

Între cei care pot fi identificați, o primă categorie o constituie persoane cu funcții în organele politico-administrative și în presă. Așa sunt I. Manolescu-Strungă, ministru subsecretar de stat și N. Regman, prefect al județului Sibiu (în nr. 1, an I), N. Ciotor, ziarist din Gorj (nr. 7-8, an V), N. Cojocariu, primar în Domnești (nr. 9-12, an II), Constantin Garoflid de la Uniunea sindicatelor Agricole București (nr. 7-8, an IV), I. I. Ghelasie, inspector cultural (nr. 8, an I), V. Todoran, redactor la Brașov (nr. 8, an I); Traian Suciu Sibianul, inginer agronom, Directorul Serviciului Agricol și secretarul Camerei Agricole Sibiu (nr. 5, an III).

O altă categorie o constituie învățătorii: Gh. Banu și Gh. Bogdan din Poiana Sibiului, D. Nacea din Băbeni, Bărboiu din Domnești-Muscel, Stefu I. I. din Vaideeni Vâlcea și, evident, Nicolae Muntean.

Cei care au titlul de doctor sunt fie medici, cel mai probabil veterinari, fie persoane cu doctorat într-o specialitate legată de agricultura: Dr. Ioan Dăncilă din Poiana Sibiului, Dr. Oțel, Dr. N. Odaisky, Dr. I. Dumitru și Dr. E. Gălușcă de la Institutul Național. Apare și un Dr. N.I. Teodoreanu, laureat al Academiei de Agricultură din Franța, Inspector General Zootehnic și șef al Oieriei Palas din Constanța.

Clerul este și el reprezentat prin I. A. Boțocan din Vaideeni-Vâlcea, preot, și Gr. Maior protopop și profesor.

Cu funcții în Uniunea Oierilor apar Gh. Lăzărescu, cenzor, A.P. Jinaru, președinte al Reuniunii Oierilor-Covasna și I. Șerb vicepreședinte al Reuniunii Oierilor din Poiana Sibiului.

Activi sunt studenții Victor Cosma, N. Vonica (la teologie) și I. L. Apostoliu din Vaideeni-Vâlcea, care e menționat în primele numere ca student la Academia

Comercială București, devenind în 1937 doctorand în Științe Economice și Financiare.

Respectul pentru meserie îi face pe D. I. Tărtăreanu din Vaideeni, F. Dordea din Poiana, Nicunar și T. Vonica să-și înscrie după nume calitatea de *oier*.

Două concluzii rezultă după această încercare de identificare: interesul diverselor categorii sociale pentru oierit, mai ales în rândurile medicilor veterinari și sentimentul apartenenței la familie, la locul natal; fii de oieri se întorc la vatra familiei și iau atitudine căutând să-i sprijine pe cei asemeni părinților lor.

Din punct de vedere geografic, colaboratorii se repartizează astfel: cei mai mulți sunt din județul Sibiu, din Poiana Sibiului, dar și din alte sate: Bogatul Român (1), Sadu (1). Din zona Muscel sunt trei, din Domnești (2) și din Izvoarele (1), din Bihor unul, iar din Gorj tot unul. Opt colaboratori provin din orașele Craiova (3), Cluj (1), Abrud (1), Constanța (2), Brașov (1). Mai numeroși sunt cei din Vaideeni-Vâlcea (4) și din Titerlești-Mehedinți (8), lucru de înțeles deoarece localitățile au populație provenită din satele mărginene.

Oricum, datele sunt aproximative deoarece, cum am menționat, rar sunt scrise localitățile de unde provin cei care trimit articole. Localitățile menționate marchează zonele unde Reuniunea Oierilor este mai activă. De altfel, acestea apar și în informațiile despre activitatea lui Nicolae Muntean, care își menționează participarea la ședințele reuniunilor locale.

Unii colaboratori sunt întâmplători sau sunt reprezentați o singură dată, de un articol. În astfel de cazuri acesta poate fi deosebit, cum este articolul din nr. 6, an II, p. 5-9: *Ceva din istorie în legătură cu oierii*, în care protopopul Gr. Maior face o documentată trecere în revistă a oieritului de-a lungul istoriei neamului. La fel, în nr. 5-6, an V, la pag. 19-28, Florea Vasiliu, în singurul său articol *Paștile 1938 în Poiana Sibiului și împrejurimi*, consemnează modul de desfășurare a sărbătorii în zonă. Și articolul lui Tincra Petru din nr. 3, an III, p. 25-29, *Datini Străbune la Poiana Sibiului*, este important pentru informațiile sale etnografice.

Douăsprezece persoane merită menționate cu deosebire pentru că aceștia au fost într-adevăr colaboratori cvasi-permanenți:

Ioan L. Apostoloiu din Vaideeni-Vâlcea apare prima oară în nr. 6, an II, p.15-16, cu articolul *Salutul nostru*, el fiind pe atunci student. Devine absolvent al Academiei Comerciale din București și doctorand în Științe Economice și Financiare, totodată secretar al Reuniunii Oierilor din comuna sa. Este neobosit și în activitatea profesională și în articole, care apar în 16 numere din anii II-III-IV-V ai revistei. Conținutul lor se referă la lucrările Congresului din 1936, valorificarea lânii și organizarea cooperativelor oierilor.

Gh. Bogdan, învățător în Poiana Sibiului a fost și mulți ani dirijorul corului din sat, activitatea lui fiind meritorie pe toate planurile. Are patru articole interesante despre jocul și cântecul românesc cu exemplificări muzicale (în nr. 1, 2, 3, 5 din anul II).

Gh. Banu, tot învățător în Poiana Sibiului, publică poezii sensibile în numere din anii I-II.

Victor Gh. Cosma, student, membru al ASC-CFR, Secția Alpină, apare în 15 numere din anii III-IV-V, cu poezii, dar și articole ca *Alpinism și perspective*, nr.6, an III, unde oferă sugestii de amenajare a unor trasee turistice din care ar câștiga și oierii din zonă, sau *Frânturi din istoria Dobrogei, români și mocani*, unde atinge probleme

istorice și sociale. Are și două rapoarte la Congresele al II-lea și al III-lea al oierilor.

N. Ciora publică în 12 numere din anii III-IV poezii și articole într-un spirit vioi, el fiind originar din Titerlești-Mehedinți.

Maria Muntean publică opt poezii sensibile (anii III-IV-V) cu titlul *Lacrimi* (mai târziu își va reuni creațiile poetice într-un volum cu acest titlu).

Publicistul George Negru din județul Constanța scrie în șapte numere (an II și III) poezii închinat lui N.I. Teodoreanu.

Merită menționat, deși are doar două poezii publicate în nr. 2 și nr. 4 din anul I, poetul Dumitru Olariu, originar din Poiana Sibiului, licențiat în Drept, deoarece apariția primului său volum de versuri fusese salutată cu entuziasm de cele mai de seamă condeie ale vremii. El inițiasă și conducerea revistei *Litoral* la Constanța și o editură preocupată să promoveze tinere talente. De altfel, revista figurează printre cele primite la redacția *Stânei*.

Activitatea în paginile revistei arată că cei plecați din satele de oieri se întorc într-un fel sau altul la vatra părintească. Autorii de poezii, șaisprezece la număr, au avut colaborări de lungă durată, unii trimițând numai poezie, alții scriind și articole pe alte teme.

Cel care semnează Nicunar-oier, tot un spirit dinamic, prezent în șapte numere, din anii II-III-IV, scrie și poezie dar și articole în care dezbate probleme importante (exemplu *Bolile oilor*, în nr. 6, anul IV, p. 23).

Traian Vonica, păstor la Poiana Sibiului, apoi brânzar în Abrud, își exersează condeiul în poezie (an I, nr. 9) și proză (an I, nr. 6-7) și în articolul despre obiceiul Drăgaicei, dar nu se mulțumește cu acestea și tratează serios problema creșterii oilor în patru articole (an I, nr. 11, 12; an II, nr. 1, 3) și problema stânilor demonstrative (an III, nr. 7). Este oier cu 4 clase, dar are un spirit ascuțit de observație și se exprimă precis și frumos.

Nicolae Vonica, student teolog, mai apoi preot, colaborează în șaptesprezece numere (anii I-II-III) cu teme diverse: *Amintirile lui Moș Târlaşul*, literatură, recenzii de carte, religie, rubrică de știri externe etc.

Dr. N. I. Teodoreanu din Constanța are șapte articole în numerele din anii II-III-IV, care privesc creșterea oilor în mod rațional și anumite probleme de medicină veterinară.

Colaborarea cea mai rodnică vine de la Dr. ing. Ioan Dăncilă, care publică aproape în toate numerele, având o implicare apropiată de cea a lui N. Muntean. Tematica lor ține atât de valorificarea produselor oilor și prepararea lor igienică, cât și de organizarea stânilor-școli. În februarie 1936 își ia licența la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj (menționat în nr. 3 din an III) unde face studii asupra brânzeturilor, luându-și titlul de doctor-inginer (menționat în nr. 5, an II, p. 24). În călătoriile sale în Austria, el se informează asupra oieritului de acolo și din alte țări europene, și-și publică impresiile. Lui i se datorează și publicarea *Calendarului Oierilor pe anul 1937*, o altă realizare de excepție a celor ce urmăreau ridicarea oieritului la locul pe care-l merită în economia României. Dr. Dăncilă este meticulos și precis în pagina economică, rubrică de care este responsabil. Informațiile privind sortimentele de produse și prețurile pieții sunt *la zi*.

Sufletul revistei este Nicolae Muntean. Fiecare număr poartă amprenta spiritului său neobișnuit în a lupta și a căuta soluțiile potrivite, în a convinge și a organiza. Munca sa de lămurire și organizare, precum și realizările și obstacolele întâlnite se

oglesc în fiecare pagină. El înțelege să se dedice total activității în care s-a angajat. Se informează de tot ce este important, investighează, caută soluții, este pregătit a lua atitudine la fiecare schimbare politică ce ar putea să aducă o rezolvare pozitivă oierilor. În articolele sale informează despre orice demers făcut; de altfel, devenit persoană publică, în calitate de președinte al Reuniunii, se simte dator ca fiecare acțiune a sa să fie adusă la cunoștința oierilor. Când un obstacol este persistent, încearcă noi soluții, pentru a-l depăși.

Încet, încet, obține realizări notabile: dezvoltarea spiritului de solidaritate și colaborarea între oieri devine, prin intermediul revistei, o realitate; organizează trei Congrese (în 1935 la Sibiu, în 1936 la Tg. Jiu și în 1937 la Câmpulung Muscel); se legiferează stoparea importurilor de lână și deșeuri care concureau produsele locale.

Articolele lui Nicolae Muntean caută să convingă și să mobilizeze, sunt perseverente și folosesc exemple din viață pentru a ilustra soluțiile propuse, informează și deschid noi căi, sunt oglinda activității sale și totodată oglinda a ceea ce era oieritul cu toate problemele sale, în acea vreme, în acea epocă. Spiritul său de ordine, capacitatea sa de îndrumare se remarcă și în modul în care organizează congresele oierilor pe țară. Cu câteva luni înainte sunt date instrucțiuni precise despre locul de desfășurare, modul de organizare al delegațiilor, ordinea de zi. Numerele care apar după congrese redau în amănunțime lucrările, hotărârile, rezultatele. La fel de meticulos este și în permanenta activitate de organizare a Reuniunii Oierilor în comune, urmărind îndeaproape activitatea fiecărei noi organizații, publicând-o. Ideile sale, concepțiile, dinamismul acțiunilor sale sunt apreciate de *Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român*. În 20 mai 1936, ASTRA îi acordă statutul de membru corespondent al Secțiunii Social-Economice a *Asociațiunii* (mențione în nr. 6, an II, p. 33). Activitatea sa va continua și după falimentul Reuniunii Oierilor și încetarea apariției revistei, din care, timp de cinci ani, făcuse tribuna de luptă pentru drepturile unei categorii atât de importante pentru economia românească și atât de neglijată de legislație. Poate că oierii nu aveau un orizont politic atât de larg ca să înțeleagă cât de dificil era să învingi pe piața internațională a acelor vremi, concurența lânii ieftine australiene susținută de comerțul englez, și nu pricepeau de ce guvernul admitea importarea deșeurilor de lână, într-o țară producătoare de lână, sacrificându-i astfel pe producătorii interni, tradiționali, oierii. Poate el însuși n-a avut viziunea politicii vremii, în ansamblu, dar s-a informat, a căutat soluții și a luptat. Dacă totuși s-a putut face ceva pentru oieri și oierit, în România acelor vremi, meritul revine acestui inimos și destoinic învățător din Poiana Sibiului.

Deși apare doar cinci ani, revista Stâna este un moment important, nu numai pentru istoria presei, ci și pentru istoria economiei românești¹.

¹ În vederea acestei monografii am parcurs toate numerele revistei aflate în bibliotecile sibiene, menționez că niciuna nu posedă colecția completă: Biblioteca ASTRA, biblioteca Facultății de teologie *Andrei Saguna*, biblioteca Muzeului Național Brukenthal și cea a Complexului Național Muzeal ASTRA. Pentru detalii despre N. Muntean aduc mulțumiri familiei și urmașilor săi.

Cuvânt înainte - An I (1934), nr.1, p.1-2 (necesitatea apariției revistei și rolul pe care și-l impune ca tribună de luptă pentru drepturi și laborator de lucru pentru oieri).

Lămuriri de început - de N. Regman prefectul județului Sibiu, An I (1934), nr. 1, p. 3 (salută apariția revistei, evidențiază meritele directorului ei, amintește interesul fostului ministru I. G. Duca pentru oieri și linia politică trasată de acesta care pare a fi urmată de actualul ministru I. Manolescu-Strunga).

Pentru o revistă a oierilor - de I. Manolescu-Strunga, subsecretar de stat, an I (1934), nr. 1, p. 45 (salută apariția revistei, evidențiază importanța păstoritului și interesul Ministerului Agriculturii pentru el).

I. G. Duca și oierii - de Constantin Muntean, An I (1934), nr. 1, p. 7-8 (evocarea figurii fostului ministru și a interesului lui față de oieri).

Dl. Ministru Manolescu-Strungă organizatorul agriculturii românești - de Al. Streașină, An I (1934), nr. 1, p. 14-15 (comentarea conferinței radiofonice din 19 II ac, care presupunea înființarea de reuniuni agricole la sate).

Chemarea către oieri - de N. Muntean, An I (1934), nr. 1, p. 22-23 (apel pentru înființarea de Reuniuni ale Oierilor).

Informații - An I (1934), nr. 1, p. 24 (Nicolae Muntean este desemnat delegat pe lângă Ministerul Agriculturii cu titlul de inspector de control și pentru organizarea oieritului pe întreaga țară; semnalizarea înființării de RO la Jina, Poiana, Rod, Tilișca, Rășinari, Șugag-Alba; anunț despre expoziția Târg de produse țărănești și industrie națională din 19 Aprilie la București).

Impozitul pe oierit - de N. Muntean, An I (1934), nr. 2, p. 11 (cere o calculare pe baza unui aviz competent, o impunere dreaptă pentru bunul mers al economiei pastorale).

Oieritul și reforma agrară - de Tr. Vonica, An I (1934), nr. 2, p. 18-20 (trece în revistă situația oieritului de la sfârșitul secolului al XIX-lea, până în prezent, cauza decăderii fiind politica economică dusă în favoarea altor ramuri ale agriculturii).

Informații - An I (1934), nr. 2, p. 23-24 (consfătuirea din 31.V, de la Sibiu, pe problemele oieritului; strângerea legăturilor cu oierii din județul Alba, Vâlcea, Gorj pentru organizare; semnalarea standurilor Sibiului de la expoziția din București).

Organizarea oierilor - de C. Ciobanu, An I (1934), nr. 3, p. 5-7 (modul cum trebuie organizată Reuniunea Oierilor).

Chestiunea lânii - An I (1934), nr. 3, p. 20-21 (convenția între Uniunea Sindicatelor Agricole și fabricanții pentru cumpărarea de lână locală și fixarea de prețuri; intervenția lui N. Muntean în fixarea prețurilor).

- Informații** - An I (1934), nr. 3, p. 23 (consfătuiri și înființări de reuniuni în județele Alba, Gorj).
- Drumul spre mai bine** - de dr. I. Dăncilă, An I (1934), nr. 4-5, p. 1-6 (importanța economică a păstoritului, problemele oierilor, necesitatea legislației protectoare).
- Jalea din munți** - de N. Vonica, An I (1934), nr. 4-5, p. 8-11 (descrierea greutăților oierilor).
- În unire stă puterea** - de dr. N.M. Cărlănescu, An I (1934), nr. 4-5, p. 12-13 (avantajele Reuniunilor demonstrate științific).
- O nouă îndrumare a agriculturii românești** - de C. Ciobanu, An I, nr. 4/5, p. 17-19 (nevoia sindicatelor în oierit).
- Preț bun pe brânză** - de dr. I. Dăncilă, An I, nr. 4/5, p. 22-23 (rentabilizarea producției țărănești de brânză).
- S-a scumpit lâna** - de N. Muntean, An I, nr. 6/7, p. 1-5 (problema lăunii țurcane concuroasă de importuri de lănuri străine și zdrențe).
- Activitatea lui N. Muntean** - An I, nr. 6/7, p. 5 (a trimis două memorii Ministerului Agriculturii pentru oprirea importurilor de lână și valorificarea producției interne și un referat Ministerului de Finanțe privind calcularea echitabilă a impozitului în județul Gorj).
- Prin noi înșine** - de dr. I. Dăncilă, An I, nr. 6/7, p. 6-9 (problemele oierilor privind organizarea, necesitatea ei și a scolilor-stâni).
- Săptămâna fructelor** - de N. Muntean, An I, nr. 6/7, p. 10-11 (exemplu pentru a face cunoscut un sector al economiei, pomicultura și viticultura).
- Săptămâna brânzei** - de N. Muntean, An I, nr. 6/7, p. 12-13 (propunerea unei „săptămâni a brânzei” care să facă cunoscut sectorul economiei pastorale).
- Porunca zilei** - de N. Muntean, An I, nr. 6/7, p. 14-16 (apel de organizare în reuniuni).
- Oieritul în Munții Apuseni** - de Tr. Vonica, An I, nr. 6/7, p. 21-22.
- Înființări de reuniuni (la Novaci)** - An I (1934), nr. 6/7, p. 23-24.
- Informații** An I, nr. 6/7, p. 24 (vânzări, cumpărări, prețuri, taxe).
- Acțiunile lui N. Muntean** - An I, nr. 8, p. 2 (conferințe la Jina, Rod).
- Aprecierea oilor de rasă românești în Muscel, achiziționate de o delegație poloneză** - An I (1934), nr. 8, p. 2.
- Statul și oierii** - de V. Tudoran, An I (1934), nr. 8, p. 3-5 (cum ar putea statul interveni rapid, ușor și eficient în ajutorul oierilor).
- Extras dintr-un referat - Stâna**, An I (1934), nr. 8, p. 6-14. (referatul a fost înaintat în 30.IV, către min. Manolescu Strungă).
- Statutul Reuniunii Oierilor și Informații în privința modului de organizare a unei Reuniuni a Oierilor** - An I (1934), nr. 8, p. 13-24.
- Cioban și oier** - de N. Muntean, An I (1934), nr. 9, p. 1-2 (profilul ciobanului).
- Activitatea lui N. Muntean în satele din Mărginime** - An I (1934), nr. 9, p. 2.

- Cum putem influența prețul produselor noastre?*** - de dr. I. Dăncilă, An I (1934), nr. 9, p. 3-4. (propuneri de dezvoltare a industriilor românești valorificând resursele țării)
- Noi contribuții la păstoritul Evreilor maramureșeni*** - de T. Morariu, An I (1934), nr. 9, p. 5-14 (reprezentarea sistemelor evreilor de exploatare a vitelor de organizarea a stânilor).
- Informare despre Reuniunea Oierilor din Poiana Sibiului*** - An I (1934), nr. 9, p. 20.
- Convocare a membrilor Reuniunii Oierilor din Poiana la Adunarea Generală*** - An I (1934), nr. 9, p. 22.
- Informații*** - An I (1934), nr. 9, p. 23 (desfășurarea ședinței, ordinea de zi și hotărârile Reuniunii Oierilor din Poiana).
- Expansiunea ec. soc. a mocanilor din Bârsani în trecutul nostru românesc*** - de pr. I. I. Ghelase, An I (1934), nr. 9, p. 15-20.
- An nou*** - de N. Muntean, An I (1935), nr. 10, p. 1-5 (articol mobilizator).
- Cuvinte regale*** - de N. Muntean, An I (1935), nr. 10, p. 6-7 (speranța pornită din discursul regal care adresa îndemnuri ca produsele românești să fie rentabile).
- Contribuții la păstoritul evreilor maramureșeni (II)*** - De T. Morariu, An I (1935), nr. 10, p. 9-17.
- Felul îndrumării creșterii oilor în România*** de dr. N. I. Teodoreanu, An I (1935), nr. 10, p. 18-21.
- Activitatea Reuniunii Oierilor din Poiana Sibiului***, An I (1935), nr. 10, p. 24.
- Direcțiunea oieritului*** - de N. Muntean, An I (1935), nr. 11, p. 1-4 (necesitatea unei reprezentări în minister a oierilor).
- Impunerea oierilor pe anul 1935*** - de N. Muntean, An I, nr. 11, p. 9-12 (sunt buni contribuabili, dar nu sunt corecte impunerile asupra lor).
- O întrebare*** - de N. Muntean, An I (1935), nr. 11, p. 21-24 (soluții de dezvoltare a oieritului potrivite cu condițiile locale).
- Activitatea lui N. Muntean (Conferințe în Sibiel, Alba)*** - An I (1935), nr. 11, p. 25.
- Informații. Programul ședinței din 5 ianuarie, Poiana Sibiului***, An I (1935), nr. 11, p. 25.
- Semne promițătoare*** de N. Muntean, An I (1935), nr. 11, p. 9-13 (politica Guvernului pare a ține cont și de sectorul pastoral prin unele măsuri de protecție economică).
- Activitatea Reuniunii Oierilor din Poiana Sibiului*** - An I (1935), nr. 12, p. 28 (intervenția lui N. Muntean la Minister pentru pășunatul liber pe șanțuri și șosele).
- Informații*** - An I (1935), nr. 12, p. 29 (cererea Camerei de Agricultură secția Timișoara către Secția Agricolă a județului Sibiu pentru berbeci de montă).

- Congresul oierilor din întreaga țară** - de N. Muntean, An II (1935), nr. 2, p. 1-4 (planuri de desfășurare, importanța organizării lui).
- Colțul Durerilor** An II (1935), nr.2, p.14-17 (Memoriu lui N. Muntean către Ministerul Agriculturii și Industriei privind prețul lânii).
- Abuzuri asupra oierilor din Alba din partea administrației** - An II (1935), nr. 2, p. 17-19.
- Conferința de la Sibiu din 25.IV.1935**, An II (1935), nr. 2, p. 19 (N. Muntean prezintă problemele oierilor).
- Informații** – An II (1935), nr. 2, p. 20-21 (activitatea lui N. Muntean; acțiunile Reuniunii Oierilor din Poiana; înființări de reuniuni, achiziții poloneze de oi, fixarea prețului lânii, valorificarea lânii indigene, export de miei din Cadrilater în Grecia).
- 8 iunie, 5 ani dela Restaurație** – Stâna, An II (1935), nr. 3, p. 1-3 (expresii ale devotamentului și speranței în susținerea cauzei lor, al oierilor față de rege).
- Congresul oierilor** - de N. Muntean, An II (1935), nr. 3, p. 4-6 (apeluri pentru congresul de la Sibiu).
- Să nădăjduim** – de T. Vonica, An II (1935), nr. 3, p. 7-8 (speranțe legate de congres).
- Informații privind participarea la congres** - An II (1935), nr. 3, p. 8.
- Strigăt de alarmă al oierilor din Ardeal** - de dr.Dumitru Ștefan, An II (1935), nr. 3, p. 9-13 (apel pentru calcularea corectă a impozitelor).
- Informația despre adresa prefectului județului Sibiu către ministru, pentru fixarea taxelor echitabile la oieri** - An II (1935), nr. 3, p. 13.
- Informațiuni** - An II (1935), nr. 3, p. 24-25 (activitatea lui N. Muntean pentru valorificarea lânii, acțiunile Camerei de Agricultură pentru promovarea oieritului, acțiunile Reuniunii Oierilor din Poiana, „Cum se încurajează Zootehnia în Germania”).
- Pregătiți-vă** de N. Muntean, An II (1935), nr. 4, p. 1-3 (mobilizare pentru Congres).
- Gânduri din altă țară** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 4, p. 4-8 (descrierea sistemului prin care statul austriac încurajează pe țărani ca un exemplu ce ar putea fi urmat și de noi).
- Munții Noștri** – de N. Muntean, An II (1935), nr. 4, p. 9-12 (posibilitățile economice ale Carpaților nepuse în valoarea și modul cum s-ar valorifica în avantajul întregii țări).
- Stâni - școale** - de N. Muntean, An II (1935), nr. 4, p. 13-21 (proponeri concrete de organizare a acestora, foarte necesare economiei noastre).
- O izbândă** - de N. Muntean, An II (1935), nr. 4, p. 22-24 (ministerul a șters un impozit nedrept).
- Ordine de zi** (a congresului), An II (1935), nr. 4, p. 25.

- Informațiuni** – An II (1935), nr. 4, p. 26-29 (acțiunile lui N. Muntean, pregătirea pentru congres, articole din alte ziare despre oierit).
- Ziua de 21 Noiembrie , sărbătoarea oierilor** - de N. Muntean, An II (1935), nr. 5, p. 1-4 (pregătirea congresului).
- Din durerile oierilor** - de Feion, An II (1935), nr. 5, p. 5-7 (în atenția Ministerului Finanțelor).
- Specularea produselor noastre de către străini** - de Iv. Jinaru Adam, An II (1935), nr. 5, p. 10-12.
- Portul nostru** – de Gh. Bogdn, An II (1935), nr. 5, p. 14-15 (apel la păstrarea portului și tradițiilor).
- Valorificarea lânii indigene (decretul regal)**, An II (1935), nr. 5, p. 16-18.
- Ordinea de zi (a Congresului)**, An II (1935), nr. 5, p. 19.
- Dela Uniunea Oierilor** - An III (1936), nr. 3, p. 38 (despre localul reuniunii).
- Pagina reuniunilor**, An III (1936), nr. 3, p. 41-42.
- Informațiuni**, An III (1936), nr. 3, p. 43 (despre I.Dănilă; acțiuni ale oierilor, articole din alte ziare).
- Valorificarea lânii** - de N. Muntean, An III (1936), nr. 4, p. 3-4.
- Chestiunea valorificării produselor** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 4, p. 5-9
- Fondul pentru valorificarea produselor oierești** - de N. Muntean, An III (1936), nr. 4, p. 10-13.
- Valorificarea mieilor** - de dr. I. Dăncilă, An III, nr. 4, p. 14-15 (proponeri).
- Spre mai bine** - de I.Gheorghe (Ionescu), An III (1936), nr. 4, p. 17-18 (avantajele Uniunii Oierilor).
- Frați oieri!** – de N. Bistriceanu, An III (1936), nr. 4, p. 26 (apel la susținerea Uniunii Oierilor).
- Dela Uniunea Oierilor**, An III (1936), nr. 4, p. 31-39 (memoriu la minister pentru valorificarea lânii).
- Informațiuni** (articole din alte ziare), An III, nr. 4, p. 40-44.
- Guvernul și asociațiile agricole** (declarația dela Ploiești a Dlui. Gh. Tătărescu, Prim Ministru) - de N. Muntean, An III (1936), nr. 5, p. 1-2.
- Ziua de mâine** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 5, p. 3-7 (schimbări necesare la sate).
- Valorificarea lânii trebuie să se facă numai prin Uniunea Oierilor** - de N. Muntean, An III (1936), nr. 5, p. 8-9.
- Faceți bucate bune** - de N. Muntean, An III (1936), nr. 5, p. 14-16 (mobilizator)
- Năzuință și înfăptuire** – de L. Ad. Grigorescu, An III (1936), nr. 5, p. 18-22 (mobilizator)
- Dela uniunea Oierilor** (ședința de la Covasna, 14 aprilie), An III (1936), nr. 5, p. 23-31.
- Informațiuni**, An III (1936), nr. 5, p. 32.

8 iunie - Stâna, An III (1936), nr. 6, p. 1.

În legătură cu valorificarea lânii - de N. Muntean, An III (1936), nr. 6, p. 2-7.

Problema industriei laptelui la noi și în alte țări - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 6, p. 11-17.

Alpinism și perspective - de V. Gh. Cosma, An III (1936), nr. 6, p. 26-28 (avantaje pentru oieri datorate dezvoltării turismului).

Pagina Uniunii Oierilor, An III (1936), nr. 6, p. 30-32.

Informațiuni, An III (1936), nr. 6, p. 33-38 (alegerea lui N. Muntean între membrii ASTREI; probleme ale oierilor; decret-lege de valorificare a lânii).

Am fost nedreptățiți - de N. Muntean, An III (1936), nr. 7, p. 1-3 (privește problema valorificării lânii).

Dorința tuturor - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 7, p. 4-6 (valorificarea produselor să se facă prin Uniune Oierilor).

Înainte cu Dumnezeu! - de I. L. Apostoloiu, An III (1936), nr. 7, p. 7-8 (problema valorificării lânii).

Stâni demonstrative - de Tr. Vonica, An III (1936), nr. 7, p. 9-10 (o soluție ce poate fi pusă în practică).

Îndrumări și povețe - de I. Șerb Munteanu, An III (1936), nr. 7, p. 11-15 (pentru oieri și reuniuni).

Pagina Uniunii Oierilor, An III (1936), nr. 7, p. 21-26.

Informațiuni, An III (1936), nr. 7, p. 27-30 (privind lâna).

Casă nouă - de N. Muntean, An III (1936), nr. 10, p. 1-7 (despre Uniunea Oierilor).

Ceasul din urmă - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 10, p. 5-6 (despre măsurile economice necesare pentru oieri).

La al doilea congres - de I. L. Apostoloiu, An III (1936), nr. 10, p. 7-10

Puterea cea mare - Constatări și învățături în legătură cu valorificarea lânii - de N. Muntean, An III (1936), nr. 10, p. 11-15.

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An III (1936), nr. 10, p. 25-26.

Chemarea la al 2-lea congres al oierilor - de N. Muntean, An III (1936), nr. 11, p. 1-6.

Cooperativa oierilor din întreaga țară - de Iuliu Pisău, An III (1936), nr. 11, p. 7-9.

Al 2-lea Congres la Târgu Jiu - de N. Muntean, An III (1936), nr. 11, p. 12-13.

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An III (1936), nr. 11, p. 14-26.

Informațiuni, An III (1936), nr. 11, p. 27-30 (despre congres și valorificarea lânii).

Al 2-lea Congres al oierilor pe întreaga țară - de N. Muntean, An III, nr. 12, p. 1-14 (cuvânt de deschidere de N. Muntean, p. 9-14; Creșterea oilor în România de dr. I. Oțoiu, p. 15-32; Problema laptelui de oaie în țara noastră de dr. I. Dăncilă, p. 33-49; Fondul valorificării produselor oierești de I. L. Apostoloiu, p. 50-63; Valorificarea lânii de N. Muntean, p. 64-71; Legea oieritului, referatul lui N. Muntean, p. 72-74; Revista *Stâna* raport pr. V. Cosma, p. 75-78; Dare de seamă – I. Șerb, I. Muntean, N. Muntean, p. 79; Doleanțele oierilor din regiunea Covasna-Treiscaune, prezentate de reuniunea oierilor din Covasna de I. Ciangă, p. 80-84; Doleanțele oierilor din Mehedinți prezentate de Reuniunea Oierilor din Titerlești de Nic. Bistriceanu, p. 85-86; Moțiunea Congresului, p. 87-91).

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An III (1936), nr. 12, IV, nr. 1, p. 92-99 (mesaje ale diferitelor personalități sau organizații pentru Congres; Chestiunea oieritului și lânii; Postav pentru armată, măsuri de pregătire a materialelor pentru stâni-școli și stâni cooperative).

S-a scumpit lâna - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 2, p. 1-2.

Oaia și produsele ei - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 2, p. 3-4.

În slujba unei credințe - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 2, p. 5-6 (apel la susținerea Uniunii Oierilor).

Redeșteptarea de conștiință - de H. V. Ploscaru, An IV (1937), nr. 2, p. 7 (mobilizator pentru Uniunea Oierilor).

Vom învinge! - de N. Cioran, An IV (1937), nr. 2, p. 8-9 (apel la solidaritate cu Uniunea Oierilor).

Pe marginea unui raport - de Nicunar, An IV (1937), nr. 2, p. 12-13 (susține ideea înființării Stâni-școli și Cooperative oierești).

Pagina Uniunii Oierilor, An IV (1937), nr. 2, p. 18-42 (circulară privind taxele pentru oieri, memoriu la Minister, Ședințe ale Reuniunii Oierilor, activități acțiunile lui N. Muntean; schimburi economice).

Informațiuni, An IV (1937), nr. 2, p. 43-47 (activitatea lui N. Muntean, anunțul decesului a doi oieri pe frontul din Spania).

Dușmanii - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 3, p. 1-4 (apel de susținere contra calomniatorilor luptei oierilor pentru drepturile lor).

Cooperativa Oierilor din întreaga țară - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 3, p. 5-6 (înființare la 28.II. în Poiana Sibiului).

Stânile-școli. Răspuns lui Nicular - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 3, p. 7-11 (punctul de vedere a lui dr. I. Dăncilă în organizarea acestora).

O mare înfăptuire - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 3, p. 12-14 (salută înființarea Cooperativei Oierilor).

Pagina Reuniunii Oierilor din întreaga țară, An IV (1937), nr. 3, p. 22-29.

Oierii și problema pășunilor - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 4, p. 1-6.

- Valorificarea lânii (Chestiuni de actualitate)** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 4, p. 7-11.
- Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară**, An IV (1937), nr. 4, p. 21-29.
- „Uniunea oierilor din întreaga țară” și Valorificarea lânii** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 5, p. 1-8.
- Ecouri dela Comisia valorificării lânii** - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 5, p. 18-19.
- Cad brazii** - de V. Gh. Cosma, An IV (1937), nr. 5, p. 20-21 (abuzuri asupra oierilor).
- Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară**, An IV (1937), nr. 5, p. 28-34 (adunarea generală extraordinară la Loman-Alba, abuzuri asupra oierilor).
- O experiență ce trebuie făcută** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 6, p. 1-3 (proponeri de rezolvare a problemei echilibrului între pășuni și păduri, la munte).
- Oierii români, fabricanții „indigeni” și valorificarea lânii** - de Observator (reproducere din ziarul Ideea Națională, An IV (1937), nr. 6, p. 4-6).
- Să înțelegem pasul vremii** - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 6, p. 7-9 (apel de susținere a Uniunii).
- Pagina Reuniunii Oierilor din întreaga țară**, An IV (1937), nr. 6, p. 24-32 (hotărâri ale Ministerului privind valorificarea lânii, anunțuri privind oi de prăsilă, merinos, karacul).
- Drepturi nesocotite** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 7/8, p. 1-8 (Guvernul nu dă curs cererilor oierilor).
- Acțiunea Uniunii Sindicatelor Agricole în valorificarea lânii** - de Constantin Garoflid, An IV (1937), nr. 7/8, p. 9-11.
- Răspuns Sindicatelor Agricole** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 7/8, p. 12-16.
- Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară**, An IV (1937), nr. 7/8, p. 27-31.
- Nădejdi îndreptățite, înainte și după 21 Noiembrie 1935** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 9, p. 1-7.
- Să ne pregătim și să fim gata!** - I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 9, p. 1-10.
- Al XI-lea Congres mondial de lăptărie** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 9, p. 21-23 (exemplu pentru noi).
- Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară**, An IV (1937), nr. 9, p. 29-33.
- Informațiuni**, An IV (1937), nr. 9, p. 34-38.
- Cooperativa oierilor** - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 10, p. 1-3.
- Cooperativa oierilor** - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 10, p. 4-8 (statutele cooperativei).
- Pagina „Uniunii Oierilor din întreaga țară”**, An IV (1937), nr. 10, p. 18-23.
- Informațiuni**, An IV (1937), nr. 10, p. 25-26 (Congresul Național Francez de Lăptărie).

Statutul „Cooperativei Oierilor”, An IV (1937), nr. 10, p. 28-49 (21 pagini).

Chemare (la Congres) - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 11, p. 1-5.

Vom fi prezenți (la Congres) - de I. L. Apostoloiu, An IV (1937), nr. 11, p. 6.

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An IV (1937), nr. 11, p. 19-24.

Pentru 1 Decembrie - Stâna, An IV (1937), nr. 12, p. 1-2 (solidarizarea oierilor cu problemele țării).

Al 3-lea Congres al oierilor din întreaga țară - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 12, p. 3-18.

Cuvânt de deschidere al celui de-al 3-lea Congres - de N. Muntean, An IV (1937), nr. 12, p. 20-24.

Raport - de I. Muntean, An IV (1937), nr. 12, p. 26-36 (activitatea Uniunii Oierilor, prezentată la al 3-lea congres din C-lung Muscel din 21 martie 1932).

Dare de seamă (a situației bănești a uniunii Oierilor), An IV (1937), nr. 12, p. 37.

Pagina Uniunii Oierilor pe întreaga țară, An IV (1937), nr. 12, p. 41-43.

Informațiuni, An IV (1937), nr. 12, p. 44-47.

An nou bine ai venit! - de I. L. Apostoloiu, An V (1938), nr. 1, p. 1.

Valorificarea lânii și Uniunea Oierilor - de N. Muntean, An V (1938), nr. 1, p. 2-11 (răspunsul unor aluzii răutăcioase ale lui N. Mareș, privind rolul Uniunii oierilor).

Problema pășunilor și organizarea lor - de N. Muntean, An V (1938), nr. 1, p. 12-23 (Raport susținut la Congres).

Scrisoare către oieri - de N. Cioran, An V (1938), nr. 1, p. 46-47 (îmbărbătare).

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An V (1938), nr. 1, p. 48-50.

Ion Filimon - de N. Muntean, An V (1938), nr. 2, p. 1-3 (semnalarea unui abuz soldat cu moartea unui oier și atitudinea Uniunii Oierilor).

Cooperativa oierilor - de I. L. Apostoloiu, An V (1938), nr. 2, p. 4-19 (refetar ținut la Congres).

Pagina „Uniunii Oierilor din întreaga țară”, An V (1938), nr. 2, p. 23-25.

Informațiuni, An V (1938), nr. 2, p. 26-27 (abuzuri asupra oierilor „Cum sunt jefuiți oierii în județul Constanța”).

Valorificarea lânii - de N. Muntean, An V (1938), nr. 3, p. 3-11.

„Portul ciobănesc” - de V. Gh. Cosma, An V (1938), nr. 3, p. 12-18 (raport susținut la Congres).

Moțiunea (celui de-al 3-lea Congres), An V (1938), nr. 3, p. 19-24.

Pagina Uniunii oierilor din întreaga țară, An V (1938), nr. 3, p. 22-23.

S-a oprit pășunatul în păduri - de N. Muntean, An V (1938), nr. 4, p. 1-3.

Cine suntem noi ? - de I. L. Apostoloiu, An V (1938), nr. 4, p. 4-6.

Primul Congres al crescătorilor de oi Karacul și Țurcană Brumărie - de dr. I. Dănilă, An V, nr. 4, p. 7-12.

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An V (1938), nr. 4, p. 24-25.

Am vrea și noi oierii - de N. Muntean, An V (1938), nr. 5/6, p. 1-4.

Decret-lege pentru valorificarea lânii, An V (1938), nr. 5/6, p. 5-11.

Memoriul oierilor din comuna Loman-Alba (către prefect), An V (1938), nr. 5/6, p. 13-15.

Cuvântul oierilor domneșeni - de I. Bărboiu, An V (1938), nr. 5/6, p. 16-18 (ținut cu ocazia vizitei lui N. Muntean).

Pagina Uniunii Oierilor din întreaga țară, An V (1938), nr. 5/6, p. 32-36.

Informațiuni, An V (1938), nr. 5/6, p. 37-42.

Constatări în legătură cu valorificarea lânii, - de N. Muntean, An V (1938), nr. 7/8, p. 1-4.

Uniunea și Cooperativa - de V. Gh. Cosma, An V (1938), nr. 7/8, p. 5-6.

Munții noștri - de N. Ciotor, An V (1938), nr. 7/8, p. 6-7 (din ziarul *Gorjanul*, Tg. Jiu).

Memoriu Reuniunii Oierilor din Covasna-Treicaune, înaintat domnului Ministru al Agriculturii în legătură cu pășunatul în păduri, An V (1938), nr. 7/8, p. 8-9.

Din durerile oierilor bihoreni - de T. Luncan, An V (1938), nr. 7/8, p. 11-12 (în atenția ministerelor).

Scrisoare către oieri - de N. Cioran, An V (1938), nr. 7/8, p. 13 (atașament la Uniunea Oierilor).

Memoriu înaintat Ministerului de Finanțe, An V, nr. 7/8, p. 15-183.

Pagina „uniunii Oierilor din întreaga țară”, An V, nr. 7/8, p. 19-21.

Informațiuni, An V, nr. 7/8, p. 22-23.

Istorie și etnografie, religie

Cărți domnești privitoare la oierit sec. XVII-XVIII - de Gh. Manițiu, An I (1934), nr. 3, p. 8-10 și nr. 4/5, p. 14-16.

Drumul ciobanilor-drumul unității naționale - de D. Octav, An I (1934), nr. 1, p. 9-10.

Date răslețe din trecutul oieritului, extrase din „Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească” - de dr. A. Veress, An I (1934), nr. 1, p. 21.

Păstrați credința cu tărie - de I. Boțocan, An III (1936), nr. 4, p. 1-23.

Ceva din Istorie în legătură cu oierii - de pr. Gh. Maior, An II (1934), nr. 6, p. 5-9.

Hristos a Înviat ! - de N. Muntean, An III (1936), nr. 4, p. 1-2.

O mănăstire mocănească în Dobrogea - de N. Vonica, An I (1934), nr. 1, p. 16-19.

Păstorul cel bun - de N. Vonica, An I (1934), nr. 2, p. 5-6.

- Drăgaica, luna dragostelor nevinovate** - de Tr. Vonica, An I (1934), nr. 2, p. 17-19.
- Datini străbune la Poiana Sibiului** - de P. Tincra, An III (1936), nr. 3, p. 25-29 (Mătăluzele, Palila).
- Marele păstor** - de N. Vonica, An III (1936), nr. 4, p. 4.
- Minunile de la Maglavit**, An III (1936), nr. 6, p. 20-23.
- Lăsatul secului după datina poienarilor, la Cluj**, An III (1936), nr. 4, p. 32-33.
- Tâlcuri mărunte** - de V. Gh. Cosma, An IV (1937), nr. 5, p. 12-15.
- Credința ca factor de progres** - de N. Cioran, An IV (1937), nr. 6, p. 12-13.
- Nedeia din „Poiana Muierii”**, An IV (1937), nr. 6, p. 33.
- Maialul poienarilor din Cluj**, An IV (1937), nr. 9, p. 34-35.
- Paștile din 1938 la Poiana Sibiului și împrejurimi** - de Fl. Vasiliu, An V (1938), nr. 5/6, p. 19-28.
- Dalacul oilor** - de dr. I. Dăncilă, An I (1934), nr. 2, p. 14-17.
- Prepararea brânzei moale de puțină (liptauer)** - de dr. I. Dăncilă, An I (1934), nr. 3, p. 16-18.
- Cum se poate obține unt mult și bun** - de dr. I. Dăncilă, An I (1934), nr. 10, p. 22-23.
- Felul îndrumării creșterii oilor în România** (ameliorări de rase) - de dr. N. I. Teodorescu, An I (1934), nr. 10, p. 18-21.
- Alegerea oilor în general** - de dr. I. N. Teodoreanu, An I (1934), nr. 12, p. 14
- Creșterea oilor (I)** - de Tr. Vonica, An I, nr. 11, p. 14-20
- Despre iernat** - de Tr. Vonica, An I (1934), nr. 12, p. 12-14.
- Spălarea vaselor la stână** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 2, p. 5-7.
- Cum putem afla puterea cheagului** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 2, p. 12-13.
- Laptele și derivatele lui** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 3, p. 15-17.
- Creșterea oilor (II)** - de Tr. Vonica, An II (1935), nr. 2, p. 21-23.
- Prepararea laptelui gros** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 5, p. 8-9.
- Despre brânzeturi (I)** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 6, p. 10-13.
- Despre brânzeturi (II)** - de dr. I. Dăncilă, An II (1935), nr. 7, p. 6-8.
- Câteva cunoștințe asupra pelagrei** - dr. Oliver R. Vraciu, An II (1935), nr. 7, p. 9-12.
- Cât fân este într-o căpiță** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 2, p. 6-9.
- Prepararea chiagului** - de dr. N. Odaisky, An III (1936), nr. 2, p. 10-11.
- Infecția purulentă a ombilicului mieilor sugaci** - de dr. I. Dumitru, An III (1936), nr. 2, p. 12-15.
- Îngrijiți oile !** - de Nicunar, An III (1936), nr. 2, p. 16-17.
- Industria brânzeturilor în România**, An III (1936), nr. 3, p. 9-13.
- Școala de fabricare a brânzeturilor Winklhof** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 3, p. 14-19.

- Scăldatul rațional al oilor și foloasele sale** - de T. Suciu Sibianu, An III (1936), nr. 5, p. 11-13.
- Calitatea produselor laptelui** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 6, p. 8-10.
- Teniaza sau panglica mieilor** - de dr. I. Dumitru, An III (1936), nr. 6, p. 18-24.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 6, p. 29.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 7, p. 18-20.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 10, p. 19-22.
- Piața internațională de lapte și derivatele lui în al II-lea sfert al anului 1936** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 10, p. 23-24.
- Creșterea oilor în România** - de prof. I. Oțoiu, An III (1936), nr. 12, p. 15-32.
- Problema laptelui de oaie în țara noastră** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 12, p. 33-49.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An III (1936), nr. 12 / IV (1937), nr. 1, p. 100-101.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An IV, nr. 2, p. 14-17.
- Informațiuni**, An IV, nr. 2, p. 47-49 (descrierea unei noi rubrici *Răspunsuri veterinare: medicale și zootehnice; Pentru oieri, pepiniera la Fălticeni*).
- Pagina economică** - de I. D., An IV (1937), nr. 3, p. 18-31.
- Valorificarea laptelui de oaie și uneltele pentru transformarea lui în regiunea Rodnei** - de L. Coruțiu, An IV (1937), nr. 4, p. 12-16.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 4, p. 18-20.
- Valorificarea zerului la stână prin porci** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 5, p. 9-14.
- Bolile de uger** - de I. Oțel, An IV (1937), nr. 5, p. 22-23.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 5, p. 24-27.
- Îndrumări și povețe** - de I. Șerb Munteanu, An IV (1937), nr. 6, p. 20-22 (asupra dospirii brânzei).
- Bolile oilor** - de Nicunar, An IV (1937), nr. 6, p. 23.
- Brânzeturi mai bune** - de dr. I. Dăncilă, An IV, nr. 7/8, p. 21-23.
- Pagina economică**, An IV (1937), nr. 7/8, p. 24-26.
- Importanța oieritului pentru combaterea dușmanilor animalii ai plantelor** - de E. Rădulescu, An IV (1937), nr. 7/8, p. 24-26.
- Pagina economică**, An IV (1937), nr. 10, p. 27-28.
- Expoziția Internațională de Lăptărie** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 10, p. 9-12.
- Valoarea nutritivă a brânzei** - de dr. I. Oțel, An IV (1937), nr. 10, p. 14-15.
- Din aspectele stânilor din Voineasa, județul Vâlcea** - de dr. N. I. Teodeoreanu, An IV (1937), nr. 10, p. 16-17.
- Cescătoria de oi țigăi dela Școala de Agricultură Ciacova județul Timiș** - de L. Coruțiu, An IV (1937), nr. 11, p. 8-11.
- Pagina economică** - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 11, p. 17-18.

Informațiuni, An IV (1937), nr. 11, p. 25-26.

Pagina economică - de dr. I. Dăncilă, An IV (1937), nr. 12, p. 38-40.

Stânile-Școli - de dr. I. Dăncilă, An V (1938), nr. 1, p. 24-44.

Pagina economică - de dr. I. Dăncilă, An V (1938), nr. 2, p. 21-22.

Igiena stânei - de dr. Odainski și dr. I. Oțel, An V (1938), nr. 4, p. 13-23.

Pagina economică - de I. D., An V (1938), nr. 5/6, p. 29-31.

Imn - de Dumitru Olariu, An I (1934), nr. 1, aprilie, p. 6

Prolog - de Constantin Muntean, An I (1934), aprilie, p. 10.

De la stână (folclor). Chiuituri, An I (1934), aprilie, p. 20.

Nici o brazdă (pentru concursul Ligii antirevizioniste române) - de I. I. Bozdog, An I (1934), nr. 2, mai, p. 1-2.

Ciobani - de Gh. Banu, An I (1934), nr. 2, mai, p. 4.

De la stână (folclor). Chiuituri, An I (1934), nr. 2, p. 2.

Român - de Gh. D. Banu, An I (1934), nr. 3, p. 3.

Stâna și ciobănia - de Gh. Fântână Dârlea, An I (1934), nr. 3, p. 14-15.

De la stână (doine și chiuituri). Chiuituri, An I (1934), nr. 3, p. 19.

Vedere - de D. Olariu, An I (1934), nr. 4/5, p. 7.

Cântec de fluer, An I (1934), nr. 4/5, p. 11.

Povestea ciobanului - de Gh. F. Dârlea, An I (1934), nr. 4/5, p. 20-21.

Cântă-mi - de Gh. Banu, An I (1934), nr. 6/7, p. 20.

Parângul - de Tr. Vonica, An I (1934), nr.9, p.21.

Trecuta mea copilărie - de I. Radu, An I (1935), nr.10, p.7

Izvor - de Gh. Banu, An I (1935), nr.11, p.4.

Pământul doarme - de Ilie Țarină, An I (1935), nr.11, p.13.

Pe aici - de Gh. Banu, An I (1935), nr.12, p.8.

La Stână - de G. Negru, An II (1935), nr.2, p.7.

Păstor - de Gh. Banu, An II (1935), nr.3, p.14.

Cuvântul din bătrâni - de Gh. Banu, An II (1935), nr.4, p.12.

Graiul Stânelor - de G. Negru, An II (1935), nr.4, p.21.

Trecător - de G. Negru, An II (1935), nr.5, p.13.

Izvorul din vale - de G. Negru, An II (1935), nr.6, p.13.

Plecarea - de Gh. Banu, An II (1935), nr.7, p.8.

Pe Drumuri Dobrogene - de G. Negru, An II (1935), nr.7, p.16.

Păcurarul - de Nicunar, An II (1935), nr.7, p.18-22.

Chemare - de G. Negru, An II (1935), nr.8, p.6.

Înserare - de G. Banu, An II (1935), nr.8, p.9.

Vecinul ciobanului - de Nicunar, An II (1935), nr.8, p.13-14.

Chemare la Congres - de Gh. Fântână Dârlea, An II (1935), nr.8, p.19-21.

Chemare - de Nicunar, An II (1935), nr.8, p.40.

Frați oieri români! - de D.V. Tărtăreanu, An II (1935), nr.9-12, p.63-65.

Împărțire - de G. Negru, An III (1936), nr.1, p.10.

Actualitate - de Nicunar, An III (1936), nr.1, p.16.

Lacrimi - de M. Muntean, An III (1936), nr.2, p.4.

Sonet - de V.Cosma, An III (1936), nr.2, p.11.

Păstorașul - de D.V. Tărtăreanu, An III (1936), nr.2, p.18.

Vine iarna - de V. Cosma, An III (1936), nr.2, p.21.

Lacrimi - de M. Muntean, An III (1936), nr.3, p. 4.

Departate sunt de voi - D. Nacea, An III (1936), nr.3, p.8.

Prîbeag - de V.Gh. Cosma, An III (1936), nr.3, p.13.

Cîntecul tinerilor oieri - de N. Cioran, An III (1936), nr.4, p.9.

Stîna - de D. V. Tărtăreanu, An III (1936), nr.4, p.16.

Dorul oierilor – de Gh.Gr.Frătuțu, An III (1936), nr.4, p.27-28.

Hai la munte – de Gh. Frătuțu, An III (1936), nr.5, p.10.

Cîntec - de M. D. Vulcan, An III (1936), nr.5, p.17.

Hotărîrea flăcăului oier - de N. Cioran, An III (1936), nr.6, p.10.

Criza - de I. Mănițiu, An III (1936), nr.6, p.25.

Adu-i timpule de vrei - de N.Cioran, An III (1936), nr.7, p.15.

Prorocii și păstorii - de I. Dobrotă, An III (1936), nr.7, p.17.

Doine - de I. Mănițiu, An III (1936), nr.11, p.11.

Chemare - de Nicunar, An III (1936), nr.11, p.31.

Patru vorbe - de N.Cioran, An IV (1937), nr.2, p.4.

Mîndruliță - de H. Doinaru, An IV (1937), nr.2, p.9 (culegere).

Doina - de H. Doinaru, An IV (1937), nr.2, p.11 (culegere).

Hai la joc - de N. Cioran, An IV (1937), nr.2, p.52.

Soțioară, draga mea - de N.Cioran, An IV (1937), nr.4, p.6 (culegere).

Stropi de rouă – de H. Doinaru, An IV (1937), nr.4, p.17 (culegere).

Hotărîrea crailor- de V. H. Ploscaru, An IV (1937), nr. 5, p. 8.

Flori și cânt - H.Doinaru, An IV (1937), nr. 5, p. 14.

Lacrimi - de M. Muntean, An IV (1937), nr. 6, p. 3.

Curaj oieri - de D. V. Tărtăreanu, An IV (1937), nr. 6, p. 13.

Lacrimi - de M. Muntean, An IV (1937), nr. 6, p. 13.

Răsai lună, răsai sus; Săracă inima mea; Du-te dor - de I. Mănițiu, An IV (1937), nr. 6, p. 19.

Păstorul - de Fl. Brătianu, An IV (1937), nr. 6, p. 22.

Dor - de M. Muntean, An IV (1937), nr. 7/8, p. 8.

De-ar fi - de M. Rusu, An IV (1937), nr. 7/8, p. 16.

Dorința - de Pl. V. Haralambie, An IV (1937), nr. 9, p. 8.

Ajun de plecare... - de pr. I. Botocan, An IV (1937), nr. 9, p. 11.

Destin - de V. G. Cosma, An IV (1937), nr. 9, p. 15.

Leagănul tot neamului - de I. I.Ștefu, An IV (1937), nr. 9, p. 16-20.

Epigramă - de M. Russu, An IV (1937), nr. 9, p. 23.

Lacrimi - de M. Muntean, An IV (1937), nr. 9, p. 26.

Mândru spun – de N. Cioran, An IV (1937), nr. 10, p. 3.
Cântece populare - de Gh. Gr. Frătușu, An IV (1937), nr. 10, p. 8.
Epigramă - Anonimul, An IV (1937), nr. 10, p. 12.
Lacrimi - de M. Muntean, An IV (1937), nr. 10, p. 13.
Tărie sufletească - de N. Cioran, An IV (1937), nr. 11, p. 7.
Epistolă către aporapele meu - de Ion I. Ștefu, An IV (1937), nr. 11, p. 14-16.
Lângă șipoșel - de B. Vaideeni-V, An IV (1937), nr. 12, p. 19.
Lelițele - de H. Doinaru, An V (1938), nr. 3, p. 11 (culegeri).
Limba, portul și credința de N. Gh. Ciurea, An V (1938), nr. 3, p. 18.
Lacrimi - de Maria Muntean, An V (1938), nr. 1, p. 11.
„Și dacă” lumea-i muritoare - de I. I. Ștefu, An V (1938), nr. 1, p. 45.
Nevinovăție - de B. Vaideeni, An V (1938), nr. 1, p. 47.
Unirea - de Fl. Brătianu, An V (1938), nr. 4, p. 6.
Cântec popular - de N. Cioran, An V (1938), nr. 4, p. 12 (culegere).
Lacrimi - de M. Muntean, An V (1938), nr. 5/6, p. 12.
Oier să fie - de N. Cioran, An V (1938), nr. 5/6, p. 14.
Culică (I)- de N. Vonica, An I (1934), nr. 2, p. 7-10 și An I, nr. 3, p. 11-13.
La stână - de Gh. Banu, An I (1934), nr. 3, p. 3.
Joc și cântec românesc - de Bogdan Gh., An II (1935), nr. 2, p. 8-11 și An II, nr. 3, p. 18-20.
Clipe de liniște - de Grigorescu L. A., An III (1935), nr. 1, p. 8-9.
Răsărit de soare - de V. Cosma, An III (1936), nr. 7, p. 16-17.
Vere Gheorghe - de V. Cosma, An IV (1937), nr. 2, p. 10-11 și nr. 3, p. 15-17.
Tâlcuiri mărunte - de V. Cosma, An IV (1937), nr. 5, p. 15-17.
Doină, doină - de I. Mănușiu, An IV (1937), nr. 6, p. 16-19.
Tâlcuri mărunte - de V. Cosma, An IV (1937), nr. 6, p. 14-15; nr. 7/8, p. 17-20 și nr. 11, p. 12-13.

Politică internă și externă

Regele Alexandru și Louis Bartou (asasinați în 9 oct.1934), An I (1934), nr.8, p.4.
Deputatul Ion N. Cioran - de C. Muntean, An I (1934), nr.2, p.3-4.
Un caz din lumea noastră, An I (1934), nr.3, p.21-22 (apăra pe prefect de calomnii).
Dintr-o scrisoare a lui M. Crăciunescu, An I (1934), nr.3, p.22 (aprecieri pentru N. Muntean).
Ce mai e nou în țară și străinătate - de N.Vonica, An III (1936), nr.2, p.31-33; An III, nr.3, p.47-49; An III, nr.4, p.45-48 și An III, nr.5, p.33-36.

- Adevăruri**, An I (1934), nr. 1, p. 8 (fragment din viața păstorească în poezia noastră populară de O. Densușianu, vol. I)
- Fragmente** - An I (1934), nr. 2, p. 10 (din S. Mehedinți – „*Coordonate Geografice*”).
- Citate** - An I, nr. 2, p. 10 (din O. Densușianu, *Op.Cit.*).
- Citate** (despre viața păstorească), An I (1934), nr. 3, p. 10 (Ștefan Meteș).
- Adevăruri** (despre oieri) - de N. Muntean, An II (1935), nr. 4, p. 25.
- Adevăruri** (despre păstorit) - de N. Muntean, An II (1935), nr. 5, p. 19.
- Moment de reculegere** (la 2 ani de la apariția revistei) - de G. Negru, An III (1936), p. 3.
- Oieritul de pe Valea Doamnei. Contribuții la studiul stânilor din România** - de dr. Gh. Gh. Radu - de N. Vonica, An II (1935), nr. 5, p. 20-22.
- „Despre rasa țurcană. Cercetări biometrice la rasa țurcană”** - de dr. I. I. Olariu - de N. Vonica, An II (1935), nr. 6, p. 24-25.
- Cărți primite la redacție** - de N. Vonica, An II (1936), nr. 2, p. 19-21.
- Informațiuni**, An III (1936), nr. 1, p. 23-24; apariția cărții *Nouii zări pentru oieri și oierit* de N. Munteanu.
- în An I (1934), nr. 6/7, p. 5 (primiri de revistă).
- în An I (1934), nr. 6/7, p. 16 (apel la abonarea la revistă).
- în An I (1934), nr. 6/7, p. 23 (schimbarea admonistrației revistei în Poiana Sibiului).
- în An I (1934), nr. 8, p. 2 (taxele pentru membrii fondatori).
- în An I (1934), nr. 8, p. 14 (abonații).
- în An I (1934), nr. 9, p. 2 (privind publicarea unor articole).
- în An I (1934), nr. 9, p. 23 (abonații).
- în An I (1935), nr. 11, p. 20 (apel la susținerea revistei).
- în An I (1935), nr. 11, p. 24-25 (primiri la revistă; abonații).
- în An I (1935), nr. 12, p. 13 (reviste primite).
- în An I (1935), nr. 12, p. 28 (abonații).
- în An II (1935), nr. 2, p. 23-24 (abonați).
- în An II (1935), nr. 3, p. 6 (abonații).
- în An II (1935), nr. 3, p. 25 (abonații).

în An II (1935), nr. 9-12, p. 81-84 (asupra modificării datei de început revista va apărea cu nr.1 în ianuarie, nu în aprilie ca până acum; primiri de publicații; prezentarea abonaților).

în An III (1936), nr. 2, p. 29-30.

în An III (1936), nr. 3, p. 45-46.

în An III (1936), nr. 4, p. 44-45 (publicații, abonați).

în An III (1936), nr. 5, p. 32-33.

în An III (1936), nr. 6, p. 35-36 (abonații, publicații).

în An III (1936), nr. 7, p. 30-32 (abonații, publicații primite).

în An III (1936), nr. 10, p. 27-28.

în An III (1936), nr. 11, p. 29.

în An III (1936), nr. 12/ IV (1937) nr. 1, p. 102-104.

în An IV (1937), nr. 2, p. 49-51 (abonații, publicații primite).

în An IV (1937), nr. 3, p. 30-32 (abonații, publicații primite, reclama revistei).

în An IV (1937), nr. 4, p. 29-30 și 35-36.

în An IV (1937), nr. 5, p. 35-36.

în An IV (1937), nr. 6, p. 36-36.

în An IV (1937), nr. 7/8, p. 32.

în An IV (1937), nr. 9, p. 39-40.

în An IV (1937), nr. 10, p. 26-27.

în An IV (1937), nr. 11, p. 26-28.

în An IV (1937), nr. 12, p. 47-48.

în An V (1938), nr. 1, p. 51-52.

în An V (1938), nr. 2, p. 27-28.

în An V (1938), nr. 5/6, p. 43-44.

DIN ISTORIA ȘI TRADIȚIILE CORTORARILOR DIN SUDUL TRANSILVANIEI

Oana Mirela BURCEA

Motto:

*Nu asculta pe cine a trăit mult,
ci pe cine a umblat mult¹*

Proverb român

There are written documents about the Roma people since 1385 when the ruler of Wallachia donated several dwellings of Roma to a monastery. For centuries the Roma represented an exchange, purchases, inheritance, pillages or gifts between the rulers, monasteries and noblemen. Nowadays when we speak of the Roma from Romania we refer to variety, color, handicrafts, art, superstitions, the unknown, oral history, homely core. The Roma from Romania have a history abundant in oppressions. The cultural values brought and kept from India are tried to maintain as well as the quantity and quality of the cultural values assimilated from the majority of the population and from the cohabitant ethnic groups. If we refer to the Roma from Transylvania, we speak about other historical, political or cultural influences. Here we encounter a big community, the so-called 'cortorari', the Roma people who lived and travelled with their tents, who, according to the existing data, lived in tents until the 1970s. These represent the ancestry of the Roma who kept at best the language, the traditional garments, the traditions and the Romani way of living. They have their own laws, which they send from father to son, unwritten, but which are known by everybody in this ancestry and who declines them risks being cast off from the community or receives a severe punishment. Among their habitual unwritten laws we mention: the bargain for the spouses-to-be, the wedding, the Romani judgment, the silver 'treasure' which is the most esteemed item through which and with which the bargains between the families are done. Besides these events from their lives there are a number of superstitions and routines practiced at the christening, at the wedding, at the funeral, jinx, different kind of pain, practices at the end of the year, at the religious holidays, the statute of the man and the woman inside and outside the family in relation with Roma from the same ancestry, all this being spectacular customs for the man of the 21st century and 'warm bread' for the anthropologists.

Premise

A vorbi sau a scrie studii despre rromi, în general, poate fi o aventură. Există o bibliografie importantă despre acest grup etnic, însă, cel mai adesea, scrierile rămân pe rafturile unor biblioteci vizitate numai de specialiști. Chiar și cu parcurgerea acestei bibliografii, nimic nu se poate compara cu a locui, a simți, a mânca alături de oameni de care cel mai adesea ne ferim. Citind un număr însemnat de cărți, studii,

¹ Grigore, Delia, *Curs de antropologie și folclor rrom: introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității contemporane*, București, Editura Credis, 2001.

articole despre rromi, am considerat că nu este de ajuns, că ei, rromii, au un tezaur grandios de povești despre ei înșiși. Nu în cărți se află istoria lor.

Am pornit, în urmă cu puțini ani, în comunități de rromi din județul Sibiu, Brașov și Mureș pentru a căuta oameni de valoare, oameni care au trăit istoria din cărțile citite, comunități cu tradiții proprii, dar și pentru a dezminți ceea ce în mod obișnuit se găsește în presa scrisă și audio-vizuală. Ca o primă etapă au fost identificate neamurile de rromi din aceste județe. Din bibliografie cunoaștem următoarele neamuri de rromi, existente, dispărute sau reorientate profesional: rudari sau băieși, căldărari, clopotari, argintari, lăutari, gabori, ciubotari, geambași, ursari, ciurari, cortorari, rromi de casă, rromi de mătase, florari, spoitori, fierari, cărămidari etc. În județele de care am amintit, neamurile întâlnite au fost de băieși, gabori, cortorari, căldărari, fierari, rromi de mătase, rromi de casă, lăutari, cărămidari. Nu greu a fost să înțelegem că neamul care păstrează cel mai bine obiceiurile, legile proprii este cel al cortorarilor. Populația majoritară poartă, vis-à-vis de acest neam, un amestec de sentimente: de la fascinație, admirație până la teamă. Cunoșteam din cărți, din auzite, de particularitatea acestui neam și mergând printre ei, în casele lor, la evenimentele lor de peste an, am „căzut” în mrejele poveștilor lor.

Mai întâi, pornim cu o prezentare a **istoriei rromilor din Transilvania**, cu precădere a rromilor cortorari sau nomazi.

Din literatura de specialitate cunoaștem istoria venirii rromilor în Europa și pătrunderea acestora în Țările Române, unde sunt atestați documentar pentru prima dată în anul 1385, când domnul Țării Românești, Dan I, dăruiește mănăstirii Tismana „patruzeci de sălașe de țigani”¹. În perioada următoare întâlnim documente de schimburi, donații de familii de rromi între domnitorii, mănăstirile sau boierii din Țările Române. În general, în secolul al XV-lea, toate marile mănăstiri și marii boieri posedă robi rromi. În Transilvania, un document în care sunt indicați rromii, în jurul anului 1400, este cel referitor la „un boier Costea care stăpânea în Țara Făgărașului (...) 17 țigani de cort (*Ciganus tentoriatos*)”².

În zona Ardealului, familia de rromi purta numele de *cort*, de aici avem denumirea de cortorari. După presupunerea noastră, numele de cortorari s-a statornicic după jumătatea secolului al XIX-lea, până atunci ei regăsindu-se sub denumirea de *nomazi*: erau acei rromi - robi ai domnitorului, un fel de „iobagi regali”³, cărora le era permis să călătorească, nu aveau obligații militare, nu aparțineau de religia creștină, trebuiau să plătească taxe pentru stat și puteau să își exercite meseriile tradiționale, foarte căutate și apreciate. Depindeau direct de rege, iar toate permisiunile enumerate mai sus alcătuiau un sistem larg de privilegii. „O parte dintre țiganii din Transilvania cu timpul s-au sedentarizat, așezându-se pe unele moșii nobiliare, în satele de iobagi, sau la marginea satelor libere și a orașelor. [...] țiganii respectivi își pierdeau privilegiile, dacă nu dintr-o dată, într-un interval de timp relativ scurt. [...] cei stabiliți în orașe și în satele săsești își păstrau libertatea personală, trăind la marginea așezării ca locuitori de rangul doi. Procesul de asimilare lingvistică și culturală a avut loc mai

¹ Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București, Editura Lumina-Lex, 2002, p. 277.

² Achim, Viorel, *Țiganii în istoria României*, București, Editura Enciclopedica, 1998, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 45.

cu seamă în cazul ȝiganilor sedentarizați în satele iobăgești, și mult mai puțin în orașe și în satele săsești.”¹

Neamul de rromi care face subiectul acestui studiu, cortorarii, au putut să circule liber, până târziu în secolul al XX-lea, după cum declară chiar ei. Li se permitea să-și exercite meseria de căldărar, reparația și confecționarea oalelor, căldărilor, mergând din sat în sat, fără a se depărta mult de satul de care erau legați. Stăteau în satul respectiv timp de aproximativ o lună, „cât era de lucru”, fiind plătiți în produse alimentare sau bani.

Măsurile de sedentarizare ale autorităților habsburgice în Transilvania, ale împărătesei Maria Terezia și ale fiului său, Iosif al II-lea, au fost foarte aspre, interzicându-le rromilor folosirea limbii materne, lepădarea de portul și ocupațiile specifice, cu adoptarea modelului de viață al populației majoritare, numele de „ȝigani” fiind înlocuit cu cel de „țărani noi” sau „unguri noi”². Aceste măsuri nu au avut parte de izbândă totală.

O altă etapă importantă în istoria rromilor sunt legile de dezrobire de la jumătatea secolului al XIX-lea, când proprietarii de rromi au fost despăgubiți pentru fiecare rob eliberat, iar rromii eliberați au avut obligativitatea așezării într-un loc, iar în ceea ce privește nomazii, trebuiau să se stabilească în satele în care doreau, în locuințe statornice. Mult timp în continuare, o parte dintre rromi au practicat nomadismul și au plătit oricum dările către stat. Cortorarii din județul Sibiu au declarat că în perioada anotimpului călduros mergeau din sat în sat la lucru, iar iarna se stabileau lângă o pădure a comunei de care aparțineau. Cei dezrobiți, stabiliți în sate, au ocupat un loc marginal atât în poziția localității, cât și în poziția din cimitir sau în alte chestiuni sociale, în ciuda faptului că au reprezentat un bun în economia satului datorită abilităților meșteșugărești. Dar, această apropiere de lumea satului a dus la o pierdere a specificității lor din punct de vedere social, cultural și lingvistic.

Politici de asimilare

În perioada interbelică, politicile de asimilare ale autorităților au reușit să integreze parțial sau total populația rromă, acea parte din populație care nu practica nomadismul. Cât despre nomazi „corturarii sau lăieții, erau puțini și în continuă scădere, însă deplasările lor continue și atracția pe care o exercita pitorescul lor îi făcea să pară mai numeroși. Ei nu erau integrați defel comunităților rurale sau urbane. Se deplasau sezonier prin țară, practicându-și meșteșugurile. [...] Poposirea corturilor la marginea unui sat se putea face numai cu acceptul autorităților locale. [...] li se acordă dreptul de a putea poposi câte opt zile într-un loc. Din 1934 s-a interzis circulația ȝiganilor nomazi (sau meseriași) prin țară fără autorizații eliberate de Inspectoratul General al Jandarmeriei. [...] Au existat comune unde autoritățile au pus la dispoziția ȝiganilor de cort «localnici» terenuri pentru a-și construi case. [...] Corturarii au cumpărat case în sat, devenind astfel, de drept, locuitori ai comunei respective. Însă, nu au renunțat complet la modul lor de viață”³.

¹ *Ibidem*, p. 47.

² *Ibidem*, p. 70.

³ *Ibidem*, p. 126-127.

Deportarea

„Era... nu ați văzut niciodată cort? Făceam din straie, au fost straie de lână de pe Țara Oltului, cumpăram cinci straie și făceam un cort. Le coseai uite așa, unu aici, unu acolo și le întindeai. Erau prăjini, era rânduială făcută, era fain. Toți copiii eu i-am avut în cort. Nu mai stau în cort nu chiar de 50 de ani, vreo 49. Mergeam cu cortul în Merghindeal, la Bruiu, așa pe sate. Stam aici o lună-două, până găseam de lucru în sate, lucram cazane, căldări de porci, denfere. Cazane de rachiu, găleți... Și puneai la porci de fierbea, atuncea aveau oamenii porci, cartofi mulți și fierbea la porci, mă înțelegeți? Ce le trebuia la oameni. Căldări de porci ce ducea lătura, le trebuia câte trei, patru pe an, avea câte șapte, opt porci omul. Ținea că avea ce le trebuie, nu pleca băieții cum pleacă acuma la serviciu, s-a lucrat la pământ, aveau oamenii câte zece hectare de pământ și cu copilu' lucra la pământ. Punea cartofi, cucuruz, puneam de toate și săpa și avea. Pământul pe care ne așezam era al comunei. Aveam cai, căruță. Înhamam doi cai și plecam în alt sat și stam acolo o lună jumate, două luni. Mergeam câte trei, patru familii, neamuri. Și plecam într-o comună toți. Și-apoi, după ce nu mai găseam de lucru, mergeam în altă comună și după aia ne întorceam iară înapoi. [...] Păi, m-am însurat în cort. Am avut copii în cort, toți. Ne-am făcut căși numai de... vreo 49 de ani de când am făcut cășile aici. Pe jos aveam țoale, da' noaptea puneam o plapumă, o pilotă, știi ce-i aia pilotă? Cu pene. Și una deasupra. Toată familia stătea acolo. Numai prin Ardeal am mers.”¹

O dată cu al doilea război mondial a urmat deportarea rromilor, îndeosebi a celor fără ocupație sau fără locuință sau fără teren. A fost realizat un recensământ pe ascuns și au fost trimiși sub escortă 25.000 de rromi „indezirabili”. În Transnistria au îndurat neajunsuri, mizerie, foame, frig. Despre ele ne-a povestit Victor Căldărar din Merghindeal: „În Rusia am fost plecat forțat. Deportat. Doi ani jumate. Aveam vreo 12, 13 ani așa. 60 de ani de atunci. 62 de ani așa. [...] O dus pe evrei, de aici din țară. În România, o fost evrei atunci în România. Evreii au venit și s-au stabilit în România. Și i-o scos pe evreii din România și i-o dus și i-o omorât. Și Antonescu. Ați auzit de Antonescu. Și-apoi ce au tocmit? Să ne ducă și pe noi. Și ne-au dus să ne omoare. O zis că ne duce așa undeva, nu știu ce, o mințit. Și când am ajuns acolo, era un teren mare... [...] Am stat acolo doi ani jumate, ne-o împărțit pe sate. De-acolo, de la Golta, Golta o fost județ, cum ar fi Sibiul sau Brașov, o împărțit așa: în Merghindeal 20 de familii sau 10 familii, în Dealu alții, în comuna aia alții, i-o împărțit pe sate. Am lucrat la colectiv acolo. Și da de mâncare... Dacă lucrezi mîncăi, dacă nu lucrezi, nu mîncăi. Aduceai și la copii acasă, dacă nu, rămânea și copiii flămânzi. Dacă erai bolnav, nu te puteai duce, nu mîncăi. Și copiii nu mîncă. A fost criză mare. Au murit destui. [...] O venit poliția, cum ar fi astăzi dimineață și ne-a anunțat «Vă faceți gata, mâine plecați». Noi ne-am luat ce am avut, pahare, găini, găște, rațe, porci și am lăsat acolo la notar. Tot. Și când am venit, le-au folosit, dar ne-au dat înapoi tot. [...] Încărca pe cal, poliția de aicea ne ducea până la Cincu. Trei polițai. De acolo, ne preda la ăilalți. Ăilalți ne ducea până în Voila. (...) cântau la ai noștri:

*Când plecăm din țigănie
Se dă foc la primărie.
Primaru' și cu notaru'
Se întâlnesc în primărie*

¹ Interviu realizat în anul 2010 la Merghindeal, județul Sibiu. Victor Căldărar, născut în anul 1933.

*Ca țigani să nu mai fie.
Când plecăm din țigănie
Să-i dăm foc la primărie.*

[...] unde era să fugi? Dacă fugeai, te împușca, te omora. Că au fugit și i-au omorât. Cum ajungeam în Făgăraș aveai voie să mergi să îți faci cumpărături, făceai cumpărături, mâncare și apă unde găseai un teren așa cum ar fi aici în capul satului, dădeai la cai de mâncare. Acolo, când am ajuns în Rusia, o luat rușii caii, i-o împărțit. În Merghindeal, 20 de căruțe cu cai cu tot, în Dealu alte, în cutare sat, altu'. Hamuri, căruțe, haine ne-o luat și linguri. [...] Am tras mizerie mare. [...] Pe tren am venit. Am trecut Bugul cu barca, Nistru. [...] n-o stat toți laolaltă, i-o împărțit. Cum e aicea grajdu' la colectiv, i-o băgat într-un grajd, într-altu' sat, în altu' grajd. N-avea căsi, i-a băgat în grajd, în cârpici, grajdul era din cârpici. [...] Mânca și câinii la oameni. Nu-ți vine să povestești. Cât am văzut noi acolo, să ferească Dumnezeu.”¹

Pe lângă suferințele legate de lipsa hranei, condiții precare de igienă, soldații de acolo au profitat de femeile rromilor, forțându-le, sub presiunea armei, să întrețină relații sexuale cu o rudă de gradul întâi, sub privirile lor.

Regimul comunist a continuat politica de asimilare, „a căutat să «românizeze» habitatul țăganilor, sedentarizându-i și luptând împotriva nomadismului. [...] li se confiscă caii și căruțele. [...] În Transilvania regimul lui Ceaușescu duce o politică de plasare a țăganilor în casele confiscate sașilor”².

După momentul 1989, rromii încep să se facă auziți la nivel politic, în Parlament apar reprezentanți ai rromilor, li se recunoaște statutul de minoritate națională, în schimb apar conflicte sociale, de tip rasist, dorința schimbării denumirii de „țigan” în cea de „rrom”, iau naștere o sumedenie de programe românești și europene de integrare, de îmbunătățire a situației rromilor.

Din tot acest peisaj al etniei rromilor, cortorarii din sudul Transilvaniei se disting printr-un port specific, tradiții și obiceiuri proprii, păstrarea limbii rromani. Ei au legile lor caracteristice, sunt transmise din tată în fiu, sunt nescrise, dar sunt cunoscute de toți din acest neam iar cine se abate de la ele riscă excluderea din comunitate sau o pedeapsă aspră. Dintre deosebiturile lor cutume amintim: tocmeala viitorilor soți, nunta, judecata țigănească, „comoara” din argint care este elementul cel mai prestigios, este elementul prin care și cu care se realizează înțelegerile între familii.

Îndrăznim să avansăm ipoteza prin care, conform informațiilor primite de la cortorarii, înțelegem că din neamul cortorariilor sau a foștilor nomazi fac parte căldărarii, clopotarii, ciurarii și pletoșii. Au avut același stil de viață, fapt care a ajutat la conservarea unei identități specifice. Dintre cei enumerați, ca meșteșug se mai practică doar căldărăritul, fabricarea și repararea unor vase din cupru sau alamă, în timp ce ceilalți au rămas cu numele meșteșugului practicat odată. „Căldărașii au fost în toate țările grupul de țigani cel mai bogat și cu cel mai mare prestigiu în rândul țăganilor. Ei nu s-au amestecat cu ceilalți țigani și și-au conservat specificul. Când au ajuns în Europa centrală și de vest, purtau părul lung și călătoreau în căruțe primitive.

¹ *Ibidem.*

² Pons, Emmanuelle, *Țigani din România. O minoritate în tranziție*, București, Editura Compania, 1999, p. 35-36.

Aveau un costum aparte, în culori țipătoare, bogat împodobit, diferit de al celorlalte grupuri de țigani.”¹

Astăzi rromii cortorari din județele Sibiu și Brașov poartă numele de Căldărar, Clopotar, Grancea, Ciurar, Carolea.

Ne oprim la **paharul de aur sau de argint**. Cortorarii spun că acest pahar este „de pe vremea dacilor”, că e foarte vechi, din moși-strămoși, numai cortorarii mai valoroși, mai de neam au un astfel de pahar. Rromii au preluat acest obicei al paharului și de folosire a lui de la un alt popor lângă care au locuit. În studiile de specialitate există foarte puține indicii legate de acest amănunt, se presupune că obiceiul a fost preluat de la nobilii unguri sau sași. Paharul reprezintă prestigiul unei familii, prin el și cu el se realizează „tocmeala” (arvuna) viitorilor soți, în funcție de valoarea lui se fac înțelegerile între familii, în funcție de valoarea paharului se dă și zestrea fetei. Paharul este din aur sau din argint suflat cu aur și este moștenit întotdeauna de fiul cel mare. Paharul nu îl țin acasă, îl păstrează la un om de încredere din sat sau din comună, îl arată doar la sărbători mari, de Paști sau Crăciun sau în momentul unei tocmeli. Pe vremea nomadismului, cortorarii investeau banii lor în aur „poporul nostru trage mult la aur, trage mult la argint. Așa și indienii. Ei au mult aur, mult argint, lucră cu aurul, cu argintul. Așa și ai noștri. Aduna pe timpuri aur, argint, că doar puteau face case cortorarii, puteau face. [...] ei băgau banii toți... în aur”².

O particularitate a rromilor cortorari mai este și faptul că ei realizează **căsătoriile** (nunțile) exclusiv între ei, numai în neamul cortorarilor. Aria de cortorari cu care se înrudesce nu este foarte răspândită, familiile viitorilor miri sunt din același județ sau un județ învecinat. Am observat că ei, cortorarii se cunosc toți între ei, nu numai că știu de unde vin, dar cunosc și istoricul unei alte familii. Mai devreme sau mai târziu, se întâlnesc la nunți, botezuri, înmormântări sau târguri și astfel au posibilitatea să afle de familia care îi interesează, dacă are fete de măritat, băieți de însurat, de averea familiei respective. Încă un amănunt demn de precizat: cortorarii se înrudesce exclusiv între ei, în neamul lor, însă și aceste înrudiri sunt făcute între cortorari de același statut social, același prestigiu. Uneori, una din familii are dreptul să aspire la înrudirea cu o familie de rang mai înalt, dacă se înrudește cu un „neam mai slab”, scade și importanța familiei. Când ajung la momentul peștelui sau a tocmelii, familia băiatului se prezintă la familia fetei, în casa acestora din urmă, unde își prezintă neamul, se tocmesc. Nu întotdeauna peștelul are succes. Aici ei cântăresc dacă e bine pentru familii să se înrudească, cântăresc valoarea paharului, a zestreii, cine suportă cheltuielile de nuntă etc. Dacă va avea loc căsătoria, ea nu se oficiază legal, va avea loc o petrecere atât la casa fetei, cât a băiatului. Când pleacă fata de acasă, i se cântă „godgiu” (cântecul miresei) și i se pune batic pe cap, semn că e femeie măritată și nu își va mai arăta capul gol niciodată. „Baticul când te măriți, obligatoriu trebuie să pui cârpa asta în cap că e rușine. Când e fată mare poa' să umble în pantaloni, că e fată mare și-i copilă. După ce te măriți, trebuie să pui cârpa asta, obligatoriu. Așa e tradiția la noi la cortorari. Se fac plete când se căsătoresc. Fusta roșu, verde, numai negru nu se poartă. Albu', roșu se poartă mai mult la noi. Să nu se vadă piciorul și să fie șosete. Noi nu ne fardăm, că e rușine, râd cortorarii.”³

¹ Achim, Viorel, *op. cit.*, p. 108.

² Interviu realizat în anul 2010 la Merghindeal, județul Sibiu. Victor Căldărar, născut în anul 1933.

³ Interviu realizat în anul 2010, la Ighişu Vechi, județul Sibiu. Adriana Căldărar, născută în anul 1982.

Cât privește **portul**, el este mai deosebit, mai vizibil la femei. Femeia măritată poartă batic roșu, înflorat pe cap, părul e împletit întotdeauna în două cozi, cămașa este albă sau roșie, uneori îmbracă iie românească. Au poale albe, o rochie dintr-un material de lână amestecat cu bumbac, șurța se aseamănă cu rochia sau din alt material. Predomină roșul, albul, firul auriu, paietele. Rochia este lungă, până la glezne, și poartă întotdeauna șosete sau ciorapi, niciodată nu umblă cu piciorul gol. În picioare, fetele tinere au pantofi roșii cu toc, iar cele mai în vârstă pantofi fără toc, închiși la culoare. Portul bărbaților este mai simplu: cămașă albă, pantaloni negri, pantofi negri. Ceea ce îi deosebește este pălăria, care, se pare că este modelul preluat de la sași.

Lucrarea reprezintă o scurtă privire în universul istoriei și a culturii cortorariilor, studiile viitoare vor trata în amănunt aspecte din ciclul vieții și elemente specifice sau preluate de la alte etnii.

Bibliografie:

1. Achim, Viorel, *Țiganii în istoria României*, București, Editura Enciclopedica, 1998.
2. Agârbiceanu, Ion, *Faraonii și alte povestiri din viața rromilor*, București, Editura Minerva, 2000.
3. Andriescu, Bogdan, *Muzeul Culturii și Civilizației Rromilor. Proiect tematic*, În: *Muzeul ASTRA 1905-2000*, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2002.
4. Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București, Editura Lumina-Lex, 2002.
5. Fraser, Angus, *Țiganii*, București, Editura Humanitas, 1998.
6. Grigore, Delia, *Curs de antropologie și folclor rrom: introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității contemporane*, București, Editura Credis, 2001.
7. Ionescu, Vasile (antologie și prefață), *Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug*, București, Editura Centrului Rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, 2000.
8. Petcuț, Petre; Grigore, Delia; Sandu, Mariana, *Istoria și tradițiile minorității rromani. Manual pentru clasele VI-VII*, București, Editura Sigma, 2005.
9. Pons, Emmanuelle, *Țiganii din România. O minoritate în tranziție*, București, Editura Compania, 1999.
10. Potra, George, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, Fundația Regele Carol I, 1939.
11. Wlislöcki, von Heinrich, *Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni*, București, Editura Kriterion, 1998.
12. Wlislöcki, von Heinrich, *Despre poporul nomad al rromilor - Imagini din viața rromilor din Transilvania*, București, Editura Atlas, 2000.

Informatori:

Victor Căldărar, Merghindeal, județul Sibiu, născut în anul 1933.

Elisabeta Clopotar, Ighișu Vechi, județul Sibiu, născută în anul 1951.

Adriana Căldărar, Ighișu Vechi, județul Sibiu, născută în anul 1982.

Rromi nomazi

Arhiva Muzeului ASTRA

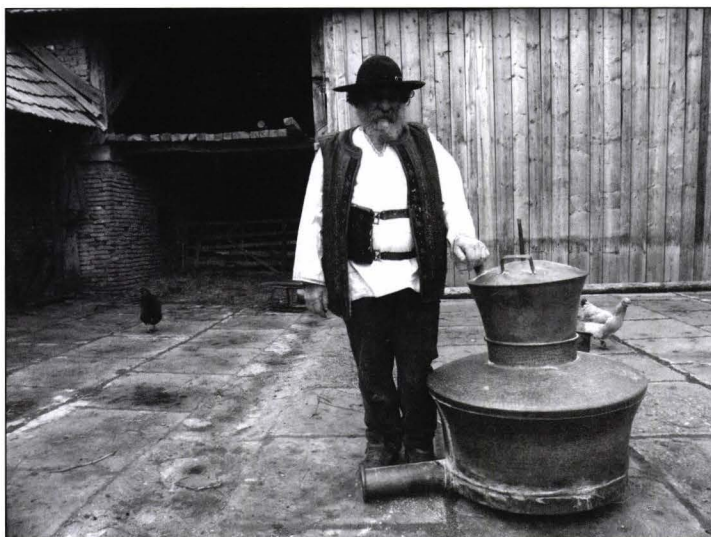
Rromi nomazi

Arhiva Muzeului ASTRA

Meșteșugar căldărar

Foto: Oana Mirela Burcea

Meșteșugar căldărar

Foto: Oana Mirela Burcea

Obiecte de cupru și de alamă confecționate
de căldărari

Foto: Oana Mirela Burcea

Portul cortorariilor

Foto: Oana Mirela Burcea

FRUMOASA LUMII, VITEAZA LUMII SAU TĂRĂMUL DE DINCOLO DE NORI

Alexandra GRUIAN

In the Romanian fairy-tales, the real path which the heroes follow is to their inner self, to the center of their being and is the "the most real imaginary voyage". The mountain is a sacralized space, dedicated to the gods and rituals. As an "axis-mundi", the mountain sets a connection between the Heaven and the Earth. The symbol originates in a natural and universal psychological perception: that there is a "center of the world" which serves as a microcosm of order because it is known and settled. Outside the boundaries of the microcosm lie foreign realms which represent chaos, death and night. There is due to the fact they are unfamiliar or not ordered. "....Seen from above, the mountain grows gradually wider, and in this respect it corresponds to the inverted tree whose roots grow up towards heaven while its foliage points downwards, thereby expressing multiplicity, the universe in expansion, involution and materialization." (Juan Eduardo Cirlot). To theorize the concept of the mountain, we analyzed a Romanian fairy-tale, Frumoasa Lumii, Viteaza Lumii, collected by Ion Oprișan. The tale spoke about the voyage into the other worlds which represent one of the most persistent archetypes of the humanity. The human spirit constantly feels the impulse to escape into the nature or in the spiritual ascension, seeking the "... pure verticality, the desire to get away into a hyper and over celestial place".

Schemele verticalității sunt „metafore axiomatice” ce „angajează”, cum spune Gaston Bachelard, întregul psihism și unesc centrul lumii terestre cu centrul cerului, trecând printr-o lume intermediară, atmosfera¹. Muntele, alături de scară, curele sau arbore, semnifică „...drumul ascensional pe care îl străbat cei ce trec din lumea vizibilă în cea a invizibilului”². În cultura românească muntele este un loc ce poate adăposti răul, sau o scară ce înlesnește înălțarea spirituală. Cele două interpretări nu se exclud, deoarece orice ascensiune implică riscuri și primejdii. Puternic ritualizat, muntele este în același timp un *axis mundi*, „...centru care organizează nu numai un spațiu geografic ci și diferitele fenomene și procese macrocosmice și microcosmice. Loc de întâlnire între cer și pământ, muntele este un canal de comunicare între cele două stihii sau nivele ale cosmosului”³. E meleagul prin excelență al zeilor și al oficerii riturilor care aduc prosperitate în lumea de jos.

Frumoasa Lumii, Viteaza Lumii este un basm cules de Ion Oprișan din localitatea Poienari-Vulpești, comuna Niculești, de lângă București, în 1998, de la Ion Ilie. A fost inclus în volumul II al monumentalei sale culegeri, intitulat *Frumoasa*

¹ Chevalier Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. 1, București, Editura Artemis, 1995, p. 164.

² *Ibidem*, p. 125

³ I. Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, București, Editura Amarcord, p. 289.

*Lumii*¹. Este povestea unui împărat foarte înțelept și respectat de către vecinii săi, care avea trei fii. Înainte de moarte își împarte averea copiilor săi: cel mare va primi „...întreaga împărăție cu tot palatul, cu toți slujitorii, cu toate slugile”, mijlociul „...toate apele, tot ce se orânduiește pe ape în întreg cuprinsul țării mele...”, iar cel mic va primi „...toate pământurile din împărăție și castelul care e la hotarul cu Norii Vineți...”². Împăratul își avertizează feciorii să nu intre niciodată în împărăția de la Nord unde „Este un dușman necunoscut, n-o să-l veдеți niciodată. Vă va omorî și nimeni nu poa’ să dea piept cu el”³.

După moarte tatălui fiecare dintre copii ia în stăpânire ce-i fusese ursit. Fratele mai mare se hotărăște să încalce interdicția și să pătrundă pe „tărâmul Munților Vineți”. Adună oaste din întreaga împărăție și trecând granița nordică le ordonă: „Tot ce întâlniți în cale, tot ce veдеți, nimic nu iertați! Și furnicile călcați-le sub copitele cailor!”. Această expediție sângeroasă durează trei zile, în care sunt ucise toate ființele vii întâlnite. Considerându-se superior tatălui său, convins că nimic nu i se poate întâmpla și totul i se cuvine, fiul de împărat încalcă *măsura*, îndreptându-se astfel spre un destin tragic. Își așează tabăra într-o pădure. În jurul orei doisprezece noaptea „...când se îmbină întunericu cu puterea nopții, deodată se-auzi un vânt puternic, o vijelie așa dă puternică și în câteva minute oastea împăratului împreună cu el au fost tocate cum toci frunze la câini. N-a mai fost nici o ființă vie...”⁴.

Direcția verticală a drumului descris în acest basm nu este explicită, ci sugerată. Fiul de împărat se îndreaptă spre Nord, spre împărăția Munților Vineți, a Norilor Vineți, tărâmul unei ființe pe care n-a văzut-o nimeni niciodată, dar care aduce moartea sub forma unei vijelii nimicitoare. Îndreptându-se spre Nord, fiul de împărat pătrunde parcă într-un alt univers prin spărtura creată de Steaua Polară în marele cort al lumii. Acesta străbate timp de trei zile un ținut ce se află în Norii Vineți, în norii îndepărtați, dincolo de care se întinde o lume identică celei pe care o părăsise, cu păduri populate de furnici și animale mari. Orgoliul îl împinge pe feciorul cel mare al împăratului dincolo de hotarul interzis acționând ca un adevărat cuceritor care distruge fără discernământ. Furnicile sunt considerate ființe htoniene, spirite ale strămoșilor, „...în strânsă legătură și cu principiul focului (...) și cu zeii tunetelor”⁵. Despre furnici se spune că „...participă la opera cosmogonică, iar mușuroaiele de furnici sunt considerate ca niște «munți sacri» și canale de comunicație între cele trei nivele ale lumii”⁶. Uciderea acestor făpturi, care de multe ori în basmele populare îi ajută pe eroi, atrage nenorociri și mânia zeilor ploii și fulgerelor, deci implicit ai vântului. Să nu uităm faptul că ne aflăm într-o lume aeriană, de dincolo de nori, o lume a divinităților aerului.

Furtuna reprezintă „...mânia lui Dumnezeu... (...). Pe vreme de furtună se iscă marile începuturi și marile sfârșituri”⁷. În credințele poporului român furtunile apar atunci când se produce un dezechilibru al lumii, când „se face moarte de om”. Atitudinea distructivă a fiilor de împărat a atras intervenția forțelor aerului. Vântul e

¹ I. Opreșan, *Basmе fantastice românești, II, Frumoasa Lumii*, Ediția a II-a, revizuită, București, Editura Vestala, 2005.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 17.

⁵ I. Evseev, *op. cit.*, p. 154.

⁶ *Ibidem*, p. 153.

⁷ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, vol. 2, pp. 80-81.

considerat sfânt de către popor, e „...un simbol al mișcării, vitezei, dinamismului, asociat *păsării, calului și gândului*”¹, asociat punctelor cardinale. De la simbolismul legat de suflarea divină, trecând apoi la vântul care distruge și spulberă, semnificațiile sunt complexe. În tradiția populară românească, Ielele sunt numite și Vântoasele, iar despre cei atinși de Iele se spune că sunt luați de vânt. În cazul acestui basm considerăm ca avem de a face cu o astfel de zeiță ambivalentă „...de care trebuie să te temi și cu care trebuie să te împaci...”², atotputernică și omniscientă, care e capabilă să devoreze totul, reducând ființele umane și animalele la oase dintr-o suflare. „Osul este elementul permanent și, într-o anumită măsură, primordial al ființei.”³ Cei care-i încalcă hotarul sunt despuiati de tot ce este perisabil, sunt reduși la esență. Sufletul își are, la anumite popoare, lăcașul în oase. Datorită acestui lucru cei uciși, dar a căror oase sunt păstrate în pădure, pot fi re-aduși la viață.

Fratele mijlociu, prin intermediul botezului pătat de sânge, află despre moartea feciorului cel mare și pornește o nouă campanie distructivă împotriva ținutului vecin, însoțit de cea mai mare oaste pe care a putut-o strânge. Odată ajunși în pădurea în care fusese omorât feciorul mai mare al împăratului, oastea așteaptă să fie atacată, dar acest lucru nu se întâmplă decât în momentul în care îi cuprinde somnul. Rămas singur, mezinul decide să treacă și el hotarul interzis, dar nu își ia însoțitori „...decât singur doi băieți tineri și pe acel sfetnic pe care l-avea cu credință”. Incursiunea sa este una pacifistă: „Nu faceți rău la nici o furnică, nu omorâți nimic! Tot ce vă iese în cale ocrotiți! (...) intrăm ca oameni pașnici”⁴. După trei nopți de veghe, de priveghere a osemintelor găsite în pădure, cei trei însoțitori ai mezinului sunt sfătuiți de acesta să scoată „...mațele din cai afară, băgați-vă în burțile cailor! Eu am să mă sui într-un copac care-i cel mai înalt din această pădure”⁵. Șiretlicul n-a înșelat spiritul vântului. Cei trei au fost măcelăriți, dar fiul de împărat nu a fost găsit. Dimineața acesta a văzut că „...s-a tras o brazdă de plug până la curtea împăratului...”, o invitație explicită cu trimiteri la riturile fertilității. Pornit pe urma brazdei, eroul ajunge la o curte împrejmuită unde locuia „grădinarul cel mai mare”. Acesta îi dezvăluie identitatea „...împăratului cel mai puternic. (...) E *Frumoasa Lumii și Viteaza Lumii*. Este o fată care nimeni nu i-a văzut chipul”⁶. Primește în dar o mărgică și este îndrumat spre „grădinarul cel mijlociu”, fratele primului. Acesta îi va dăruia o altă mărgică și îl va trimite la fratele său cel mai mic, care va ști să îi spună ce are de făcut. Grădinile sunt percepute în general ca micro-lumi, iar grădinarii sunt demiurghi ai acestui spațiu închis spre sine. În basm se precizează faptul că cei trei frați nu s-au mai văzut de zeci de ani, fiecare este într-un fel captiv propriului univers, dar toți sunt subordonați *Frumoasei Lumii*.

Grădinarul cel mai mic îi spune eroului că palatul împărătesei este păzit de un iepure, un cocoș și un cal. Primele două animale trebuie ucise cu câte o mărgică primită de la grădinari, altfel va fi omorât. E interesant de remarcat faptul că *Frumoasa Lumii Viteaza Lumii* este păzită de animale solare, specifice principiului

¹ I. Evseev, *op. cit.*, p. 484.

² M. Mesnil, *Etnograful între șarpe și balaur*; M. Mesnil și A. Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*. Cuvânt înainte de Paul H. Stahl. Traducere în limba română de Ioana Bot și Ana Mihăilescu, București, Editura Paideia, 1997, p. 190.

³ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, vol. 2, p. 387.

⁴ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 18.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

masculin. Iepurele este în spațiul românesc un simbol solar, „...un daimon al fertilității”, dar are un caracter dual, fiind asociat în egală măsură nopții și morții¹. Cocoșul întruchipează bărbăția și curajul, ...dar și „*lumina* cu toate valențele ei cosmice și spirituale”. Este considerat „...dușman redutabil al tuturor forțelor întunericului. (...) Prezența cocoșului „purifică” și „sacralizează” orice loc, îl sustrage de sub incidența haoticului și aleatorului, transformându-l într-un «spațiu cultural».”² Fiind un animal apotropaic, cocoșul păzește intrarea în palatul *Frumoasei Lumii*, anunțat fiind de pericole de către iepure, simbol al vigilenței. Al treilea animal care trebuie „domesticit” este calul, un alt simbol solar și psihopomp. Acesta nu este sacrificat, eroul „...pune stăpânire...” pe el. Tot de la cal află cum poate intra la *Viteaza Lumii*. Fiul de împărat este sfătuit să se uite pe gaura cheii pentru a se asigura ca zâna doarme („Dacă dă din mâini și dă picioare înseamnă că doarme”³) și apoi să ia biciul de foc din cui, să-i răsucescă pe mână părul de aur ce-i cade până jos și să o bată până va promite pe paloș, cal și bici că-i va fi soție credincioasă. Biciul este un simbol al trăsnetului, „...al energiei creatoare”⁴. Este considerat un simbol falic, dar și „...un instrument magic de purificare, de izgonire a răului și păcatului”⁵. Prin bătaie, feciorul de împărat o ia pe *Viteaza Lumii* în posesie.

Frumoasa Lumii Viteaza Lumii este o imagine a femeii neîmblânzite, războinice care „haiducește”, înzestrată cu toate caracteristicile eroului solar și cu tot arsenalul acestuia: paloș, cal, bici de foc. Mezinul împăratului, venit fără arme, va primi paloșul năzdravan („Cât îl vei avea în mână și nu va fi udat cu lacrimi sau cu apă n-ai să mori niciodată. Dăruit să-ți fie!”⁶) și se va căsători cu *Frumoasa Lumii* cu condiția ca aceasta să nu mai fie vitează. Feciorul de împărat cere un transfer de putere. El vrea să preia atributele soției sale și să o transforme dintr-o amazoană într-o femeie obișnuită. I se cuvine să aibă astfel de pretenții deoarece a cucerit-o. Fiind un simbol solar, de foc, paloșul își păstrează puterile magice atâta timp cât nu este atins de lacrimi sau de apă, văzute aici ca forțe distructive. Lacrimile conduc spre tema înecului, sunt, așa cum spune Gaston Bachelard, „materie a disperării”. Aflându-ne în țara Norilor Vineți, dincolo de Munții Vineți, este de înțeles faptul că aerul și focul sunt stăpâne aici. Apa este văzută ca o forță haotică, e un canal de comunicare cu lumea de jos și poate aduce nenorociri; este apa ostilă, „mortuară la mod superlativ”, așa cum spunea E. A. Poe, „...o invitație directă la moarte...”⁷.

Vrăjit la rândul său de frumusețea fără seamăn a soției sale, fiul de împărat nu poate pleca de acasă din cauza dorului. Îi cere *Frumoasei Lumii* o fotografie care să-i aline suferința atunci când e departe. O primește, cu rezerva că „...dacă ți-oi da-o te-i căi, dacă nu ți-oi da-o, iar te-i căi!”⁸. Fotografia ține loc oglinzii magice cu ajutorul căreia eroul poate vedea la distanță, este un obiect al iluziei. În oglindă „...se reflectă

¹ I. Evseev, *op. cit.*, p. 181.

² *Ibidem*, p. 90.

³ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 21.

⁴ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, vol. 1, p. 193.

⁵ I. Evseev, *op. cit.*, p. 49.

⁶ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 22.

⁷ Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Postfață de Cornel Mihai Ionescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 91.

⁸ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 22.

acțiunile viitoare și trecute ale oamenilor”¹. Așa cum anticipase *Frumoasa Lumii*, feciorul de împărat o pierde „...aplecându-se la un izvor să bea niște apă...”. Pe această apă ce leagă, precum apa șamanică sau Apa Sâmbetei, cele trei nivele ale lumii, imaginea ajunge în lumea de jos, la un împărat, care promite jumătate din împărăție celui care-i va aduce fata din fotografie. „Apa care curge figurează irevocabilul”² dobândind un caracter fatidic.

„...O babă zgripcă, urâtă...” pleacă în căutarea fetei într-o puiă, cu un miel și un cuțit. Anulând Timpul și Spațiul, baba ajunge aproape instantaneu pe tărâmul Norilor Vineți în puiă, rostind o formulă magică. Apariția ei la poarta *Frumoasei Lumii* îi confirmă acesteia faptul că fotografia a fost pierdută. Pentru cunoscători e un semn că puterile i-au fost luate și este vulnerabilă. Baba e dusă de feciorul de împărat în curtea palatului și i se propune să stea acolo cu *Frumoasa Lumii* pentru a-i ține de urât. Întruchipare a perfidiei, baba folosește prima ocazie care i se ivește și-l adoarmă pe mezin, iar paloșul i-l aruncă în apă, fapt care duce la moartea eroului. Deși *Viteaza Lumii* știe tot ce se întâmplă (își păstrase o parte din atribute), se lasă furată de babă deoarece promisese că se va supune deciziilor soțului său.

Pentru a se căsători cu împăratul la care o dusesse baba, fata cere să fie lăsată să țină un an doliu după soțul său, să i se aducă apoi calul, paloșul și să se cunune în biserica ei. Ca în majoritatea basmelor noastre, timpul este condensat, un an durează trei zile. Înștiințați de picăturile de sânge de pe batistă, frații *Frumoasei Lumii Vitezei Lumii* vin în ajutorul cumnatului lor, iau de pe fundul apei paloșul și îl șterg. De îndată ce paloșul nu mai are apă pe el, feciorul de împărat învie. Împreună cu soția sa fac un plan prin care să-l omoare pe Împăratul Roșu, cel cu care urma să se căsătorească *Frumoasa Lumii*. Eroul trebuie să construiască peste noapte o biserică în care va înfăptui chiar el slujba de cununie, iar calul îl va arunca pe Împăratul Roșu în înaltul cerului pentru a-l omorî.

Incapabil să învețe din propriile greșeli, fiul de împărat îi cere soției sale să îi învie frații și să meargă împreună în împărăția sa. Este din nou avertizat că „...dacă i-oi trezi și-o pare rău, dacă nu-i trezesc iară-ți pare rău!”³ Stăpână pe viața și pe moarte celor care i-au încălcat hotarul, *Viteaza Lumii* are puterea de a readuce la viață morții. Ritualul nu poate fi selectiv. Eroina trebuie să-i învie, cu ajutorul biciului de foc, pe toți cei uciși de ea. Întreaga avere a fetei este transformată, pocnind din bici în cele patru colțuri ale împărăției, în trei mere de aur. Acestea sunt merele din Grădina Hesperidelor, cu proprietățile lor magice, conținând în ele o întreagă lume, a *Frumoasei Lumii*. „Mărul este un fruct care întreține tinerețea, un simbol al renașterii și al veșnicei proștejimi.”⁴

Pe drumul de întoarcere, cei doi frați mai mari decid să-l omoare, din invidie, pe mezin. Ajunși la hotarul împărăției găsesc o fântână părăsită în care pretind că vor să-și vadă chipurile după atâtea ani. Reapare motivul oglinzii, al ogindirii și implicite al apei negre. Fântâna este un canal de comunicare cu lumea subterană. Fiul cel mic este aruncat în apă de către frații săi și moare. Aceștia îi iau soția și calul și pleacă mai departe. Calul își lasă lângă fântână, ca semn de recunoaștere, potcoavele. Considerate

¹ Laurence Delaby, *Șamanii tunguși*. Traducere din limba franceză de Liliana și Doru George Burlacu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 90.

² G. Durand, *op. cit.*, p. 92.

³ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 26.

⁴ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, vol. 2, p. 284.

ca aducătoare de noroc, potcoavele trimit și spre simbolismul fierarului. Stăpân al focului și al metalelor htoniene, fierarul se opune lumii aeriene și solare a *Frumoasei Lumii Vitezei Lumii*. Această stăpânire a focului este, ea în sine, o probă de inițiere.

Cumnații îi vin din nou în ajutor. Spirite pozitive care coboară din lumea superioară, sunt capabili să-l readucă pe mezin din lumea de jos și să-l învie, pentru a doua oară. Nu există o descriere a acestora, nu se precizează de unde vin sau cum simt nenorocirile, dar fiind frații *Frumoasei Lumii Vitezei Lumii* putem presupune că sunt spirite ale aerului, ființe superioare, omnisciente, omniprezente cu capacitatea de a călătorii între cele trei lumi fără nici un efort.

După ce a luat atât de multe decizii greșite, fiul cel mic al împăratului trebuie să se descurce de această dată singur. Dezmoștenit, cu hainele rupte, singura sa posesiune sunt cele patru potcoave cu care nu știe încă ce poate face. Sunt un fel de promisiune a unei șanse viitoare, a unui destin mai bun. Deposedaarea face din el un personaj care trece pe un alt plan al existenței, care trebuie să o ia de la capăt. Este călăuzit în această nouă existență de cal, animalul psihopomp. El lasă indicii în urmă, construiește un fel de puzzle pe care feciorul de împărat trebuie să-l descifreze dacă vrea să treacă cu bine peste această ultimă probă.

Pentru călătoria sa în lumea Norilor Vineți nu fusese pregătit și de aceea deciziile pe care le-a luat nu au fost cele mai bune. Motivația sa din debutul basmului nu are legătură cu dorința de a cuceri un spațiu. Eroul trece hotarul deoarece nu-și mai găsește rostul într-o lume din care frații săi dispăruseră. Nu el era cel ales să conducă țara și nici nu dorește să facă acest lucru, nu se simte pregătit să fie suveran și războinic. Despre viața pe care o duce după moarte tatălui său ni se spune în basm că este una simplă („Dar cel mic era chinuit - nu era căsătorit, nu avea soție, nu avea copii și trebuia să trăiască pă niște pământuri, coclauri, să muncească din zi și până-n noapte. (...) Trăia așa la Hotarul Munților Negri, de azi pe mâine.”¹). Frații săi sunt cuceritorii, personaje care vor să-și testeze limitele destinului și să înfrunte soarta. Războinici, aceștia nu au nici o șansă în lumea de sus.

Mezinul găsește împărăția tatălui său în doliu, deoarece fata frumoasă pe care noul împărat o adusese cu el nu voia să se mărite până nu se găsește un fierar care să-i pună potcoave calului. Animalul ucisese deja toți fierarii, cu o singură excepție, un faur care urma să-și încerce norocul peste trei zile. Luat ca ucenic, feciorul de împărat învață să stăpânească focul și metalul, să *făurească*. I se propune să se căsătorească cu una dintre cele trei fiice ale maestrului său. Eroul le supune pe fiecare dintre ele la o probă, cea a gătitului. Fata cea mică îi pregătește, ca o adevărată vestală a focului, o găină și îi așterne masa pe un prosop curat. Ofrandele vegetale (cartofii și fasolea) aduse de fetele cele mari nu sunt suficiente, se cere un alt fel de sacrificiu, mai consistent, de sânge.

Feciorul de împărat decide să ia locul proaspătului său socru și să meargă el la curtea împărătească pentru a potcovi calul. Noua sa soție îl urmează pe ascuns, aducând o altă jertfă, un pui pe care voia să îl dea de pomană pentru sufletul lui, în cazul în care ar fi fost ucis. Este recunoscut de cal și de *Frumoasa Lumii* și potcovește animalul cu potcoavele găsite lângă fântână. Pentru pedepsirea fraților săi, fiul cel mic invocă pedeapsa divină („Vom trage cu săgețile în sus. Care vor fi vinovați pe aceia îi va pedepsi Dumnezeu, nu eu.”²). Săgețile merg până în înaltul cerului și fiecare dintre

¹ I. Oprișan, *op. cit.*, p. 16.

² *Ibidem*, p. 28.

frați își înfruntă penitența. Fratelui celui mic i se iau trei fire de păr de pe frunte, mijlociul rămâne fără un braț, iar fratele cel mare este despăcat în două în fața tuturor. Fiica fierarului devine soția fiului mijlociu al împăratului, iar mezinul, din merele de aur, reface palatul *Frumoasei Lumii*.

Adevăratul drum pe care îl fac toate personajele basmelor este unul spre „propriul centru”. Omul suferă pentru că-și ignoră propria „entitate ontologică”, propriul suflet. Mircea Eliade consideră că există două drumuri care conduc spre centru: unul metafizic, ce are în centru omul, și altul religios, pentru care centrul este în afara omului, în sacru. Eroii basmelor realizează ambele călătorii. Pentru a ajunge la centrul metafizic trebuie să străbată mai întâi centrul religios. „Drumul spre «întelepciune» sau spre «libertate» este un drum spre centrul ființei tale.”¹

Bibliografie:

1. Bachelard, Gaston, *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefață: *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski. Traducere de Angela Martin, București, Editura Univers, 1997.
2. Chevalier Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, București, Editura Artemis, 1994.
3. Coman, Mihai, *Sora Soarelui. Schiță pentru o frescă mitologică*, București, Editura Albatros, 1983.
4. Culianu, Ioan Petru, *Călătorii în lumea de dincolo*. Ediția a treia. Traducere de Gabriela și Andrei Oișteanu. Prefață și note de Andrei Oișteanu. Cuvânt înainte de Lawrence E. Sullivan (în românește de Sorin Antohi), Iași, Editura Polirom, 2007.
5. Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarii. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Postfață de Cornel Mihai Ionescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
6. Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997.
7. Eliade, Mircea, *Drumul spre centru*. Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991.
8. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*. Traducere și postfață de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic și Editura Științifică, 1999.
9. Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*. Prefață de Georges Dumézil. Traducere de Alexandra Beldescu, București, Editura Humanitas, 1994.
10. Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
11. Liiceanu, Gabriel, *Despre limită*, București, Editura Humanitas, 2004.
12. Lovinescu, Vasile, *Creangă și Creanga de Aur*. Ediție îngrijită de Florin Mihăescu și Roxana Cristian. Ediția a doua, București, Editura Rosmarin, 1996.
13. M. Mesnil, *Etnograful între șarpe și balaur*; M. Mesnil și A. Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*. Cuvânt înainte de Paul H. Stahl. Traducere în limba română de Ioana Bot și Ana Mihăilescu, București, Editura Paideia, 1997.
14. Șăineanu, Lazăr, *Basmele românilor în comparație cu Legendele antice clasice și în legătură cu Basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice – Studiu comparativ*, București, Litp-Tipografia Carol Gobl, 1895.

¹ Mircea Eliade, *Drumul spre centru*. Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991, p. 129.

BISERICI DE LEMN DIN JUDEȚUL SIBIU

MĂRTURII ALE CIVILIZAȚIEI LEMNULUI

CIRCUIT TURISTIC RELIGIOS

Raluca ILIUȚ

In Romania, there are around 1400 wooden churches, as it is mentioned in a 2009 repertoire: in Transylvania and Banat there are around 650 churches, in Oltenia, Muntenia and Dobruja there are 490 churches, and in Moldavia 300 of them. Along the years, these monuments have been true cultural centers for the Romanian peasant. On the UNESCO list there appear eight wooden churches of Maramures together with the Danube Delta, the Saxon villages with the fortified churches, Horezu monastery, the painted churches of North Moldavia, Sighisoara citadel, the Dacian ruins, Sucevita monastery (that has just been recently added). The technique used to build those churches have inspired the minorities of Romania, the people of Moldavia Republic, Ukraine and Serbia. One of the examples of this source of inspiration is the wooden synagogue from Piatra Neamt. The research on the history of the Romanian people, on the evolution of the Romanian houses, have had as stating point the cultural richness of those churches. In this way, the researchers have discovered the cultural level of those times, the language spoken, the unit of measurement in use, the Christian faith, the folk tradition passed on from generation to generation. The Medieval message of the Transylvanian churches, the language of the geometric figures and of the wooden sculptures, especially the graphics found on the gates placed at the entrance in churches, prepare the faithful for the world of sacredness. Nowadays, those passionate about art fight time in order to maintain those gems in a proper conservation state in order to be preserved for the next generations.

Bisericile de lemn sunt monumente de arhitectură care au rezistat trecerii veacurilor și demonstrează generațiilor de azi simțul pentru frumos al înaintașilor noștri. Fiind cea mai accesibilă sursă încă din trecut, lemnul a fost materialul de construcție al primelor locuințe și al primelor unelte folosite în gospodărie.

Românii au știut să îmbine în prelucrarea lemnului ceea ce era necesar vieții practice cu ceea ce putea să le încânte ochii și sufletul. Putem vorbi de o civilizație a lemnului, cu nimic inferioară celei a pietrei sau a metalului, fiind singura civilizație care poate certifica identitatea populației românești în aceste zone: „Pentru noi, românii, creștini și oameni de bun-simț, satul românesc înseamnă veșnicia, trăirea, oglinda și icoana sufletelor noastre”¹.

Civilizația lemnului a fost mai târziu completată de civilizația pietrei și a fierului, pe care în timp au înlocuit-o.

Biserici de lemn au fost aproape în fiecare localitate din țara noastră, acolo unde a existat o populație românească: „Satele au trăit cu biserici de lemn până prin

¹ Cecilia Gândilă, *Presaca. Mlădie ca un spic de grâu*, Sibiu, Editura Alma Mater, 2000, p. 35.

veacul al XVII-lea. Numai în cei din urmă trei sute de ani s-a părăsit obiceiul de a întrebuința lemn pentru biserici”¹.

Locurile de odinioară, în care se adunau românii pentru a comunica cu Dumnezeu, au rămas puține la număr astăzi, lipsite în mare parte de slujbele religioase și de participarea românilor la acestea. Lăcașurile de cult declarate monumente au trecut o istorie nedreaptă, sub amprenta Imperiului Austro-Ungar, fiind jefuite, arse, dărâmate, pentru a-și pierde valoarea de loc sfânt. Cu toate că cele mai promovate monumente de arhitectură din județul Sibiu sunt cetățile și bisericile fortificate, lăcașurile de cult ridicate din bârne de lemn nu ar trebui să fie considerate mai prejos acestora, ele făcând parte din patrimoniul românesc cultural și istoric. Ridicate de meșteri necunoscuți de noi astăzi, care au folosit metode proprii și originale, specifice tradiției constructive populare, vechile biserici au reușit să se opună degradării în timp, transpunând prin lemn echilibrul dintre om și mediul înconjurător. Deseori, lăcașurile au fost construite cu strădania comunității, iar când comunitatea devenea mai numeroasă și necesita construcția unei biserici mai încăpătoare, vechea biserică era bine valorificată și nu distrusă, fiind donată unei alte comunități mai sărace, evitându-se astfel, arderea lemnului sfințit.

Arhitectura bisericilor de lemn, în contact cu cultura occidentală din epoci diferite, a primit influențe apusene observate în elementele construcției, pictură și sculptură. Un cercetător străin afirma că „...impresia acestor biserici de lemn este covârșitoare, neobișnuită, [...] ele oferă în forme esențiale claritatea și conștiința de sine arhitecturală”².

În România se păstrează peste 1.200 de biserici de lemn, construite înainte de anul 1900. Ele au câteva trăsături comune: planimetria, boltirea navei și acoperișul în patru ape. Planimetria este de trei feluri: rectangulară (cu pronaos, naos și altar), cu nava dreptunghiulară și absida poligonală și cu nava dreptunghiulară, pătrată sau poligonală, dar cu absida decroșată spre interior în raport cu pereții navei. Această varietate a planimetriei demonstrează originalitatea tehnicii constructive a bisericilor de lemn românești. Din punct de vedere al tehnicilor de construcție, cercetătorii împart bisericile pe regiuni conform trăsăturilor specifice zonelor. Lăcașurile de cult din România se pot împărți și astfel: cu structură „în cheutori”, „în căței”, „în furci” și tip „bordei”. Grupa bisericilor construite pe structură de lemn „în cheutori” este semnificativă și valoroasă în România, cu caracteristici în arhitectura europeană. Bisericile aparținând grupei constructive „în căței” sunt foarte puține în țară și se păstrează cu precădere în Banat și Moldova. Un mic grup de biserici printre cele mai rare sunt cele din Dobrogea construite pe structură „în furci de lemn”, cu pereții împlețiți din nuiiele. Acestea sunt unicat, având valoare de patrimoniu național și european.

Din punct de vedere constructiv, bisericile sunt adevărate izvoare de cercetare ale evoluției adăposturilor umane. Ele au fost și vor fi studiate, dar o inventariere a lor nu a fost încă finalizată. Prima inițiativă a unei inventarieri a avut-o Comisia Culturală a Monumentelor Istorice de la Viena, dar din nefericire nu se cunosc rezultatele. Au urmat mai multe cercetări întreprinse de cercetători precum: Coriolan Petranu care a inventariat bisericile din Arad, Bihor și Hunedoara, Atanasie Popa este recunoscut prin studiile monografice ale lăcașurilor de cult, iar Victor Brătulescu și Ioana

¹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, București, 1909.

² Laurențiu Toma, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura IMAGO, 2002, p. 2.

Cristache-Panait au studiat bisericile de lemn din Transilvania și Maramureș. Studiul acestor monumente este un imens tezaur de cunoștințe nevalorificate în domeniul arhitecturii, iconografiei și istoriei culturale.

Bisericile de lemn reconstruite și restaurate în Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Valorificator al moștenirii culturale românești, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Dumbrava Sibiului proiectează după 1990, un nou sector tematic, intitulat *Edificiile de utilitate public-socială*, ce avea să cuprindă și cele trei biserici de lemn transferate mai târziu din județele Sălaj, Cluj și Gorj, care vor mijloci legătura omului cu Dumnezeu prin săvârșirea serviciului religios.

Prima biserică de lemn strămutată în Muzeul ASTRA, cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din localitatea Bezded, județul Sălaj, este datată la jumătatea secolului al XVIII-lea. Biserica se caracterizează prin sistemul constructiv de îmbinare a pereților din bârne, orizontale, cioplite și „încheiate în cheutori”. Edificiul este în strânsă legătură cu casa țărănească românească, ilustrând conceptul de „biserică-casă” prin prezența prispei pe latura lungă, având stâlpii și arcadele fixate în cuie de lemn. Biserica din Bezded demonstrează tehnica aplicată la realizarea bolților cilindrice din lemn și a scheletelor de susținere a turlelor înalte, caracteristice bisericilor din Transilvania¹.

Altarul este de formă poligonală, acoperit cu o boltă semicilindrică, dezvăluind prin pictură scene precum *Punerea în mormânt a Mântuitorului*, *Euharistia*, *Sfinții Trei Ierarhi*, *Schimbarea la Față*, *Jertfa lui Avraam*, iar pe boltă *Sfânta Treime* veghează asupra credincioșilor veniți să intre în comuniune cu Dumnezeu.

Restaurată în Muzeu în aer liber din Dumbrava Sibiului în anul 2004, biserica cu hramul *Pogorârea Sfântului Duh*, din satul Dretea, județul Cluj, a fost menționată în lista Monumentelor Istorice încă din anul 1954. Construcția acestui lăcaș a fost datată în anul 1672 conform inscripției de pe o Evanghelie a preotului Ioan Leheny care spunea: „Sfânta biserică din Dretea, precum am aflat scris într-un orologiu vechi s-au edificat în anul 1672, fiind preot Popa Mihai”². Biserica din Dretea a fost construită folosindu-se doar barda și securea, cu prispă deschisă, mărginită de stâlpi nedecorați, cu pronaos din care se urcă în turnul clopotniței, naos cu absida și altarul în formă deosebită și rar întâlnită, de poligon cu șase laturi, dispuse neregulat. Portalul ușii de la intrare, sculptat în lemn, reprezintă una dintre piesele cele mai frumoase ale bisericii.

„Pictura este realizată (cu excepția iconostasului pictat pe pânză, în anul 1742) în anul 1672, direct pe bârnele de lemn și pe scândurile care acoperă tavanul pronaosului, bolta naosului și cupola altarului, în tehnica tempera, incredibil de bine conservată și de o excepțională valoare artistică.

Construită într-o perioadă în care majoritatea populației sătești nu știa carte, iar limba liturgică era slavona, biserica a fost zugrăvită pe înțelesul populației satului. Prezentă pe toată suprafața interioară a bisericii, tematizând fiecare spațiu, a fost pe bună dreptate considerată Biblia în imagini a omului de rând, modul de tratare a

¹ *Ibidem*, p. 247.

² Corneliu Ioan Bucur, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA” (Dumbrava Sibiului) - Catalog*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2007, p. 289.

scenelor și personajelor sfinte de către zugravii populari influențând, adesea, profund, mentalul și imaginația țăranilor.

Zugravii anonimi au pictat la Dretea conform Erminiei ecleziastice întâlnită în toate bisericile țăărănești din lemn.

Pronaosul, spațiul destinat femeilor, prezintă teme cu personaje eminentamente feminine: pe perețele de vest sunt înfățișate Sfintele Mucenite, pe perețele de nord, Sfintele Fecioare (mironosițele, Maria Magdalena, Marta, Maria, Ioana, Salomeia și Ana), iar pe perețele despărțitor dintre pronaos și naos, în stânga intrării, Învierea lui Iisus, în dreapta intrării trei sfinte femei. Tavanul prezintă o temă arhaică, Bolta înstelată cu soarele și luna, numită de cercetătorii fenomenului, creștinism cosmic.

În nava principală a naosului se disting patru registre principale. Primul registru, pictat pe semicalotă, prezintă episoade din Geneză: Crearea Evei, Păcatul strămoșesc și Alungarea din Rai. În stânga intrării apar Sfinții Împărași Constantin și Elena, iar în dreapta, Sfinții doctori fără de arginți, Cosma și Damian. Al doilea registru, ilustrat pe fiecare arc al boltei, prezintă frize ale Sfinților Mucenici Militari, care încadrează medalioane cu scene din ciclul hristologic al Săptămânii Patimilor: Spălarea picioarelor ucenicilor, Sărutarea lui Iuda, Iisus la Ana, Iisus la Caiafa, Iisus la Pilat, Iisus la Irod, Batjocurirea lui Iisus, Drumul Crucii. Pe culmea boltei, în cadrul registrului al treilea, sunt redade în medalion personajele care conduc cerurile și întreaga creație: Sfânta Treime, Maica Domnului cu pruncul Iisus, Sfinții Heruvimi. Catapeteasma, piesa cea mai valoroasă a decorației pictate, se remarcă prin realizarea stilistică deosebită a scenelor, Răstignirea și Friza Apostolilor, având în centru scena Deisis. Inscripția este pictată în partea stângă a iconostasului, datând decorația și având ca text: *Acest fruntariu svuntu l-au răscumnărat Nistor Gheorghe cu feciorii, cu Gherman și Nistor și cu Gavrilă și cu gazda lor Maria Pătrului, pomeniri lor pomenire veci pomenire lor, anul de la Christos 1742*¹.

Altarul are o scenografie determinată de funcționalitatea spațiului, aici fiind figurate, pe pereții absidei, scene ca Euharistia, Jertfa lui Isac și Teoria Sfinților ierarhi (Sfântul Arhidiacon Ștefan, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile cel Mare), iar pe cele șapte laturi ale cupolei de formă neregulată, Sfinții arhangheli și îngeri, Sfinții prooroci, Maica Domnului în glorie, Liturgia Îngerească. Iisus în glorie și Sfânta Treime, în centrul cupolei. Autorii întregii picturi nu se cunosc² Altarul se deosebește prin arhitectură de bisericile de lemn românești, cu o pictură împărțită în două cadre, reprezentând scene din Vechiul și Noul Testament. „Capela sixtină a bisericilor de lemn românești” a fost restaurată de unul dintre cei mai mari meșteri maramureșeni Gavrilă Hotico, din comuna Ieud, județul Maramureș, care a restaurat peste 60 de biserici de lemn, a construit nouă și a strămutat 12. Lucrările de reconstrucție au fost finalizate în anul 2004, când biserica a fost sfințită de un sobor de preoți alături de I. P. S. Bartolomeu Anania.

Biserica de lemn cu hramul *Înălțarea Domnului*, din Comănești județul Gorj, este cea de-a treia biserică reconstruită în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului. Inscripțiile din pridvor ne dezvăluie anul în care a fost construită, 1796. Inclusă în lista Monumentelor Istorice din România, are o planimetrie rectangulară a pronaosului și a naosului, iar altarul are forma absidei poligonale. În anul 1894 catapeteasma bisericii a fost construită din cărămidă, tencuită și pictată în frescă,

¹ *Ibidem*, p. 290-291.

² *Ibidem*, p. 291.

având forma aproape pătrată 4,10 m / 3,90 m. Pe tetrapodul din fața altarului sunt pictați îngeri înconjurați de motive decorative.

Pe icoane apar pictați *Sfântul Dimitrie*, *Fecioara Maria cu Pruncul în brațe*, sfinți, scene de la Praznicele Împărătești, iar pe unele dintre ele se pot distinge inscripții în limba română cu caractere chirilice. Pardoseala este din cărămidă, iar naosul are două ferestre care permit pătrunderea luminii naturale în biserică. Suprafața întregii biserici este de 12,35 m / 6,35 m. Întreaga construcție este realizată din grinzi de lemn din stejar îmbinate în cheutori, „coadă de rândunică.” Alternanța de piatră și cărămidă din fundație demonstrează un stil postbizantin. Pridvorul bisericii se află pe latura de vest și este susținut de patru stâlpi pe care sunt încrustate motive decorative.

Clopotnița lăcașului este într-o construcție alăturată cu o înălțime de 5,77 m și o lățime de 2,10 m, acoperită cu șindrilă. Patru trepte fac legătura construcției cu solul. Pe copacul de lângă biserică se găsesc mai multe cruci de pomenire, viu colorate, simbolizând libertatea sufletului după moarte. Gorjul poate fi considerat o „capitală a crucilor”, fenomen transmis din strămoși.

Biserici de lemn din județul Sibiu. Circuit turistic religios

Biserica de lemn cu hramul *Buna-Vestire* este situată în localitatea Broșteni, în partea de vest a județului Sibiu (podîșul Transilvaniei), localitate cunoscută și sub denumirea de *Kradendorf*. Broșteni este o componentă a localității Păuca, atestată documentar în anul 1296. Vechimea localității este demonstrată și cu ajutorul descoperirilor arheologice în care s-au găsit obiecte din epoca romană. Biserica cu hramul *Buna-Vestire*, inițial de rit greco-catolic, a fost declarată monument istoric în anul 1960.

Lăcașul de cult a devenit ortodox din luna octombrie 1948, prin reformă. Biserica este așezată într-un loc mai ferit, construită din bârne de brad cu o dimensiune de 12,5 m/5,5 m, în formă de corabie, cu altar rotund, acoperișul în două ape, cu învelitoare din șindrilă până în 1890, când s-a înlocuit șindrila cu țiglă și pereții au fost tencuiți. A fost pictată între anii 1741-1743, astăzi nemaiputându-se descifra urmele picturii. Vechimea bisericii nu se cunoaște cu adevărat. Ea ar fi putut fi construită înaintea anului 1741 când s-a început pictura interioară. Lângă biserică se află clopotnița care ne dezvăluie vechimea ei cu ajutorul inscripției „Anno 1628 Im Nahmen Gottes”. Astăzi clopotul este spart. În jurul lăcașului de cult se aflau patru pietre funerare, frumos sculptate, cu inscripții în chirilică, transferate astăzi în curtea protopopiatului din Sibiu¹.

Obiectivele turistice din vecinătatea localității Broșteni sunt: Biserica Evanghelică din Păuca, Biserica Ortodoxă din Păuca și Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial din Păuca (1936).

Localitatea Presaca din județul Sibiu, mai este cunoscută și sub denumirea de *Kerschorf* și a fost atestată documentar în anul 1647². Localnicii din Presaca sunt amintiți ca buni credincioși încă din anul 1578, an în care apare menționată o biserică cu hramul *Sfânta Treime*, care ar putea fi cea menționată astăzi pe lista monumentelor istorice. Biserica de lemn *Sfânta Treime* din localitatea Presaca datează din anul 1728, are suprafața de 15 m/6 m, cu o înălțime de 5,5 m, și a fost construită din bârne de stejar cu o grosime de până la 45 cm. Inițial biserica avea naos și altar, pronaosul

¹ Cecilia Gândilă, *Broșteni la izvor de Secaș Mic*, Sibiu, Editura Tribuna, 2000, p. 85-86.

² Eugen Străuțiu, Marius Halmaghi, *Țara Secașelor*, Sibiu, 2007, p. 277.

fiind adăugat mai târziu. Intrarea în biserică se face pe latura vestică al cărui perete este din cărămidă. Deosebit de interesante sunt cele șase laturi ale altarului care dau impresia de rotunjime. Pereții construcției sunt tencuiți în exterior și se sprijină pe stâlpi montați de lemn care susțin șarpanta. În interior zugrăveala a fost eliminată, astfel putându-se observa urme vechi de pictură. Comunicarea dintre naos și altar se face prin două deschizături, unde se aflau *Ușile Împărătești* și cele *Diaconești*, astăzi dispărute. Se știe însă că cel care a pictat *Ușile Împărătești* a fost Nicolae Zugravu din Ludoș, în anul 1793. Acoperișul este în două ape susținând învelitoarea din țiglă și terminându-se cu un fronton din scândură pe latura vestică. Altarul are o învelitoare separată. La patru metri distanță de biserică se află clopotnița care rămâne interesantă prin inscripția cu caractere chirilice: „Meșter Gheorghe - anul 1770 martie 13 zile”, aflată pe una dintre bârnele care susțin acoperișul¹.

Biserica cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* se află în localitatea Sângătin, localitate din județul Sibiu, la 7 km de Apoldu de Jos, în componența căruia se află. Localitatea este atestată documentar în 1290-1301. Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Graviil* este monument istoric construit în anul 1682. Lăcașul a fost adus în satul Sângătin prin anii 1680-1685 din locul numit „Valea Spinelui”², din Apoldu de Jos și așezată în cimitir, în spatele curții parohiale. A fost complet refăcută de părintele Gheorghe Bădilă, păstrându-i-se forma inițială. La demolare a fost găsită o scândură bătută pe ușa bisericii, cu un text scris cu litere chirilice, care spunea că biserica a fost adusă din Topârcea. Se pare că lăcașul a fost construit de domnul Țării Românești, fiind un schit călugăresc înainte de a fi adus în Sângătin.

Tradiția spune că edificiul ar fi fost adus pe sănii trase de boi pentru a servi ca lăcaș de cult credincioșilor care acceptaseră uniția. Construcția este ridicată pe o fundație de piatră legată cu mortar, a cărei înălțime variază între 20-50 cm, în funcție de configurația terenului. Fundația se continuă cu bârne de stejar, tencuite, iar acoperișul este din șindrilă, construit în anul 1975. Tot în acest an tencuiala fixată pe șipci de lemn a fost înlocuită cu una fixată pe o structură de trestie. Cu ocazia lucrărilor, o scândură, tăblie de cruce funerară, a fost găsită între bârnele construcției.

Pe această tăblie se mai pot distinge „IS, HS, NI, KA” și textul : „Aici odihnește Popa Oprea”³. Pronaosul de mici dimensiuni, se continuă cu naosul luminos, având deasupra o boltă semicilindrică. Pictura este pe pânză, foarte valoroasă și frumoasă și se păstrează în partea superioară a lăcașului, restul picturii fiind foarte deteriorată. Altarul are trei laturi, cu acoperiș propriu de dimensiuni mai mici decât cel al navei. *Ușile Împărătești* sunt sembrate cu inscripția: „1769 Popa David (?) din Rășinari”⁴. Dimensiunile bisericii sunt de 12,5 m/4,5 m. Turnul bisericii adăpostește un clopot mic, iar inscripția care se găsește aici ne dezvăluie anul construcției: „Anul Domnului 1717 Popa Tod(er) de la Sângătin”⁵. Turnul este de formă pătrată, terminat într-o mică piramidă, pe care e fixată o cruce de fier.

Obiectivul turistic din localitatea Sângătin care poate fi vizitat, alături de biserica monument mai sus menționată, este: Castrul Roman (*Sub Gorgan*). Evenimentul anual organizat în această localitate este *Zilele Culturale ale*

¹ Laurențiu Toma, *op.cit.*, p. 15.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Sângătinului (iunie). Traseul turistic care poate fi parcurs în localitatea Sângătin este pe Valea Sângătinului.

Localitatea Apoldu de Jos este așezată la marginea de sud a Podișului Transilvaniei, la limita sud-estică a Podișului Secașului. Situată la 39 km de Sibiu, comuna are în componența sa Sângătinul situat la 7 km de comună. Apoldu de Jos a fost atestat documentar în 27 octombrie 1288, într-un act dat în Brașov de către regele Ungariei, Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290), prin care se restituia Episcopiei Transilvaniei, dijelele din comitatul Ugocea. În anul 1292, primul greav al Apoldului de Jos este Arnold d'Apoldia, comitele obștii ce deținea moșia Sângătin ca danie. Din acest moment, evoluția celor două localități este complet diferită: Sângătinul este cuprins în comitatul Alba Inferioară, membrii obștii devenind aserviți stăpânului moșiei până la 1848¹.

Cercetătorii susțin originea germană a numelui *apold* ca provenind de la localitatea din Germania *Apoldia* sau de la numele de persoană *Adelbad*, iar denumirea veche românească este Apoldu Mic. Urmele arheologice descoperite pe teritoriul Apoldului de Jos atestă un fapt de necontestat: oamenii paleoliticului, ocupându-se cu vânătoarea, pescuitul și o agricultură primitivă, au trăit în depresiunea Apold - Miercurea. Concluziile cercetătorilor, în baza studiilor efectuate, au fost că așezarea era locuită de o populație daco-romană (descoperirea existenței unei vile romane între Apold și Ludoș)². În 1968, cu ocazia unor lucrări efectuate în zona Apold, a ieșit la iveală pe o porțiune de 80 m, *drumul roman*, destul de bine conservat, paralel cu actualul curs al văii Apoldului. *Calea lui Traian*, șerpuia pe malul stâng al Secașului, fiind atestată arheologic din apropierea stației CFR Miercurea - Cunța - stația CFR Cut - Răhău - în zona așezării daco-romane de la Podul Pricopului (Sebeș), până la Apulum (Alba Iulia). În 1919 la Apoldu de Jos s-a descoperit tezaurul monetar format din 206 monede (denari romani). Monedele, datând din timpul Împăratului Septimius Severus (195-208), au fost preluate de P. Harsany și duse la Budapesta pentru identificare.

Astăzi localitatea adăpostește Biserica cu hramul *Sfântul Ioan Evanghelistul*, construită din bârne de brad îmbinate în „coadă de rândunică”. Sfințită în anul 1771, de către episcopul Sofronie Chirilovici, se presupune ca ar data din timpul lui Mihai Viteazul și ar fi fost construită la Ocna Sibiului. Biserica a fost adusă în Apoldu de Jos în anul 1770 de către credincioși, într-o noapte, cu carele trase de boi. Biserica a fost construită prin 1767-1768. Tradiția amintește de o altă biserică de lemn aflată pe locul celei actuale care ar fi fost vândută comunității din Sângătin³. Dimensiunile bisericii *Sfântul Ioan Evanghelistul* sunt de 18,3 m/6,2 m și are subzidire de piatră, 1 m de la pământ. Lăcașul are formă de corabie, cu pronaos, naos și altar. Clopotnița se află la 4 m de biserică, este tot din lemn, pe tălpi de stejar, acoperită cu șindrilă, adăpostind un singur clopot. Fereastra de pe latura vestică este de formă evazată, tăiată dintr-o singură bârnă, cu o cruce de lemn pe mijloc. Pronaosul este delimitat de naos printr-o îngrăditură sculptată în fusuri de lemn, având în partea superioară o pisanie scrisă cu litere chirilice, pictate pe lemn, din secolul al XVIII-lea: „Zugrăvit-u-s-a această biserică în zilele Înălțatului Împărat Iosif al II-lea, fiind arhiereu neunit

¹ Johann Daniel Henrich, Ioan Beju, Ioan Câmpeanu, *Apoldu de Jos. Texte monografice*, Sibiu, Editura Tehno Media, 2007, p. 150.

² <http://www.comunaapoldudejos.ro/culturaRepere.php>, accesat în data de 8 martie 2012.

³ Laurențiu Toma, *op. cit.*, p. 5.

Sofronie Chirilovici și s-a zugrăvit de Simion Zugravul din Craiova, pe cheltuiala și purtarea de grijă a ctitorilor I. Blatea, Ioan Lazăr, Iosif Baltea, Ioan Căndea și Moise Blatea”¹. Ferestrele altarului sunt de dimensiuni mici, una dintre ele este apărată de un grilaj metalic confecționat din două bare. Tavanul altarului e confecționat din scânduri suprapuse, dând impresia unei bolți în stil gotic. Acoperișul bisericii este în două ape, din șindrilă rotundă, refăcut în 2008. Meșteri șitari, dulgheri și fierari s-au implicat în proiectul de restaurare. Pictura interioară este valoroasă și a fost realizată de meșterul Simion Zugravul din Craiova. Pictura din altar este distrusă, iar cea din naos și pronaos e în stare mai bună. Biserica deține o importantă colecție de patrimoniu formată din icoane pe sticlă, pe lemn și mobilier. Tot aici întâlnim o mare colecție de cărți bisericești din anii 1732-1846: *Apostol, Ciaslov, Evanghelie, Penticostariu*.

Obiectivele turistice din Apoldu de Jos sunt: Monumentul Eroilor Români din Primul Război Mondial, Biserica cu hramul *Buna-Vestire* (1818-1822) și atelierele de fierărie din localitate. Evenimentele anuale organizate în localitate sunt: *Datină străbună pe Secaș* (februarie) și *Zilele Culturale ale Apoldului* (august). *Traseele turistice care pot fi parcurse cu plecare din localitatea Apoldu de Jos sunt: Apoldu de Jos - sat Sângătin - Podișul Secașelor - Biserica din lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1682) și Apoldu de Jos (descoperirea tezaurului monetar roman) - Podișul Secașelor (râul Secaș).*

Biserica de lemn cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* este parte componentă a localității Poiana Sibiului. Localitatea se află în regiunea Mărginimea Sibiului, la 35 km de orașul Sibiu. Este una dintre cele mai pitorești așezări din Mărginime, aici fiind înființată prima *Uniune a oierilor din întreaga țară*. Locuitorii păstrează nealterate portul și datinile, purtându-le cu dâșii în transhumanță din Peninsula Balcanică și până pe întreg țărmul Mării Negre, atingând Munții Alpi: „Pământul românesc s-a întins până acolo, până unde a răsunat graiul și cântecul românesc. Iar graiul și doina noastră au răsunat pe întinderi mult mai mari decât cele cuprinse între hotarele României de azi”².

Biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* a fost construită în anul 1766, din lemn de brad, cu temelia din piatră și acoperișul din șindrilă. Despre acest monument reprezentativ al așezărilor românești din Mărginime se spune că ar fi fost adus din Jina. Biserica are un pridvor larg pe latura vestică, și turlă scundă pe pronaos. Este clădită în stil romanic, în formă de navă cu absidă la altar și un turn mic pe pridvorul deschis. Pictura din interior este în întregime ștearsă, valoarea artistică fiind reprezentată de pictura iconostasului. Lăcașul a fost pictat de mai mulți zugravi precum Simion Zugravul Oprobici din Craiova care a pictat naosul, în 1771, Vasile Muntean din Săliște care a pictat iconostasul, în 1801 și Constantin Zugravul care a pictat altarul, în 1791. Dimensiunile lăcașului sunt 19,4 m/6,8 m. Biserica a fost construită pe o fundație din piatră, lespezi care s-au folosit și pentru pavimentul pridvorului cu rol de protecție a pronaosului și a turnului. Spațiul unde cântă corul bisericii „podîșorul”, este de dimensiuni mai mari întinzându-se până aproape în mijlocul navei. Datele despre această biserică sunt întregite de pisania în chirilică de pe peretele dintre naos și pronaos care arată că a fost construită în zilele Împărătesei Maria Tereza și Iosif al II-lea, terminându-se lucrările sub Episcopul Chirilovici.

¹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Apoldu_de_Jos, accesat în data de 8 martie 2012.

² Protopop Gheorghe Maior, *Comuna Poiana Sibiului*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, p. 5.

Biserica deține o valoroasă colecție de icoane pictate pe lemn și sticlă, unele dintre ele folosite astăzi la sărbători. Turnul adăpostește două clopote, originale prin ornamentele făcute în bronz, turnate la Timișoara. Clopotele sunt donate în 1907 de către Ioan Oprea, Nicolae Șerb și soția Salomia¹. Înaintea acestui lăcaș de cult, locuitorii au avut o altă biserică pe care au vândut-o.

Obiectivele turistice care pot fi vizitate în localitatea Poiana Sibiului sunt: Muzeul sătesc cu profil etnografic pastoral, amenajat în 1958, Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* (1886) din Vadu, Monumentul Eroilor Români din Primul Război Mondial (1923) și o Troiță (lângă Primăria comunei). Evenimentul anual organizat în Poiana Sibiului este *Târgul de berbecuți* - 19 septembrie (cel mai mare).

La câțiva kilometri de Poiana Sibiului, se află comuna Jina, situată în sud-vestul județului, la limita cu județul Alba. Accesul în comună se poate face pe două căi, ambele pornind din DN1 (Sibiu – Sebeș - Alba) și apoi DJ 106E (Săliște – Galeș - Tilișca - Rod - Poiana - Jina - 25 km) sau pe varianta Miercurea - Dobârca - Poiana - Jina (20 km). Teritoriul mai este străbătut de numeroase drumuri forestiere pe văile Dobrei, Șugagului, Sebeșului, Bistrei, drumuri pe care se poate ajunge cu mașina până sus în inima munților, la colibele și stânele care sunt frecvente atât în Munții Cindrelului cât și ai Sebeșului. Vatra satului este așezată la 1.000 m altitudine, pe șapte coline. Comuna face parte din cunoscuta zona etnofolclorică Mărginimea Sibiului, fiind reprezentativă pentru portul și obiceiurile tradiționale legate de păstorit.

Jina adăpostește *Capela Funerară* (osuar), datată din anul 1827, care nu apare pe lista monumentelor istorice. Am inclus acest osuar în traseul bisericilor de lemn din județul Sibiu, datorită vechimii și a valorii etnografice pe care o demonstrează. Este o construcție din lemn, simplă, de formă paralelipipedică cu acoperișul în două ape, acoperită cu țigla. Suprafața acestei capele este de 4,5 m/2,3 m.

Obiectivele turistice din această localitate sunt: *Biserica Veche* din Jina, Etno Muzeul *Casa Morariu*, Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial, Monumentul Eroilor din cel de-al Doilea Război Mondial, *Biserica Nouă* din Jina și Mănăstirea de maici cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului*. Evenimentul anual organizat în Jina este Festivalul folcloric *Sus pe muntele din Jina* (iulie). Trasee montane care pot fi parcurse cu plecare din această localitate sunt: Jina - dealul Căptanu Mic - Căptanu Mare - vârful Guga Mare - Guga Mic - Dealul Pripoane - La Duși - Pădina Rudarilor - Vârful Foltea - Vârful Frumoasa - Vârful Cindrel (marcaj: banda albastră / durata 8-10 ore) și Jina - Valea Dobra - Vârful Fântânele - Vârful Porumbelu - Măgura Jinarilor - Vârful Paltinei - Pădina Rudarilor (marcaj: cruce roșie / durata: 2 ore).

Stânci deosebite prin formă și dimensiuni, monumente ale naturii cu valoare geologică sunt întâlnite în această localitate precum: *Masa Jidovului*, *La Grumazi*, *Pintenii din Coasta Jinei*, *Circul glaciari Gropata*, *Tănoavele Tărtărău* și *Frumoasa*.

Stațiunea turistică Păltiniș, este situată la 32 de km sud-vest de Sibiu, în județul Sibiu, la altitudinea de 1.442 m, într-o pădure de conifere, în Munții Cindrel. Din anul 1902, Stațiunea Păltiniș comunică cu orașul Sibiu printr-o șosea care străbate un cadru natural de o frumusețe deosebită. Păltinișul este cea mai veche stațiune din România și se află la cea mai înaltă altitudine din țară. A fost întemeiată de Societatea Carpatină Transilvană, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Printre multele case

¹ Laurențiu Toma, *op.cit.*, p. 9.

pe care le găzduiește stațiunea, amintim *Casa Turistilor* (1894), *Casa Medicilor* (1895), *Sala Monaco* (1898), toate declarate monumente istorice.

Un important obiectiv turistic din Păltiniș este Schitul Păltiniș, cu hramul *Schimbarea la Față a Domnului* ctitorit de mitropolitul Nicolae Bălan, în jurul anului 1925-1927. Lăcașul a fost ridicat de un grup de meșteri din Rășinari, din lemn de brad nefasonat, pe un postament înalt de piatră. Pentru a da mai multă frumusețe, meșterii constructori au prelucrat capetele bârnelor care formează pereții despărțitori în interior. Spațiul liturgic este structurat conform ritului bizantin, altarul se delimitează de naos printr-un iconostas de lemn împodobit cu icoanele pictorului Constantin Vasilescu, date în 1944.

Catapeteasma a fost realizată între anii 1944 și 1945, de către Constantin Vasile în stil neobizantin, iar fresca care îmbracă interiorul bisericii este opera lui Ovidiu Preoteșcu. Un element decorativ des întâlnit pe fațada bisericii de lemn este brâul care înconjoară întregul corp al bisericii. Accesul în biserică se face printr-un pridvor înalt.

Dintre obiectele de valoare păstrate în biserică din Păltiniș se numără *icoana Sfintei Cuvioase Paraschieva*, zugrăvită în jurul anului 1904, și o *Psaltire* din aceeași perioadă de început a secolului al XX-lea. Clopotnița schitului este construită la câțiva metri de biserică, dintr-o structură de lemn și adăpostește două clopote de bronz turnate de fosta fabrică Schact-Kantz, în anul 1927. Biserica este acoperită cu șindrilă imitând stilul vechilor biserici transilvănene. În luna august a anului 1975, în timpul Mitropolitului Nicolae Mladin, s-au început lucrările de restaurare la biserică schitului.

O bucată din *Sfânta Cruce* pe care a fost răstignit Mântuitorul Iisus Hristos, adusă de către pelerini, în urmă cu 1.000 de ani de la Catedrala Sfântului Gertrudis din Olanda și donată în anul 2006 schitului¹, reprezintă unul dintre cele mai valoroase odore.

Slujbele religioase sunt anunțate cu ajutorul celor două toace, una din metal și alta de lemn. Lângă Schit este înmormântat filosoful român Constantin Noica, care a trăit între anii 1909 și 1987. Ultimii ani din viață i-a petrecut în acest loc liniștit, din inima naturii.

Obiectivele turistice din Stațiunea Păltiniș sunt: *Casa Turistilor* (1894), *Casa Medicilor* (1895), *Sala Monaco* (1898), Mormântul filozofului Constantin Noica și Casa în care a trăit și a fost exilat Constantin Noica. Evenimentele anuale organizate în Păltiniș sunt: *Hramul Schitului din Păltiniș* (6 august) și *Serbările zăpezii la Păltiniș* (februarie/martie). Traseele montane care pot fi parcurse plecând din Stațiunea Păltiniș sunt: Păltiniș - Poiana Găujoara - șaua Bătrâna (marcaj: cruce roșie / durata: 2 ore); Păltiniș - Vârful Oncești - Grădina Oncești - Poiana Muncel - Stâna Găujoara - Păltiniș (marcaj: punct albastru / durata: 3 ore); Păltiniș - Vârful Oncești - Poiana Lupilor - Șanta - Păltiniș (marcaj: triunghi albastru / durata: 3 ore); Păltiniș - Poiana Muncel - Stâna din Bătrâna Mică - Cabana Gâtul Berbecului (marcaj: triunghi roșu / durata: 3-4 ore); Păltiniș - Grădina Oncești - Dealul Nanu - Dealul Capra - Fundu Râului - Râu Sadului - Ciupari - Cabana Valea Sadului (marcaj: punct albastru / durata: 6 ore); Păltiniș - Cheile Cibinului - La Pisc - Dealul Runcuri - Cabana Fântânele (marcaj: punct roșu / durata: 5-6 ore).

¹ <http://www.sibiul.ro/biserici-sibiu/schitul-din-paltinis.html>, accesat în data de 8 martie 2012.

Localitatea Sadu este așezată la poalele Munților Cindrel și Lotru, la 27 km de Sibiu și face parte din Mărginimea Sibiului, zonă ce conservă vechi și autentice tradiții românești. Precum majoritatea localităților din județul Sibiu și comuna Sadu se caracterizează printr-o istorie frământată (urgile tătarilor și turcilor), iar anul primei atestări scrise este 1339. În anul 1383 românii din Sadu sunt amintiți ca plăieși și păzitori ai graniței Regatului Ungar, beneficiind de unele privilegii¹.

Denumirea localității este de origine slavonă *sadu* - livadă, răsad, ducându-ne cu gândul la livada de la poalele munților². Pe culmea dealului, lângă comună se văd ruinele unei cetăți medievale, unde s-au descoperit monede grecești de bronz. De aici provine și un tezaur monetar medieval descoperit într-un mormânt, anterior construirii bisericii românești din Sadu, tezaur datat în secolele XVI-XVII³.

În Sadu a luat ființă în 1782 o manufactură de tors lână și țesut postav. În 1896 a fost construită prima hidrocentrală de pe teritoriul țării noastre, Sadu I. În 1907 se construiește în amonte a doua hidrocentrală, Sadu II, iar în 1955 hidrocentrala Sadu V, alimentată cu apă din Lacul Negoveanu, având un baraj de 62 m înălțime. Tot în Sadu se mai află o renumită fabrică de bere. Din Sadu se pot face excursii pe pitoreasca Vale a Sadului, spre Gâtu Berbecului, Lacul Negoveanu și de acolo spre Păltiniș sau spre Valea Frumoasei. Cabanele montane din zonă sunt: Valea Sadului (550 m altitudine) și Gâtu Berbecului (1.175m altitudine). Pe terasa Râului Sadu, între Tâlmăciu și Sadu se află o rezervație botanică pe o suprafață de 20 ha⁴.

Biserica de lemn cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, cunoscută și sub denumirea de *biserica unită*, a fost construită la începutul secolului al XVIII-lea. Biserica, monument important din localitatea Sadu, a trecut la unirea cu Roma la 1700, în urma emiterii diplomelor leopoldine, când preoții ortodocși au fost îndepărtați, lăcașul fiind preluat de preoții greco-catolici. De-a lungul timpului biserica a fost renovată în mai multe rânduri, lucru care a determinat modificarea aspectului inițial. În anul 1996 construcția a fost mutată pe malul drept al Râului Sadu cu scopul de a zidi pe locul inițial o nouă biserică mai încăpătoare, biserica din lemn primind statutul de monument. Naosul are formă rectangulară la care în anul 1974 i s-a adăugat un pronaos construit în aceeași tehnică. Pereții interiori sunt tencuiți și văruiți, fiecare perete fiind prevăzut cu câte două ferestre mici protejate de gratii din fier forjat. Cel mai important element al bisericii îl constituie altarul, tencuit și el ca și construcția înaintea lui 1974, interiorul fiind placat cu lambriuri. Nava are bolta semicirculară. *Icoanele Împărătești* ale Iconostasului au fost date în anul 1837, pictate de Ioan Zugravul din Boița. Marginea superioară a Iconostasului este delimitată printr-un șir tricolor încadrând registrul apostolilor, datat din 1836. Forma altarului se termină spre vest în unghi ascuțit, reprezentând o raritate în spațiul arhitecturii ecleziastice⁵. Lăcașul a fost mai întâi acoperit cu șindrilă, iar astăzi cu țiglă, având o șarpantă cu pante repezi și baza foarte largă.

¹ Ion Lotreanu, *Sadu, studiu monografic și etnomuzicologic*, Sibiu, Editura Alternative, 1988, p. 9.

² *** , *Sadu - grădină mândră*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2008.

³ Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu, situri monumente arheologice și istorice*, Sibiu, Editura Economică, 2003.

⁴ Marius Halmaghi, Constantin Ionașcu, Daniela Mureșan, *Comuna Sadu*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, p. 17.

⁵ Alexiu Tatu, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura Imago, 2002, p. 17.

Obiectivele turistice din localitatea Sadu sunt: Casa de la nr 105 datată 1866, rezervația botanică Șuvara Sașilor între Tâlmaciul și Sadu, Muzeul Uzinei Electrice, Turbinele electrice din 1902-1903, Hidrocentrala Sadu I - 1896, Sadu II - 1907 și Sadu V - 1955. Traseele montane cu punct de plecare din localitatea Sadu sunt: Sadu - Râu Sadului - Gâtul Berbecului - Rozdești - Șaua Cindrel (marcaj: triunghi albastru), Sadu - Râu Sadului - Cabana Gâtul Berbecului - Cantonul Rozdești - Refugiul Cânaia Șaua Cindrel (marcaj: triunghi roșu / durata: 3 ore).

Sat component al comunei Marpod, localitatea Ilimbav este situată pe Valea Hârtibaciului, pe râul Marpod, aproximativ la 35 km distanță de Sibiu. Anul primei atestări scrise este 1375. Localitatea este recunoscută de aproape un secol pentru zăcămintele sale de gaz metan conținute în subsol. În premieră pentru județul Sibiu a fost experimentat și operat, în anul 1961, primul depozit de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Despre locul „La Ciumei” din localitate, se spune că în perioada antebelică, aici locuitorii ar fi fost decimați de ciumă. De abia după ce localnicii „au cusut o iie cu care au îmbrăcat crucea de pe coama dealului” și au rostit descântece și rugăciuni, au reușit să alunge molima din sat.

Biserica de lemn cu hramul **Buna-Vestire** din Ilimbav, a fost adusă din localitatea Noul Român și reasamblată la Ilimbav în anul 1852. Are pictura interioară pe pânză, efectuată în stil bizantin. Pictura se distinge prin claritatea sa, temele abordate fiind puține. Configurată după un plan dreptunghiular, aceasta prezintă pe latura de apus un pridvor închis, iar tindele de la nord și sud fac din ea obiectul cel mai apropiat de tipologia locală a caselor din bârne, având o suprafață de 12,7 m/6,7 m. Construcția aparține secolului al XVIII-lea, fiind un unicat din punct de vedere tipologic în Arhiepiscopia Sibiului, aspectul deosebit fiind dat de prispa care prezintă câte patru stâlpi atât pe latura sudică a navei, cât și pe cea nordică. Fundația a fost refăcută din zidărie de piatră cu mortar de var, iar pereții exteriori au fost tencuiți. Pereții sunt din bârne cu îmbinări în „coadă de rândunică”. O parte din bârnele construcției au fost înlocuite datorită deteriorării, acest lucru reiese din modul de îmbinare și cioplire al lemnului. Pridvorul realizat din cărămidă, se termină în partea superioară într-un turn din lemn cu funcția de clopotniță, care adăpostește un clopot inscripționat cu anul turnării 1854. Altarul este format din trei laturi, care împreună cu peretele iconostasului dă formă dreptunghiulară acestuia din urmă, amintind de tipurile primare de biserici de lemn. Masa altarului se sprijină pe un picior care are încrustate mai multe caractere nedescifrate și a fost realizată dintr-o rocă moale¹. Acoperișul bisericii este în două ape din țigla.

Obiectivele turistice din această localitate sunt: Case cu specific săsesc, Biserica *Sfântul Nicolae* din satul Ilimbav, 1826-1836 și Biserica Evanghelică tip cetate din secolul XVIII-XIX din Marpod.

Netuș este o localitate în județul Sibiu, atestată documentar în anul 1309. Satul se întinde de-a lungul unui pârau afluent al Hârtibaciului, fiind înconjurat din trei părți de dealuri împădurite și dintr-o parte de lunca Hârtibaciului. Pe teritoriul satului s-au descoperit două topoare de serpent și amfibolit datând, probabil, din neolitic. La nord-vest de sat s-au descoperit gropi considerate morminte de incinerare și un mormânt din neo-eneolitic.

Biserica de lemn cu hramul **Sfinții Apostoli Petru și Pavel** din localitatea Netuș a fost construită în anul 1855 și a suportat de-a lungul timpului mai multe

¹ *Ibidem*, p. 7.

modificări, acestea fiind o caracteristică a istoriei bisericilor de lemn din județul Sibiu. Este o construcție spațioasă, amplasată deasupra satului pe o fundație din piatră și ciment. Caracteristica principală a acestei biserici este dimensiunea deosebită a lungimii, ca urmare a intervențiilor umane, măsurând axul est-vest 26,5 m, jumătate din dimensiune fiind corpul clădirii. Altarul este prevăzut cu ferestre numai pe latura estică. Naosul și altarul sunt tencuite. Pridvorul de pe latura vestică a fost adăugat după construcția bisericii pentru a adăposti anumite slujbe religioase. Inițial turnul clopotniței era imediat deasupra ușii de pe peretele vestic. Astăzi clopotnița este adăpostită într-o construcție din lemn fasonat, separată de nava bisericii. Acoperișul este din țiglă, prevăzut cu laturi pentru fiecare dintre pereții altarului. Lăcașul dispune de o valoroasă colecție de icoane pictate pe sticlă, expuse sub ștergare, lucrate și donate de localnici.

Obiectivele turistice care pot fi vizitate în localitate sunt: Biserica fortificată, construită în secolul al XIV-lea, ca biserică sală în stil gotic, cu turn din anul 1505 și Cimitirul Eroilor Germani.

Proiectul *60 de biserici de lemn* din Sibiu, Hunedoara, Vâlcea și Gorj a fost inițiat de către Fundația Dala și Ordinul Arhitecților din România având drept scop restaurarea bisericilor de lemn din cele patru județe și reintegrarea lor în viața comunității. În anul 2011 au avut loc lucrări de reabilitare și conservare la Biserica de lemn din Ilimbav, județul Sibiu, executate de către restauratorii Muzeului ASTRA, coordonați de Iov Tolomei. Au mai avut loc intervenții de urgență la bisericile din Presaca și Broșteni, precum și la osuarul din Jina. Se intenționează continuarea acestor restaurări ale bisericilor din lemn, în așa fel încât aceste monumente, alături de alte monumente din localitățile respective, să contribuie la promovarea turismului din zona în care se află și chiar la dezvoltarea turismului la nivel național.

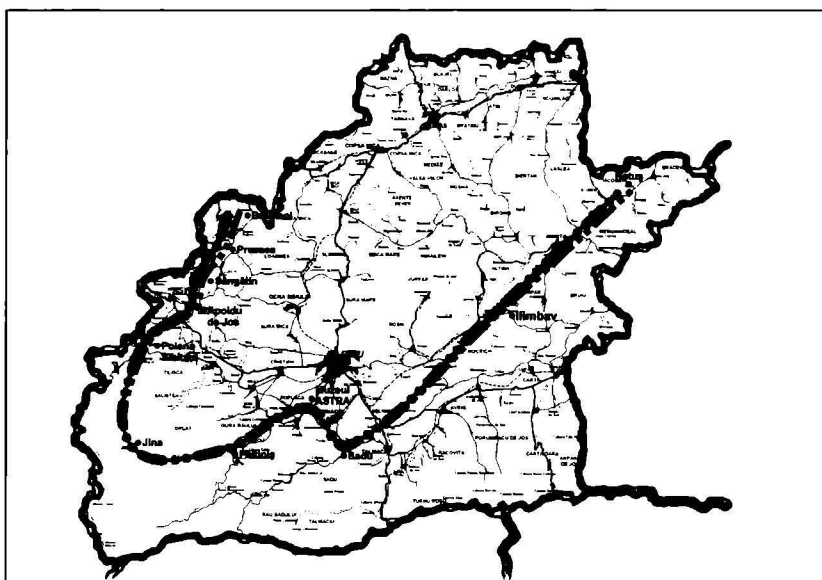
Bibliografie:

1. Bucur, Corneliu, Ioan, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA (Dumbrava Sibiului). Catalog*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2007, 448 p.
2. Gândilă, Cecilia, *Broșteni la izvor de Secaș Mic*, Sibiu, Casa de Editura și Presa Tribuna, 2000, 114 p.+ 21 p.: il.
3. Gligor, Liviu, *Lucrări de reabilitare și conservare la biserica de lemn (ortodoxă) din Ilimbav județul Sibiu. Monument istoric SB-II-m-B-12407 beneficiar Parohia Ortodoxă Ilimbav*, Sibiu, Datac, 2010, 125 p.
4. Halmaghi, Marius, Constantin, Ionașcu, Daniela, Mureșan, *Apoldu de Jos*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, 22 p.
5. Halmaghi, Marius, Constantin, Ionașcu, Daniela, Mureșan, *Sadu*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, 24 p.
6. Henrich, Johann Daniel, Beju, Ioan, Câmpeanu, Ioan, *Apoldu de Jos: Texte monografice*, Sibiu: Tehno Media, 2007, 279 p.
7. Lotreanu, Ion, *Sadu, Studiu monografic și etnomuzicologic*, Sibiu, Editura Alternative, 1988, 175 p.
8. Luca, Sabin, Adrian; Pinter, Zeno, Karl, Georgescu, Adrian, *Repertoriul Arheologic al județului Sibiu - situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, Editura Economică, 2003, 320 p.

9. Maior, Gh., *Scrieri despre oieri și oierit*, Colecția „Micromonografii locale”, în: *Comuna Poiana Sibiului*, Sibiu, Editura Etape, 1999, 24 p.
10. Străuțiu, Eugen, Halmaghi, Marius, *Țara Secașelor*, Sibiu, Editura Etape, 2007, 292 p.
11. Ștefan, Ciprian, Anghel, *Identificarea iconografică a bisericilor de lemn din cadrul: Muzeului Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA”*, în: *Cibinium 2001-2005*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2006, 331-335 p.
12. Tatu, Alexiu, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura Imago, 2002, 19 p.
13. Toma, Laurențiu, *Biserica de lemn din Sadu (jud. Sibiu): un experiment valoros privind translaarea și restaurarea unui monument istoric*, în: *Cibinium 1990-2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2000, p. 175-178.

Link-uri accesate:

1. <http://www.plasticsusa.com/ortho/CarlP1Cap3.pdhtt>, accesat în 8 martie 2012.
2. http://ro.wikipedia.orghttp://ro.wikipedia.org/wiki/Biserici_de_lemn_din_Rom%C3%A2niahttp://www.sibiul.ro/comune-din-sibiu/sadu.html, accesat în 8 martie 2012.
3. <http://www.crestinortodox.ro/biserici-si-manastiri-din-romania/67954-schitul-paltinis>, accesat în 8 martie 2012.
4. http://www.ropedia.ro/romania/obiectiveturistice/prezentare/Sibiu/Paltinis/Schitul_din_Paltinis/, accesat în 8 martie 2012.
5. <http://www.sibiul.ro/biserici-sibiu/schitul-din-paltinis.html>, accesat în 8 martie 2012.
6. <http://www.amiciimuntilor.ro/trasee-in-muntii-cindrel>, accesat în 8 martie 2012.
7. http://60-project.blogspot.com/2009_06_16_archive.html, accesat în 8 martie 2012.
8. <http://www.comunaapoldudejos.ro/culturaRepere.php>, accesat în 8 martie 2012.
9. <http://www.normal.ro/apoldudejos.ro/geografie.php>, accesat în 8 martie 2012.

Biserici de lemn din județul Sibiu. Circuit turistic religios

Biserica cu hramul *Pogorârea Sfântului Duh*, Dretea județul Cluj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril*, Bezded, județul Sălaj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul *Înălțarea Domnului*, Comănești județul Gorj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul ***Buna-Vestire***,
Broșteni, județul Sibiu

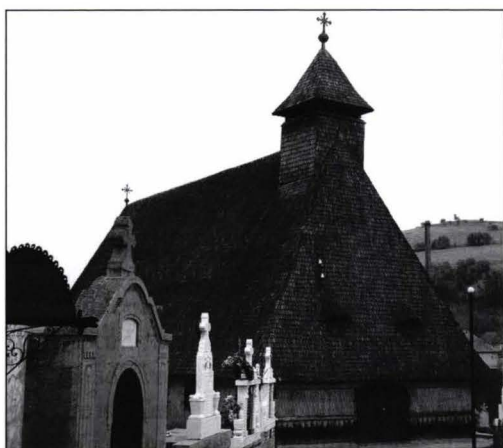
Biserica cu hramul ***Sfânta Treime***,
Presaca, județul Sibiu

Biserica cu hramul ***Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil***, Sângătin, județul Sibiu

Biserica cu hramul **Sfântul. Ioan Evanghelistul**,
Apoldu de Jos, județul Sibiu

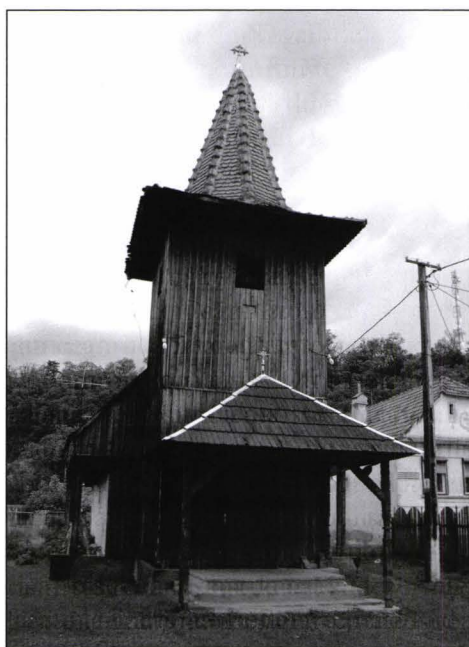
Biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*,
Poiana Sibiului, județul Sibiu

Capelă -osuar, Jina, județul Sibiu

Schitul cu hramul *Schimbarea la Față a Domnului*, Pălăniș, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, Sadu, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Buna-Vestire*, Marpod, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, Netuș, județul Sibiu

CONTRIBUȚII LA ISTORIA CONSTRUCȚIEI BISERICILOR DIN TURNU ROȘU (PORCEȘTI) ȘI BOIȚA

Mihai GEORGIȚĂ

In this study we want to show that the church from village Turnu Roșu, founded in 1653 by Matei Basarab, prince of Wallachia, on the triconch plan specific to religious architecture from Wallachia, had as model a similar church nearby Boița. According to the testimony of the villagers during the investigation of imperial commission in 1761 it results that the church from Boița was built in 1638 by a wealthy villager, who formerly made trade in Wallachia. This creation date could be read in 1761. In the same year the imperial commission could also see the founders on the votive painting. Certainly the church was built in specific style of Wallachia as the church from Turnu Roșu and it probably influenced the building of Turnu Rosu church.

Înfloritoarea artă moldovenească, care a înrăurit în secolele XV-XVI întreaga artă românească, va cunoaște în secolul al XVII-lea (cu puține excepții) o treptată depreciere din cauza contextului nefavorabil¹, iar locul ei este preluat de arta religioasă din Muntenia, de unde vor pătrunde și în celelalte provincii românești înnoirile artistice. Structurile clasicizante ale bisericilor din Muntenia, dominate de tradiția bizantină, nu sunt lipsite de inovații locale adaptate la elementele venite de mai bine de un secol pe filieră postbizantină, împletite cu un nou gust pentru decor. Stilul arhitectonic muntenesc din acest veac va domina întreg spațiul românesc ortodox, caracterizat printr-o uniformizare a opțiunilor tehnice și stilistice arhitecturale la edificiile de cult².

Deși domnia lui Matei Basarab stă sub semnul unui tradiționalism atașat valorilor ideologice și culturale ale înaintașilor întemeietori din veacurile trecute³, se vor resimți totuși înnoiri și în arhitectura religioasă, de regulă conservatoare prin natura ei. Dacă prioritate aveau acum tendințele arhaizante față de cele înnoitoare, s-a renunțat programatic la formele savante și pedante, chiar ale zestrei artistice din trecut. Se bucurau de o apreciere specială formele artistice devenite tradiționale Țării Românești în urma unei îndelungate folosiri și prelucrări. Epoca lui Matei Basarab se înfățișează astfel cu una de sinteză deplin unitară din punct de vedere artistic, realizată în forme exclusiv muntenesti moștenite din veacurile anterioare. Puținele și ne semnificativele elemente împrumutate de peste hotare, vin aproape numai din Moldova, dar nu în mod deliberat, ci prin forța împrejurărilor. De aceea, arta religioasă din vremea lui Matei Basarab, în afară de faptul că avea un caracter muntenesc pregnant, prin câteva ne semnificative împrumuturi, și mai ales prin răspândirea ei în celelalte provincii românești, a fost socotită a avea și un specific

¹ Mira Voitec-Dordea, *Reflexe gotice în arhitectura din Moldova*, București, 2004, p. 9-10.

² Vasile Drăguț, *Artă românească. Preistorie, Antichitate, Ev Mediu, Renaștere, Baroc*, București, 1982, p.

³ Răzvan Teodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, Vol. II, București, 1987, p. 8-20.

național¹. Matei Basarab a fost într-adevăr cel mai mare ctitor din istoria românilor², el a impulsionat o excepțională activitate de ctitorire, restaurare și construcție de lăcașuri religioase³. Istoriografia veche a văzut în acest fapt, în egală măsură, un moment de mare dezvoltare și însemnătate a arhitecturii muntenești și, în general, românești, cu creații și inovații artistice, ce vor deschide calea spre cristalizarea „noului stil muntelesc”. Însă tot ce a fost considerat creație și inovație, mai apoi a fost înțeles ca „simple reluări din secolul trecut”⁴. Abia aprofundările din ultimul timp au reconsiderat caracteristicile arhitecturii sacre din epoca mateiană. Sub veșmântul tradiției noutatea tehnică și morfologică se anunța „ezitantă, dar tenace”. Un nou și definitoriu echilibru al orizontalelor, ritmate de pridvoarele deschise, din ce în ce mai răspândite, și al verticalelor subliniate de turnurile-clopotniță de pe pronaos, sporind astfel forța sobră a monumentelor, vor da direcția majoră a tipului muntelesc de edificiu religios pentru întregul veac al XVII-lea⁵. Departate de a fi simple imitații ale elementelor tradiționale din arhitectura religioasă muntenească sau o rudimentară reproducere a tradiției moștenite, edificiile religioase de zid din vremea domniei lui Matei Basarab sunt înzestrate cu forme noi, în care se simte un raport specific dintre monumentul construit și mediul înconjurător. Bisericele nu sunt doar înfrumusețate, ci primesc deopotrivă un plus de valoare practică. Turnul clopotniță capătă acum și un rol de refugiu și de apărare; latura de nord a bisericii este prevăzută cu un turnuleț cu scară; tipul de boltă cu trompe pe colț, inaugurat acum, va fi des folosit în arhitectura brâncovenească⁶.

Lângă acel tradiționalism în cultura, arta și spiritualitatea muntenească din epoca lui Matei Basarab, există acea deschidere nedisimulată către înnoire, către curente venite atât din Occident cât și din Orient, sau, altfel spus, o deschidere la noul fenomen de interculturalitate⁷.

Prezența influențele artistice religioase din Muntenia sunt atestate în Transilvania încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea, mai ales în sudul provinciei, unde domnitorii munteni își aveau câteva feude⁸. De atunci prezența a fost aproape constantă, fie prin edificarea bisericilor la comanda domnitorilor și a boierilor, fie prin acordarea de danii comunităților ortodoxe românești⁹. Așezarea bisericii românești din Transilvania sub jurisdicția mitropoliei din Târgoviște în 1595, apoi unirea celor două principate în 1599 (deși pentru puțin timp) care a normalizat relațiilor cultural-artistice dintre aceste provincii, dar mai cu seamă programul de ctitorire inițiat de domnitorul Mihai Viteazul în Transilvania vor introduce decisiv arta religioasă

¹ *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 12.

² C. C. Giurescu, *Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Știri noi despre lăcașurile lui*, în „Prinos ÎPSS Nicodim Patriarhul României”, București, 1946.

³ Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 94-106; Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, passim.

⁴ *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 26-27.

⁵ Răzvan Teodorescu, *op.cit.*, p. 24.

⁶ Vasile Drăguț, *Trăsături majore ale artei românești din epoca lui Matei Basarab*, în „Matei Basarab și Bucureștii”, București, 1983, p. 72-77.

⁷ Răzvan Teodorescu, *op.cit.*, p. 32-33.

⁸ Virgil Vătășeanu, *Istoria artelor feudale în Țările Române*, Cluj-Napoca, 2001, p. 252-253.

⁹ Eugenia Greceanu, *Pătrunderea influențelor de tradiție bizantină în arhitectura bisericilor de zid din Transilvania (până la sfârșitul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 2, 1972, p. 195-196.

românească transilvană în sfera de influență a celei din Țara Românească¹. Prin urmare, ctitoriile din timpul lui Matei Basarab în Transilvania nu au reprezentat din acest punct de vedere o noutate, ci s-au ridicat pe un sol fertil al tradiției edilitare artistice de factură religioasă muntească. Influențele artei muntești se resimt chiar și la mai vechile bisericile românești de zid, restaurate în acest secol, dar care au fost edificate inițial potrivit tehnicilor românești tradiționale, specifice Transilvaniei. Spre exemplu, biserica episcopală din Geoagiul de Sus a fost redecorată în secolul al XVII-lea, când s-au executat și lucrări de arhitectură. Astfel, elementelor tradiționale transilvane, cum ar fi nava dreptunghiulară, acoperită cu bolta semicilindrică și cu altar heptagonal, boltit la fel, li se adaugă acum lucrări la fațadă; mai precis un tor care împarte fațada în două registre și cornișele de zimți, elemente care fac parte din morfologia arhitecturii muntești².

Desigur, nu trebuie să oblăterăm faptul că în peisajul artistic al bisericilor românești din Ardeal apăreau și edificii construite în stil moldovenesc, deși cele în stil muntenesc dominau. Bunăoară, alături de moldovenii, refugiați la Ticușul Vechi în 1538 din fața pustiitoarelor invazii tătare, în 1627 s-au așezat aici alte familii din Moldova, împreună cu preoții lor, punând temelia unui nou sat, Ticușul Nou. Înrușiți cu mitropolitul Varlaam al Moldovei, preoții au solicitat acestuia să stăruie pe lângă voievodul Vasile Lupu să le acorde sprijin în ridicarea unei bisericii. Ca atare, în 1634 s-a edificat o nouă biserică pe spesele domnitorului moldovean în stilul obișnuit atunci în Moldova³.

Cu toate acestea, ctitoriile domnitorilor munteni, realizate fie în virtutea vechii cutume de a sprijini viața religioasă a românilor transilvăneni, fie pentru că ei înșiși se aflau în vremea unei pribegii prin Transilvania, dădeau nota caracteristică a arhitecturii religioase de zid din Transilvania în secolul al XVII-lea. Arhitectura muntească era principala promotoare a tradiției postbizantine de expresie ortodoxă în spațiul românesc intracarpatic. Planul treflat al bisericii din Tinăud (Bihor) demonstrează cât de mult au pătruns influențele muntești⁴. Construcția acestui lăcaș lăcaș de cult a început probabil pe timpul voievodului Gavrilaș Movilă și a fost finalizat de voievodul Constantin Șerban, în intervalul cât aceștia au pribegit, la sfârșitul domniilor lor, în zona Aleșdului, unde au primit feude din partea principilor transilvăneni. Din vechea biserică nu se mai păstrează decât turnul până la acoperiș și câteva elemente de decor la ferestre și în interior⁵.

Mai multe amănunte arhitecturale despre o biserică ctitorită la mijlocul secolului al XVII-lea de un domn muntean în Transilvania conservă biserica din Turnu Roșu (Sibiu). Ea a fost ridicată, potrivit informațiilor documentare și pisaniei, de către domnitorul Matei Basarab la 1653. Dacă ctitoria lui Gavrilaș Movilă și Constantin Șerban poate fi explicată ca un rezultat al stăpânirii lor în acele locuri, pentru ctitoria lui Matei Basarab s-au căutat mai multe răspunsuri, deoarece localitatea veche Porcești (azi Turnu Roșu) s-a aflat pe *fundus regius* și n-a ajuns în

¹Vezi pe larg: Marius Porumb, *Mihai Viteazul, ctitor și ocrotitor al artei și culturii românești din Transilvania*, în „Mihai Viteazul și Transilvania”, Cluj-Napoca, 2005, p. 144-150.

² *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 158.

³ Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în sec. XVI-XVIII*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-3, 1968, p. 147.

⁴ *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 158.

⁵ Florian Dudaș, *Curtea voievodală a domnitorilor români peregrini în secolul al XVII-lea în Crișana*, Oradea, 2001, p. 23.

proprietatea domnitorului muntean. Andrei Gîlea, care s-a ocupat de istoria acestei biserici și parohii, opinează că ea a fost construită drept răsplată pentru vitejii din localitate, participanți la victoria lui Matei Basarab împotriva adversarului său, Leon Tomșa. Aceștia ar fi fost recrutați de domnitor, alături de alți transilvăneni, pe când colinda Transilvania de sud și Banatul pentru a-și aduna oaste¹. Într-adevăr, localitatea Porcești (Turnu Roșu), fiind situată la granița dintre principate, pe valea Oltului, oferea un punct strategic, unde se puteau aduna oștile și de unde puteau porni în expediție. Dar mult mai plauzibil par a fi cele trei motive expuse de același autor într-o lucrare mai veche. În primul rând, potrivit acestuia, ar fi vorba de reconstrucția unei biserici mai vechi zidite de Neagoe Basarab, un domnitor antecesor din stirpea lui Matei Basarab. O altă variantă posibilă potrivit acestui autor: biserica a putut fi zidită în urma rugămintelor unor boieri fideli, care s-ar fi stabilit în această localitate încă din timpul refugiului domnitorului în Ardeal, când îl însoțiseră. În fine, în timpul refugiului în Ardeal, chiar Matei Basarab s-ar fi adăpostit un timp în sat, iar când a ajuns domnitor, drept răsplată pentru tratamentul bun, a construit biserica conform obiceiului din epocă. Acest ultim motiv, preluat după o opinie lansată de Nicolae Iorga într-o conferință la Aiud în 1924², prezintă un grad mai mare de certitudine, fiind confirmat de declarațiile sătenilor chestionați în timpul anchetei comisiei imperiale din 1762.

Deocamdată, rezultatul chestionarului e singura sursă documentară mai veche, mai apropiată ca dată de construcția bisericii, care vine să completeze și să confirme unele date furnizate de însuși edificiul bisericii. Fiind chestionați sătenii din Porcești asupra bisericii și parohiei, aceștia afirmă că biserica veche a fost din lemn, așa cum se obișnuia să se construiască demult, dar biserica lor din zid a fost construită pe vremea lui Matei Basarab, voievodul Munteniei, după ce el cu familia sa, aflându-se în pribegie prin Ardeal, a stat doi ani la Porcești, înainte de a-și lua domnia. În semn de recunoștință a zidit o biserică cu hramul *Sfântul Nicolae* și spre aducere aminte a pus să fie pictat portretul său și al soției pe peretele exterior. Chiar și comisia a constatat veridicitatea declarațiilor, căci în partea dreaptă de la intrarea în biserică au descoperit inscripționat pe peretele exterior, pe o mare piatră cubică, pisană în limba română, din care rezulta numele ctitorului și anul zidirii 1653³.

Pisană s-a păstrat până în zilele noastre și se poate vedea că biserica a fost zidită din temelii de Matei Basarab⁴ cu hramul *Sfântul Nicolae* spre pomenire. În pisană⁵ mai sunt pomeniți trei boieri cu rang înalt: becierul (vistierul), logofătul și

¹ Andrei Gîlea, *O ctitorie transilvănească a lui Matei Basarab din anul 1653*, în „Mitropolia Ardealului”, anul III, nr. 1-2, 1958, p. 88-89. În continuare se va cita: *O ctitorie transilvănească...*

² Idem, *O ctitorie a lui Matei Basarab în Ardeal. Biserica din comuna Porcești, județul Sibiu*, în „Omagiul Înaltei Preasfințitei Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului”, Sibiu, 1940, p. 423-424. În continuare se va cita: *O ctitorie a lui Matei Basarab...*

³ Magyarorszag Leveltar, Arhiva fiscală, fond 71, comisia fiscală, rola 30384, fila 116.

⁴ Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, p. 115.

⁵ „Cu vrerea Părintelui și cu sporirea Fiului și cu săvârșirea Duhului Sfânt, făcutu-s-au această sfântă și dumnezeiască biserică din temelie de creștinul Domnul Țării Românești, io Matei Basarab Voievod, întru cinstea și hramul Sfântului Nicolae al Miralichiei, care să fie pomană nesăvârșită în veac. Drept aceea și noi robii lui Dumnezeu și mai mici robi ai Măriei Sale creștinului Matei Voievod; i jupan Tamaș Becierul, Ion Logofătul și Radu Postelnicul, feciorul lui Tamaș Becierul fiind nevoitori și ispravnici de Măria sa trimiși, nevoit(am) de am văzut și începutul și sfârșitul. Și s-au ridicat această biserică cu cheltuiala Măriei sale și noi încă am dat ce am putut ca să avem și noi pomană. Și s-au început în luna april și s-a săvârșit în luna sept. Leat 7162 a ot roj(destveno)

postelnicul. Aceștia au fost, totodată, ispravnicii care au fost trimiși pentru a demara lucrările și a veghea la ridicarea bisericii, edificată din cheltuiala voievodului, dar și din contribuțiile acestora spre pomenirea lor. Așadar, nu mai poate fi vorba despre acei boieri rămași în sat de pe timpul pribegiei, ci de boieri din sfatul domnesc, trimiși cu sarcini exprese pentru a construi biserica din Porcești. Lucrările au durat din luna Aprilie până în Septembrie 1653, deci șase luni, din primăvară până în toamnă. Desigur, ea a fost construită cu meșteri din Muntenia conform stilului tradițional muntenesc la care s-au adăugat ulterior alte inovații.

O parte din preoți din Porcești au acceptat unirea religioasă în 1701, iar biserica le-a revenit acestora. Fiind una din edificiile religioase impozante în zonă, aici s-a înființat un protopopiat greco-catolic, menționat ca atare în 1733. Însă mișcarea călugărului Visarion din sudul Transilvaniei, menționată de către săteni și în chestionar, a zdruncinat puternic comunitatea greco-catolică din Turnu Roșu, iar clădirea bisericii a fost luată cu forța în 1758 de credincioșii ortodocși. Un act din 1787 amintește doar un singur greco-catolic, pe preotul Gheorghe Brădui. Documentul este unul de patrimoniu, prin care se stabilește drepturile patrimoniale între cele două biserici din Turnu Roșu. Actul este important și pentru faptul că descrie pe scurt cele două biserici, astfel încât ne putem face o imagine despre felul în care arăta la acea dată biserica ctitorită de Matei Basarab. Dacă popa Brădui deținea doar o capelă din lemn, ridicată în „*antiquorum temporum*”, aflată aproape în ruină - probabil vechea biserică din lemn - ortodocșii posedau vechea ctitoria mateiană, amplasată în mijlocul satului în apropierea bisericii unite, fiind zidită din temelie cu piatră și cărămizi amestecate cu var, tencuită în alb și acoperită cu țigle, iar de jur împrejur era zugrăvită cu icoanele sfinților, frumos împodobite, așa cum cerea datina românească ortodoxă¹. Constatăm pe baza acestor mărturii că biserica din Turnu Roșu, ctitorită cu mai bine de un secol de Matei Basarab, era bine conservată la acea dată. Însă nevoile de ordin practic, date de numărul tot mai mare de credincioși, au făcut ca în deceniul trei al secolului următor să se demareze lucrări de extindere a lăcașului².

S-a afirmat la început de către specialiști că biserica ctitorită de Matei Basarab a fost edificată pe un plan treflat, asemănător suratelor din Muntenia, și că din vechea clădire se păstrează doar nucleul inițial; tinda, pronaosul, naosul și acoperișul, format din boltiri cu calote semisferice³. Cercetările recente, corelate cu informații de arhivă, au scos la lumină faptul că planimetria bisericii, elevația și unele elemente de ornamentală ar fi arătat inițial altfel, suferind în timp unele modificări atât în structură cât și, prin urmare, în ansamblul arhitectural și al decorației murale. În consecință, s-a stabilit că din construcția inițială se mai conservă în prezent doar naosul și pronaosul, acoperite cu calote pe pandantivi. Dar ceea ce a reușit să se conserve cel mai bine din vechiul edificiu a fost paramentul, în contrast cu dorința de modernizarea occidentală

H(risto)vo 1653”. Transcrierea pisanie la Andrei Gilea în *O ctitorie a lui Matei Basarab...*, p. 423. Dar o variantă mai completă și mai corectă găsim la Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor de la sud de munți în arhiepiscopia Sibiului*, în „Arhiepiscopia Sibiului - pagini de istorie”, Sibiu, 1981, p. 172. În continuare se va cita: *Ctitorii ale voievozilor...*

¹ Andrei Gilea, *O ctitorie transilvană...*, p. 90-95.

² Idem, *O ctitorie a lui Matei Basarab...*, p. 425.

³ *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 158; Vasile Drăguț, *Arta românească...*, p. 367; Andrei Gilea, *O ctitorie a lui Matei Basarab...*, p. 425.

și în pofida celor două mari etape de transformări¹. Astfel, pe fațade se păstrează un decor muntenesc cu registre de arcaturi, separate printr-un brâu median, compus din tor între cărămizi așezate pe colț, și întors pe latura de vest în jurul icoanei de hram. Registrul inferior e decorat cu arcade oarbe geminate, iar cel superior cu panouri dreptunghiulare, așa cum apar ele în această perioadă în Țara Românească. Specifică artei muntenesti mai este și cornișa cu brâie de cărămidă dințate, dispuse pe consolă². Prima transformare a suferit-o anterior anului 1750, când biserica aparținea greco-catolicilor. Este vorba de adăugarea unui pridvor închis, pe fațada de vest, acoperit și el cu calote pe pendentivi, încadrate în arce dublouri. Dar adăugarea s-a făcut cu o deosebită grijă pentru a respecta arhitectura originală, ceea ce i-a făcut inițial pe istoricii de artă să creadă că face parte din proiectul construcției din 1653. Arcul de pe latura de est a pridvorului lasă aparentă vechea intrarea, cu icoana de hram. Nu doar pe fațadele laterale, dar și pe fațada din vest a pridvorului, unde brâul este întors în jurul noii icoane de hram, se repetă cu fidelitate decorul exterior. Stema Țării Românești este strămutată sub cornișă, probabil în aceeași poziție inițială, iar pisania originală săpată în piatră în firida din dreapta intrării³. În 1750 Oprea Mihail Crăciun⁴ repictează biserica, așa cum indică iscălitura și anul de pe Icoana *Fecioarei Maria cu Pruncul* din firida de pe fațada de nord. Zugravul realizează decorația pictată a exteriorului, păstrată îndeosebi pe peretele de nord, dar și în zona adăugată a pridvorului⁵. În cupola acestuia este reprezentată *Fecioara cu Pruncul*, pe peretele de răsărit icoana hramului, *Sfântul Nicolae*, iar pe peretele de apus *Isus Pantocrator* și scena *Învierii lui Lazăr*: pe peretele de miazăzi este înfățișată *Fecioara Maria*, câțiva sfinți și scena *Iadului*. Pictura din exterior are în partea de apus patru tablouri în frescă, înfățișând scene ca *Răstignirea*, *Îngroparea*, *Învierea* și *Judecata din Urmă*, precum și icoana *Sfântului Nicolae* și a celor patru *Evangelisti*, pictați în fridele de sub cornișa de cărămidă și între stema Munteniei. Pe peretele nordic este reprezentată imaginea *Sfintei Fecioare cu Pruncul*, lângă care apare semnătura pictorului. Alături de ea figurează și o imagine frumoasă a *Sfântului Gheorghe*, *Sfinții Împărați Constantin și Elena*, *Buna Vestire* și tabloul votiv cu ctitorii, ținând în mâini macheta bisericii. După unele opinii imaginea *Fecioarei cu Pruncul* și împărații bizantini sunt fresce originale din 1653, pe când celelalte imagini de pe peretele nordic sunt refaceri ulterioare din 1750, foarte probabil respectând originalele⁶. Firește, biserica a fost înfrumusețată cu pictură încă de la început, după edificarea ei în 1653, ea păstrându-se parțial în pronaos și naos⁷. Pe arcul estic al vechiului naos se văd mai multe medalioane reprezentând prooroci mesianici. În calota aceleași încăperi apare *Isus Pantocrator*, iar alte fragmente de frescă apar pe pereții naosului⁸. Restul picturilor amintite ar fi refaceri și adăugări din anul 1750. Cercetările recente arată însă că

¹ Eugenia Greceanu, *op.cit.*, p. 215-217.

² *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 158; Vasile Drăguț, *Arta românească...*, p. 367; Andrei Gîlea, *O ctitorie a lui Matei Basarab...*, p. 425.

³ Eugenia Greceanu, *op.cit.*, p. 215.

⁴ Marius Porumb afirmă că, de fapt, sunt trei zugravi și nu unul; respectiv, Oprea, Mihail și Crăciun. Vezi: Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania sec. XIII-XVIII*, București, 1998, p. 434.

⁵ Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor...*, p. 173.

⁶ Andrei Gîlea, *O ctitorie a lui Matei Basarab...* p. 424-425.

⁷ Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor ...*, p. 174.

⁸ Marius Porumb, *op.cit.*, p. 434.

imaginile Evangheliștilor de pe peretele apusean sunt realizate ceva mai târziu. Lângă *Evanghelistul Matei*, înfățișat în postura unui pictor de icoane, apare anul 1779, iar această dată ar corespunde cu înfăptuirea acestui decor mural. În interiorul pridvorului, așa cum am arătat, se află o amplă *Judecată de Apoi*, asemănătoare ca stil și alcătuire iconografică cu cea din fresca de la Tălmăcel¹, o localitatea apropiată. Probabil ea a fost realizată împreună cu decorul exterior între 1750 și 1778. Faptul că în tabloul votiv, amplasat în mod neobișnuit în exterior, macheta bisericii este înfățișată fără turn, i-a determinat pe exegeți să afirme fie că turnul a fost construit între 1827-1828, în a doua etapă de transformări a bisericii², fie că, din respect pentru adevăr, zugravul a redat macheta bisericii după imaginea originală a ctitoriei voievodale, turnul fiind în fapt înălțat odată cu pridvorul³.

Se pare că nu a fost singura ctitorie a lui Matei Basarab în Transilvania. Tradiția îi atribuie și construirea bisericii din Comana de Jos (județul Brașov), cu hramul *Sfânta Paraschiva*. Nu doar grija deosebită a domnitorului pentru acest locaș de cult, pe care l-a înzestrat-o cu cărți, veșminte și odoare⁴, pledează pentru acest fapt, fapt, ci și unele elemente arhitecturale ale edificiului. Ridicată pe un plan dreptunghiular, cu abside poligonale cu unghi în ax, executate după un model vechi, și cu bolți semicilindrice, biserica are pe fațada de vest un pridvor deschis pe două arcade înguste ce încadrează arcul intrării, element arhitectonic ce se poate explica numai prin legăturile cu arta muntenească⁵.

Dar în relație directă cu biserica din Porcești se află biserica veche din localitatea învecinată Boița, ambele având un destin asemănător peste secole. O informație inedită, rezultată în urma anchetei din 1762, desfășurată în localitatea învecinată Boița, ne obligă să facem unele considerații suplimentare. Aici, în anul 1638, s-a construit o biserică din zid, ctitorie a unui sătean bogat, pe nume Stoica Grecul. Acesta, potrivit declarației sătenilor, s-a ocupat multă vreme cu comerțul în Țara Românească. După ce a adunat o frumoasă avere, s-a întors în sat și s-a însurat, dar, fiindcă nu exista în sat o biserică, a zidit una nouă pe cheltuiala sa. Într-adevăr, în 1762, când încă mai existau rudele sale în sat, se mai putea citi sus pe peretele turnului bisericii, textul pisanie în alfabet latin și chirilic, care menționa numele ctitorului și anul construcției.

Putem presupune că ea a fost construită în stil muntenesc, având în vedere că ctitorul l-a cunoscut și văzut de aproape atâta timp cât a trăit prin Muntenia. Biserica a fost înzestrată și cu pictură, iar descrierea tabloului votiv făcut în textul anchetei, unde Stoica Grecul și soția sa Neaga erau înfățișați în mărime naturală ținând în mâini macheta bisericii⁶, ne duce cu gândul la programul iconografic de tradiție bizantino-românească. Presupunem, de asemenea, că acest ctitor - așa cum arată și numele-ar fi

¹ *Ibidem*.

² Eugenia Greceanu, *op.cit.*, p. 218.

³ Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor...*, p. 173.

⁴ Eadem, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1970, nr. 2, p. 31-32; Eadem, *Rolul lui Matei Basarab în cultura românilor din Transilvania*, în „Matei Basarab și Bucureștii”, București, 1983, p. 65-66.

⁵ Vezi: Eugenia Greceanu, *Țara Făgărașului, zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1970, nr. 2, p. 35. Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor...*, p. 174.

⁶ Magyarorszag Leveltar, Arhiva fiscală, fond 71, comisia fiscală, rola 30384, fila 114.

fost de obârșie grec ori macedoromân, a cărui familia s-a așezat cândva, în secolul al XVI-lea, în Boița, într-o localitatea care favoriza prin excelență comerțul, prin situarea sa geografică.

Se știa până acum că în Boița a existat înainte de edificarea bisericii actuale, ea însăși un monument istoric, o alta mai veche din lemn. Dar nu se cunoaște cu precizie când a fost construită și de către cine. Se presupune pe baza unor informații că la 1630 exista o biserică din lemn, edificată și susținută cu ajutorul localnicilor. Alte vestigii păstrate în actuala biserică, cum ar fi crucea din incintă, inscripționată pe o parte cu litere slavone și pe cealaltă cu litere latine, sunt mărturii ale secolului al XVII-lea¹. În mod cert, la 1630 trebuia să fi existat o biserică modestă din lemn, precum aveau majoritatea localităților românești din Transilvania, doar că, în locul ei, la 1638 s-a zidit o biserică nouă pe cheltuiala lui Stoica Grecul, în stilul arhitectonic obișnuit la sud de Carpați, fiind înzestrată, în același timp, și cu fresce. Dacă ne gândim că textul pisaniei era inscripționat atât în slavonă cât și în latină, desigur crucea din incintă, având și ea un text în slavonă și latină, trebuie să fi făcut parte din ansamblul bisericii ctitorite de acest Stoica Grecul.

Putem presupune astfel că sătenii din Porcești (Turnu Roșu), văzând la vecinii lor o biserică frumoasă din zid, au solicitat cu mai multă stăruință domnitorului Matei Basarab să-și respecte promisiunea și să le construiască o biserică asemănătoare cel puțin. Ne întrebăm firesc de ce a durat atâția ani, până când domnitorul a reușit să le ridice biserica. Foarte probabil că el a intenționat mai demult să facă acest gest, dar vremurile nu i-au fost favorabile.

Nu știm cu precizie când s-a construit poarta de intrare în curtea bisericii din Boița, dar putem presupune că a fost zidită cândva înainte de înfrumusețarea acesteia cu picturi. Poarta construită de zid are o deschidere largă semicirculară și este flancată de o parte și de alta de două panouri pictate. Poarta monumentală ce străjuiește intrarea în curtea bisericii, merită amintită și pentru valoarea sa artistică. Ea este importantă pentru pictura de bună calitate, realizată în spiritul tradiție postbrâncovenești. În partea superioară a deschiderii se află o friză cu ocnite, cea din mijloc fiind mai amplă, are reprezentată pictura *Sfânta Treime la Mamvri*, iar de o parte și alta *Apostoli*. O filacteră susținută de doi îngeri în zbor, pictați deasupra intrării, poartă o inscripție în chirilice, în care se arată că a fost zugrăvită poarta cu cheltuiala lui Crăciun Maria, împreună cu părinții ei, în 12 iulie 1806, pictor fiind Ioan Zugrav din Poplaca², un pictor muralist de icoane care a activat în perioada 1790-1825 în diferite localități din jurul Sibiului³.

Boița era la începutul secolului al XIX-lea o localitate prosperă și cu un număr de locuitori în creștere. La numai șapte ani de la pictarea porții, credincioșii din Boița hotărâsc să-și transforme și să-și mărească biserica pentru a satisface mai bine necesitățile serviciului divin și a le da posibilitatea tuturor enoriașilor să ia parte la acesta într-un lăcaș de cult frumos și încăpător. Astfel, la 1813 preoții din localitate și sătenii încheie un contract cu meșterul sas Andreas Krämer pentru a ridica o biserică mai mare și mai impunătoare. Credincioși au contribuit cu bani și muncă, iar la 1817

¹ Ion Albescu, *Comuna Boița, județul Sibiu. Încercare de monografie istorică*, Sibiu, 1938, p.19-21. Vezi Idem, *Boița. Monografie istorică*, Sibiu, 1990. Marius Porumb, *op.cit.*, p. 48.

² Marius Porumb, *op.cit.*, p. 48; I Albescu, *op.cit.*, p. 20. Vezi și ediția nouă Ion Albescu, *Boița. Monografie istorică*, Sibiu, 1990.

³ Marius Porumb, *op. cit.*, p. 183-184.

se executau deja lucrări de tâmplărie. În 1822 biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, asemănătoare cu biserica din Rășinari, a fost finalizată și sfințită¹.

La fel ca în secolul al XVII-lea, sătenii din Turnu Roșu, văzând că cei din Boița și-au mărit și înfrumusețat biserica, și pentru faptul că biserica lor voievodală ajunsese acum să fie prea mică, au hotărât să o mărească și pe a lor, fără să-i altereze însă stilul arhitectonic vechi. De aceea, nu întâmplător l-a contactat tot pe meșterul sas, respectiv pe maestrul zidar Andreas Krämer², care a construit biserica din Boița. Contractul încheiat în 18 iunie 1827 prevedea ca lucrările să fie încheiate până la sfârșitul lunii iunie 1828, așa cum atestă și inscripția din 18 iunie 1829, făcută pe o lespele de piatră și montată în pronaos³.

Termenii contractuali dezvăluie faptul că obștea din Turnu Roșu și preoții săi doreau să păstreze unitatea stilistică și spiritul artistic în care a fost concepută ctitoria voievodală. Îmbinările, cornișa nouă, acoperișul nou trebuiau în așa fel executate încât „să nu poată fi deosebită clădirea veche, ce se păstrează, de zidăria nouă ce urmează a se construi”. Fațadele naosului trebuiau să reproducă decorația exterioară a bisericii lui Matei Basarab, cu aceeași grijă pentru păstrarea arhitecturii vechi, cu care s-a făcut și la mijlocul secolului al XVIII-lea. Pentru partea mărită a bisericii ce se construia din temelii se prevede ca: „toate lucrările de zidărie indicate în noul plan și necesare acestei măriti, de la temelie până la întreaga tencuială și împodobite, și până la nișele pentru icoanele sfinților, să fie autentic construite și împlinite după felul bisericilor valahe din țară”. Astfel, transformarea vechiului monument devine o manifestare a conștiinței ortodoxiei românești și a unității naționale. Transformarea a constat, de fapt, în dărâmarea părții răsăritene a ctitoriei voievodale și înlocuirea cu un plan treflat, acoperit cu o calotă pe pandantivi, în traveea centrală, și cu semicalote pe cele trei abside, iar pereții exteriori ai absidelor au continuat decorația veche, astfel încât reproducerea decorului fațadelor primei construcții, repetat și la pridvor în 1750, a făcut să se creadă multă vreme că monumentul a fost conceput în 1653 pe un plan treflat⁴. Iată cum biserica din Boița și ctitoria voievodală din Turnu Roșu și-au împletit peste timp destinele, în transformările pe care le-au suferit de-a lungul timpului, conservând tradiția monumentelor ecleziastice românești. Atât ctitoria lui Stoica Grecu din Boița, dar mai ales ctitoria voievodală a lui Matei Basarab din Turnu Roșu, pe al cărei zid exterior a fost pictat în mod neobișnuit tablou votiv, săpată stema Țării Românești și pisania (oarecum ostentativ), reprezintă în secolul al XVII-lea, într-un moment când propaganda calvină amenința unitatea spirituală a românilor, o pavază și o mărturie a rezistenței pravoslavnice în această zonă.

¹ Vezi amănunte la Ion Albescu, *op.cit.*, passim.

² Andrei Gâlea, *O ctitorie a lui Matei Basarab...*, p. 425.

³ Textul inscripției, care menționează și vechea ctitorie a lui Matei Basarab, este redat în întregime la: Ioana Cristache-Panait, *Ctitorii ale voievozilor...*, p. 173-174.

⁴ Eugenia Greceanu, *op.cit.*, p. 218-220.

NOTAȚIA TRADIȚIONALĂ A MUZICII FOLCLORICE DIN PERSPECTIVA ISTORICĂ

Lucian Emil ROȘCA

Organ tabs belonging to Jean from Lublin, coming from Ion Caioni and the Vietoris Codex manuscript, comprising a large number of Romanian music, actually represents the first notations of Romanian folk songs from the sixteenth and seventeenth century. Once with the revival of Romanian art and culture in the nineteenth century, the main concern of the musicians goes towards notation and transcription of the Romanian folk music and in the same time towards publication of the repertoire. At the beginning of the twentieth century, in Romania a new orientation related to collections of folklore based on authentic research material in rural and urban areas appears. As a result, multiplication of folcloric collections results in appearance of folcloric publications.

Tabulaturile pentru orgă ale lui Jean din Lublin, de la Ion Caioni, cât și de la manuscrisul intitulat *Codex Vietoris*, ce cuprinde un număr important de melodii românești, reprezintă de fapt și primele notații de cântece populare românești ce provin din secolul al XVI-lea și al XVII-lea.

Notația muzicală utilizată la această vreme se va rezuma la notarea psaltică tradițională. Anton Pann își va îndrepta preocupările sale de folclorist și către notația apuseană, utilizată de către muzicienii români sau străini¹.

Caietele de melodii populare transcrise în sistem de notație apuseană au contribuit la sublinierea caracterului național românesc și la demonstrarea elementelor istorice și artistice ale perioadei de înflorire a culturii românești. Odată cu procesul de renaștere a culturii și artei românești în secolul al XIX-lea, preocuparea principală a muzicienilor se va îndrepta cu precădere și spre notarea și transcrierea folclorului muzical românesc și în aceeași măsură spre publicarea repertoriului folcloric.

În procesul evolutiv în care s-au produs sinteze noi ale unor elemente tradiționale alături de elemente de factură mai nouă de tip tradițional, pe baza elementului tradițional vechi, s-au conturat câteva legi, metode și modalități care au permis stabilirea unui sistem unic de notație a repertoriului muzical folcloric.

Momentul de plecare pe baza căruia s-au stabilit între melodii anumite raporturi și legături, își are punctul de pornire chiar din analiza celui mai simplu procedeu, acela a variantelor aceluiasi tip melodic, cu diferitele modificări - variante întâlnite la diferiți instrumentiști în cadrul aceleiași melodii, ajungându-se la aceste variații fie pe baza variației directe (de bază), fie prin cea indirectă.

Mai complex este procesul prin care s-au născut diferitele tipuri melodice. Fenomenul variației joacă un rol deosebit în cazul în care actul de creație își are

¹ Personalități ale vieții muzicale ca Ioan Andrei Wachmann, Carol Miculi, François Ruzitski, Henri Ehrlich, Philipp Caudella, Alexandru Flechtenmaher, Ludovic Wiest, Dimitrie Vulpan, vor contribui la publicarea caietelor de *Arii naționale române* - colecții de cântece populare notate de la lăutarii orașelor.

punctul de plecare de la o melodie anume și/sau în cazul în care piesa muzicală își are punctul de plecare de la încrucișarea unor diferite tipuri melodice. Interpretul va folosi în general toate mijloacele artistice tradiționale de interpretare în care creatorul-interpret le posedă și pe care le interpretează și le dezvoltă mai mult sau mai puțin, din punct de vedere creator - fantezist. În cele mai multe cazuri, un nou model melodic ne apare ca ultimul exemplar dintr-o serie de variante și diferit mai mult sau mai puțin de momentul inițial, de bază. În acest caz, cu cât varianta finală se abate mai mult de la original, cu atât cresc șansele ca variația să nu mai poată fi socotită ca variantă rezultată dintr-o linie melodică principală, ci să reprezinte saltul calitativ către un nou model melodic definitoriu. Ceea ce dorim a sublinia este că, indiferent de numărul de procedee interpretative abordate care contribuie la dezvoltarea creației instrumentale, diferitele forme ale elementelor structurii melodice se nasc unele pe altele:

- un tip de scară muzicală din altă scară muzicală;
- un tip de contur melodic din alt tip de melodic;
- formulă melodică dintr-o altă formulă melodică (și melodiile se generează unele pe altele).

Contribuția lui Anton Pann și a elevului său Gheorghe Ucenescu, care notează în Neume Psaltice repertoriul muzical folcloric, un repertoriu puternic influențat la acea vreme de curentul oriental.

Lucrările de melodii populare publicate și scrise în notație psaltică sau apuseană prezintă o seamă de caracteristici importante în ceea ce constă evoluția ascendentă în plan muzical național și artistic. Pe lângă preocuparea psalticilor de a nota muzica religioasă, apare și interesul lor în notarea melodiilor populare. Amintim de asemenea vestitele publicații care cuprind circa 200 de cântece populare „de lume”, repertoriu din creația semi-cultă orășenească. Totodată, după reforma din anul 1814, se vor intensifica interesele și în ceea ce constă evoluția teoriei muzicale, a notației melodiilor populare cât și a muzicii folclorice. Manuscrisele și tipăriturile cu caractere psaltice nu sunt decât antologii de piese, la mare modă la acea vreme.

În al doilea rând, contribuția compozitorilor formați la școlile muzicale europene, care au abordat stilul clasic, european în notație muzicală, găsind și modalitățile de adaptare și integrare a structurii repertoriului muzical folcloric, în cadrul tonal – funcționalismului și a modalului¹.

Cunoștințele despre melodiile populare ce ne parvin din perioada de renaștere națională le datorăm contribuției notării lor și publicării acestora în tipărituri și manuscrise. Cu toate că acestea ne sunt astăzi un exemplu referitor la preocupările muzicienilor secolului al XIX-lea, totuși nu s-a realizat o inventariere a repertoriului folcloric vocal și instrumental notat, deși au existat personalități muzicale preocupate de acest aspect².

¹ Menționăm preocupările lui Ioan Andrei Wachman, Henric Ehrlich, François Ruzitski, Alexandru Berdescu.

² În acest sens, subliniem contribuția următorilor muzicieni: George Brazul în capitolul *Culegerea melodiilor populare* din lucrarea *Patrium Carmen*, op. cit., p. 277-470; și în lucrarea *Pagini din istoria muzicii românești* p. 129-150. Gheorghe Ciobanu în lucrarea *Culegerea și publicarea folclorului muzical*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, nr. 6, anul 1965, p. 549. T. T. Burada, în lucrarea *Un studiu inedit asupra muzicii românești* apărută în revista *Muzica*, nr.11 din anul 1962, p. 35.

Transcrierea cântecelor și jocurilor populare vor avea un moment de reînnoire în ceea ce constă prelucrarea melodiei¹.

Debutul creației naționale instrumentale este reprezentat de lucrări pentru *pian* ce cuprindeau prelucrări/aranjamente de cântece, jocuri populare, variațiuni iar la capitolul *orchestră* uverturi, concerte instrumentale.

Primele compoziții instrumentale destinate pianului au fost identificate în culegeri de melodii populare, concretizate în primele volume² ce conțin melodii românești, rezultatul unor încercări de compoziție, transcriere³ sau prelucrare a melodiilor populare românești pentru pian.

Alături de linia melodică împrumutată apare și acompaniamentul, care presupune:

- tehnică instrumentală;
- gândire armonică;
- concepție de factură pianistică.

În ansamblul repertoriului pentru pian apărut până în 1860, în raport direct cu trecerea anilor, se observă dobândirea experienței artistice în transcrierea, notarea și prelucrarea melodiilor românești, ajungându-se de la melodii armonizate la miniaturi pianistice pe teme populare. În cele din urmă, cântecul popular devine pretextul care condiționează apartenența națională a unei piese⁴.

În procesul evolutiv în care se produc sinteze noi ale unor elemente tradiționale alături de elemente de factură mai nouă de tip tradițional, pe baza elementului tradițional vechi s-au conturat câteva legi, metode și modalități care ne-au permis să punem bazele unui sistem unic de notație a repertoriului muzical folcloric, și care au contribuit pozitiv în cadrul cercetării multor aspecte ale folcloristicii muzicale românești.

Momentul de plecare pe baza căruia s-au stabilit între melodii anumite raporturi și legături, își are punctul de pornire chiar din analiza celui mai simplu procedeu, acela a variantelor aceluiași tip melodic, cu diferitele modificări - variante întâlnite la diferiți instrumentiști în cadrul aceleiași melodii, ajungându-se la aceste variații fie pe baza variației directe (de bază), fie prin cea indirectă.

Mai complex ni se pare procesul prin care s-au născut diferitele tipuri melodice. Fenomenul variației joacă un rol deosebit în cazul în care actul de creație își are punctul de plecare de la o melodie anume și/sau în cazul în care piesa muzicală își are punctul de plecare de la încrucișarea unor diferite tipuri melodice. Interpretul va folosi în general toate mijloacele artistice tradiționale de interpretare în care creatorul-interpret le posedă și pe care le interpretează și le dezvoltă mai mult sau mai puțin, din punct de vedere creator - fantezist. În cele mai multe cazuri, un nou model melodic ne apare ca ultimul exemplar dintr-o serie de variante și diferit mai mult sau mai puțin de momentul inițial, de bază. În acest caz, cu cât varianta finală se abate mai mult de la original, cu atât cresc șansele ca variația să nu mai poată fi socotită ca variantă

¹ Amintim aici cele *Patru caiete* ale lui Ioan Andrei Wachmann, Henri Ehrlich.

² Volumele lui F. Ruzitski, C. Steleanu, Ioan A. Wachmann, Carol Miculi, care au fost scrise pentru necesitățile practice ale muzicii de salon și pentru studiul la pian, servind la originalitatea și vitalitatea folclorului.

³ Adevăratele culegeri în accepțiunea strictă a cuvântului sunt culegerile lui Anton Pann și a elevului său Gheorghe Ucencescu, care transcrie în notație psaltică, melodia și textul poetic.

⁴ Acest fenomen nu se va observa în lucrările lui Ioan A. Wachmann și ale lui Carol Miculi, ci abia către sfârșitul secolului al XIX-lea va apărea în creația unor compozitori europeni.

rezultată dintr-o linie melodică principală, ci să reprezinte saltul calitativ către un nou model melodic definitiv.

Din punct de vedere al procesului evolutiv s-a constatat că elementele constitutive ale melodiei nu se modifică în aceeași măsură simultan și nici cu aceeași intensitate, iar modificările și transformările totale ale unor elemente se produc întotdeauna pe un „teren” relativ stabil al altor elemente sau raporturi. Privind tot din perspectiva istorică, mai constatăm că unele din aceste elemente au un caracter mai stabil decât altele, deși nici unul din elemente nu rămâne absolut neschimbat de-a lungul evoluției.

Din multitudinea aspectelor melodiilor bazate pe ansamblul elementelor melodice au rezultat anumite relații de înălțime:

- între diferitele structuri de scară muzicală;
- între diferitele sisteme de cadențare;
- între diferitele formule melodice.

Aceste relații au o importanță majoră în notarea relativă a melodiilor. O dată cu începutul secolului al XX-lea, în România va apare o nouă orientare în ceea ce constau culegerile de folclor bazate pe cercetări¹ de material autentic din mediul rural și nu urban, așa cum se făcuse până nu demult. Prin urmare, odată cu înmulțirea culegerilor vor apare și publicații de folclor². Béla Bartók, cel care va descoperi folclorul țărănesc și de care se va ocupa preponderent, notează prima melodie populară în 1904; în 1905 studiază prima culegere a lui Z. Kodaly, iar în 1906 începe culegerea sistematică a repertoriului muzical maghiar. În Transilvania, culegerea muzicii populare începe încă din 1862 sub conducerea lui Gheorghe Bariț. Astfel „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român”, va cumpăra fonografe cu care, în 1910, Ion Vidu va face culegeri de melodii populare românești. În celelalte zone, fonograful va revoluționa metoda de cercetare prin contribuția folcloriștilor M. Friedwagner, V. Barduhos, V. Moraru, P. Pârvulescu. În același timp, din ordinul Academiei Române, Tiberiu Brediceanu culege cântece populare din Maramureș, iar D. G. Kiriac își va îndrepta atenția către culegerea muzicii populare românești. În ceea ce constă activitatea instituțională, în 1928 se înființează la București Arhiva Fonogramică a Ministerului Artelor, condusă de George Breazu și Arhiva de Folclor a Societății Compozitorilor Români, condusă de Constantin Brăiloiu. Aceasta din urmă își va îndrepta atenția și asupra culegerii literaturii populare. Muzeul de Etnografie din Cluj, condus de Romulus Vuia, adună și el prin chestionare completate și prin cercetări directe, informații despre obiceiuri de Crăciun și de Anul Nou. În sudul Transilvaniei și în Banat, Sabin V. Drăgoi culege încă din 1923 un număr de 300 de colinde cu text și melodie pe care le notează în volumul ce avea să apară la Craiova în 1930.

Dintre problemele ce s-au ridicat în fața cercetărilor perioadei de debut a folcloristicii românești menționăm alterarea rapidă a repertoriului arhaic datorită influenței creației orășenești, întrepătrunderea și chiar dispariția caracterului dialectal

¹ Ovidiu Densușianu propune la 9 mai 1909, o nouă orientare de culegeri de folclor, atât în România de atunci, cât și în Bucovina și Transilvania: „*La o îndrumare nouă trebuie să corespundă o schimbare de metodă, de mijloace de lucru. E o necesitate ce se impune fără întârziere în cercetările folcloristice... Diletantismul a tronat până acum netulburat în folclor.*” Revista de Etnografie și Folclor, 1-2, anul 1956, p. 10.

² George Breazu, *Patrium Carmen*.

al unor stiluri regionale, apariția unor elemente muzicale noi de factură cultă. Studiul evoluției folclorului muzical românesc reprezintă un domeniu larg, care se află și în prezent în curs de desfășurare.

O altă latură a etnomuzicologiei este reprezentată de **transcrierea melodiilor cu elementele de ornamentică tipice caracterului zonei cercetate**, și care reprezintă un subiect deosebit de sensibil alături de transcrierea metrică și ritmică.

Iată în acest sens ca o primă concluzie, un exemplu de melodie transcrisă ce scoate în evidență caracterul stilistic - în cazul de față al melodiilor de joc pentru vioară din zona Câmpiei Transilvaniei¹.

¹ Lucian Emil Roșca, *Folclor Instrumental din Câmpia Transilvaniei*, Editura Muzicală, București, 2006, p. 118.

Românește pe ponturi

CA 001/02/36

Culeg./Trans. Lucian E. Roșca

Inf. Rizca Vasile (62 a.), vioară

15.08.2001, Valea Largă/MS

Δ → $\text{♩} = 90$

4

7

B →

11

15

B v. →

18

NOAPTEA EUROPEANĂ A MUZEELOR 2012

MUZEEL ÎNTR-O LUME ÎN MIȘCARE. PROVOCĂRI NOI. INSPIRAȚII NOI

**Liliana OPRESCU
Raluca ANDREI**

The project entitled “European Night of the Museums” has been initiated in 1977 by the International Council of the Museums (ICOM). It does not have a fix date; it is scheduled in the first week-end following the International Day of the Museums, as a nocturnal counterpart of the International Day of the Museums, which is celebrated yearly on the 18th of May. The first event under this name took place in that same year, in Berlin. Starting 2004 it has known a remarkable expansion. In Romania, the first events of this type have been organized since 2005. Along the eight European editions (2005-2012) during this profoundly educational, innovative, bold and attracting programme, a very successful one in the entire Europe, different topics have been approached: 2005 - Museums, Bridges between Cultures; 2006 – Museums and the Young; 2007 – The Museum and the Universal Heritage; 2008 – The Museum, Factor of Social Development and Change; 2009 – Museums and Tourism; 2010 – Museums for Social Harmony; 2011 – Museums - Our Memory, year in which the ASTRA National Museum Complex chose to mark 150 years of the ASTRA culture within this European topic; 2012 – Museums in a Moving World. New challenges. New inspiration. The ASTRA National Museum Complex from Sibiu has been one of the first genre institutions from Romania to have integrated into this programme.

În vreme ce muzeele sunt recunoscute, în mod tradițional, pentru colecțiile lor, din ce în ce mai multe muzee joacă un rol determinant în ceea ce privește problemele sociale care preocupă comunitățile, cu scopul de a contribui la dezvoltarea acestora. Funcția pedagogică și etică a muzeului constă în implicarea comunităților contemporane aparținând unor culturi diverse, prin intermediul expozițiilor, al atelierelor și al conceptelor care le fundamentează. Ziua Internațională a Muzeelor demonstrează că este posibil ca muzeele să se preocupe, pentru a interpreta trecutul în lumina prezentului, de scopul pregătirii unui viitor mai bun.¹

Alissandra Cummins, Președintele ICOM

Proiectul intitulat *Noaptea Europeană a Muzeelor* a fost inițiat în anul 1977 de către Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM). *Noaptea Muzeelor* se programează în week-end-ul cel mai apropiat de după *Ziua Internațională a Muzeelor*, ce se sărbătorește, anual, în 18 mai, ca un *pandant nocturn* al acesteia. Prima manifestare

¹ [http://www.observatorcultural.ro/ARTE-VIZUALE.-Noaptea-\(cea-mai-mare-a\)-Muzeelor*articleID_19757-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/ARTE-VIZUALE.-Noaptea-(cea-mai-mare-a)-Muzeelor*articleID_19757-articles_details.html), accesat în data de 29 iunie 2012.

sub acest generic s-a desfășurat în chiar în anul 1977, la Berlin. Din anul 2004 a cunoscut o remarcabilă extindere în toată Europa. Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu¹ a fost una dintre primele instituții de profil din România care s-au integrat în acest program, încă din anul 2005.

Pe parcursul celor opt ediții europene (2005-2012) în cadrul acestui program profund educativ, înnoitor, curajos și atrăgător, de mare succes în toată Europa, au fost abordate teme diferite:

- 2005 - *Muzeele, punte de legătură între culturi;*
- 2006 - *Muzeele și tinerii;*
- 2007 - *Muzeul și patrimoniul universal;*
- 2008 - *Muzeul, factor de dezvoltare și schimbare socială;*
- 2009 - *Muzeele și turismul;*
- 2010 - *Muzeele pentru armonie socială;*
- 2011 - *Muzeele – memoria noastră, context în care Muzeul ASTRA a aniversat 150 de ani de cultură astristă;*
- 2012 - *Muzeele într-o lume în mișcare. Provocări noi. Inspirații noi.*

Rețeaua Națională a Muzeelor din România este partener oficial al evenimentului la nivel internațional, coordonând desfășurarea *Noptii Muzeelor* în România și asigurând o promovare amplă și coerentă a activităților organizate de muzeele românești, în special prin intermediul site-ului dedicat: www.noapteamuzeelor.ro.

Noaptea Europeană a Muzeelor 2012, manifestare culturală inițiată de Ministerul Culturii și Comunicării din Franța, eveniment organizat sub înaltul patronaj UNESCO, al Consiliului Europei și al Consiliului Internațional al Muzeelor (ICOM), aflată la ediția a opta, a fost celebrată de peste 3.000 de muzee ce și-au deschis porțile simultan oferind intrare liberă tuturor vizitatorilor². Tema aleasă pentru anul 2012 a fost ***Muzeele într-o lume în mișcare. Provocări noi. Inspirații noi.***

Muzeul ASTRA, în anul 2012, a inițiat un proiect de consultare a publicului vizitator cu privire la preferințele lor referitoare la evenimentele ce urmau să se desfășoare cu ocazia *Noptii Muzeelor* prin realizarea unui sondaj de opinie cu întrebări adresate publicului larg de către pedagogul muzeal, Raluca Andrei, postat pe site-ul muzeului www.muzeulastra.ro/sondaj, în perioada 5 aprilie - 5 mai 2012.

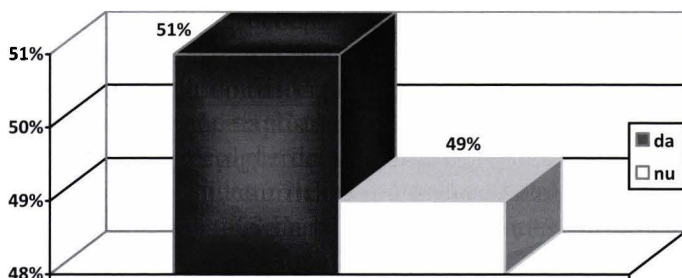
Reprezentarea rezultatelor sondajului de opinie privitor la *Noaptea Europeană a Muzeelor*

Timp de 30 de zile, Muzeul ASTRA a postat pe site-ul www.muzeulastra.com un scurt sondaj de opinie privind preferințele și opiniile vizitatorilor site-ului referitor la acțiunile organizate cu ocazia evenimentului *Noaptea Muzeelor* din anul precedent, 2011, cu privire specială la anul 2012.

¹ În text am folosit denumirea generică Muzeul ASTRA.

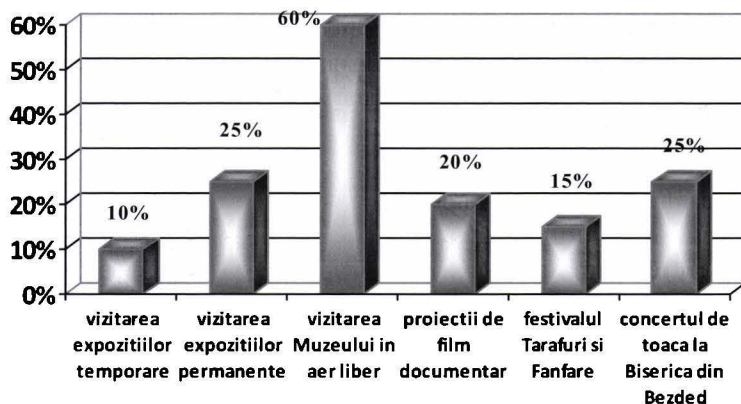
² <http://nuitdesmusees.culture.fr/>

Ați participat, în anul 2011, la Noaptea Muzeelor organizată de Muzeul ASTRA?

Din numărul total de respondenți, 51% au afirmat faptul că au participat la eveniment în anul 2011, apreciind îndeosebi posibilitatea de a vizita noaptea muzeul, 60% dintre aceștia acordând punctajul maxim acestei variante de răspuns. Vizitarea expozițiilor permanente ale Muzeului ASTRA și concertul de toacă de la Biserica din Bezded, aflată în incinta muzeului, s-au situat, de asemenea, în preferințele vizitatorilor, acestea fiind alese de 25% dintre ei. Proiecțiile de film documentar au fost apreciate de 20% dintre respondenți, iar Festivalul *Tarafuri și Fanfare* de 15% dintre aceștia. Doar 10% dintre respondenți au considerat vizitarea expozițiilor temporare un obiectiv principal în cadrul Noptii Muzeelor.

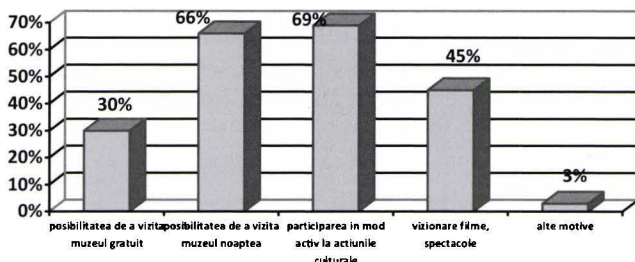
Ce acțiuni organizate cu această ocazie v-au plăcut cel mai mult?

Participarea la ediția din anul 2012 a *Noptii Muzeelor* s-a centrat pe oportunitatea de vizitare a muzeului noaptea, 66% dintre cei chestionați dorind să participe din acest motiv, la eveniment. Respondenții s-au concentrat și pe latura interactivă, 69% dintre aceștia dorind să participe în mod activ la acțiunile culturale desfășurate cu ocazia nopții muzeelor. Pentru a răspunde așteptărilor publicului, Muzeul ASTRA a pregătit în acest an un atelier de dansuri oferit de *Nadara Transylvanian Gypsy Band*, un atelier de teatru de păpuși și două ateliere de teatru de umbre. De asemenea, întâlnirea cu meșterii populari prezenți la *Noaptea Muzeelor* în Muzeul în aer liber a oferit vizitatorilor o nouă șansă de a intra în contact cu tradiția. Cei mai activi

vizitatori au avut posibilitatea de a participa la două concursuri: *Orientare muzeală* și *Comorile Civilizației Tradiționale*.

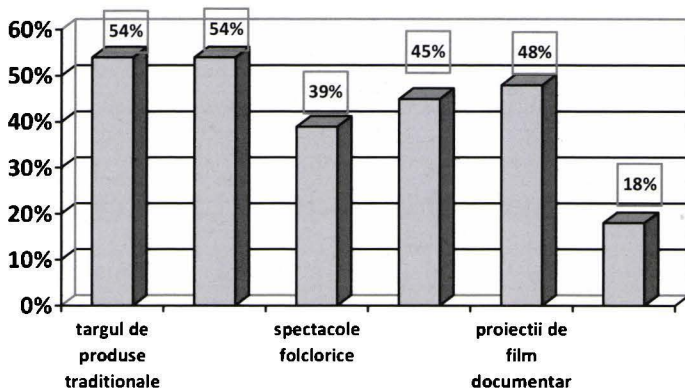
Care sunt motivele pentru care ați dori să participați la un astfel de eveniment organizat de Muzeul ASTRA, în anul 2012?

În acest an vizitatorii au putut descoperi expoziția temporară *Două săptămâni în Japonia eternă* prin dialogul cu artistul fotograf Louis Guermond, iar iubitorii de muzică clasică au audiat concertul oferit de elevii Liceului de Artă Sibiu. Vizionarea de spectacole și filme documentare a fost opțiunea a 40% din respondenții sondajului de opinie. Pentru doritorii unor astfel de activități Muzeul ASTRA le-a pregătit un concert de muzică lăutărească susținut de *Nadara Transylvanian Gypsy Band*, dar și un spectacol folcloric lături de ansamblul folcloric *Plaiurilor Sibiene*, pe scena de pe lac.

În ceea ce privește preferința participanților la sondajul de opinie referitor la activitățile care ar trebui derulate de *Noaptea Muzeelor*, 54% au optat pentru organizarea *Târgului meșterilor populari*, 48% au dorit proiecții de film documentar, 45% organizarea de spectacole de teatru și 39% spectacole folclorice. Putem spune că și în acest an Muzeul ASTRA a reușit să satisfacă dorințele și gusturile publicului său, existând pentru fiecare vizitator, fie el copil sau adult, o varietate de activități care să-i îmbogățească cunoștințele și să cunoască patrimoniul muzeului promovat prin manifestări diverse.

Ce evenimente ați dori să aibă loc, în Muzeul în aer liber, cu ocazia Noptii Muzeelor?

Deși interesul pentru vizitarea expozițiilor temporare a fost ușor scăzut, doar 10% considerând atractivă această activitate, în acest an, datorită prezenței artistului fotograf în propria expoziție, preferințele celor care ne-au trecut pragul s-au schimbat, fiind peste 1.500 de vizitatori care au discutat, admirat și reflectat alături de Louis Guermond asupra tradițiilor *Japoniei eterne*.

Referitor la datele de identificare ale respondenților, 57% au vârsta cuprinsă între 26 și 40 de ani, făcând parte din categoria tineri, 21% cu vârsta cuprinsă între 18 și 25 de ani, categoria adolescenți, 15% cu vârsta cuprinsă între 41-55 de ani, categoria adulți. Restul procentelor aparțin celorlalte categorii de vârstă. Dintre cei care au răspuns sondajului nostru de opinie 62% sunt femei și 38% bărbați, iar în ceea ce privește studiile absolvite, 78% au absolvit studii superioare și 12% studii liceale, celelalte procente aparținând altor forme de studiu.

În acest an începând din seara zilei de 19 mai 2012, porțile mai multor muzee sibiene, ale Muzeului ASTRA cu deosebire, au fost deschise până după miezul nopții pentru ca prietenii muzeelor să participe, împreună, la o manifestare culturală cu mare impact asupra oamenilor de toate vârstele, mai ales a tinerilor. Ca de obicei, a fost un succes, mai ales pentru că *oferta* a fost diversă, fiecare muzeu din complex oferind un program aparte, conform specificului său. Elocvente în acest sens sunt cele trei *Fișe de înscriere* în program, cu detalii indispensabile unui parcurs civilizat, alcătuite de către muzeografi implicati în desfășurarea manifestării Noaptea Europeană a Muzeelor, 2012¹.

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA

Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului

Program de vizitare:	Orele: 18 ⁰⁰ -1 ⁰⁰
Acces:	Gratuit pe bază de bilet; poarta I
Contact:	Ciprian Anghel Ștefan, director, coordonator eveniment
Adresă:	Pădurea Dumbrava, nr. 16-20, Sibiu
Telefon:	0756.085.774 sau 0269.202.450
E-mail:	noapteamuzeelor@muzeulastra.ro
Site-uri:	www.muzeulinaerliber.ro www.mcpt.muzeulastra.ro

Scurtă descriere a evenimentului:

Cea mai mare expoziție etnografică în aer liber din Europa se destăinuie, Căutați-o! Vă așteptăm să îi *descoperiți comorile*, să descifrați tainele *teatrului de umbre*, rostul *Sării în bucate* printr-o poveste interpretată de actorii Teatrului GONG, la Etno Tehno Parc (orele 19⁰⁰-21³⁰), să vă întâlniți la *târg* cu renumiți meșteri și creatori populari, la Galeriile de Artă Populară (orele 18⁰⁰-1⁰⁰), să încercați *noi pași de dans* cu *Nadara Transylvanian Gypsy Band*, la Cărciuma din Bătrâni (orele 18⁰⁰-19⁰⁰), să cântați muzică lăutărească cu *Nadara* și să redescoperiți minunatul folclorul al *Plaiurilor sibiene*, la scena de pe lac (orele 20³⁰-24⁰⁰). Dacă nu v-ați convins, filmul *Muzeul ASTRA* vă va dezvălui toate misterele!

¹ Fișele au fost postate pe site-ul <http://nuitdesmusees.culture.fr/>

Program:

- ✓ *Noaptea la Târg* cu renumiți meșteri și creatori populari.
- ✓ *Atelier de dans* cu *Nadara Transylvanian Gypsy Band*; orele 18⁰⁰-19⁰⁰; Pavilionul de joc din Botiza, Cârciuma din Bătrâni.
- ✓ *Concurs de orientare muzeală*; orele 18⁰⁰-20⁰⁰; Etno Tehno Parc.
- ✓ *Sarea-n bucate* - spectacol de animație pentru copii, Teatrul GONG pentru Copii și Tineret. Inspirat din basmul popular, spectacolul s-a adresat tuturor celor care iubesc teatrul de animație, dar în special copiilor cu vârste cuprinse între 6 și 12 ani; orele 20⁰⁰-21⁰⁰; Etno Tehno Parc.
- ✓ *Teatru de umbre* - *Moara cu povești* proiect educațional realizat în colaborare cu Liceul de Artă și Școala cu clasele I-VIII, Cristian, județul Sibiu; orele 21⁰⁰-21³⁰; Etno Tehno Parc.
- ✓ *Muzica lăutărească* cu *Nadara Transylvanian Gypsy Band*. Interpretată în mod impecabil de grupul *Nadara Transylvanian Gypsy Band*, muzica lăutărească a fost punctul de atracție al serii; orele 20³⁰ - 21³⁰; Scena de pe lac.
- ✓ *Spectacol folcloric* susținut de *Ansamblul Plaiuri Sibiene*; orele 22⁰⁰ - 23⁰⁰; Scena de pe lac.
- ✓ *Satul de demult în Muzeul ASTRA*, un film de Dumitru Budrala. Muzeul ASTRA din Dumbrava Sibiului se numără pe drept cuvânt printre cele mai frumoase muzee în aer liber din Europa, și, în același timp, printre cele mai valoroase. Cu o istorie de peste un secol și cu un patrimoniu copleșitor prin bogăție și diversitate, care cuprinde, printre multe alte miracole ale lumii preindustriale, o colecție de mori unică în lume, muzeul dăruiește oaspeților săi o călătorie inegalabilă în lumea satului tradițional. Mai mult decât prezența fizică a caselor, bisericilor, troițelor și feluritelor instalații, muzeul aduce într-un decor de poveste viața satului de altădată. La târgurile și festivalurile de peste an, oameni ai satului vin din toată țara. Trăiesc, ca și noi, în secolul al XXI-lea, dar poartă cu ei obiceiuri de demult, când omul era mai aproape de pământ și de cer deopotrivă. Muzeul din Dumbrava Sibiului este prea vast pentru a fi redat în cuvinte. O părticică din sufletul lui poate fi surprinsă într-un film ca acesta, care se dorește o invitație pentru cei care și-au deschis inima - sau o vor deschide de acum înainte – spre a-l cunoaște. Așa cum se spune în ghidurile turistice, merită un *detur*; orele 23⁰⁰ - 24⁰⁰; Scena de pe lac.

În programul dedicat *Zilei Internaționale a Muzeelor*, 18 mai 2012, s-au vernisat monumentele:

- ✓ Gospodărie de jogărar, Gura Râului, județul Sibiu; spectacol susținut de *Ansamblul de fluierași* din Gura Râului, județul Sibiu,
- ✓ Complex hidraulic de industrii țărănești, Rebrișoara, județul Bistrița-Năsăud.

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”

Program de vizitare:	Orele: 20 ⁰⁰ -1 ⁰⁰
Acces:	Gratuit pe bază de bilet
Contact:	Maria Bozan, șef secție, coordonator eveniment
Adresă:	Piața Mică, nr. 11, Sibiu
Telefon:	0756.085.779 sau 0269.202.409
E-mail:	noapteamuzeelor@muzeulastra.ro
Site-uri:	www.binder.muzeulastra.ro și www.franzbinder.sibiu.ro

Scurtă descriere a evenimentului:

Expoziția *Din cultura și arta popoarelor lumii* este loc de întâlnire cu un patrimoniu unic în România, ajuns la Sibiu acum 150 de ani de pe alte continente - sculpturi, arme, evantaie, pipe, brățări, pălării, veșminte, dar mai ales o mumie egipteană cu sarcofagul ei pictat, veche de peste 2000 ani (perioada Ptolemaică târzie). În singurul muzeu de etnografie universală din țară, ele reamintesc misterul călătoriilor îndepărtate și începuturile antropologiei în lume. La orele 21⁰⁰ și 23⁰⁰ vor avea loc vizite ghidate în expoziția de bază și prezentări vizuale ale colecțiilor. Expoziția temporară *Două săptămâni în Japonia eternă. Fotografii de Louis Guermond* îi introduce pe vizitatori în lumea mai puțin cunoscută a vieții tradiționale nipone prin intermediul imaginilor. Programul va fi completat de un *Concert de muzică clasică*, Liceul de Artă, Sibiu, prof. Ana Bartoș (ora 20⁰⁰).

Program:

- ✓ Vizitarea Expoziția de bază *Din cultura și arta popoarelor lumii*; orele 20⁰⁰-1⁰⁰; Vizite ghidate la orele 21⁰⁰ și 23⁰⁰; Prezentare vizuală a colecțiilor.
- ✓ Vizitarea Expoziția temporară *Două săptămâni în Japonia eternă. Fotografii de Louis Guermond*; dialoguri cu artistul fotograf; orele 20⁰⁰-1⁰⁰.
- ✓ Concert de muzică clasică, Liceul de Artă Sibiu, prof. Ana Bartoș; orele 20⁰⁰-20³⁰.

Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”

Program de vizitare:	Orele: 20 ⁰⁰ - 1 ⁰⁰
Acces:	Gratuit pe bază de bilet
Contact:	Camelia Ștefan, șef secție, coordonator eveniment
Adresă:	Piața Huet, nr.12, Sibiu
Telefon:	0756.085.780 sau 0269.202.422
E-mail:	noapteamuzeelor@muzeulastra.ro
Site:	www.sigerus.muzeulastra.ro

Scurtă descriere a evenimentului:

Expoziția *Cahle transilvanene. Secolele XV-XIX* reunește cele mai valoroase de cahle din colecția Muzeului ASTRA. Cahlele sunt prezentate cronologic, ținându-se cont de tehnicile de lucru: nesmălțuite, decorate cu reprezentări biblice, mitice, animale fantastice, smălțuite cu verde și pictate policrom cu albastru cobalt, galben și brun. Imaginea este întregită prin reconstituirea a trei sobe, una săsească din Saschiz, Mureș, 1891, una secuiască din Cușmed, Harghita, sfârșitul secolului al XIX-lea și una românească din Poienii de Sus, Bihor, secolul XIX. Cahlele nesmălțuite, smălțuite în verde sau alb-albastru, de influență barocă, cu variațiuni de plante stilizate și motive florale, vor deveni vedetele expoziției.

Program:

- ✓ Vizitarea Expoziția de bază *Cahle transilvănene. Secolele XV- XIX*; orele 2⁰⁰-1⁰⁰.

Old Friends Club Sibiu, în calitate de partener al Muzeului ASTRA, a oferit o călătorie inedită între Muzeul din Dumbrava Sibiului și Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”. Caravana cu inscripția *Noaptea Muzeelor*, formată din trei mașini de epocă, a plecat la orele 21⁰⁰ și 23⁰⁰ din Piața Mică.

Succesul înregistrat în acest an nu a fost o surpriză, el nefiind altceva decât o stare de normalitate atestată de manifestările din anii precedenți. Au fost aproximativ 5.000 de vizitatori în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibului, 1.652 vizitatori în expozițiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” și 521 în expoziția *Cahle transilvănene. Secolele XV-XIX* a Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”.

Noaptea muzeelor 2012

sâmbătă, 19 mai 2012
www.noapteamuzeelor.ro

Nădăru Timofteanu Copry Bond -- Plăcări sibiene -- Concert
Andrei de dans -- Târziu -- Teatrul de păpuși -- Teatrul de umbre -- Vilele ghidate
Concurs -- Proiecție film: „Satul de demult în Muzeul ASTRA”

Intrarea gratuită

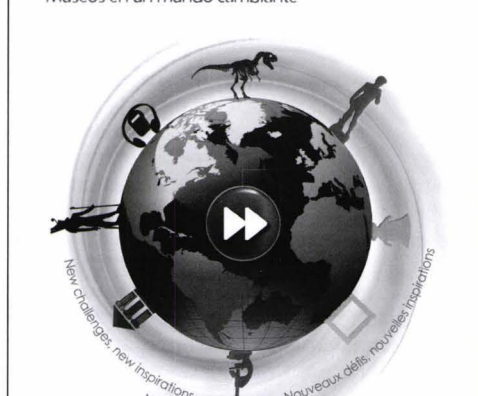
Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibului
oră 18⁰⁰ - 22⁰⁰ - Piața Dumbrava, nr. 10-20
Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”
oră 20⁰⁰ - 22⁰⁰ - Casa Horman, Piața Mică, nr. 11
Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”
oră 20⁰⁰ - 22⁰⁰ - Piața Hant, nr. 12

Parteneri:

• INTERNATIONAL MUSEUM DAY •
• JOURNÉE INTERNATIONALE DES MUSÉES •
• DIA INTERNACIONAL DE LOS MUSEOS •
18 May • Mai • Mayo 2012

Museums in a changing world
Les musées dans un monde en mouvement
Museos en un mundo cambiante

New challenges, new inspirations
Nouveaux défis, nouvelles inspirations
Nuevos retos, nuevas inspiraciones

ICOM

Ca materiale publicitare pentru informarea publicului larg, pe lângă *afișe* s-au tipărit *fly-ere*, *program-invitație*, *bannere*, iar participanții activi au plecat cu *diplome de participare*. O campanie susținută de atragere a vizitatorilor s-a desfășurat atât pe site-ul muzeului cât și în presa scrisă (150 articole) și cea online (112 articole). Dosarul complet al acțiunii a fost alcătuit de muzeograful responsabil și se păstrează în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA.

Pentru completarea *memoriei documentelor*, atașăm cele de mai jos.

Ministerul Culturii și Patrimoniului Național

cabinet ministru

Către: COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA - SIBIU
Domnului Director General VALERIU ION OLARU

Stimate Domnule Director General,

Vă felicit pentru eficiența și profesionalismul de care ați dat dovadă prin participarea instituției, pe care cu onoare o conduceți, la cea de-a opta ediție a *Noapții Europene a Muzeelor*, din data de 19 mai a.c.

Consider că această manifestare culturală este merită să promoveze cu succes patrimoniul muzeal, în special în rândul tinerilor, demers foarte necesar în condițiile în care muzeele sunt nevoite să concureze cu numeroase alte moduri de petrecere a timpului liber, mult mai atractive pentru această categorie de public. Evenimentul este remarcabil pentru că este de natură să asigure muzeelor posibilitatea de a-și exercita una dintre funcțiile lor cele mai importante, cea de educare a publicului, printr-un set de experiențe sociale necesare, utile pentru fiecare copil, tânăr sau adult, complementarizând astfel celelalte forme de educație. Varietatea tipurilor de acțiuni culturale, care s-au desfășurat de-a lungul unei singure nopți, sunt dovada talentului, pregătirii și dedicării specialiștilor din muzeu, care au meritul de a fi organizat acest eveniment, fapt pentru care vă deleg să-i felicități și să le urați succes în continuare în activitatea profesională.

Participarea României, încă de la prima ediție, la *Noaptea Europeană a Muzeelor* conferă în același timp o mare vizibilitate patrimoniului național mobil al muzeelor noastre, demonstrând astfel apartenența la cultura europeană și locul în rândul statelor care dețin capodopere de artă ale patrimoniului. Și din acest motiv, apreciez ca lăudabilă și generoasă inițiativa dumneavoastră și vă doresc mult succes în continuare în activitatea specifică de protejare și promovare a patrimoniului cultural național.

Vă rog să primiți, Stimate Domnule Director General, aleasa mea considerație și prețuire,

MIRCEA DIACONU

MINISTRUL CULTURII ȘI PATRIMONIULUI NAȚIONAL

T: +40 21 223.28.47; +40 21 224.25.10

F: +40 21 223.49.51

www.cultura.ro

Bd. Unirii nr. 22,
Sector 3, 030833
București, România

... să descoperim comorile muzeului...

Hai la Târg!

Teatrul de Umbre la Etno Tehno Parc

Sarea-n bucate

Expoziția de bază a Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”
Din cultura și arta popoarelor lumii

Expoziția temporară
Două săptămâni în Japonia eternă. Fotografii de Louis Guermond

Caravana Noaptea Muzeelor
o călătorie inedită între Muzeul din Dumbrava Sibului și
Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, oferită de *Old Friends Club Sibiu*

RESTAURAREA PATRIMONIULUI NAȚIONAL

RUINA BISERICII EVANGHELICE DIN JELNA. PROBLEME DE PREZENTARE ESTETICĂ ALE UNOR FRAGMENTE DE PICTURĂ *AFFRESCO*

Drd. Adrian RAUCA

Evangelical Church of Jelna is located in the village of Budacu de Jos, Bistrita-Nasaud County. The monument built in Late Gothic style is registered in the List of Historical Monuments being dated from the XV-th – XVI-th century. Unfortunately, nowadays the church is in an advanced stage of degradation. In recent decades, the monument was damaged more, the roof being destroyed; the nave vaults collapsed and part of its walls and the framework of the altar no longer protect the Gothic arches of the polygonal apse. Only the church tower located nearby still standing. Regarding the painting, it is also very degraded and every day the risk of losing it all is growing. In situ examination of the murals yielded a classification of degradation that they face in four categories, depending on the factors that produce them: a). degradation due to humidity, b). degradation due to various physical causes other than humidity, c). degradation due to materials used by the artist or a technical defect, d). degradation due to inappropriate interventions and maintenance of monuments. It was also found that interventions are needed, some in emergency, to safeguard the murals and the structural integrity of the monument as well. The first interventions on the wall decoration were done in 2005, within a program conducted by Bistrita-Nasaud County Museum, when by means of stacco technique 5 severely damaged painting fragments were extracted. It should be noted that this intervention is drastic, being used only in extreme situations, any separation of the painting from the original support, being a radical and irreversible change both for one and for the other. Conservation and restoration interventions on fragments extracted by stacco technique were conducted in specialized laboratories and workshops. The advanced degradation of the monument architecture does not allow for the moment safely conducting a site for conservation-restoration which would rescue in situ the fragments of these affresco paintings. The project for the restoration of mural paintings from Evangelical Church has a conceptual priority for their conservation in situ and will be accomplished according to the emergency intervention, which requires the conservation of this building.

Biserica Evanghelică din Jelna este situată în comuna Budacu de Jos, județul Bistrița-Năsăud fiind înregistrată în Lista Monumentelor Istorice. Edificiul de factură gotică târzie este încadrat, din punct de vedere cronologic, în secolele XV-XVI, fiind construit în mai multe etape: nava a fost ridicată la sfârșitul secolului al XV-lea, iar turnul de apărare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În 1770, ca urmare a influenței stilului baroc, pictura interioară a fost acoperită și a rămas sub văruieli.

Din păcate, astăzi, biserica este într-un stadiu avansat de degradare, fiind în ruină, doar turnul bisericii, aflat în imediata apropiere, mai stă în picioare (Fig. 1, 2, 3). După plecarea sașilor, în anii '50, și preluarea monumentului de către ortodocși acesta s-a degradat treptat, în ultimele decenii, fenomenul fiind și mai accentuat: acoperișul a fost distrus, bolțile navei s-au prăbușit și la fel o parte din zidurile

acesteia, iar șarpanta altarului nu mai protejează bolțile gotice ale absidei. Acum mai bine de douăzeci de ani biserica a fost luată în evidență de către Direcția Monumentelor Istorice, moment în care i s-a adăugat un acoperiș provizoriu (inutil din păcate), însă lucrări de restaurare nu au demarat niciodată.

În ceea ce privește pictura, aceasta se află și ea într-o stare precară de conservare, iar pe zi ce trece riscul de a o pierde total este tot mai mare. Fragmente de pictură încă mai pot fi găsite pe alocuri pe pereții absidei, dar și pe jos, căzute la baza acestora (Fig. 4). Examinarea *in situ* a dus la obținerea unei clasificări a degradărilor cu care se confruntă aceste picturi în patru mari categorii, în funcție de factorii care le produc:

- a). degradări cauzate de umiditate,
- b). degradări datorate diverselor cauze fizice altele decât umiditatea,
- c). degradări cauzate de materialele folosite de artist sau a unui viciu de tehnică,
- d). degradări cauzate de intervențiile necorespunzătoare și a întreținerii monumentelor.

Primele intervenții asupra picturii au fost realizate în anul 2005, în cadrul unui program desfășurat prin inițiativa Muzeului Județean Bistrița-Năsăud, moment în care s-au extras, prin tehnica *stacco*, cinci fragmente de frescă aflate într-un stadiu critic de degradare. Trebuie menționat că această intervenție este una drastică, apelându-se la ea doar în situații extreme, orice separare a picturii de suportul său original, constituind o schimbare radicală și ireversibilă, atât a uneia cât și a celeilalte.

Intervențiile de conservare și restaurare asupra fragmentelor extrase prin tehnica *stacco* s-au desfășurat în atelierele de specialitate. O prima etapă a fost întocmirea fișelor tehnice de restaurare pentru fiecare fragment în parte, după care s-a trecut la investigarea stării de conservare a stratului *intonaco*, aflat într-un stadiu avansat de degradare. Tehnicile de investigare folosite au fost cele specifice, non-invasive, cu excepția unor prelevări din tencuiala originală și din stratul de culoare, în vederea analizelor de laborator, efectuate cu scopul de a identifica compoziția materialelor.

După refacerea coeziunii stratului de tencuială, s-a recurs la plantarea fragmentelor în casetoane de lemn, mortarul folosit fiind realizat cu materiale compatibile cu cele originale.

A urmat îndepărtarea *facing*-ului de pe suprafața fragmentelor, după care s-a trecut la refacerea aderenței stratului de culoare la suport, folosind o soluție compusă din apă distilată și dispersie transparentă de caseinat de calciu. Odată chituite lacunele stratului suport, a urmat operațiunea cea mai spectaculoasă, și anume curățirea depunerilor aderente de pe suprafața stratului pictural cu ajutorul unei soluții de carbonat de amoniu în apă 15% (în prealabil fiind realizate teste de aderență și absorbție, precum și probe de curățire cu diferite soluții).

O ultimă problemă a fost starea de fragmentare din pictura murală, care afecta fragmentele din punct de vedere estetic, dar și istoric. Conform principiilor restaurării-conservării este evident că reconstituirea imaginii în forma inițială este imposibilă, deoarece ar reprezenta un fals istoric.

Integrarea cromatică a fost făcută în funcție de tipul lacunei propuse spre integrare. Eroziunile și lacunele de la nivelul patinei au fost integrate în tehnica *velatura*, cu griuri alese astfel încât să fie cu un ton sau două mai grizate și mai

deschise decât pictura originală. Pentru eroziunile și lacunele stratului pictural, peste suprafața tratată în tehnica *velatura* s-a intervenit cu același gri, prin tehnica *ritocco*. Lacunele profunde a căror reconstituire este motivată prin unitatea potențială a picturii originale, au fost integrate cromatic într-o formă ușor identificabilă prin tehnica *tratteggio*.

Prin această ultimă intervenție s-a încercat înlăturarea discontinuităților stratului pictural, urmărindu-se în ansamblu unitatea optică, documentară și estetică a imaginii, după principii adecvate, răspunzând fiecărei necesități în parte prin diferite modalități eficiente.

Stadiul avansat de degradare al arhitecturii monumentului, nu permite deocamdată o desfășurare în condiții de siguranță a unui șantier de conservare-restaurare, care să salveze *in situ* fragmentele de pictură *affresco*.

Prin această intervenție s-a reușit salvarea unor martori din valoroasa decorație ce împodobește odinioară pereții bisericii, și care intră în acest fel în patrimoniul muzeului (Fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11). Proiectul de restaurare a picturilor murale de la Biserica Evanghelică din Jelna are ca prioritate conceptuală conservarea lor *in situ* și se va realiza conform proiectului de intervenție de urgență, care vizează conservarea acestui edificiu.

Bibliografie:

1. Aldrovandi, A., Picollo, M., *Metodi di documentazione e indagini non invasive sui dipinti*, Ediția a II-a, Prato, Italia, 2003.
2. Boldura, O., *Pictura murală din Nordul Moldovei: modificări estetice și restaurare*, Editura Accent Print, Suceava, 2007.
3. Botticelli G., *Metodologia di restauro delle pitture murali*, Centro Di della Edifimi srl, Firenze, 2003.
4. Brandi C., *Teoria Restaurării*, Editura Meridiane, București, 1996.
5. Caneva, G., Nugari, M. P., Salvadori, O., *La biologia nel restauro*, Editura Nardini, Florența, 2003.
6. Istudor, I., *Noțiuni de chimia picturii*, Editura Asociația Art Conservation Support, București, 2011.
7. Mora, P., L., Philippot, P., *Conservarea picturilor murale*, Editura Meridiane, București, 1986.
8. Vasile, Duda, Gheorghe, Mândrescu, *Considerații privind arhitectura din Bistrița în secolele XIV-XVII*, în: *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Historia Artium*, LIII, 1, 2008.

Fig. 1 Imagini cu ruina bisericii
și turnul clopotniță

Fig. 2 Imagini cu ruina bisericii
și turnul clopotniță

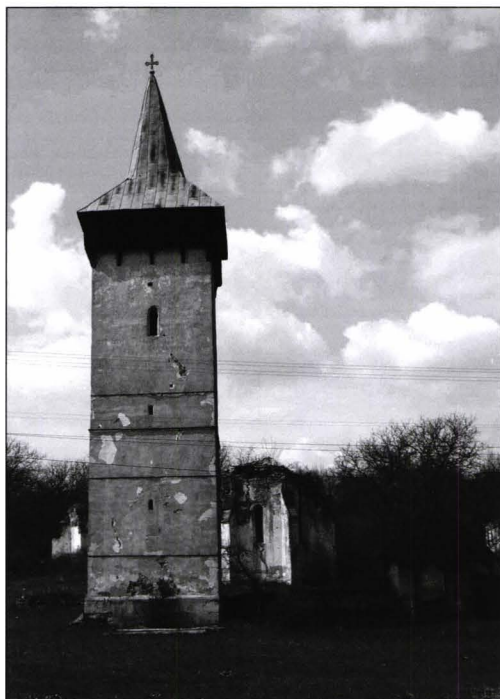

Fig. 3 Imagini cu ruina bisericii
și turnul clopotniță

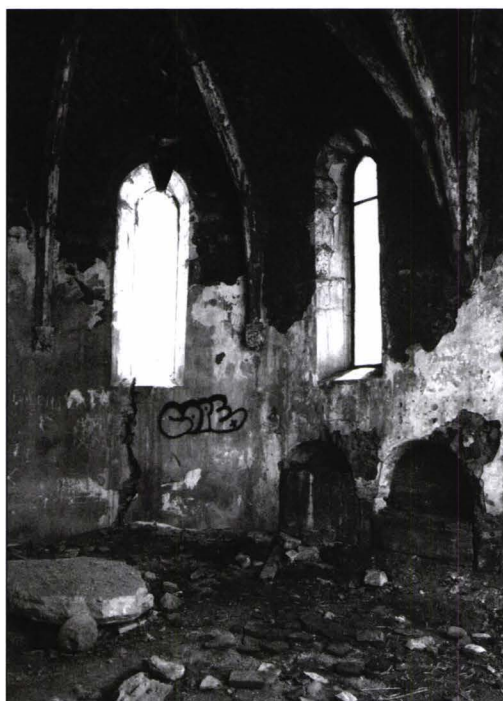

Fig. 4 Interiorul absidei

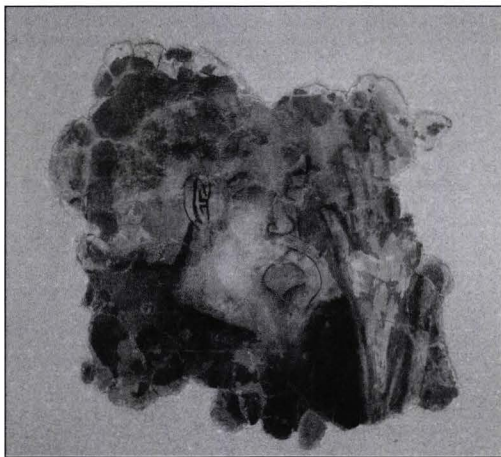

Fig. 5 Fragmentul 1 (după efectuarea operațiunilor de restaurare)

Fig. 6 Fragmentul 2 (după efectuarea operațiunilor de restaurare)

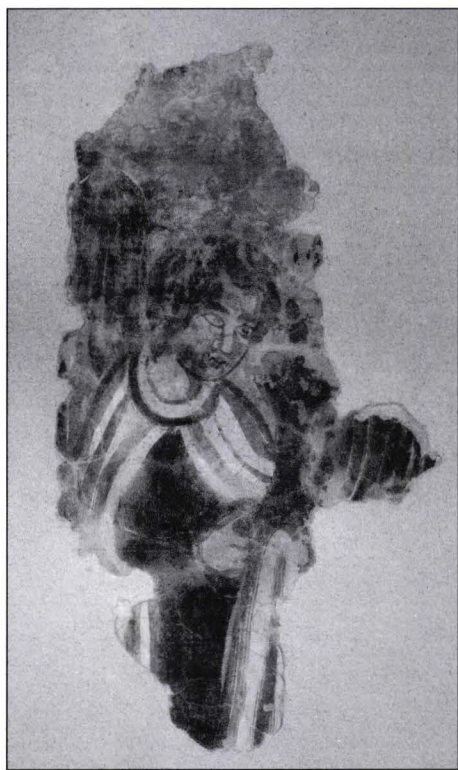

Fig. 7 Fragmentul 3 (după efectuarea operațiunilor de restaurare)

Fig. 8 Fragmentul 4 (după efectuarea operațiunilor de restaurare)

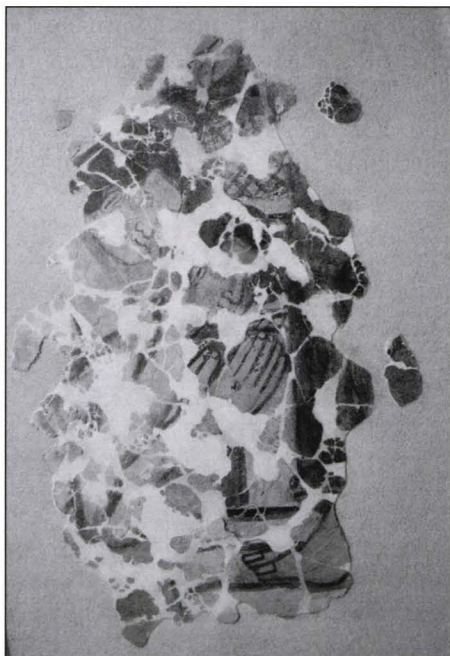

Fig. 9-10 Fragmentul 5 (înainte, în timpul și după efectuarea operațiunilor de restaurare)

Fig. 11 Fragmentul 5 (înainte, în timpul și după efectuarea operațiunilor de restaurare)

DEGRADĂRI ALE OPERELOR DE ARTĂ CAUZATE DE FACTORUL UMAN. ICOANA ÎMPĂRĂTEASCĂ PE SUPT DE LEMN SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL

Drd. Ana-Irina MOTRONEA

Besides the aging phenomena which is a natural and inevitable alteration, every work of art, regardless of the material it's made of, becomes subject to various factors of degradation. The multiple factors act specific to the technique in which the work of art was made and microclimate and their effects will be stopped only when all the causes that have triggered them are removed. One of the most dangerous degradation factor nowadays is the human factor. The degradations emerged due to the human factor are numerous and manifest through original technical flaws, inadequate microclimate conditions, moisture regime resulted from artificial sources, air pollution, slow degradation phenomena caused by industrial phenomenon, faulty maintenance, improper treatment, repainting, neglect and vandalism. An example of an art object affected by the human factor is the royal icon "St. John the Baptist – Anghel of the desert". This is a wood panel painting which was made initially to decorate a church iconostasis but along with the subsequent modernizations it was abandoned in an improper place with a high degree of moisture. When it was found there was a serious amount of damage especially the wooden support, unfolded in three deformed plates and thinned by an extensive xylophage attack. The sleepers on the back were found bent by humidity, one of them even broken. On the front of the painting is portrayed St. John the Baptist, with the specific clothing in an outdoor scenery with vegetal and animal elements. Unlike other representations this one is special because St. John is depicted with opened angel wings. On the surface was noted an inventory number written with black oil paint, dirt deposits, wax, spider webs, gaps in the colour layer, colour layer separations, abrasions, burns, numerous orifices caused by xylophage insect, all of these hampering the image visibility. Because of the advanced state of degradation the icon needs emergency interventions and only then, after stabilization, one can begin the proper conservation and restoration treatment. However this is one of the happy situations because there are cases in which objects are totally destroyed. To avoid such cases we must first acknowledge that these are valuable heritage objects from both aesthetically and historically point of view and at the same time fragile and subject to damage. Being aware of these things, by placing them in controlled environments, away from the direct action of degradation factors and by continuous monitoring many of them could be saved.

Orice operă de artă suferă acțiunea lentă și distructivă a diferiților factori, naturali sau artificiali. În acest timp se produc o serie de schimbări, atât din punct de vedere structural, periclitând stabilitatea și dăinuirea în timp cât și din punct de vedere estetic, distorsionând imaginea și mesajul pe care trebuie să îl transmită.

Îmbătrânirea operelor de artă, acea alterare sau suprapunere, patina, reprezintă o împlinire a operei în timp, un proces natural, inevitabil și ireversibil și face parte din

caracterul specific al operei de artă, dezvoltând modul în care materialele ce o constituie au evoluat în timp. Aceasta are valoare de document istoric. Deși patina produce o estompăre specifică a imaginii, o reducere a prospețimii este necesară respectarea acesteia, sedimentarea timpului asupra operei, păstrarea martorilor stării anterioare restaurării. Această unitate la care a ajuns opera de artă, mult mai valoroasă și din punct de vedere istoric, va trebui respectată permanent. Înlăturarea patinei, a semnelor îmbătrânirii, ar comite un fals, atât de ordin istoric cât și estetic¹.

În afară de fenomenul îmbătrânirii orice operă de artă este supusă degradării, factorii fiind multipli, specifici în funcție de tehnica în care a fost realizată opera și microclimat, iar efectele acestora vor fi stopate numai atunci când se va elimina cauza ce i-a declanșat. Aceștia se combină în mod frecvent, una creând condiții favorabile intrării în acțiune a alteia. Adeseori degradările se manifestă mult timp după începerea acțiunii cauzei principale, iar efectele se pot prelungi pe o perioadă notabilă după eliminarea cauzei.

Cel mai dăunător dintre factorii artificiali de degradare este *factorul uman*, o serie de intervenții și schimbări pentru satisfacerea anumitor cerințe de ordin ritual, estetic, funcțional sau datorită neglijenței.

Degradările artificiale, determinate de acțiunea omului sunt numeroase și se manifestă prin vicii de tehnică originală, condiții de microclimat, regimul de umiditate provocat din surse artificiale, poluarea atmosferică, fenomenele de degradare lentă determinate de fenomenul industrial (ritmul stradal, aviativ), defecțiunile de întreținere, neglijența, tratamente defectuoase, repictări și vandalisme.

Viciu de tehnică. În cazul unui tablou suportul pe care acesta este realizat are rol fundamental pentru trăinicia acestuia indiferent că e pânza sau lemn. Prin natura suportului, textura acestuia, preparație, grad de absorbție se determină modul de pictare și conservare a lucrării. Calitatea primordială a unui suport este stabilitatea. Deformările în timp trebuie reduse deoarece substanța stratului pictural își pierde elasticitatea și aderența în timp

Suporturile de lemn se deosebesc în primul rând prin grosime, cele mai groase mai puțin manevrabile și mai grele elimină în mare parte riscurile deformărilor. Îmbătrânirea tinde să îl contracte, fenomen mai puțin periculos decât acela de extensie. Lemnul lucrează mai pronunțat în sensul lățimii. Acest fenomen se poate reduce prin alegerea esenței (coniferele provoacă accidente datorită pungilor de rășină), a locului de creștere și prin tratare, după tăiere.

În cazul șipcuiirii, însă, cleiul trebuie să fie rezistent la umezeală, să nu devină friabil prin îmbătrânire și să nu permită migrarea spre pictură a anumitor elemente nedorite². Stratul de preparație asigură trecerea de la suport la stratul de culoare. Acest strat trebuie să se muleze în funcție de mișcările și deformările suportului. În cazul în care acesta este flexibil preparația trebuie să ofere suplețe cel puțin egală, chiar dacă grosimea acestuia trebuie să fie mare pentru a nivela suprafața. Trebuie să facă priză cu straturile picturale fără a le respinge (impermeabil) sau fără să le usuce, privându-le de liant (spongios).

¹ Cesare Brandi, *Teoria Restaurării*, Editura Meridiane, București, 1996

² Marc Havel, *Tehnica Tabloului*, Editura Meridiane, București, 1980

Întreținere. Neglijență. Modul de întreținere al obiectului, aparent nesemnificativ, poate influența în mod negativ starea de conservare. Aceste manifestări provin ori din „bune intenții” ori din neglijență, neștiință, ignoranță, în fața valorilor, până se ajunge la ruină:

- lipsa de reacție față de primele semne de degradare ce pot fi, în general, eliminate fără prea mare greutate sau cheltuieli. Este necesar un examen atent al situației ce va permite identificarea cauzei.
- curățenia periodică a obiectului cu mijloace rudimentare antrenează depunerile de praf ce se depun pe suprafața picturilor. Ștergerea prafului poate, în același timp, să antreneze pigmentii aflați în stare pulverulentă sau solziri, uneori chiar desprinderea anumitor fragmente de pictură fracturată sau dislocată. Se impune o educație elementară a personalului de îngrijire, spiritul cultivării valorilor.
- se mai practică spălarea cu săpun a lucrărilor efectele sunt nocive și apar la câțva timp după operațiune; apa penetrează obiectul și filmul de culoare se poate deteriora.

Un alt aspect este influența serviciilor religioase asupra obiectelor, numărul mare de credincioși în timpul acestora; Datorită aglomerărilor, în primul rând se poate menționa atingerea pereților cu hainele; apoi, modificarea microclimatului (creșterea bruscă a umidității relative și temperaturii) ceea ce determină formarea condensului.

Obiectele de patrimoniu mobil sunt deseori supuse uzurii funcționale și aceasta reprezintă rezultatul nedorit al proceselor de mișcare-manipulare a bunurilor culturale, etalarea, depozitarea, expunerea, ambalarea, transportul etc. Uzura se manifestă prin incizii, rupturi, lustru și mai ales scăderea rezistenței materialelor, afectând atât aspectul cât și starea de conservare.

În anumite situații, mai ales în cazul obiectelor religioase mănuite și manipulate excesiv se va vedea depunerea unui strat de murdărie aderent și înlăturarea acesteia se face prin folosirea unor substanțe cum sunt săpunul, detergenții, chiar soda, soluții nerecomandate datorită efectelor deosebit de nocive pe care le au asupra rezistenței culorilor și fibrelor textile¹.

Situații și mai grave sunt cele în care anumite obiecte valoroase de patrimoniu ce prezintă degradări sunt depozitate în spații nepotrivite cum sunt poduri sau pivnițe, abandonate sau chiar distruse.

Un exemplu în acest sens este icoana *Sfântul Ioan Botezătorul*, probabil icoana împărătească ce decora iconostasul sau icoană de hram, o pictură pe panou de lemn în tehnica tempera grasă. Autorul și proveniența sunt necunoscute. Această icoană reprezintă un caz de neglijență fiind abandonată într-un spațiu impropriu, cu condiții de mediu variabile unde a fost expusă la diferiți factori de degradare. Suportul este realizat din trei plăci de lemn întărite pe verso cu două traverse semi-îngropate. Se pot observa fisuri, fragmente lipsă și atac extins al insectelor xilofage ce au slăbit și fragilizat lemnul. În plus se observă o deformare evidentă a suportului datorită efectului umidității. Pe suprafața picturii se observă un număr de inventar scris cu culoare de ulei, aderent la suprafață, depuneri aderente de praf, ceară, pânze de păianjen, lacune ale stratului de culoare și de preparație, desprinderi și abraziuni ale filmului pictural, arsuri.

¹ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999

Fumul lumânărilor. Picturi valoroase păstrate în biserici sau alte locuri de cult devin de multe ori degradate de fumul emanat de lumânări sau chiar de flacăra în sine când este așezată prea aproape. Fumul gras al lumânărilor împreună cu praful din atmosferă formează un film pe suprafața pictată, ce ajunge la tonuri foarte închise, până la negru. În funcție de vechimea filmului pictural și tehnica de execuție, fumul poate adera foarte bine la acesta fiind dificil de înlăturat, ulterior. Mai mult decât atât, aceste depozite tind să se combine cu substanțele stratului pictural. Fenomenul apare în mod special atunci când pictura nu a fost protejată de un strat de verni.

Flacăra candelor sau lumânărilor afectează picturile, provocând desprinderi ale filmului pictural (reacția agentului aglutinant, ceruri etc.) sau chiar arderea acestei suprafețe. Zonele arse trebuie considerate iremediabil pierdute.

Restaurări anterioare. Tratamente defectuoase. De multe ori monumente sau obiecte de patrimoniu mobil ce prezintă degradări suferă intervenții sau tratamente executate de către persoane necalificate, de multe ori înrăutățind procesul de degradare a acestora.

Sunt numeroase cazurile în care persoane nespecializate „restaurează” sau execută reparații asupra obiectelor mobile sau asupra monumentelor. Aceste situații au în general urmări grave ce provoacă apariția unor noi degradări. În cazul icoanei *Sfântul Ioan Botezătorul* traversele au fost prinse pe spatele panoului cu ajutorul unor cuie mari metalice ce au traversat suprafața obiectului. Din acest motiv s-au pierdut zone semnificative din stratul pictural și suport.

Vandalisme. Cele mai frecvente agresiuni asupra picturilor murale, întâlnite aproape în toate epocile exprimă acea dorință a omului de a lăsa urmele trecerii sale, în acest fel se observă incizii și zgârieturi cu diferite nume, date sau alte însemne sau simboluri. Există cazuri, destul de numeroase, în care icoanele aflate pe pereții naosului să fie folosite pentru a susține hainele sau pălăriile credincioșilor care merg la slujbe.

Degradările la care sunt supuse operele de artă indiferent de factorii ce le produc demonstrează fragilitatea și nevoia de protejare a acestora. Operațiunile de conservare și restaurare sunt deosebit de importante și reușesc să stopeze efectul factorilor de degradare și să salveze operele de artă sau monumentele însă cel mai ușor mod de a le proteja este conservarea preventivă. Pentru aceasta însă este nevoie în primul rând de preocupare pentru obiectul de artă sau monument, o instruire adecvată și o recunoaștere a valorii reale a acestora. Apoi este necesară o monitorizarea constantă; trebuie să se aibă în vedere istoria materială, modificările suferite de-a lungul timpului, inclusiv intervențiile de restaurare cu scopul de a reconstitui înălțuirea cauzelor și efectelor ce antrenează degradările actuale. Numai o anchetă istorico-tehnică de acest fel va permite să se acționeze eficient, să se protejeze pe termen lung monumentul sau obiectul de artă.

Conservarea preventivă trebuie să fie principala strategie în asigurarea bunurilor culturale; în același timp trebuie acționat împotriva vandalismului, neglijenței, contrabandei și transferului de lucrări¹.

¹ Conservation Restauration, *La Conservation Preventive*, A.R.A.A.F.U, Paris, 1992

Bibliografie:

1. Aurel Moldoveanu, *Conservarea Preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999
2. Ceninno Ceninni, *Tratatul de pictură*, Editura Meridiane, București, 1997
3. Cesare Brandi, *Teoria Restaurării*, editura Meridiane, București, 1996
4. Cesare Brandi, *Il Restauro teoria e Pratica*, Editori Reuniti, Roma, 2005
5. Conservation Restoration, *La Conservation Preventive*, A.R.A.A.F.U, Paris, 1992
6. Gael de Guichen, *Climate in Museums*, ICCROM, Editura Sintesi Grafica, Roma, 1988.
7. ICCROM, *Conservation of Living Religious Heritage*, Rome, Italy, 2005
8. Ioan Istudor, *Noțiuni de chimia picturii*, Daim Publishing House, 2006
9. Knut Nicolaus, *The Restauration of Paintings*, Konemann, 1999
10. Marc Havel, *Tehnica Tabloului*, Editura Meridiane, Bucuresti, 1980
11. *Manual on the Conservation of Paintings*, Archetype Publications
- Western Medieval Wall Paintings: Studies and Conservation Experience*, ICCROM, Roma, 1997.

Fig. 0 Imagine cu icoana
Sfântul Ioan Botezătorul –
îngerul pustiei – ansamblu

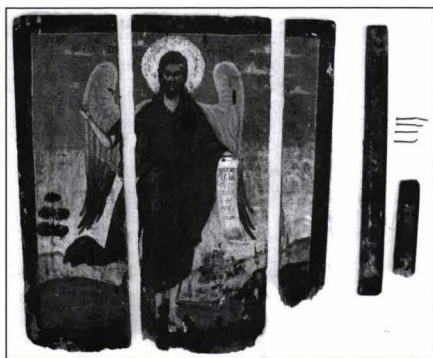

Fig. 1 Separarea elementelor constitutive
ale icoanei

Fig. 2 Partea din spate a icoanei

Fig. 3 Partea din spate a icoanei; se poate observa deformarea panoului de lemn și traversele

Fig. 4 Detaliu – unul dintre cuiele metalice cu care au fost fixate traversele

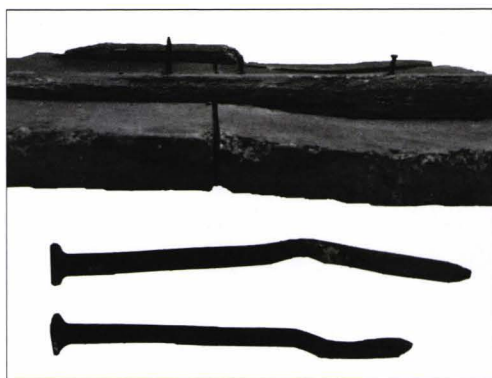

Fig. 5 Detaliu verso - cuiele metalice folosite la prinderea traverselor pe verso

Fig. 6 Detaliu – partea inferioară a icoanei afectată de umiditate și atac biologic. Se pot observa orificiile de zbor, degradarea stratului suport și pierderea totală a stratului de culoare.

Fig. 7 Detaliu – stratul suport deteriorat de atacul extins al insectelor xilofage

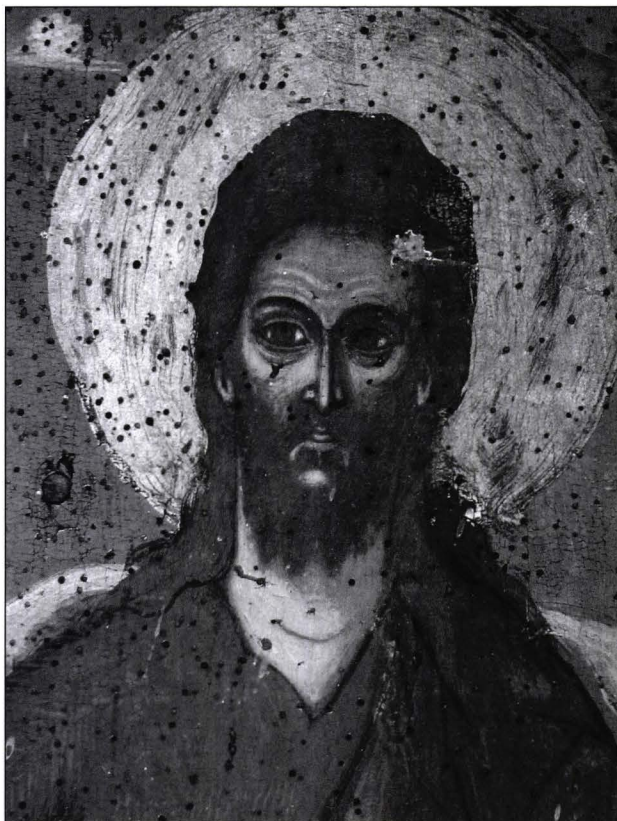

Fig. 8 Detaliu portret – se observă orificiile de zbor ale insectelor xilofage, unul din cuiele bătute în suport ce a cauzat pierderea stratului pictural în acea zonă, craclurile stratului pictural și stratul de bronz aplicat necorespunzător peste foița metalică originală în zona aureolei.

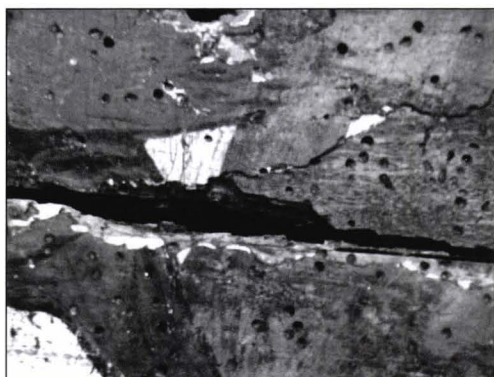

Fig. 9 Detaliu – zona cu pierderi definitive de strat pictural la îmbinarea plăcilor de lemn

Fig. 10 Detaliu – zona de unde s-a extras unul din cuiele de metal

Fig. 11 Detalie – număr de inventar scris pe suprafața stratului pictural cu culoare de ulei

Fig. 12 Detaliu – eroziune la nivelul stratului de culoare cauzată de excremente de păsări

Fig. 13 Detaliu mână

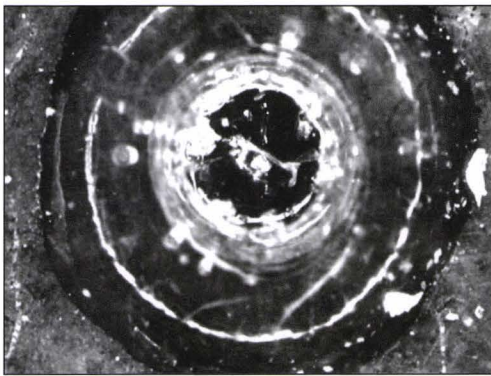

Fig. 14 Imagine obținută cu ajutorul microscopului digital I-scope – depunere aderentă de ceară pe suprafața picturii

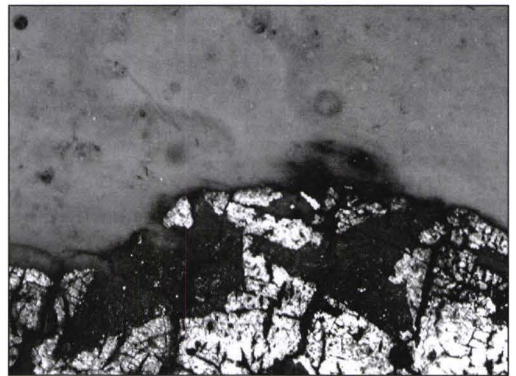

Fig. 15 Imagine obținută cu ajutorul microscopului digital I-scope – foia metalică originală în zona aureolei

STUDIUL TEHNICII ȘI MATERIALELOR CONSTITUTIVE ALE ICOANELOR PE STICLĂ ȘI LEMN DIN COLECȚIA COMPLEXULUI NAȚIONAL MUZEAL ASTRA

Dana LĂZUREANU

The scientific expertise of cultural legacy property has involved a complex system of methods and techniques of investigation, an important role and essentials in this case having: microscopic examinations, micro-chemical and burning tests, stratigraphies, specific dying, micrometric measurements, digital micro-photos. Samples of microscopic size, each generally consisting of layers having different colours, varnish have been selected with great attention from the different areas of the object, so that they could cover the scoop of pigments used for each icon.

Proiectul *Cercetarea, conservarea, restaurarea și valorificarea colecției de icoane pe sticlă și lemn a Complexului Național Muzeal ASTRA*, aflat în curs de derulare, a prilejuit complexe intervenții de restaurare și conservare susținute de o amplă documentație și minuțioase investigații chimice și fizice.

Așa cum se știe, pictura țărănească prezintă diferențe specifice de meșteșug și stil între centrele producătoare. Diferențele provin însă și de la materialele constitutive, începând cu sticla (în cazul icoanelor pe sticlă), care îndeplinește atât rolul de suport, cât și de strat protector al picturii și continuând cu materialele pentru trasarea conturilor (urzeala), a desenelor interioare, de detaliu, a accentelor cromatice (umbrăritul) și culoarea cu care se completeau suprafețele delimitate de desen (umplerea)¹.

În ceea ce privește icoana pe lemn, pentru a cunoaște progresiv tainele picturii și a înțelege reacțiile în timp care au avut loc în contact cu mediul înconjurător este necesară investigarea materialului constitutiv și a tehnicilor meșteșugărești prin care a fost realizată.

Pictura trebuie privită în ansamblu structurii sale, atât fizice cât și chimice, ținând cont de următoarele elemente:

- natura suportului
- stratul de preparare
- stratul pictural propriu-zis
- verniul.

Între aceste elemente există o corelație și o interacțiune reciprocă de care trebuie să ținem cont. Caracterul picturii este dependent de natura liantului.

Cunoașterea pigmentilor folosiți, a dozajului acestora, a lianților, este necesară pe de o parte pentru determinarea caracteristicilor centrelor de pictură și a meșterilor

¹ Dancu, I., Dancu D., *Pictura țărănească pe sticlă*, București, 1975; Irimie, C., *Pictura populară, Icoane pe sticlă în arta populară românească*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1969.

iconari, contribuind la individualizarea acestora¹ alături de elementele oferite de istoricii de artă, iar pe de altă parte în restaurare, pentru folosirea unor materiale compatibile, acestea determinând același efect în timp, restauratorul cunoscând tehnicile și materialele folosite și confundându-se cu procedeele folosite de creatorul popular².

Identificarea materialelor constitutive, pigmenți, grund, liant (parțial), vernis etc. reprezintă etapa preliminară, deosebit de importantă care ne conferă noi date pentru a lămuri aspecte necunoscute în faza de restaurare, conservare.

Materialele constitutive îmbătrânesc în timp, dar ele pot fi conservate doar dacă sunt investigate din punct de vedere molecular și structural.

Colecția impresionantă de icoane, pe lemn și sticlă a Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu ne obligă să insistăm în mod special asupra modului în care acest tip de artă trebuie cercetat și înțeles de investigatori, care au rolul de a analiza proprietățile fizico-chimice ale diferitelor materiale prezente.

Obiectivele conservării sunt în primul rând o problemă de cercetare științifică și apoi de execuție tehnică.

Având în vedere aceste considerente s-au inițiat cercetări ale materialelor constitutive pentru un anumit număr de icoane pe lemn și sticlă (proiect în curs de derulare), din centre artistice renumite, care aparțin colecției Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu.

*Sfântul Hristofor³,
Icoană pe lemn
Nr. Inventar 948 OC
Secol XVIII
Proveniență: Sibiu*

¹ Popescu, Apostol, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, 1969; Drăguț, V., *O dinastie de zugrăvi din Țara Oltului*, Astra.

² Hoffman, H., *Contribuția la studiul glăjăriilor din sud-estul Transilvaniei*, Aluta, 1970.

³ Ionescu, Alina Geanina, *Icoane pe lemn și sticlă din principalele colecții sibiene*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2009, p. 54.

*Scene cu sfinți¹,
Icoană pe lemn
Nr. Inv. 293 OC
Sfârșit de secol XVIII
Proveniență: Galeș, comuna Săliște,
Județul Sibiu - fond vechi ASTRA*

*Judecata de Apoi²,
icoană sticlă
Nr. Inv. 1374 OC
Datată 1898
Atribuită lui Matei Țimforea
din Cârțișoara
Proveniență: Colecția Brăiloiu,
București*

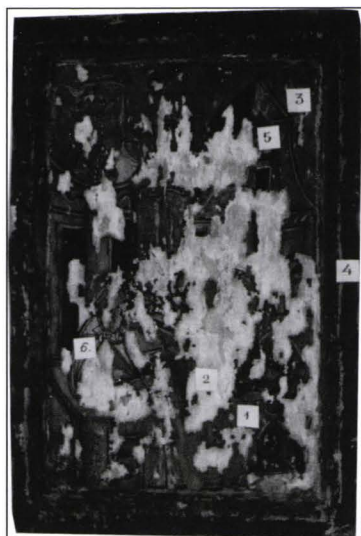
*Iisus și Necredinciosul
Icoană sticlă
Nr. Inventar 1376 OC
Secol XIX
Atribuită lui Ioan Pop*

¹ Ionescu, Alina Geanina, *Icoane pe lemn și sticlă din principalele colecții sibiene*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2009, p. 50.

² *Ibidem*, p. 91.

*Maica Domnului cu sfinții¹,
icoană lemn - Imagine
ilizibilă
Nr. Inventar 281 OC
Proveniență : fond vechi
ASTRA*

*Icoană lemn
strămutată în Muzeul în Aer
Liber, Dumbrava Sibiului
Nr. Inv. 12
Biserica de lemn Comănești,
județul Vâlcea*

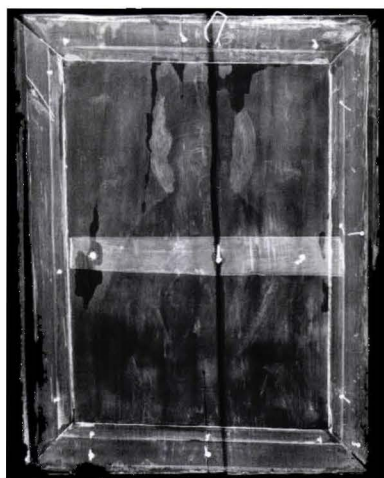

Tehnicile de investigare au fost bazate pe metode microscopice de interpretare a microfotografiilor, determinarea compoziției straturilor picturale, reacții sensibile de identificare a elementelor, teste de ardere, colorări histochimice coroborate cu metode fizice, pentru a consolida ipotezele de la care s-a plecat.

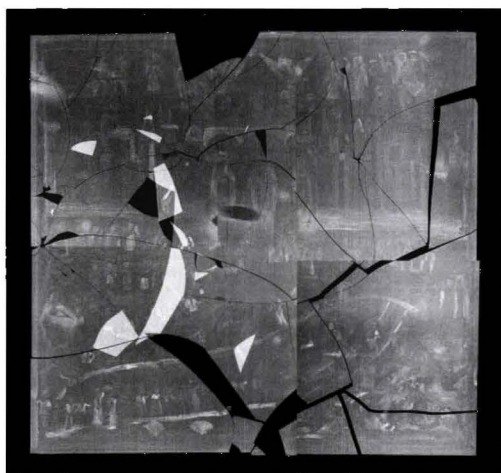
Analizele s-au realizat în cadrul laboratorului de investigații chimice al Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu folosindu-se reactivi, materiale și aparatura din dotare. S-a format o bază primară de date care a constatat în examinarea la microscop sau cu lupa, realizarea de microfotografii digitale, radiografii.

¹ *Ibidem*, p. 48.

Radiografierea icoanelor
Judecata de Apoi, nr. inv. 1374 OC și
Sf. Vasile, nr. inv. 2235 OC
din colecția Muzeului ASTRA

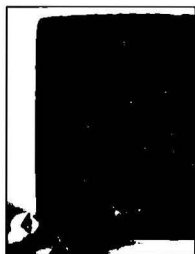

Radiografia icoanei
Nr. Inv. 2235 OC

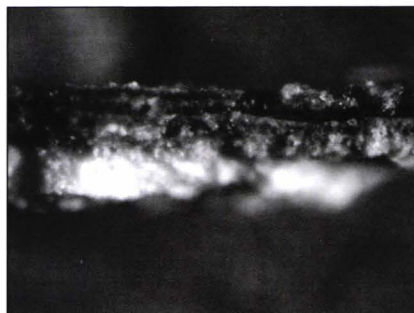
Radiografia icoanei¹
Nr. Inv. 1374 OC

Prelevarea probelor s-a efectuat din zone reprezentative din punct de vedere structural și compozițional, fără a afecta valoarea artistică și estetică a icoanei, din crăpături (cracluri) sau fisuri existente. În cazul icoanelor pe sticlă s-au folosit în special fragmente căzute la demontarea ramei. În funcție de tipul de analiză solicitat s-au stabilit zonele de prelevare, în colaborare cu restauratorul.

Probele de dimensiuni microscopice au fost supuse unor prelucrări ulterioare în vederea realizării analizelor stratigrafice și a testelor microchimice specifice pentru fiecare element în parte.

¹ Ionescu, Alina Geanina, *Rolul investigațiilor fizice în domeniul restaurării patrimoniului. Interpretarea imaginii radiografice a icoanelor pe sticlă din colecția Muzeului ASTRA, în Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, vol. X, Editura DOXOLOGIA, Iași, 2010, pp. 17-31.

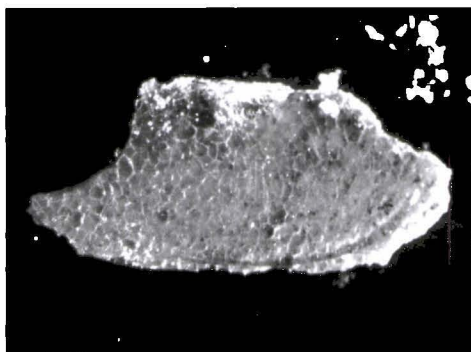

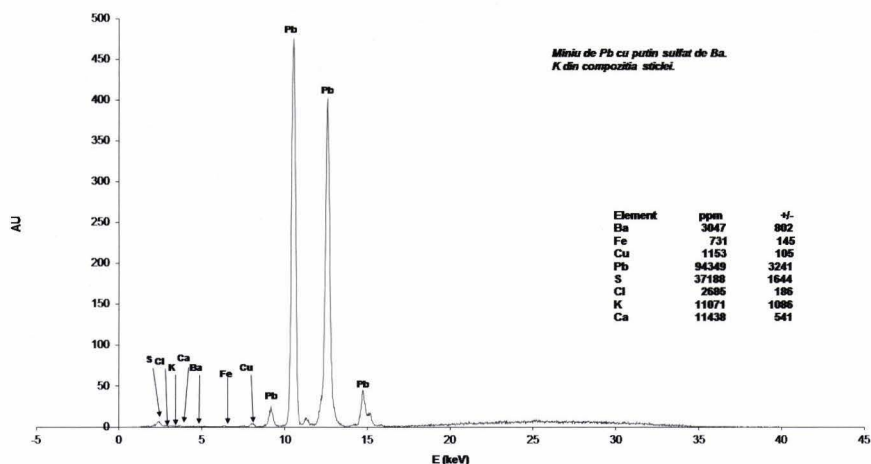
Baza de informații obținută a fost deosebit de utilă în procesul de conservare și restaurare.

În paralel s-au efectuat analize cu spectrometrul de fluorescență de raze X, portabil tip InnovX Systems Alpha Series dotat cu anticatod de W și detector SIPIN răcit Pettier, în colaborare cu d-na ing. Migdonia Georgescu. Condițiile de expunere au fost 30KV, 40microA, timp de expunere 30s pentru elementele ușoare 9 sub programul Soil). În cazul analizei exclusiv pentru metale s-a folosit programul Analytical cu expunere 30s.

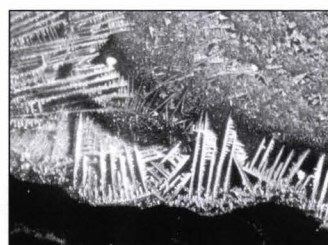
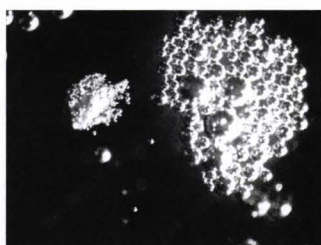
Dacă ne referim strict la icoanele pe sticlă putem spune că majoritatea culorilor folosite sunt de natură anorganică, minerale, oxizi, săruri, iar o mică parte sunt de natură organică: negrul de cărbune. În general pigmenții sunt în amestec cu materiale de umplură, barita (BaSO_4), alb de plumb (carbonat basic de Pb , 2PbCO_3 , $\text{Pb}(\text{OH})_2$) și mai puțin în stare pură.

Aspect probă roșu miniu de Pb, tetraoxid de plumb, Pb_3O_4

Meșterii zugravi au folosit un amestec de pigmenți, predominant fiind cinabru (sulfură mercurică HgS) și miniu de plumb (tetraoxid de plumb, Pb_3O_4), cinabru și oxid de fier (Fe). Este posibil ca și contururile să fie trasate cu negru de cărbune. Albastrul cel mai folosit este ultramarinul (sulfosilicat complex de Na și Al), peste un strat de alb de plumb (carbonat basic de $Pb, 2PbCO_3, Pb(OH)_2$). Paleta coloristică cuprinde nuanțe verzi, pigment verde, pe bază de cupru în amestec cu sulfat de bariu ($BaSO_4$) și galben de As, nuanțe galbene, pigment galben de Cr în amestec cu sulfat de Ba și galben de $Sn-Pb$. Foițele aurii (aliaje cupru-zinc, cupru-staniu) și argintii (aliaje din staniu, Sn) ocupă suprafețe mari ale icoanelor, cu rol de strălucire.

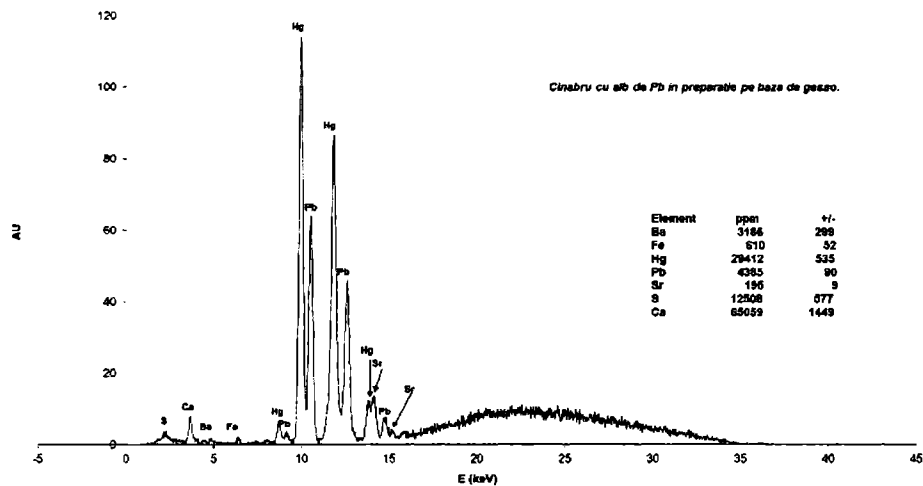

Teste de identificare
a roșului cinabru (sulfură mercurică HgS)

Identificare Pb

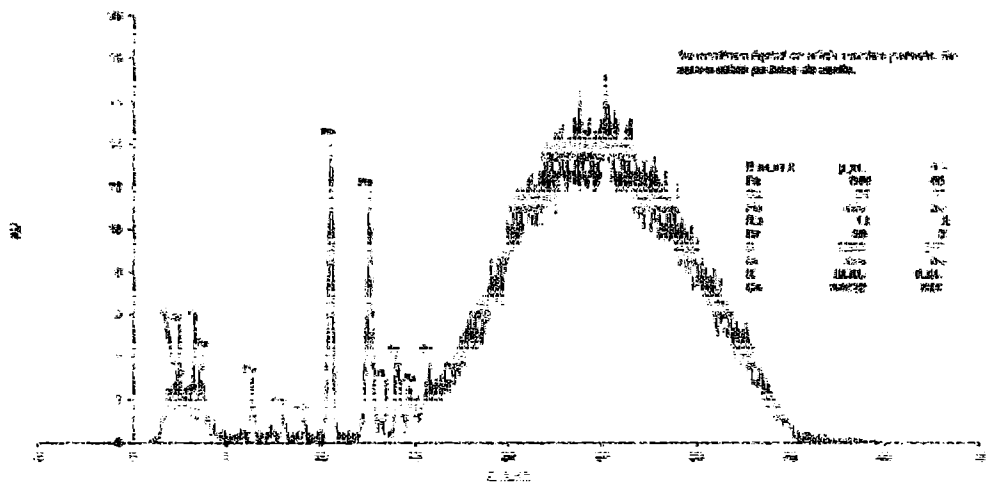
Investigații fizice (spectre)

Intrarea Măcii Domnului în templu - Biserica de lemn, Comanesti, Valcea
1 - pigment rosu

Se confirmă că sticla conține potasiu (K). Nu este o sticlă pe bază de sodiu (Na).

Analiza fizică a sticlei
122 - sticla dintr-un cadru de lemn

Concluzii

Prin identificarea anumitor pigmenți apar posibilități de datare sau încadrare în timp a unor icoane, în funcție de data obținerii și apoi a apariției în comerț a respectivilor pigmenți. De exemplu:

- Albastru de fier (Prusia) - 1704
- Alb de zinc (Zn) - 1782
- Verde de crom - după 1800
- Verde de Paris - 1814
- Galben de crom - 1818
- Galben de zinc - 1850¹.

În urma examinărilor s-a constatat prezența unui grund, local, alb gălbui dispus în mai multe straturi, pe bază de cretă (CaCO_3) sau ipsos (CaSO_4 , posibil sub formă de dihidrat).

Testul pentru materiale grase este în general pozitiv și intens, cu formarea unei spume stabile (NH_3 25%, H_2O_2 30%). (Foto1)

Pigmenți identificați (posibil): roșu cinabru (HgS), alb de plumb (carbonat basic de Pb , 2PbCO_3 , $\text{Pb}(\text{OH})_2$), albastru ultramarin ($3\text{Na}_2\text{O} \cdot 3\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 6\text{SiO}_2 \cdot 2\text{Na}_2\text{S}$), verde de pământ cu sulfat de bariu (BaSO_4), oxizi de fier (Fe_2O_3), cu diferite grade de hidratare fin divizați sau de granulație medie, alb de Zn (ZnO), pământ brun pe bază de oxizi de fier hidratați ($\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$), roșu cinabru (sulfură mercurică HgS) în amestec cu roșu miniu de Pb (tetraoxid de Pb , Pb_3O_4), CaSO_4 , BaSO_4 , foiță aurie, aliaj pe bază de cupru (Cu) cu 3-15% Zn .

Pe unele probe prelevate s-a identificat prezența unui amestec de rășini naturale (identificare prin test de ardere). În urma testului de ardere, unele probe se umflă specific proteinelor și se simte un miros de ulei ars, foto 2. Rezultatele atestă faptul că, pictura a fost realizată cu liant proteic (posibil ou) în amestec cu pigmenți.

Se observă prezența unui strat subțire de alb de plumb depus peste suport, ceea ce explică faptul că stratul de culoare a fost așezat peste un suport alb.

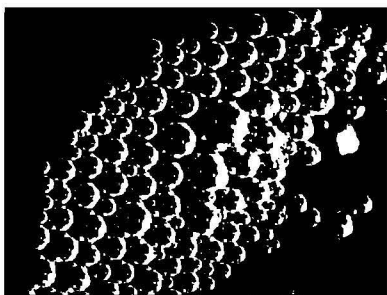

Foto 1

Foto 2

¹ Mușlea, I., *Icoanele pe sticlă și xilogravurile țăranilor români din Transilvania*, în: Steaua, nr. 11/12, 1968; Pavelescu, Gh., *Contribuții pentru cunoașterea picturii pe sticlă la românii din Transilvania*, 1939-1942.

Bibliografie:

1. Dancu, I., Dancu D., *Pictura țărănească pe sticlă*, București, 1975
2. Drăguț, V., *O dinastie de zugravi din țara Oltului*, Astra
3. Hoffman, H., *Contribuția la studiul glăjăriilor din sud-estul Transilvaniei*, în: Aluta, 1970
4. Ionescu, Alina Geanina, *Icoane pe lemn și sticlă din principalele colecții sibiene*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2009
5. Ionescu, Alina Geanina, *Rolul investigațiilor fizice în domeniul restaurării patrimoniului. Interpretarea imaginii radiografice a icoanelor pe sticlă din colecția Muzeului ASTRA*, în: *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, vol. X, Editura DOXOLOGIA, Iași, 2010
6. Irimie. C., *Pictura populară, Icoane pe sticlă în arta populară românească*, Editura Academiei R.S.R., București, 1969
7. Mușlea, I., *Icoanele pe sticlă și xilogravurile țăranilor români din Transilvania*, în: Steaua, nr. 11/12, 1968
8. Pavelescu, Gh., *Contribuții pentru cunoașterea picturii pe sticlă la românii din Transilvania, 1939-1942*
9. Popescu, Apostol, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, 1969

INVESTIGAREA ȘI RESTAURAREA UNUI VEȘMÂNT PREOȚESC

Vasilica IZDRAILĂ¹,
Cornelia KERTESZ²,
Iulia TEODORESCU³,
Daniela LĂZUREANU⁴,
Ileana CHIRTEA⁵

This paper aims to explain the process of the conservation and restoration of a liturgical garment. The Garment was in a very poor condition and ours goals were to give back the state of good and the original identity of the object in order to exhibit it. The object is made from woven silk, cotton and gilded metal treats, materials that have a different behavior and state of degradation. Considering this, the conservation work was preceded by comprehensive preliminary studies like technical, chemical and biological investigations. Those analyses gave us a better understanding of the object and the possibility to develop a suitable treatment for it.

I. Investigații

Investigarea științifică și documentar-artistică a obiectului înainte de restaurare este unul din principiile conservării și restaurării prin care se urmărește o diagnosticare exactă a alterărilor structurale, estetice și funcționale suferite. Informațiile furnizate contribuie la clarificarea unor aspecte extrem de utile cercetării obiectului de patrimoniu. În cazul veșmântului preoțesc s-au efectuat analize chimice, biologice, de tehnică, tehnologie și confecționare, care ne-au ajutat în alegerea unui tratament adecvat, dar și pentru a evidenția informații utile cercetării obiectului. Rezultatele acestor analize sunt descrise mai jos.

Contribuția investigațiilor chimice este o etapă preliminară deosebit de importantă în vederea alegerii unui tratament adecvat determinându-se printr-o serie de metode și tehnici de investigare specifice următoarele: metoda de curățire - tipul solventului organic, materialele compatibile, determinare naturii firului metalic. Probele au fost prelevate cu atenție din diferite zone ale obiectului, astfel încât să nu afecteze integritatea și valoarea artistică a acestuia. Un rol esențial în procesul de identificare al materialelor constitutive l-a avut tehnicile de investigare bazate pe metode microscopice, de interpretarea a microfotografiilor și teste microchimice. Pe baza lor s-a determinat compoziția materialului metalic ce acoperă firul textil - aliaj pe bază de cupru (*Foto 1*); evidențierea naturii materialului gras din petele prezente pe obiect - uleiuri, grăsimi, ceruri; morfologia firului metalic - bandă înfășurată pe miez textil (*Foto 2*) și măsurătorile micrometrice: bandă metalică (0,32 x 0,02mm) și

¹ Restaurator textile Complexul Național Muzeal ASTRA

² Restaurator textile Complexul Național Muzeal ASTRA

³ Restaurator textile Complexul Național Muzeal ASTRA

⁴ Investigator chimic Complexul Național Muzeal ASTRA

⁵ Investigator biologic Complexul Național Muzeal ASTRA

diametrul firului metalic aprox. 0,5 mm, pasul înfășurării 0,4 – 1 mm. De asemenea se observă, local, depuneri de murdărie și produși de coroziune ai cuprului, oxid cupros.

Investigarea biologică a fost necesară pentru identificarea tipului de fibre textile, caracterizarea materialului și identificarea agenților de biodegradare. S-a apreciat că, în afară de uzura funcțională evidentă, a fost și un atac biologic de rozător. Natura fibrelor textile a fost determinată astfel:

- țesătură decorativă este compusă din: *urzeală* din fire din mătase naturală (*Foto 3*) de culoare bleumarin; *bătătura* din fire de bumbac (*Foto 4*) de culoare bleumarin și fire metalice cu banda metalică înfășurată pe miez din fir de bumbac galben;
- panglică decorativă cu urzeala din fire de bumbac și bățatură realizată din două tipuri de fire, unul de bumbac și altul fir metalic auriu cu miez textil de bumbac de culoare galbenă;
- căptușeala prezintă atât în urzeală cât și în bățatură din fire cu fibră de bumbac de culoare verde-kaki;
- fire de coasere de culoare bej și bleumarin din bumbac mercerizat

Studiul tehnic al firelor și țesăturilor a scos în evidență modalitatea de obținere a firelor: filare mecanică, fire răsucite din două sau mai multe fire simple, sensul de torsiune; tehnologia de realizare a țesăturilor este: război mecanic, decor jacard, structura țesăturilor, desimi de țesere, liziere care indică poziția urzelii și bățaturii, etc.

Mai jos prezentăm rezultatele analizei pentru țesătura jacard.

Raportarea la marginile țesăturii, indică poziția urzelii – mătasea – și respectiv a bățaturii, formată din fire de bumbac și fire metalice. Țesătura este compusă din două sisteme de fire fundamentale, cele care formează țesătura de bază și firele de bățatură suplimentare, cele metalice pentru figuri (*Foto 5, 6, 7, 8*). Firele metalice leagă pe față și flotează liber pe reversul țesăturii, formând o structură lănciată. Firele de bumbac nu sunt vizibile pe fața țesăturii, fiind acoperite de mătase, care formează o dominantă de urzeală.

Firele de mătase naturală sunt vopsite în albastru, fiind fire mulinate (fire filamentare asamblate în operațiunea de tragere a mătăsii). Firele de bumbac de culoare albastru-indigo sunt fire răsucite în „Z”, din trei fire toarse foarte fine tot în „Z” – Z3Z. Asamblarea și răsucirea conferă firului de bumbac grosime, rezistență și uniformitate. Firele metalice sunt de fapt benzi metalice răsucite pe un miez textil din fir de bumbac galben. Miezul este un fir răsucit în S din cinci fire toarse tot în S – S5S.

II. Restaurare

Veșmântul preoteșc aparținând Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea a fost restaurat în cadrul laboratorului de restaurare textile al Complexului Național Muzeal ASTRA, obiectul urmând a fi prezentat în expoziția permanentă a muzeului vâlcean.

Obiectul este o piesă compozită din fibre textile de bumbac, mătase, fire metalice și panglici metalice. Haina este compusă din foi țesute mecanic, jacard albastru cu fir metalic, tăiate după tipar și asamblate în forma finală prin coasere manuală. Gulerul și poalele sunt decorate cu panglici metalice. Pe interior există o căptușeală din bumbac (*Foto 9, 10*). Motivele decorative realizate din țesătura de bază cu fire metalice, sunt însemne și simboluri religioase alternante (cruce, carte porumbel, spic de grâu, strugure etc.).

Starea de conservare înainte de restaurare era una precară, cu degradări datorate în principal uzurii funcționale, care pot fi descrise astfel:

- Depuneri masive de praf și murdărie;
- Pete grase de origine necunoscută;
- Pete de ceară;
- Rărituri, deșirări, sfâșieri, pierderea țesăturii de bază, pe zone extinse; (*Foto 11*)
- Rupturi cu pierderi importante de material la căptușeală – o mânecă lipsește în proporție de 80%; (*Foto 12*)
- Șifonarea materialului, gonflarea țesăturii datorită uzurii funcționale;
- Plieri și deformări neregulate datorate strângerii cu un cordon în jurul taliei;
- Tocire, scâmoșare, dezorganizarea structurii țesăturii;
- Ruptură decupată de dimensiuni mari, pe o mânecă și alte rupturi mai mici pe față;
- Transformarea cromatică a fibrelor de mătase vopsite;
- Oxidarea firelor metalice (produși de coroziune vizibili pe banda metalică decorativă și pe firele metalice din țesătură);
- Îmbătrânirea și fragilizarea, deshidratarea materialelor textile.

Lucrările de restaurare efectuate au avut ca scop salvarea obiectului și redarea lui în circuitul expozițional. Demersul urmat a fost curățire, consolidare pe suport și completare. Accesul diferențiat la elementele componente a fost asigurat prin dezasamblare acestuia.

În rândurile următoare vom detalia intervențiile de restaurare efectuate pe acest obiect.

Operațiile de restaurare au demarat cu un test de rezistență a culorii la spălare, necesar pentru a putea decide dacă se poate interveni cu o curățare umedă. Testul s-a efectuat prin umezirea locală a piesei și presarea acesteia pe hârtia de filtru. Rezultatul a fost unul negativ adică, culoare nu a migrat pe hârtia de filtru semn că aceasta este bine fixată în fibră și nu ridică probleme la o intervenție umedă.

Pentru că vorbim de o piesă compozită realizată din mai multe elemente, care, fiecare în parte ridică un alt nivel de abordare, am decis ca aceasta să fie demontată. Componentele mari (mâneci, clini, față, panglici, căptușeală) au fost dezasamblate pe cusături (*Foto 13, 14*), iar tehnica de coasere a fost notată pentru a putea fi reconstituită la final.

Petele grase au fost tratate înainte de orice alta intervenție, pentru ca pe parcursul operațiunii de curățire umedă să nu fixăm și mai mult murdăria în fibră. Acestea au fost tamponate repetat cu neofalină și terpinol. Deși nu s-au obținut rezultate notabile, petele rămânând pe țesătură, păstrând aspectul înscorțat totuși am reușit să îndepărtăm surplusul. Depunerile de ceară au fost detașate prin absorbție la cald în hârtia de filtru.

Curățirea umedă s-a impus datorită necesității de a îndepărta depozitele de murdărie aderentă existente pe întreaga suprafață a piesei. Aceasta s-a efectuat în soluție apoasă cu adaos de detergenți cu pH neutru (*Foto 15*). Componentele au fost tratate umed separat, căptușeală, fața din mătase cu fir metalic și panglicile.

Panglicile metalice corodate au fost curățate cu soluție apoasă și EDTA. Astfel s-a obținut o detașare parțială a produșilor de coroziune, lucru evidențiat prin colorarea în verde a apei (produși ai aliajului de cupru).

Uscarea componentelor a fost una urmărită îndeaproape, aceasta oferindu-ne posibilitatea de a recupera într-o mare măsură liniaritate țesăturii. Operația de uscarea

s-a efectuat pe masa de sticlă prin presarea selectivă a elementelor cu plăci ceramice. (Foto 16)

Pasul următor a fost acela de stabilizare a căptușelii obiectului pe un nou suport textil, o țesătură de bumbac subțire. Noul material a fost vopsit conform cu originalul. Suportul a fost croit pe dimensiunile căptușelii și s-a confecționat mâneca pierdută. Consolidarea pe suport s-a efectuat pe toată suprafața (solidarizarea materialelor s-a realizat prin cusături paralele și „punct bizantin” (Foto 17). La final aceasta a fost remontată prin coasere manuală (Foto 18).

Consolidarea jacardului a ridicat problema tensionării corecte și egale atât a materialului pentru consolidare cât și a materialului original în sine. Astfel s-a optat pentru așezarea pe gherghef a materialului de suport – mătase vegetală cu fond albastru. Acesta a fost bine tensionat și prins pe marginile gherghefului cu pioneze. Jacardul degradat a fost așezat deasupra acestuia într-o poziție relaxată încercându-se pe cât posibil realizarea unei liniarități a țesăturii și ordonarea firelor flotante prin cusături de circumstanță (îndepărtate la final) (Foto 19).

Consolidarea propriu zisă a zonelor degradate s-a făcut prin coaserea cu „punct bizantin” cu fire albastre și kaki, după cum a cerut dominantă de culoare locală.

Pe zonele cu rupturi mari, sugerarea prețiozității materialului a fost necesară din cauza golurilor vizibile. Pentru aceasta s-au folosit fire metalice desprinse din structura degradată a țesăturii originale, care au fost fixate pe suportul de consolidat (Foto 20, 21, 22), creându-se o iluzie optică de continuitate.

După ce fiecare element a fost consolidat și fixat pe suport a urmat operația de reasamblare prin coasere manuală a acestora (clini, mâneci, față, căptușeală, benzi metalice) respectând tehnica originală (Foto 23, 24, 25). Pentru o mai bună manipulare a obiectului, elementele componente au fost fixate provizoriu prin înșăilare cu fire vizibile, fire care au fost îndepărtate o dată ce piesa a fost complet remontată (Foto 26, 27).

Pentru ca activitatea noastră nu se oprește aici și grija pentru obiect trebuie continuată și de aici înainte dorim să facem următoarele precizări și recomandări de păstrare și expunere: spațiul în care aceasta va fi expusă/depozitată trebuie să fie prevăzut cu niște valori microclimatice deosebite. Valorile umidității relative UR sa fie de aproximativ 50% cu fluctuații mici. Se vor evita valori mai mari de 60% și mai mici de 20%, valori care accelerează degradarea chimică și biologică (mușgaiuri, deshidratare, coroziune etc.). Temperatura acceptată este de 20 - 25°C vara și 15 - 20°C iarna, se vor evita fluctuațiile mari pe perioade scurte. Iluminare se va face indirect fără a se depăși valoarea de 50 lux. În ceea ce privește sistemul de depozitare și expunere fizică a obiectului: acesta se va păstra în poziție orizontală cu mânecile întinse pentru a evita eventuale plieri acoperite fie cu husă fie cu hârtie cu pH neutru. Cel puțin de două ori pe an se va face un control de către personalul specializat pentru a putea observa dacă nu cumva au apărut modificări. Haina preotească se va expune fie în poziție orizontală, fie în poziție plană cu mânecile întinse sau pe manechin, cu mențiunea că mânecile trebuiesc sprijinite pe suport (brațe sau tubulatură) pentru a evita forțarea cusăturilor (din cauza greutății) sau a zonelor fragilizate.

Bibliografie:

1. Agnes Timar-Balazsy; Dinah Eastop *Chemical Principles of Textile Conservation* prima ediție UK, ed. Butterworth-Heinemann. 1998 444 pag.
2. Editor Jennifer Harris *5000 years of textiles*, a treia ed, ed. The British Museum Press, 2006, 319 pag.
3. Editor Savile Bradbury Royal Microscopical Society *Microscopy Handbook 32 Microscopy of textile fibers*, prima ediție, Oxford UK. ed. Bios Scientific, 1995, 92 pag.
4. Foekje Boersma with A. Brokerhof, S. van den Berg & J. Tegelaers *Unravelling Textiles A Handbook for the Preservation of Textile Collections*, Londra, Archetype Publications, 2007, 179 pag.
5. <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/resources-ressources-eng.aspx?ident=21>
6. <http://www.cci-icc.gc.ca/publications/notes/3-1-eng.aspx>
7. Pauline Johnstone *High fashion in church*, prima ediție, UK, ed Maney, 2002, 157 pag.

Foto 1

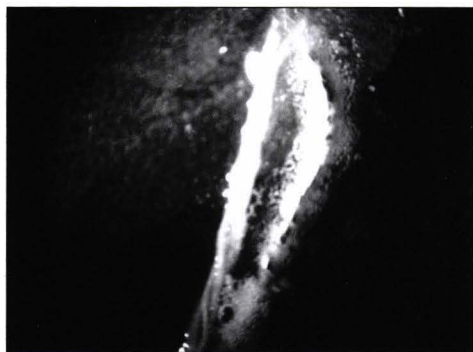

Foto 2

Foto 3 Fibre de mătase naturală

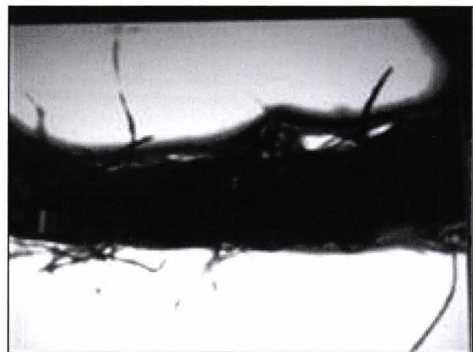

Foto 4 Fibre de bumbac

Foto 5 Indicare raport de culoare țesătura jacard la lățimea de țesere

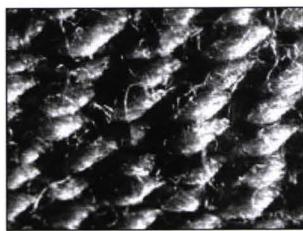

Foto 6 Aspect structura țesăturii pe față, în zona modelului cu fir metalic – imagine la microscop X60

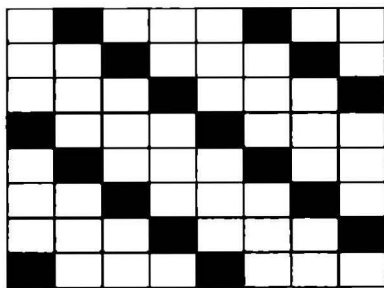

Foto 7 Reprezentare grafică a punctelor de legare

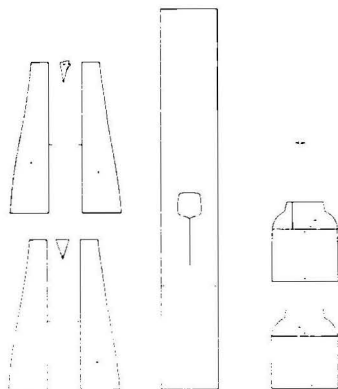
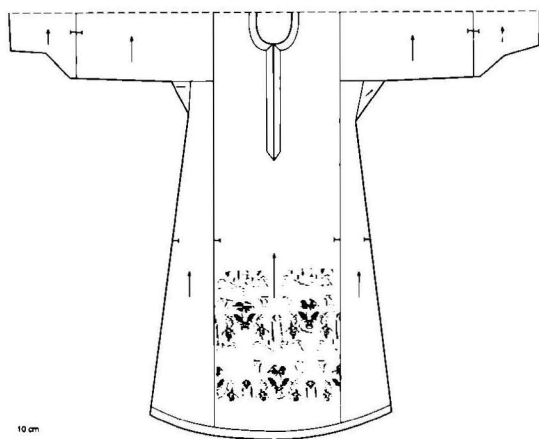

Foto 8 Cartografierea piesei: față și desfășurată pe componente

Foto 9 Înainte de restaurare – verso

Foto 10 Înainte de restaurare – față

Foto 11 Detaliu degradare țesătură

Foto 12 Detaliu ruptură căptușeală

Foto 13 Detaliu căpтуșeală

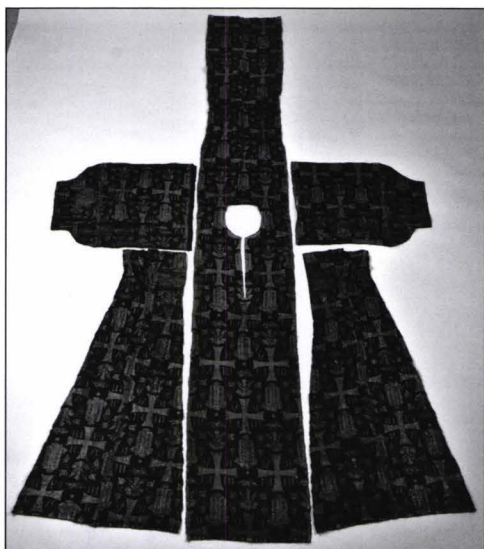

Foto 14 Piesă demontată

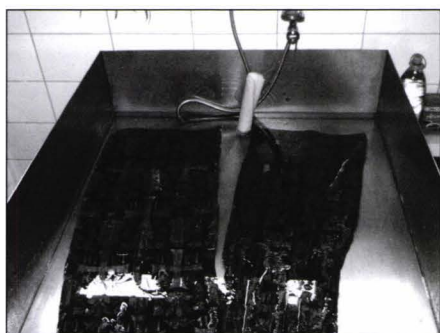

Foto 15 Curățire umedă

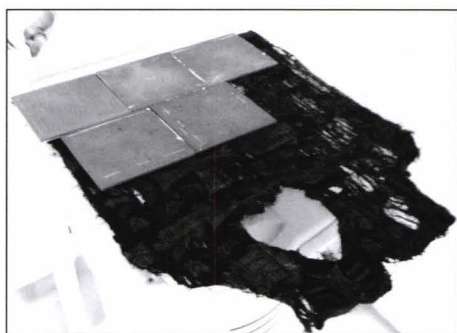

Foto 16 Presare selectivă

Foto 17 Consolidare pe suport

Foto 18 Căptușeală remontată

Foto 19 Consolidare pe gherghef

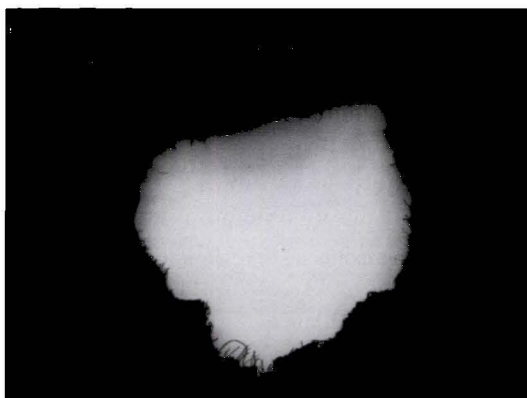

Foto 20 Sugerare

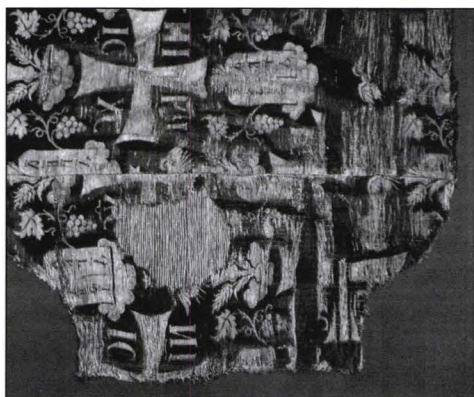
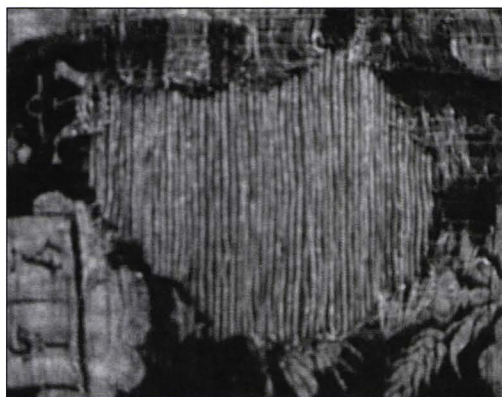

Foto 21, 22 Sugerare

Foto 23, 24, 25 Remontare

Foto 26 Față după restaurare

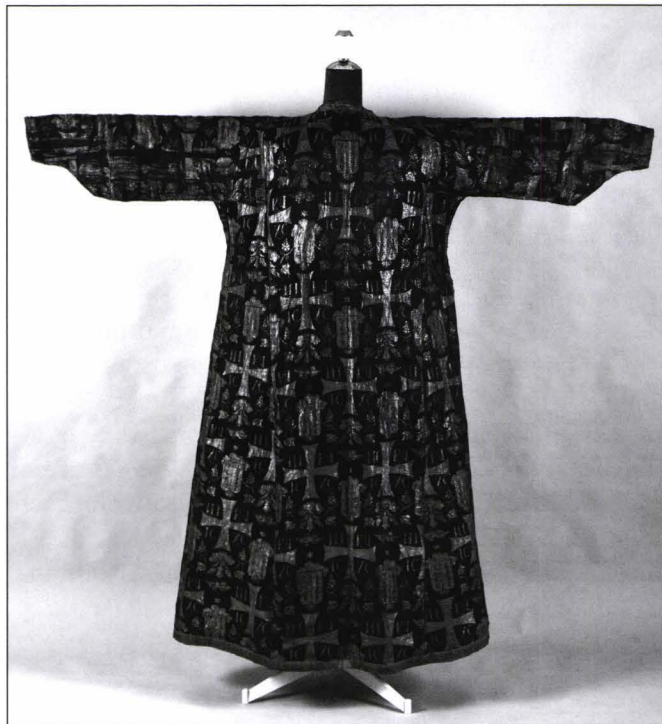

Foto 27 Verso după restaurare

SIMBOLISTICA ORNAMENTICI MOBILIERULUI PICTAT DIN SPAȚIUL TRANSILVĂNEAN

Gabriela NEGOESCU

Separation from utilitarian form of one ritual function represent the moment that marks form release. This is the moment when art form starts its own evolution, an evolution which takes place under different laws and principles. Human consciousness of form creates masterpieces which embodies meanings, senses, symbols, every creation having their own meaning. Specific color and ornamentation of every painted furniture piece from Transylvania has not only an esthetic role, a role that has the purpose to increase the awareness and beauty of sight, but also a symbolic one. Every leaf, line, color, flower, stalk have their own meaning. The framework has often inscribed in it a series of encrypted information, data which are often hard to read. Issues of conservation and degradation revealed in time at dowry chest required a careful review of the object in order to execute a proper restoration action. The main issue of this object was the previous repainting of sides, profiles and cover, an action made in a grossly way, a way that put in shade the integrity, the value and the beauty of the piece.

Momentul despărțirii formei utilitare, prin adăugarea, inițial a unei funcții rituale, marchează eliberarea formei. Acum își începe evoluția proprie, după alte legi alte principii, forma artistică. Conștiința umană a formei creează opere în care sunt întruchipate semnificații, sensuri simboluri cu limbaj propriu¹.

Obiectele confecționate din lemn pictat au o lungă istorie, consemnată în remarcabile mărturii ale civilizației umane: antichitatea egipteană, greacă și romană, culturile extreme orientale, Evul Mediu European, cultura bizantină, Renașterea și Barocul, existând o continuitate aproape neîntreruptă a lemnului policrom, ornamentației simbolice transmițătoare de mesaje.

În Transilvania multe din tehnicile de decorare folosite în biserici au fost preluate, adaptate și încadrate pe piesele de mobilier sau de uz casnic. „Procedeele de lucru sunt aproape identice în domeniul profan și laic: mai întâi constatăm metodele de încrustare și gravare superficială, apoi pictarea cu șabloane, pentru ca în final să se ajungă la pictarea propriu-zisă a mobilierului”².

La începuturile ornamenticii, la lucrările de încrustare, cât și în decorarea cu șabloane s-au folosit ornamente reprezentând frunza și floarea de acant, rodia. Culorile au fost utilizate la început pentru evidențierea motivelor încrustate, colorarea decorului realizat prin scrijelire și metoda imitării intarsiei folosită pentru fondul iconostaselor din care rezultă șablonarea. „Efectul acesteia rezidă în contrastul dintre lumină și umbră, ca motive folosindu-se desenele orientale de pe țesăturile din brocat”³.

¹ Marina Bucătaru, *Stiluri și ornamente la mobilier*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 11

² Roswit Capesius, *Mobilier și tâmplărie la sașii din Transilvania*, București, 1983

³ *Ibidem*.

Totodată au apărut forme noi în imagistică, datorită posibilităților tehnice oferite de tipografii. Decorul de pe mobilierul pictat a evoluat de la o reprezentare la scara mare spre un decor de mici dimensiuni, puternic stilizat.

Ornamentația specifică pieselor de mobilier pictat din spațiul transilvănean, nu are doar un rol estetic, de înfrumusețare sau de sensibilizare a văzului, ci are și un rol simbolic. Fiecare frunză, fiecare linie, culoare, floare, lujer avea propria semnificație. Decorul are adesea înscris în el o serie de informații criptate, greu de descifrat. Ca o paranteză la cele spuse mai sus, în ornamentica mobilierului pictat din Transilvania se regăsește constant ca ornament-simbol reprezentarea Pomului Vieții. „Mitologic acest arbore întruchiează visul omului, cel al „tineretii fără bătrânețe și al vieții fără de moarte”¹. În ornamentica transilvăneană acest pom este reprezentat sub forma unui vas din care ies trei tulpini cu flori purtătoare a sevei elixirului vieții.

Ornamentele cele mai des întâlnite pe piesele de mobilier din spațiul transilvănean sunt: floarea pasiunii, frunze și flori de acant, cornul abundenței, crinul, rodia, trandafirul, șarpele etc.

În ornamentica transilvăneană, foarte des întâlnită este floarea pasiunii cu un număr de patru petale, care derivă din rozetă (element specific stilului Romanic). Floarea pasiunii este cunoscută în artă și sub numele de *pasiflora*, iar ca și conținut simbolic constă în suprapunerea simbolului crucii peste cel solar.

Un motiv la fel de des folosit a fost cel al florii de acant, apropiat când de forma lălelei, când de cea a orhideei. Acantul, prin cupa sa generoasă și staminele care se revarsă din ea, s-a pretat foarte bine la descătușarea din formele strict simetrice și împietrite ale secolelor XVI și XVII. Acest fel de ornament de sorginte orientală a ajuns în Transilvania prin intermediul tipăriturilor în care este adesea întâlnit în chenarele decorative ale cărților. Preferințele meșterilor pentru florile în formă de cupă se datorează și răspândirii lălelelor în toată Europa (secolele XVI și XVII), rămasă apoi mult timp ca model de floare la o serie întreagă de meșteri populari de diferite naționalități².

În tradițiile greco-romane, cornul abundenței este un simbol al bogăției, fecundării și al fericirii. Tradiția prevede că în acesta se găseau toate felurile de fructe iar reprezentarea veche este cu deschiderea în sus și nu în jos ca în arta modernă, el este emblema a diferite divinități. „Cornul abundenței simbolizează belșugul gratuit al darurilor divine.

În timp cornului abundenței i-au fost atribuite însușiri esențiale de predestinare, ca: împrejurări fericite, sânguință, bogăția, speranța, caritatea, al toamnei-anotimpul fructelor”³.

Crinul în simbolistica universală este asociat culorii alb și prin urmare purității, inocenței, fecioriei. Simbolistica crinului poate avea și o interpretare diferită. O legendă spune că Apollo era îndrăgostit de Persefona, însă aceasta a fost răpită și dusă în subteran. Acesta ar putea fi motivul pentru care crinul simbolizează ispita sau poarta infernului.

¹ Aurel Bodiu, *Ornamentica mobilierului țărănesc*, Cluj-Napoca, 2006, p. 65

² Roswit Capesius, *op. cit.*, București, 1983

³ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I A-D, Editura Artemis, București, 1994, p. 369

În *Mitologia plantelor*, Angelo de Gubernatis atribuie floarea de crin zeiței Venus ca simbol al genezei. După această legendă se pare că regii Franței au ales ca simbol crinul pentru prosperitatea casei.

Crinul heraldic cu șase petale mai poate să se identifice cu cele șase spițe ale roții sau cu cele șase raze ale soarelui, ca floare a gloriei sau izvor al fecundității. În tradiția biblică, crinul este simbolul alegerii, al opririi la ființa iubită. „Cum este crinul între spini așa este draga mea între fete” (*Cântarea Cântărilor*, 2.1). Acesta a fost privilegiul de care s-a bucurat Israelul între popoarele lumii și cel al Fecioarei Maria între femeile din Israel. Crinul mai simbolizează uitarea de sine în seama voinței lui Dumnezeu¹.

Fructul de rodie în simbolistica universală este un simbol a fecundității. În Grecia antică era un atribut al Herei și al Afroditei. În Asia imaginea unei rodii desfăcute slujește la urări atunci când nu exprimă în mod explicit vulva². Acest fruct simbolizează fecunditatea, fecunditatea maternă. În India, femeile beau suc de rodie ca leac împotriva sterilității, iar în Grecia antică, sâmburele de rodie avea o semnificație în legătură cu greșeala. Mistica creștină muta acest simbol al fecundității în plan spiritual. Sfântul Ioan al Crucii face din semințele rodiei simbolul perfecțiunii divine, adăugând rotunjimea fructului ca expresie a eternității divine și suavitatea sucului ca fiind bucuria inimii iubitoare și cunoscătoare³. În ornamentica transilvăneană a fost dezvoltat, de-a lungul timpului, conform gustului și afinității zonale, aici evoluând spre o reprezentare sub formă de ciorchine, atât de îndrăgit în zonele viticole ale Transilvaniei. Mai ușor este de urmărit evoluția rodiei spre inflorescența trandafirului autohton: interiorul cercului (rozetei) nu mai este compartimentat de linii orizontale, ci apar fâșii orizontale de forma petalelor de trandafir⁴.

Ornamentul sub formă de litera S întâlnită în ornamentica transilvăneană este o formă de adresare, utilizată pe verticală sau pe orizontală, cu rădăcini în ornamentația veche sau primitivă. Este simbolul dublului proces de evoluție, deschiderea în sus și involuție, curbarea întoarsă în jos. Modul în care o privești, pe verticală sau pe orizontală face legătura dintre cer și pământ, dintre principiul masculin și feminin, dintre munte și vale etc.

Trandafirul desemnează atingerea perfecțiunii fără cusur, simbolizează cupa vieții, sufletul, inima, iubirea. Floarea de trandafir este simbolul cel mai folosit în Occident fiind foarte asemănător cu lotusul din Asia, amândouă apropiindu-se de simbolul roții⁵. În iconografia creștină, trandafirul este potirul în care a picurat sângele lui Hristos, fie simbolul rănilor lui Hristos⁶. În arta mobilierului pictat din Transilvania a fost ce-a mai reprezentată floare, de la manifestări complexe până la redări sumare, ușor creionate sub formă de roată.

¹ *Ibidem*, p. 387

² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III P-Z, Editura Artemis, București, 1994, p. 168

³ Preot dr. Nicolae Negoescu

⁴ Roswit Capesius, *op. cit.*, București, 1983

⁵ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III P-Z, Editura Artemis, București, 1994, p. 194

⁶ Preot dr. Nicolae Negoescu

Andre Virel spune despre șarpe că e o linie vie o abstracție întrupată: linia nu are nici început nici sfârșit, iar o dată ce prinde viață poate fii orice și se poate metamorfoza.

Caracterul universal al șarpelui a fost o temă îndelung discutată și cercetată de către specialiști, se afirmă că șarpele este stăpânul femeilor, căci el simbolizează fecunditatea. În Angola de exemplu pentru ca o mireasă să fie fecundată, pe patul nupțial se așează în mod ritual, un șarpe de lemn. În Gougoro, dacă în coliba femeii va intra un șarpe va rămâne însărcinată. În India femeile care vor un copil adoptă o cobră. În Brazilia în tupi-guarani femeile erau bătute cu șerpi peste solduri pentru a deveni fertile¹. Ambivalența sexuală a șarpelui se poate traduce, simbolistic vorbind, că șarpele este și uter și falus. Acest fapt este demonstrat printr-un număr mare de documente iconografice (atât din neoliticul asiatic, cât și din culturile amerindiene), în care trupul șarpelui este împodobit simbolic cu romburi. Tot șarpele stăpân peste femei este adesea socotit ca fiind răspunzător de scurgerile menstruale, rezultat al mușcăturii lui². În zilele noastre, pentru un occidental, șarpele nu este decât un motiv de scârbă sau de frică în timp ce în regiunile prezentate mai sus a rămas un arhetip complet, cu vii și mărturisite valențe pozitive. Așadar șarpele și-a păstrat în diferite locuri ale lumii valențe simbolice³. În Transilvania cea mai frecventă reprezentare a șarpelui o întâlnim pe lăzile de zestre, confecționate pentru fetele tinere care vor să se mărite.

Restaurarea celei mai vechi lăzi de zestre, datată cu anul 1644, a Complexului Național Muzeal ASTRA

Problematica conservării și degradărilor apărute în timp, la lada de zestre, a necesitat o analiză atentă a obiectului în vederea efectuării operațiilor de restaurare. Principala problemă, esențială a lăzii de zestre a fost cea privind repictarea anterioară a lateralelor, profilelor și capacului, repictare realizată într-un mod grosolan, nefondat care puna în umbră atât integritatea, cât și valoarea și frumusețea piesei.

Descrierea obiectului

Din punct de vedere constructiv este un tip de ladă cu susținere pe orizontală cu picioare aplicate. Lada a fost confecționată din lemn, debitat tangențial cu grosimea panoului de 2 cm, cu îmbinare în coadă de rândunică și cepuri de lemn. Balamale, încuietoare și cheie de metal.

Lada a fost realizată în cadru și tăblie pe fronton și pe capac, delimitându-se astfel cinci câmpuri ornamentale pe fronton în care au fost pictate flori și elemente arhitecturale, care păstrează vechiul tip de decorare a pieselor de mobilier-redarea decorului este la o scară mult mai mare față de secolul al XIX-lea. Capacul a fost delimitat în două câmpuri ornamentale, iar decorul nu se mai observă.

¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III P-Z, Editura Artemis, București, 1994, p. 308

² *Ibidem*, p. 309

³ *Ibidem*, p. 312

Starea de conservare înainte de restaurare

Cauzele de degradare sunt numeroase, pornind de la calitatea materialelor, tehnica de confecționare, îmbătrânirea materialelor, până la factorii externi ca: temperatura, umiditatea, omul și intervențiile neadecvate.

Degradări

Modul de păstrare neadecvat al piesei, a dus în timp la acumularea de depozite de murdărie aderentă și ancrasată. Degradări provocate de fisuri, crăpături, fracturi, insecte xilofage, pete de natură diversă, mânuiri necorespunzătoare, intervenții neadecvate.

Vernis-ul protector este îngălbenit, scurs și foarte gros, iar în urma acestui fapt s-a schimbat culoarea originală a pigmentilor.

Observație

Lada de zestre a suferit intervenții ulterioare picturii originale. Lateralele, profilele care încadrează câmpurile ornamentale și capacul au fost vopsite și lăcuite într-o manieră grosolană. Această repictare prezintă scursuri, aspect casant și pățări. Tot aici câmpurile ornamentale au fost lăcuite peste murdăria și vernis-ul protector.

Descrierea lucrărilor de restaurare efectuate

În vederea efectuării operațiilor de restaurare am stabilit modul de abordarea și etapele de lucru:

Curățirea suportului de lemn folosind pensule din păr natural aspru, curățiri chimice cu soluții pe bază de apă, alcool, detergent C2000, cu bisturie, vată, perii moi.

Curățirea elementelor metalice – cu lână de otel, bisturie, perii

Degresarea cu alcool a zonelor lacunare în vederea chituirii.

Chituirea suport-cu rumeguș fin și clei de iepure 6-8% în straturi succesive.

Finisarea chituirilor cu hârtie abrazivă de diverse granulații.

Teste de curățire

Teste de curățire cu diferite tipuri și combinații de solvenți:

Testul 1

Apă - 70%, Alcool 23%, Amoniac 5%, Detergent C 2000 2%

Testul 2

Super Kromofag

Testul 3

Apă - 23%, Alcool 50%, Terebentină 10%, Amoniac 5%, Detergent C 2000 2%

Testul 4

Apă 60%, Alcool 25%, Amoniac 10%, Detergent C 2000 5%

Testul 5

Alcool etilic

Teste pentru capac

Teste efectuate cu Super Kromofag

În urma testelor de curățire soluția care a curățat și îndepărtat vopseaua, lacul cât și murdăria, a fost Super Kromofagul.

Teste realizate cu Super Kromofag pe diferite zone de pe capac pentru determinarea proporției picturii originale.

Îndepărtarea vopselei de pe capac a fost o operație realizată în mai multe etape pentru a ajunge la stratul original.

Stratul de vernis este un strat brun pe bază de oxizi de fier în amestec cu ulei și rășină naturală (posibil Damar), grosime aprox. 40-50μm. Liantul conține ulei, testul pentru lipide este pozitiv.

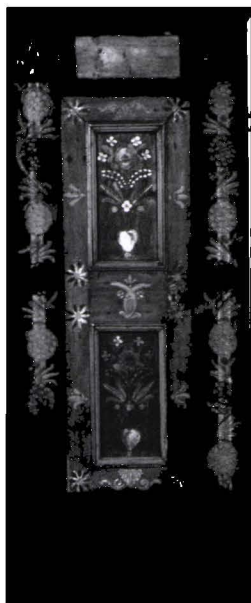
Curățirea vernis-ului s-a realizat cu Super Kromofag în zonele cu aglomerări și scursuri de vernis, iar în zonele de finețe am folosit o soluție pe bază de apă, alcool, amoniac și detergent.

Chituirea lacunelor - realizată cu rumeguș fin și clei de iepure 8%

Integrarea cromatică – realizată cu goase-imitativ.

Pentru vernisarea suprafețelor pictate am folosit rășină naturală Damar 7% dizolvată în terebentină.

Hidrofugarea suprafețelor nepictate s-a realizat cu ceară de albine 25% dizolvată în petrol.

Câmpuri ornamentale cu pomul vieții. Elemente ornamentale cu floarea pasiunii și fructe de rodie.

Câmpuri ornamentale florale și vegetale specifice stilului transilvănean

Elemente ornamentale stilizate - rodie și șarpe, *pasiflore*

Câmp ornamental cu
frunze și floare de acant

Cornul abundenței

Trandafir alb

Ladă de zestre înainte de restaurare

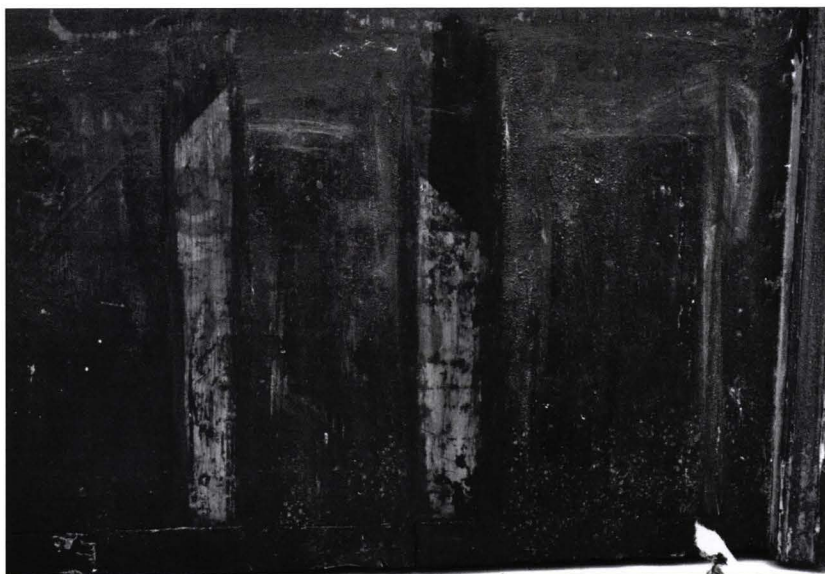
Decaparea vopselei de pe laterala stângă

Decaparea vopselei de pe laterala dreaptă

Integrare cromatică în interiorul capacului

Chituire realizată în interiorul capacului

Integrare cromatică în interiorul capacului

Chituire realizată în interiorul capacului

Ladă de zestre după restaurare

RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DIN COLECȚIA COMPLEXULUI NAȚIONAL MUZEAL ASTRA SIBIU. PROBLEMATICA REPICTĂRILOR

Anca PRIPON

Chest of drawers has been an increasing general European folk art, which has remained to this day in many peasant houses as an essential piece of furniture. Chest of drawers belonging Astra National Museum Complex Sibiu, dated 1755, shows a unique decoration, rarely seen these types of furniture and repainting also attracting attention. Being in an advanced state of decay, caused by external factors, aging of materials and storage conditions, were necessary interventions to restore the paint substrate layers and the wood. Chest of drawers was repainted in a clumsy, changing the entire mood of the old model. However, even if interventions ornamentation painting changed appearance, they are part of history and also part of its charm.

Lada de zestre a cunoscut o răspândire generală în arta populară europeană, care s-a menținut până azi în multe din casele țărănești, ca piesă esențială a mobilierului. Lucrată în numeroase centre de lădări, inițial realizate prin cioplire, cu un decor simplu, geometrizat, dezvoltându-se ulterior în piese de mobilier cu suprafața ornamentată cromatic, păstrează o bogată simbolistică transmisă de-a lungul timpului.

Lada de zestre ce aparține Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu, datată cu anul 1755, înfățișează o decorație inedită, întâlnită rareori pe aceste tipuri de mobilier, totodată atrăgând atenția și prin repictările suferite în timp. (Foto 1)

Pe suprafața lăzii amintite se întâlnește pomul vieții, numit și arborele vieții, un motiv ornamental preluat din mai multe mitologii și modificat în variate forme.

Conform studiilor lui Aurel Bodiu în cartea sa *Ornamentica mobilierului țărănesc românesc din Transilvania*, varianta înfățișată aici a pomului vieții aparține tiparului iranian, care se compune „dintr-un copac cu coroana destul de mare și cu rădăcina îngroșată ca un triunghi simbolizând izvorul”. Arborii ce încadrează decorul frontal sunt reprezentați cu flori mici albe și păziți de păsări, care ne duc cu gândul la florile de măr, iar cel din spațiul central este reprezentat neînflorit încadrat de doi trandafiri roșii. În sens mitologic, acest arbore întruhidează visul omului, cel al „tineretii fără bătrânețe și al vieții fără de moarte”. Fructele și seva acestui copac sunt considerate elixire ale vieții iar păsările sau animalele înfricoșătoare păzesc aceste fructe¹. În registrul superior apare un decor din linii șerpuite cu buchețele de flori albastre, ducând astfel la ideea de peisaj preluat din mediul înconjurător.

Ornamentul metalic de pe suprafața lăzii este încadrat de o decorație stilizată sub formă de roză, din lujeri și frunze, care împreună cu cele patru cercuri fac parte

¹ Aurel Bodiu, *Ornamentica mobilierului țărănesc românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 2006 (format pdf)

din simbolurile cultului solar, omniprezente în tradiția mobilierului pictat țărănesc. (Foto 2)

După o cercetare amănunțită a piesei, descoperim o serie de repictări care au modificat întreg ansamblu ornamental.

Interiorul chenarelor a suferit mai multe intervenții de-a lungul timpului, începând de la fond, care inițial a fost pictat într-o nuanță de galben, acest lucru se evidențiază cu ochiul liber în zonele lacunare ale stratului de culoare. Din pictura originală se mai păstrează urme ale unor ornamente fitomorfe, ce ilustrează lumea vegetală și florală create într-un mod naturalist dar și anumite motive realizate prin scrijelire. Cel care a intervenit asupra picturii a încercat să adauge motivelor existente, noi tulpini și frunze, de culoare verde și contur negru, observându-se stângăcia desenului realizat ulterior în comparație cu finețea și delicatețea cu care au fost pictate florile originale. Organizarea vechiului model, din interiorul chenarelor, pornea din cele două colțuri inferioare, împletindu-se în partea de sus într-o formă de inimioară. Modelul realizat ulterior cu vopsea comercială, pornește din centrul părții inferioare al casetei, desfășurându-se pe întreaga suprafață sub forma unui buchet de flori. Din vechiul model se remarcă flori precum: lăcrămioare, lalele galbene, garoafe roșii, trandafiri albi, îmbobociți și înfloriți. (Foto 3, 5, 6)

Pe fondul verde-brun al piesei iese în evidență anul 1755, un element foarte important prin care putem localiza în timp intervențiile asupra picturii, deoarece apar două tipuri de scriere diferit. După o vizualizare prin lupă și stereo-binocular observăm că în spatele cifrelor inscripționate cu alb apar cifrele originale pictate cu roșu, în stil vechi de secol XVIII, cum se mai întâlnesc și pe alte obiecte din aceeași perioadă. Maniera în care a fost realizată scrierea cu vopsea albă, este foarte diferită și aparține secolului al XIX-lea. (Foto 4)

Restaurarea lăzii de zestre

Din punct de vedere tehnic, piesa este confecționată din lemn de brad „Abies alba”, fasonat și prelucrat tâmplărește, iar șipcile profilate care întăresc marginile capacului sunt din lemn de nuc, *Juglans regia*¹.

Piesa evidențiază una din variantele de susținere și stabilitate a acestor tipuri de lăzi, și anume tipul „Kasten”, cu susținerea pe orizontală, toată greutatea lăzii fiind preluată de partea de jos. Lemnul este debitat tangențial, cu grosimea scândurii de 2,5 cm, aceasta fiind asamblată în coadă de rândunică. Dimensiunile lăzii sunt: lungime: 136 cm; lățime: 58 cm; înălțime de 62 cm.

Partea frontală și cele două laterale sunt încadrate de șipci profilate, aplicate cu ajutorul cuielor de lemn. De asemenea câmpul ornamental, ce decorează suprafața lăzii este înconjurat de șipci profilate într-o formă poligonală la care s-au atașat ornamente din lemn de forme geometrice. Acest sistem este asemănător cu cel în cadru și tăblie cu deosebirea că, șipcile profilate sunt aplicate pe latura frontală și nu beneficiază de o fațetare totală, ca în majoritatea pieselor decorate în această manieră.

Capacul depășește puțin dimensiunile laturilor, acesta fiind fixat de corpul lăzii cu ajutorul a două balamale din metal. Modul de realizare al capacului este în cadru și tăblie, având două registre, asamblarea acestuia efectuându-se cu ajutorul cuielor de lemn.

¹ Conform buletinului de analiză biologic întocmit de Ileana Chirtea (expert investigații biologice).

Starea de conservare a piesei înainte de restaurare

Orice bun cultural, odată cu trecerea timpului este supus deteriorării, cauzele fiind numeroase, pornind de la calitatea materialelor, tehnica de confecționare, îmbătrânirea materialelor și continuând la factorii externi cum ar fi temperatura, umiditatea, lumina, omul și intervențiile inadecvate.

Lada de zestre prezintă, atât la nivelul suportului cât și al straturilor picturale, multiple degradări cauzate pe de o parte condițiilor necorespunzătoare de păstrare, îmbătrânirea materialelor, iar pe de altă parte a intervențiilor suferite de-a lungul timpului. Încă din primele observații făcute asupra obiectului, se evidențiază degradări de natură fizico-mecanice, chimice și biologice, depuneri masive de praf, murdărie ancrasată pe toată suprafața. La nivelul suportului lemnos sunt vizibile degradări datorate atacului de insecte xilofage *Anobium Punctatum*¹ care au dus la fragilizări accentuate în special în partea inferioară a piesei, ducând în unele zone la pierderi de material lemnos. Pe suprafața lăzii întâlnim crăpături și fisuri cauzate de un microclimat instabil, care au favorizat contragerile succesive ale lemnului. De asemenea întâlnim eroziuni pronunțate și superficiale datorate uzurii funcționale, zgârieturi, loviri accidentale, murdărie aderentă și ancrasată în suport. Ornamente din lemn din partea inferioară s-au pierdut, iar șipcile profilate ce încadrează cele trei laterale ale lăzii au fost adăugate ulterior, fiind lipite cu araceti, într-un mod necorespunzător.

Pe cantul lateralei lăzii se observă urme ale balamalelor originale deteriorate de agenții de coroziune, de asemenea și balamalele adăugate ulterior prezintă degradări evolutive.

Stratul pictural de pe suprafața piesei are un aspect fărâmițat, solzos, cauzat de îmbătrânirea materialelor dar și de prezența unei cantități mare de ulei, iar datorită oxizilor de fier din compoziția culorii de fond a derivat din verde în brun închis². Uzura funcțională se evidențiază atât în partea superioară a părții frontale cât și în zona îmbinării laturilor. De asemenea sunt vizibile lacune până la suport, fragilizări, iar în unele locuri având un aspect solzos. Peste cifrele inscripționate pe latura frontală s-a intervenit cu un strat de vopsea de culoare verde. Pe șipcile profilate ce încadrează ornamentația din partea frontală a lăzii se pot observa lacune de culoare care evidențiază stratul de grund, existent de altfel doar pe acestea. Pe capac și pe șipcile profilate ale acestuia stratul de culoare este șters, lipsind pe suprafețe mari, însă se mai păstrează pe alocuri din ornamentația de odinioară, nuanțe de galben, roșu și albastru.

Descrierea operațiilor de restaurare

Pentru restabilirea coeziunii straturilor picturale, s-a realizat o consolidare cu foiță japoneză și o soluție de clei de peste, în concentrație de 8%, pe zonele cu desprinderi, cu precădere în zona frontală și fixarea lor cu spatula electrică prin intermediul foliei de melinex.

Foița japoneză am îndepărtat-o de pe suprafața pictată cu tampoane de vată îmbibate în apă caldă. Am alternat cu tampoane de vată uscate pentru eliminarea oricărei urme de apă, deoarece ar fi existat riscul deconsolidării acesteia, ținând seama de sensibilitatea cleiului în contact cu apa. Consolidarea structurală a constat în

¹ Idem nota 1, p. 251.

² Conform buletinului chimic întocmit de Daniela Lăzureanu (inginer-chimist).

impregnarea lemnului cu Paraloid B 72 dizolvat în acetonă în proporție de 10%, injectând zonele fragilizate. (Foto 7, 8, 9)

Completările și demontarea elementelor constitutive ale capacului, a fost realizată în colaborare cu restauratorul lemn Nicolae Potcovel și a fost necesară pentru a putea realiza lipirea celor două părți distanțate. Elementele au fost demontate cu ajutorul penelor de lemn pentru a nu leza suportul, iar asamblarea s-a efectuat cu clei de oase în proporție de 30% și fixarea lor cu ajutorul preselor de mână. În urma dezasamblării elementelor, murdăria aderentă și superficială a fost curățită cu perii moi și cu soluția standard formată din 74% apă, 24% alcool etilic, 1% amoniac, 1% detergent neionic C2000.

Cuiele metalice ruginite care s-au găsit pe suprafața capacului au fost îndepărtate. În locul cuielor metalice au fost introduse cepuri de lemn și chit pe bază de rumeguș și clei de oase.

Deoarece, prin asamblarea celor două părți a rezultat o diferență de circa doi centimetri, a fost nevoie de o completare, adăugând o șipcă de lemn în partea din spate a capacului, vizibilă doar din interior. Completările din lemn au fost necesare în zonele în care suportul era extrem de fragilizat și nu prezenta rezistență mecanică. Această operație s-a efectuat prin încheiere cu clei de oase cald în proporție de 30% cu material lemnos din aceeași esență, duritate și grosime cu materia primă din care a fost realizată piesa, respectând orientarea fibrei. Pentru o mai bună fixare și rezistență s-au introdus cepuri de lemn și au fost asamblate cu ajutorul preselor de mână. Corpul lăzii a fost completat cu șipci profilate confecționate manual după modelul original, iar în zonele unde ornamentele din lemn lipseau au fost realizate altele noi din lemn de brad. (Foto 10, 11, 12)

Balamalele adăugate ulterior și rămășițele din metal ale balamalelor originale au fost îndepărtate cu multă grijă pentru a nu degrada suportul lemnos. Curățirea mecanică a metalului s-a efectuat cu perie de sârmă și lână de oțel sub jet de apă, după care au fost tratate cu o soluție de grafit dizolvat în acetonă, pentru izolare față de agenții de microclimat. În locul balamalelor vechi, s-au confecționat altele noi după modelul inițial al acestora, model întâlnit și la alte lăzi de zestre din depozitul muzeului. (Foto 13, 14, 15, 16, 17)

Curățirea este o operație ireversibilă, care, prin îndepărtarea murdăriei ancrasate și a vernis-urilor îmbătrânite și brunificate, reda lizibilitatea operei. În cazul de față operația de curățire a decurs conform rezultatelor testelor preliminare efectuate pe mai multe zone ale suprafeței pictate. (Foto 18, 19)

Pentru fundalul verde-brun al piesei am optat pentru soluția compusă din 90% alcool izopropilic, 10% amoniac și 10% apă pe zonele cu murdărie grasă, după care am utilizat și soluția standard formată din 75% apă, 24% alcool etilic, 1% detergent neionic C 2000 și amoniac câteva picături. În interiorul chenarelor pictura neavând verni și fiind sensibilă la apă, am optat pentru soluția numărul 4 cu 800 ml terebentină, 195 ml alcool etilic și 5 ml ulei de in crud.

Pentru a pregăti lacunele pentru chituiere inițial am degresat zonele cu alcool etilic, după care am aplicat primul strat de soluție de clei de iepure cald 3%, pentru încheiere. După aceasta au urmat straturi succesive de chit pe bază de cretă de munte și clei de iepure 6%. Pentru lacunele de dimensiuni mari, în special ale suportului lemnos am utilizat un chit pe bază de rumeguș și soluție de clei de iepure în concentrație de 10% în straturi succesive. Finisarea chitului pe bază de cretă de munte

am efectuat-o cu dopul de plută, iar pentru zonele cu chit pe baza de rumeguș am utilizat hârtie abrazivă de granulație diferită. (Foto 20)

Retușul s-a limitat strict zonelor chituite și completărilor, în culori pe bază de apă în tehnica *ritto* pentru lacune mici și imitativ pe suprafețe ample. (Foto 21)

Protejarea finală a picturii am realizat-o prin peliculizarea cu verni pe bază de rășină naturală, Damar, dizolvată în terebentină în proporție de 12%, iar pentru hidrofugarea lemnului am folosit o soluție de ceară de albine dizolvată în petrol în proporție de 20%.

Eliminarea repictărilor

De-a lungul timpului, oamenii au fost preocupați să-și creeze o ambianță cât mai plăcută, înfrumusețând locuințele și obiectele pe care le aveau cu decorații realizate după moda de atunci sau după bunul plac. Cum piesele se degradau, iar patina funcțională își punea amprenta asupra lor, au încercat să intervină, repictând sau completând cu ornamente decorația pieselor.

Lada de zestre se înscrie printre acele obiecte, care, din nevoia de înfrumusețare a fost repictată într-un mod neîndemânatic, schimbând întreaga dispoziție a vechiului model. Însă, chiar dacă intervențiile asupra picturii au modificat aspectul ornamentației, acestea fac parte din istoria piesei și totodată din farmecul ei. După cum se poate observa, motivele vegetale care ies în evidență printre tulpinile și frunzele adăugate ulterior, și-au pierdut din claritatea și integritatea lor. Astfel, în timpul operațiilor de restaurare s-a pus problema eliminării repictărilor, care însă a fost exclusă, pentru că riscam să distrugem și ceea ce se mai păstra.

Pornind de la întrebarea „cum ar fi arătat dacă am fi eliminat repictările?” am încercat o metodă digitală de a exemplifica o imagine care ne oferă posibilitatea de a vedea pictura inițială din interiorul chenarelor. Fiindcă nu se cunoaște în detaliu ce se află sub stratul de pictură adăugat ulterior, aceasta este doar o probabilitate ca înlăturând aceste adăugiri aspectul final să fie asemănător cu aceste reprezentări sau poate mai deteriorat. (Foto 22, 23)

Bibliografie:

1. Aurel Bodiu, *Ornamentica mobilierului țărănesc românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 2006 (format .pdf)
2. Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Centrul de Formare și Perfecționare a Personalului din Instituțiile de Cultură, 1999

Foto 1 Ladă de zestre înainte de restaurare

Foto 2 Detalii repictări

Foto 3 Detalii repictări

Foto 4 Detalii repictări

Foto 5 Detalii. Repictări în cele două chenare

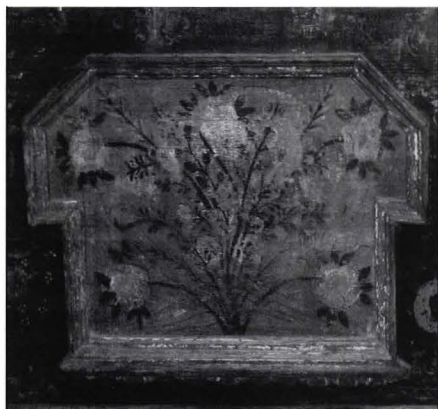

Foto 6 Detalii. Repictări în cele două chenare

Foto 7 Aspecte din timpul consolidării stratului pictural

Foto 8 Aspecte din timpul consolidării stratului pictural

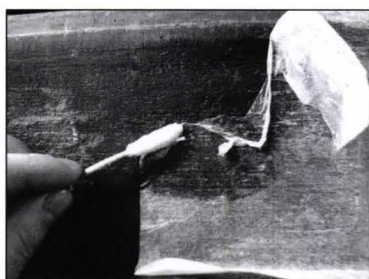

Foto 9 Aspecte din timpul consolidării stratului pictural

Foto 10 Completarea și consolidarea Suportului

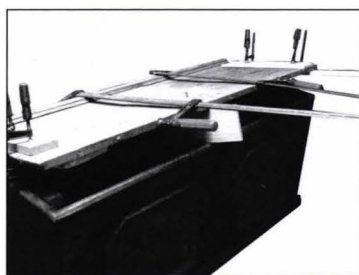

Foto 11 Completarea și consolidarea suportului

Foto 12 Completarea și consolidarea suportului.

Foto 13. Balamalele originale

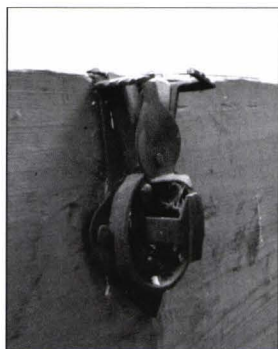

Foto 14 Încuioarea de metal

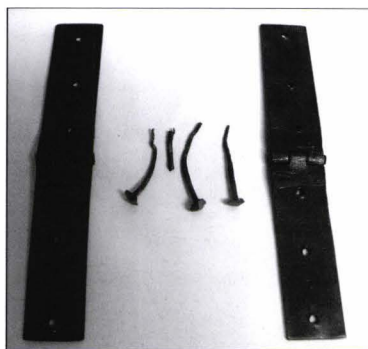

Foto 15 Demontarea balamalelor

Foto 16 Balamale confecționate după modelul original

Foto 17 Curățirea metalului

Foto 18 Curățirea vernis-ului

Foto 19 Curățirea vernis-ului

Foto 20. Chituirea completărilor

Foto 21. Integrare cromatică

METODE ȘI TEHNICI DE RESTAURARE A UNUI CHIMIR

Florența MOGA

This object is a girdle from the collection "ASTRA" from 20th century, Transilvania. It is manually made from cow skin and belongs to romanian popular costume. It is closed by three skin belts and three buckles. The decorations are on the exterior side and have floral decorations and some painted skin. The piece presents metal oxidation degradation due to wear skin dehydration and has some cracks in the support. To avoid these factors the piece was investigated, treated with different substances like: lanoline, fungicide, beeswax. For metal was used a pencil from glass fibre and Paraloid B72. The rest of the piece was completed with cow skin. After the restoration the piece recovers the elasticity and can be exposed.

Piesa supusă atenției pentru studiul nostru este un chimir datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. Aparține colecției Muzeului ASTRA Sibiu, numărându-se printre cele mai vechi obiecte ce provin din fondul inițial al Muzeului Asociațiunii, Fond ASTRA. Între anii 1972 și 2006 chimirul a fost expus în expoziția permanentă a Muzeului de Istorie din cadrul Muzeului Național Brukenthal Sibiu. Momentan se păstrează în depozitul Complexului Național Muzeal ASTRA.

Chimirul este o piesă de costum popular românesc (bărbătesc), de formă dreptunghiulară, încheiat cu ajutorul a trei curelușe și trei cataramे metalice. Pe întreaga față exterioară este decorat cu motive florale aplicate prin ștanțare, iar la curelușe sunt fixate capse metalice. Se poartă la toate vârstele. Prin structura și forma sa este adecvat vieții de toate zilele și ținutei ceremoniale.

În zona Transilvaniei chimirul (sau șerparul) se realiza în sat la meșteri curelari și se confecționa din piele de bovină tăbăcită vegetal, vopsită, croită și cusută. Pielea se prelucra printr-o mare varietate de metode având ca scop păstrarea rețelei fibroase, stratul de mijloc (țesutul) alcătuit din fibre colagene elastice, asigurând mobilitatea pielii. Blana exterioară a țesutului adipos erau îndepărtate înaintea procesului de tăbăcire. În ultima jumătate a secolului al XVIII-lea a avut loc o dezvoltare continuă a industriei prelucrării pieilor. Cele trei procedee utilizate (argăsire, tăbăcire, samoșire) sunt cunoscute și astăzi. Ele se realizează în prezent prin metode mecanizate. Prin metodele menționate mai sus pielea brută se transformă în piele prelucrată printr-o mare varietate de metode de tratare și finisare care dau caracteristici particulare pielii, influențând atât calitatea cât și aspectul acesteia.

Chimirul cu nr. inv.781/2367-A a fost prelucrat prin tăbăcire. Ca vechime datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. Partea centrală și laterală a piesei prezintă, pe marginea superioară, împletituri din piele colorată (roșu, albastru, verde și alb) și o decorație presată dispusă într-un chenar liniar dublu, cu patru motive florale identice, stilizate.

Din punct de vedere al stării de conservare chimicul prezintă o fragilizare generală, generată de numeroși factori precum: regimul de depozitare sau expunere care presupune fluctuații ale temperaturii (T) și umidității relative (UR), lumina în cantități și de intensități excesive, neglijența și intervențiile anterioare neadecvate.

Toate aceste cauze au dus la apariția unor degradări fizico-mecanice, fizico-chimice majore, ireversibile, în structura de rezistență a piesei și modificări semnificative. Schimbările substanțiale și rapide ale umidității relative și ale temperaturii, transportul piesei dintr-un regim microclimatic în altul, au generat modificări dimensionale și deformări ale suportului de piele.

Piesa prezintă multiple degradări și anume:

- decolorare,
- lipsa unor ornamente metalice de la buzunar,
- lipsa uneia dintre cataramă, cealaltă fiind incompletă.

Curelușele din piele rupte au fost înlocuite, iar cele existente erau fragilizate, deformate și cu pierderi de material. Neglijența a avut ca rezultat apariția diferitelor tipuri de degradări:

- depuneri de praf și murdărie,
- pete de mușcături,
- destrămări,
- pierderi de fire textile,
- pierderi de suport (în zona curelușelor),
- deformări și tensiuni apărute la curelușe din cauza coaserii neadecvate.

Descrierea lucrărilor de restaurare

În urma investigațiilor științifice la care a fost supusă piesa s-a determinat natura suportului, modul de prelucrare, PH-ul, conținutul de umiditate, de grăsimi, tipul de degradare. S-au efectuat, de asemenea, teste de curățire și hidratare pentru a constata rezistența suportului.

Operațiunile de conservare și restaurare au fost realizate pe porțiuni pentru fiecare material în parte prin curățire mecanică.

Curățarea. Suprafața prăfuită și murdară a pielii s-a curățat la început prin periere cu perii moi. Piesa s-a acoperit apoi cu o husă din voal și s-a aspirat cu mini-aspirator, husa colectând fragmentele mici desprinse accidental.

Petele albe de mușcături au fost îndepărtate cu o soluție amoniacală în concentrație de 5% după care s-a efectuat o ștergere ușoară cu tampoane de bumbac umezite în alcool etilic.

Porțiunile discutate (cusăturile vechi) au fost completate cu unele noi, realizate cu fire compatibile, cu rol de întărire și de integrare cromatic și estetică a marginilor.

La elementele metalice s-a prevenit contactul direct dintre piele și metal prin inserarea de folie Melinex, neacidă și transparentă, s-au efectuat și curățări mecanice cu creion din fibră de sticlă și cu bețișoare cu tampon de vată înmuiate în alcool izopropilic 30%. Pentru conservarea metalului, după uscarea controlată, s-a aplicat, prin pensulare, un strat de Parloid 5% în acetonă. Remontarea pojitei desprinse (piele vopsită) s-a făcut prin lipire și coasere.

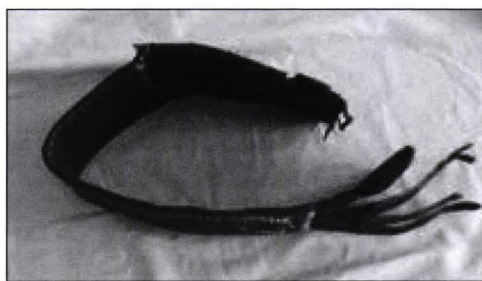
Hidratarea. După curățare, s-a realizat hidratarea cu ajutorul unui amestec format din lanolină, eter de petrol, ceară de albine și fungicid, mixate până la

omogenizare. Compoziția obținută astfel a fost aplicată, prin pensulare, de la mijlocul piesei spre margini, cu mișcări mai puternice în lung și în lat, până s-a absorbit toată compoziția. După două zile a fost lustruită cu o cârpă moale. Lanolina a pătruns în piele și a înmuiat fibrele de collagen; ceara a rămas la suprafață și a consolidat pielea protejând-o de praf, aer poluat, umiditate. Piesa și-a recăpătat elasticitatea și la un an de la finalizarea restaurării, nu prezintă modificări majore.

La curelușe, având în vedere rolul lor important ca sistem de închidere și gradul mare de deteriorare (lipsuri, zone sfâșiate, exfolieri), s-a propus consolidarea suportului în zonele unde pielea prezenta rigidizare, deshidratare și completări (cu piele de bovină). Pielea aplicată a fost îmbătrânită pentru a imita cât mai bine pielea originală. Aceasta fiind elastică s-a putut croi după forma curelușelor martor. S-a subțiat până la dimensiunea pielii originale și s-a aplicat dinspre interior, prin lipire și coasere. În final s-a procedat la completarea curelușei din mijloc cu piele de bovină care a fost subțiată pe margini cu suprafața de lipire ușor scâmoșată și integrată cromatic. Tehnicile de aplicare folosite pentru restaurarea acestei zone au fost compatibile cu suportul original din piele. A urmat presarea cu plăcuțe de marmură și săculețe de nisip de diferite mărimi. Pentru protecție s-a confecționat o husă din pânză de bumbac după forma chimirului.

Recomandări

După restaurare chimirul poate fi expus. Recomandăm expunerea în vitrine iluminate din exterior. Nu se va expune încheiat, rulat sau tensionat. În depozit se va păstra în dulap cu sertar, protejat de husă. Spațiul de depozitare trebuie să fie curat și aerisit periodic, respectând parametrii optimi de umiditate relativă (UR 45-55%), temperatură (T 16-20° C) și iluminarea (intensitate sub 50 lucși, proporția radiațiilor ultraviolete fiind sub 75 microwatt).

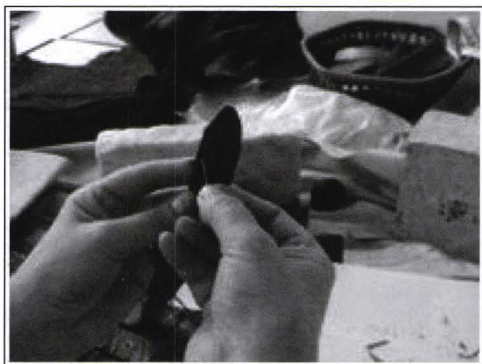
Ansamblu înainte de restaurare

Detaliu înainte de restaurare

Detaliu în timpul restaurării

Detaliu în timpul restaurării

Detaliu după restaurare

Detaliu după restaurare

Ansamblu după restaurare

Salonului Național de Restaurare, Craiova 2012:

Complexul Național Muzeal ASTRA:

Gabriela Negoescu, Anca Pripon - premiu pentru restaurare lemn policrom

Florența Moga – premiu pentru restaurare piele-blănă

Geanina Ionescu, Mirel Bucur – premiu pentru pictura tempera pe sticlă și lemn

ANIVERSĂRI COMEMORĂRI

La Conferința Națională din 2012, „Asociația de Științe Etnologice din România” a omagiat câțiva dintre membrii săi care și-au dedicat o bună parte din viață cercetării și valorificării culturii și civilizației tradiționale din spațiul carpatin. Cel mai vârstnic dintre membrii ASER omagiați a fost bunul nostru coleg și prieten – profesorul *Horst Klusch* – colecționarul, etnograful și eminentul specialist în ceramică tradițională care acoperă, prin activitatea sa „peste o jumătate de secol de cercetări etnografice în țările de expresie germană și în mod special în Ardeal” (dr. Irmgard Sedler).

Traseul parcurs de această insolită personalitate născută la Sibiu, în 12 mai 1927 – de la statutul de simplu învățător până la acela de specialist în ceramica europeană –, este pilduitor prin consecvența și tenacitatea sa. Cunoștințele sale în domeniul clasificării formelor de ceramică și a proceselor tehnologice care însoțesc meșteșugul olăritului i-au adus un prestigiu solid, demn de invidiat. Drumul – de la dascălul din *Reciu*, județul Alba, impresionat de ceramica pictată colecționată de pastorul Ludwig Klaster din Gârbova, la expertul Ministerului Culturii de astăzi – a fost lung și, nu o dată, presărat cu meandre. În acei ani de la mijlocul veacului trecut, *Horst Klusch* a pus temelia uneia dintre cele mai impresionante colecții de ceramică din România ultimei jumătăți de secol, reprezentativă pentru dezvoltarea olăritului transilvan. Studiile de specialitate în domeniul fizicii și al chimiei i-au permis viitorului cercetător să completeze cercetarea etnografică cu analize tehnologice detaliate.

Primele articole privind ceramica anabaptiștilor din Vințu de Jos („Habaner”), apărute în revista *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* (1968) au constituit punctul de lansare a numeroaselor invitații la sesiuni științifice în străinătate – din Austria până în Marea Britanie (Londra).

Arta olăritului din Transilvania – prima sa lucrare de sinteză, publicată la Editura Kriterion, în 1980, a cuprins și unele aspecte tehnologice privind glazura vaselor, procesul de producție, precum și un sistem de formule ce permite o codificare matematică a proporțiilor vaselor. Adaugă noi idei referitoare la evoluția stilistică a motivelor pictate, identificarea unor centre pentru producerea ceramicii, necunoscute până atunci, influența reciprocă între stilurile diferitelor etnii ale Transilvaniei. La scurtă vreme după apariție, cartea a devenit o lucrare de referință în domeniu. Să mai subliniem că *Horst Klusch* a identificat, pe tot cuprinsul Ardealului, peste 500 de olari (400 numai din zona Sibiului), că posedă o documentație foto de circa 6.000 de imagini, o colecție model privind ceramica pictată și – poate – cea mai completă bibliotecă din domeniu.

Acestei prime cărți i-au urmat: *Portul popular din județul Sibiu* (ediție bilingvă), Sibiu, 1980, *Arta olarilor din Transilvania în trei secole* (limba germană), București, 1980, *Arta aurarilor din Transilvania*, București, 1988, *Farmecul cahlelor vechi din România*, Sibiu, 1999 și *Ceramica din Transilvania* (ediții în limbile română și germană), Sibiu, 2010 – volume care surprind întreaga paletă a preocupărilor lui *Horst Klusch*.

Ca inspector la Comitetul Județean de Cultură Sibiu a inițiat, împreună cu Cornel Irimie și Herbert Hoffmann, primul *târg* modern al *olarilor* din România (una

dintre cele mai populare manifestări ale Sibiului), adevărat model pentru toate târgurile din țară și străinătate. Tot inițiativei lui Horst Klusch i se datorează și înființarea muzeelor din Cislădie, Cislădioara și Cristian. De asemenea, se cuvine amintit rolul lui Horst Klusch la organizarea, în România – la Păltiniș și Sibiu –, a două ediții ale „Simpozionului Internațional de Ceramică”, menite a face cunoscute întregii Europe bogăția, frumusețea și rafinamentul ceramicii din spațiul carpatin.

Pentru meritele sale deosebite Horst Klusch a fost ales în Consiliul științific al Muzeului ASTRA și în conducerea „Asociației Folcloriștilor și Etnografilor Sibiu”, redactor-șef adjunct al anuarului *Studii și comunicări de etnologie* – periodic al Academiei Române, membru permanent (din 1968) al „Cercului de Cercetare Tematică a Ceramicii Europene” (Germania) și, nu în ultimul rând, expert al Ministerului Culturii cu probleme de etnografie săsească. În urmă cu cinci ani, în prezența notabilităților locale (primarul Klaus Johannis), a celor județene (președintele Consiliului Județean Martin Bottesch), dar și a parlamentarului Ovidiu Gantz, dl. Christian Habermann – președintele „Fundației Sașilor Transilvăneni” din München –, i-a decernat prof. Horst Klusch premiul *Hans Christian și dr. Beatrix Habermann* pe anul 2007, pentru întreaga activitate științifică și de cercetare. Un premiu pe care fundația din München îl acordă anual celor mai merituoși cercetători ai culturii și civilizației săsești din Transilvania.

De curând, prestigioasa editura „Honterus” a publicat cea de-a XIV-a carte semnată de cercetătorul sibian – *Arta aurarilor din Transilvania* – o carte elegantă, plină de substanță, prin care Horst Klusch ne sugerează și demonstrează cât de europeni suntem, cât de mult am fost legați, întotdeauna, de spațiul bătrânului continent. Este cel mai frumos cadou pe care sponsorii acestei cărți de excepție (Ministerul Culturii și Patrimoniului, Forumul Democrat al Germanilor din Sibiu și Editura „Honterus”) l-au făcut unui cercetător de elită în preajma împlinirii vârstei de 85 de ani.

La mulți ani, dragă domnule Horst Klusch!

Ilie MOISE

DOMNULUI DIRECTOR CORNELIU BUCUR, *LA MULȚI ANI!*

În primăvara acestui an, din nou o primăvară capricioasă, dar cu suficiente însușiri pentru a ne bucura de venirea sa, domnul Corneliu Bucur a împlinit 70 de ani. Cum redacția prestigioasei reviste academice sibiene de față mi-a oferit prilejul, îi spun aniversatului întâi *LA MULȚI ANI!* Valorificând această împrejurare, îmi permit să invoc doar câteva fapte, devenite *amintiri*, dintr-o colaborare, mai mult sau mai puțin apropiată, pe care am avut-o cu domnia sa mai bine de 30 de ani. La capătul vieții mele profesionale (și nu numai), pot spune: mă bucur că am lucrat alături de domnul Corneliu Bucur și sub conducerea sa, în esență fiind vorba despre o colaborare dominată de bună credință și profesionalism, deopotrivă.

În anul 1975 am devenit colegă cu domnul Corneliu Bucur la Muzeul Brukenthal, și, firește, cele pe care le voi scrie provin din această experiență personală, lucruri aparent mărunte, pe care le socotesc însă semnificative. Lucram la *secția Istorie*, iar tânărul muzeograf Corneliu Bucur, la *artă populară*. Funcționând sub semnul fraternității și egalitarismului socialist, între secțiile noastre era totuși o evidentă concurență. Secția *Istorie* era condusă de fostul director științific al muzeului, un arheolog ce venise în Sibiu cu aura unui șef de promoție la Universitatea din Cluj, acum deja având în CV săpături/descoperiri de succes pe șantiere sud-transilvane - Iuliu Paul.

Secția domnului Corneliu Bucur își trăia gloria sub aura a însuși directorului general al celebrului Muzeu Brukenthal, Cornel Irimie, figură proeminentă a etnografiei românești, și nu numai. Dacă existența unor astfel de personalități în aceeași instituție era temeiul pe care se dezvolta numita *concurență*, unii dintre subalternii lor nu erau străini de această *stare*. La secția de inimă a directorului, etnografi de mare prestigiu își puseseră pecetea pe activitatea muzeografică. Printre aceștia, totuși, iată, nu i-a fost greu să se remarcă cu deosebire un tânăr sibian. Era Corneliu Bucur. Într-atât de remarcabilă era această prezență în muzeu încât primul care mi-a vorbit despre ea, cu entuziasm profesional vizibil, a fost ... șeful secției concurente. Aveam să aflu că însușirile sale erau slujite nu doar de un temperament activ, neobosit, *căutător*, întotdeauna creativ, ci și de o devoțiune exemplară pentru *meserie*. Caracteristici care nu întârziaseră să-l ducă la realizări recunoscute de majoritatea celor din jur. Încrederea pe care i-o dovedea directorul general Cornel Irimie era vizibilă, de altfel declarată și susținută în numeroase împrejurări, și astfel fusese *consacrat* curând după venirea în muzeu. Reprezenta *ceva deosebit* în peisajul muzeografic!

Nu i-am fost nici *concurentă*, ca de la *istorie*, la *artă populară*, nu am fost nici *prieteni*. Venind mai târziu în muzeu, de la un alt coleg am primit un sfat, în fond admirativ: *să nu intri în dispute cu Corneliu Bucur*. În foarte scurt timp, mi-a fost dat să ne *confruntăm*, de data aceasta pe o chestiune ce aparținea statutului nostru de ... părinți. Și, contrar așteptărilor unora, spre surpriza mea deosebit de plăcută, totul s-a desfășurat în limitele unei extrem de adevărate și cinstitute (chiar și aici!) *lupte de idei*, cum au fost de obicei și discuțiile ce au urmat.

În ședințe *de lucru*, sau *de partid*, formale adeseori, plicticoase, dar și interesate, ori agitate uneori, nu puteai să nu fii plăcut impresionat de expresia

discursului său, nu doar *frumos spus*, ci și bine construit logic, documentat, argumentat. Acest adevărat *har oratoric* nu i-l nega chiar nimeni. Îmi vine în minte o întâmplare din anii '90, de la aniversarea Muzeului de etnografie din Cluj. Era și ziua de naștere a directorului Muzeului ASTRA, Corneliu Bucur. Cu acel prilej, un alt celebru cercetător etnograf, prof. univ. dr. Ioan Godea, rememora: *student în anul I fiind și ascultând de la fereastra căminului vorbirea unui coleg de la alt etaj, se întreba curios și admirativ: Cine o fi acela care vorbește atât de frumos?* Era Corneliu Bucur.

Se bate pentru secția lui, se susținea în tot Muzeul Brukenthal și erai îndreptățit să crezi în sinceritatea opiniilor sale exprimate *în public*, dar și *în particular*. M-a frapat curând prin tăria cu care *șeful de secție* Corneliu Bucur lua apărarea unor subalterni, asupra cărora planau atunci acuzații grave, hipertrofiate, cum se obișnuia atunci. Nu era puțin lucru ca, într-o ședință furtunoasă, să exprimi altă părere decât cea a oficialităților, dar muzeograful din el înțelegea situația colegilor, profesional și uman, și asta conta. Aveam/susțineam atunci (aproximativ) altă părere, dar eram plăcut impresionată de intervenția pe care a susținut-o tânărul șef de secție, pe fond, cu atâta bunăcredință. Mai târziu, când lucram ca muncitor necalificat (!?) undeva, a avut *curajul* să-mi propună un post în muzeu, fie și la o *casierie centrală a Muzeului din Dumbravă*. Era însă deja în vara-toamna anului 1989.

La nou înființatul - prin strădania sa! - Muzeu al Civilizației Populare, devenit apoi – tot datorită strădaniilor sale - *ASTRA*, prin desprinderea colecțiilor etnografice de celelalte colecții ale Muzeului Brukenthal, a devenit director. Întrevedeam, și nădăjduiam, că astfel se putea spera la salvarea unor *idei* risipite de-a lungul deceniilor, profesional-științifice și identitar-naționale, a unei *memorii* care se afla în pragul pierderii definitive, a unor instituții de referință, a *Muzeului Asociațiunii* românești. Salvare care, în condițiile date, s-a și reușit. În acest context am simțit adeseori cum, prin *directorul* Corneliu Bucur și *directoratul* său se nasc și cresc proiecte recuperatoare majore și de viitor. Neîmplinirile de până acum ale unora dintre acestea nu i s-au datorat. Pentru că erau ele, în mod paradoxal, premature? Ori, prea curajoase? Sau, de-a dreptul idealiste? Se împiedeca, iremediabil, optimismul său de realitățile vremii? Cândva, curând, realizarea unora dintre ele, sub o formă sau alta, se va produce. Mă gândesc întâi la o normalizare a ființării vechiului *MUZEU românesc*, alături de celelalte componente ale *ASTREI*, în *Palatul din oraș*, ce le-a fost destinat tuturor în urmă cu peste 100 de ani, prin decizia celor ce au trudit la edificarea *palatului* și a *instituției*, *punând crucer lângă crucer*, românii. De-a lungul anilor, ca și acum, cu o insistență ineputabilă, neobosit, domnul Corneliu Bucur s-a simțit/se simte responsabil iată de destinul actual și cel de viitor al valorilor acestui muzeu, așa cum și alții suntem, ori cum trebuie să devenim cu toții, cei implicați direct în lucrarea cultural și național-cetățenească, deopotrivă.

În primul an după „revoluție” devenisem muzeograf al muzeului pe care-l conducea. M-am bucurat atunci de libertatea, chiar de încurajarea de a proiecta și coordona un *Centru de informare și documentare*, pe care a susținut să-l numim „Cornel Irimie”, așa cum susținea apoi *Studioul ASTRA-film*, ideea sa, la un moment dat, aproape obsesivă -, ori crearea, tot atunci, a *Muzeului „Franz Binder”* etc. Am propus eu însămi apoi, alte proiecte – cercetarea etnologică neconvențională, de exemplu - și observam, fără a fi însă surprinsă, cum directorul receptează datele

noului proiect înainte de a-mi termina pledoaria pentru susținerea lui, iar curajul de a merge mai departe pentru dezvoltarea lui nu-mi aparținea mie, ci directorului!

Oricum, trăind greutăți și bucurii profesionale de excepție, cred și acum că ... a meritat să lucrez sub directoratul domnului Corneliu Bucur.

Închei, reluând, cu aceeași convingere, câteva rânduri dintr-o istorie a începuturilor etnomuzeografiei românești¹: *Cu certitudine, lumea științifică de specialitate, dar și vizitatorii [muzeului ASTRA] români ori străini, sibieni sau de aiurea, îl vor reține [pe directorul Corneliu Bucur] întâi ca pe părintele celor mai curajoase și profesioniste [inițiative și] înfăptuiri etnomuzeografice ale anilor postdecembriști.*

Ana GRAMA

¹ Ana Grama, *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul Asociațiunii. 1905-1950*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, p. 258.

Emilia Pavel a văzut lumina zilei în anul 1925, în satul ieșean Popești, acolo unde și-a petrecut și copilăria, care pentru domnia sa, a însemnat impregnarea cu valorile spiritual esențiale ale satului românesc. După școala primară, urmată în satul de obârșie, a continuat studiile la Școala Normală și la Liceul de fete „Oltea Doamna”, absolvite în anul 1946.

Emilia Pavel și-a finalizat studiile universitare, încununată de diploma de stat, în vara anului 1950, în cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Din luna iulie 1951 a fost încadrată ca șef de secție la Muzeul Etnografic al Moldovei, pe prima schemă de funcționare care s-a aprobat. La definirea identității spirituale și paideice a Emiliei Pavel a contribuit din plin, o seamă de giganți ai etnografiei românești, cei care au format-o și au încurajat-o, în urmă cu 5-6 decenii, pe tânăra cercetătoare să deslușească tainele etnologiei. Îi amintim aici pe Ion Chelcea, Romulus Vulcănescu, Romulus Vuia, Iordan Datcu sau Petru Caraman. La rândul său Emilia Pavel s-a implicat activ în definirea științifică și instituțională a muzeului, în perioada 1951 și 1958, alături de un colectiv de tineri etnografi entuziaști, coordonați de același profesor Ion Chelcea.

Prin planul de activitate al muzeului, Emiliei Pavel i-a revenit sarcina de a constitui colecția de port popular din Moldova, pe zone etnografice, colecția de scoarțe și țesături țărănești din Moldova, ca și o repertoriere a tezaurului imaterial incluzând obiceiurilor tradiționale, în special măștile și jocurile cu măști de Anul Nou. Astfel, a străbătut, la pas, indiferent de anotimp, toate zonele etnografice ale Moldovei, a discutat cu bătrânii satelor, i-a convins să doneze muzeului piese autentice de port popular, a achiziționat obiecte de mobilier țărănesc, unelte pentru industria casnică textilă, prese de ulei, teascuri de stors struguri, unelte agricole, grinzi de lemn din locuințe etc. A contribuit la constituirea colecțiilor, la conservarea și restaurarea pieselor, la etalarea, pe săli, a spectacolelor, participând la inaugurarea primului Muzeu Etnografic al Moldovei la Iași, la 16 februarie 1958.

A participat la sesiuni științifice și simpozioane naționale și internaționale, organizate de muzele etnografice din țară, de către institutele de profil ale Academiei Române, precum și la Zilele Academice Ieșene, unde a prezentat rezultatele cercetărilor etnografice efectuate pe teren, în cuprinsul a peste 100 de studii de specialitate, publicate în reviste, anuare, volume omagiale etc.

Universalitatea preocupărilor sale științifice se poate evidenția prin itinerariile de cercetare derulate în multe zone etnografice ale României. Colaborarea cu Institutul de Etnografie și Folclor *Constantin Brăiloiu* s-a materializat în cadrul Atlasului Etnografic Complex al Porților de Fier, analizând portul popular din zona Clisurii Dunării. Din acest moment, Emilia Pavel devenea reperul științific de neocolit, în contextul cercetărilor și publicațiilor ulterioare referitoare la portul popular moldovenesc

Grație și urmare firească a unei vieți închinată științei etnologice, Emilia Pavel a obținut numeroase premii naționale și internaționale, fiind desemnată cetățean de onoare al satului natal Popești (2004). Amintim în acest context: *Ordinul Meritul Cultural în grad de Comandor categoria H* desemnat de către președintele României (2004), *Medalia Mondială a Libertății* acordată de către Institutul Biografic American

(2006), *Diploma de excelență în cadrul Festivalului Folcloric Datini și Obiceiuri de iarnă* (2007), *Medalia Jubiliară la aniversarea Centenarului Muzeului ASTRA Sibiu* (2005), numirea onorifică acordată de către Consiliul de publicație din cadrul Institutului Biografic American (2005).

Volumul de studii trilingve *Masca - Univers antropologic* reprezintă un reper științific esențial, ce vine să completeze lungul șir de activități științifice ale doamnei Emilia Pavel, preocupări ce debutau încă din anii '50, în cadrul cercetărilor derulate de specialiștii Muzeului Etnografic al Moldovei. Aceste cumulări științifice se concretizau prin două volume etnografice distincte, încă de la începutul deceniului 8 și anume: *Jocuri cu măști din Zona Iași și Măști Populare Moldovenești*.

Studiile și articolele reunite în acest volum demonstrează prin argumente temeinice și validate științific că masca în fond, este aceeași pentru tot universul uman, că variațiile ei sunt dictate doar de anumite etape ale vieții sau de mutații culturale, de dinamica miturilor, de raportare a ființei umane la misterul existenței.

Volumul reprezintă deopotrivă și un periplu prin existența creatoare a doamnei Emilia Pavel dacă avem în vedere că ilustrațiile atât de sugestive surprind momente definitorii din munca de teren a etnografului. Volumul comportă solide tendințe enciclopediste, reprezentând o incursiune savantă în istoria universală a măștii și a simbolisticii acesteia. Mai mult decât atât, cartea ilustrează și eforturile de achiziție și de constituire a colecției de măști, din cadrul Muzeului Etnografic al Moldovei, de către doamna Emilia Pavel. Cercetările sale corelate acestei direcții etnografice de investigație au cumulat o serie de contribuții, care au îmbogățit domeniul mitologiei și simbolisticii existenței tradiționale a țaranului român în general, și a celui moldav în special. A înfățișat lumii științifice și iubitorilor creației populare întreaga panoplie de jocuri și măști care au animat și au însoțit momentele nodale ale existenței țaranului în propriul său univers. În fapt, cercetările Emiliei Pavel au reliefat cum simbolul definea universul țărănesc, îi condiționa pulsul de zi cu zi. Sunt extrem de solide argumentele de natură arheologică, procedând la o analiză complexă pentru a evidenția vechimea și circulația măștilor în arealul culturilor preistorice de pe teritoriul României.

Multitudinea eforturilor depuse de doamna Emilia Pavel în direcția studierii măștilor a fost temporar contestată de autoritățile politice ale vremii, invocându-se argumentul steril, potrivit căruia simbolistica măștilor reprezenta perpetuarea unor superstiții, elemente magico religioase considerate ostile de propaganda comunistă.

Abia perioada postcomunistă i-a permis să intensifice cercetările prolifice în acest domeniu, deja începute cu câteva decenii în urmă. Ineditele rezultate ale cercetării de teren derulată la sfârșitul anilor '60, *Măștile cu pene* din satul Popești și *Jocul moșilor mascați* a atras atenția cercetătorilor antropologi din cadrul Universității Los Angeles, și, prin puntea culturală realizată de doamna Emilia Pavel, specialiștii americani au studiat *in situ* obiceiul și au putut populariza în spațiul științific american ineditul acestui obicei. O mască de moși, cu pene se găsește la Muzeul Universității din L.A., subliniind tocmai similitudinile cu măștile indigenilor americani.

Un alt obicei, *Capra de stof* (sau de *stuh*, în formula de rostire a localnicilor) studiat în derulare și prezentat de doamna Emilia Pavel apare ca o nouă formă de travestire în animal, a unei forme arhaice a identificării omului cu totemul, prin intermediul măștii. *Capra de stof* este un element nou care apare între cele două războaie mondiale. Prin aspectul materialelor folosite la confecționare, prin săriturile

ritmice ale jucătorilor, imitând deplasarea animalelor, jocul caprei se apropie de contemporanitate, vădind o tendință realistă care se depărtează de încărcătura magico-simbolică cu o ascendență arhaică.

Capacitatea excepțională de sinteză științifică este scoasă în evidență de clasificarea scopurilor măștilor și jocurilor cu măști, surprinse în formele complexe de manifestare a culturilor umane:

1. Scopul de amuzament și dimensiunea jocului cu valențe dramatice.
2. Scopul de ascundere, păstrând anonimatul individului, și deschizându-i un univers interzis, momente unice de interacțiune de la egal la egal cu zeii, de pătrundere în lumea totemurilor.
3. Scopul de stabilire a unei ierarhii sociale, specifice comunităților, imuabilă și insurmontabilă. Măreția estetică a măștii inducea măreția și importanța personajului invocat.
4. Scopul de metamorfoză, individul transferându-și identitatea către o divinitate, pe care o întruchipează și proprietățile căreia le însușește, în timpul dansului ritualic.
5. Scopul protecției fizice în fața unui adversar real sau provenit din lumea spiritelor.
6. Scopul invocațiilor apotropaice, grăbind alungarea spiritului rău, prin aplicarea măștilor sau a obrăzarelor.
7. Scopul tămăduitor al măștii și al jocului de măști se dezvoltă pornind de la ideea că boală avea o sorginte spirituală, fiind rezultatul unor incantații care atrăgeau răul.
8. Scopul de atragere a ploilor ce aduc fertilitatea. Măștile au fost utilizate în mod direct și indirect în timpul acelor ritualuri derulate de comunitățile vechi, în lungile perioadele de secetă, atunci când existența economică a acestora era periclitată. În acest context venirea ploii era momentul de o încărcătură magico-spirituală maximă (vezi măștile din pănuși de porumb ale indienilor Iruquois, din America de Nord).
9. Invocarea perpetuării vieții de dincolo, a continuității în lumea spiritelor sau rememorarea stării paradisiace. Aici se foloseau măști de lemn, măști mortuare sau chiar mumii.

Cea de a doua parte a volumului reprezintă o complexă incursiune în istoria culturii și a civilizațiilor, a complexității existențelor umane, a relației adânci cu lumea spiritelor și totemurilor. Astfel, apelând la construcția argumentativă etnografică, îmbogățită de datele cercetărilor arheologice, Emilia Pavel oferă o imagine documentată asupra tehnicii, materialelor și deopotrivă rolului măștilor, în diverse areale culturale, pornind din Africa profundă, trecând prin Oceania, Egipt, Mexic, Columbia sau America de Nord. Totodată, partea secundă a volumului are meritul de a fi adus în atenția specialiștilor români, studiile dedicate măștilor, aparținând celor mai importanți antropologi contemporani, după cum urmează: P. P. Delougaz (*Imagin'e și identitate. Rolul măștilor în diferite culturi*); Robert E. Ritzenthaler (*Măștile indienilor nord-americani*); Donald Cordry (*Măștile mexicane*); Franco Monti, Paul Hamlyn (*Măști africane*). Toate elementele care compuneau măștile ce animau dansurile magice din culturile extraeuropene sunt surprinse în studiile de mai sus, așezate de doamna Emilia Pavel într-o logică științifică ce ilustrează legăturile metaculturale adânci între civilizații.

Referințele bibliografice din finalul tomului surprind sintetic și exhaustiv, toate contribuțiile cercetătorilor români și străini, în ceea ce privește dorința de cunoaștere a măștilor.

Anvergura științifică, voința creatoare și dedicarea doamnei Emilia Pavel pentru domeniul în care s-a desăvârșit ca specialist și prin care s-a afirmat în panteonul etnologiei și antropologiei românești, ne confirmă și ne ilustrează tocmai certitudinea faptului că avem de a face cu unul dintre destinele specifice cărturarilor enciclopediști.

Drumul lor în știință, în ciuda tuturor vicisitudinilor vremelnice s-a confundat cu parcursul propriei lor vieți. Chiar domnia sa afirma:

Am dăruit acestei instituții munca de o viață și anii cei mai frumoși.

Extrem de importantă pentru finalul medalionului nostru este invocarea memoriei ilustrului romancier argentinian Ernesto Sabato care, scriindu-i unui confrate mai tânăr, lăsa de fapt posterității câteva gânduri, de o incontestabilă valoare testamentară:

Dragul și îndepărtatul meu tânăr, mi-a fost de ajuns să citesc o singura povestire de-a ta. Da, cred ca vei reuși să faci cândva ceva mareș, dar ești dispus să înduri toate grozăviile acestea?. Un amestec ciudat de neîncredere în ceea ce trebuie să spui și repetată neîncredere în puterile tale. O combinație de modestie în fața gigantilor și de aroganță în fața imbecililor. În astfel de momente te va ajuta numai amintirea celor ce au scris în singurătate: Melville pe un vapor, Hemingway într-o pădure, Faulkner într-un sat. Va trebui să suporti până și această injustiție, să-ți apleci spinarea și să continui să-ți realizezi opera ca și când ai ridica o statuie într-o cocină.

Abaddon Exterminatorul, Ernesto Sabato, 1986

Lucian Nicolae ROBU

Bibliografie selectivă Emilia Pavel:

1. *Portul popular din zona Iașiului*, Iași, 1969
2. *Jocuri cu măști din zona Iași*, 1972
3. *Măști populare moldovenești*, Iași, 1972
4. *Portul Popular din zona Iași*, București, 1975
5. *Portul popular moldovenesc*, Iași, 1976
6. *Scoarțe și țesături populare*, București, 1989
7. *Studii de etnologie românească*, Iași, 1990
8. *Jeux a masques en Moldavie*, Iași, 1998
9. *Studii de etnologie românească*, Iași, 2006
10. *Valori etnografice românești în imagini*, Iași, 2007
11. *Portul popular în Clisura Dunării*, în *Atlasul Complex Porțile de Fier*, București, 1972
12. *Portul popular de pe Valea Bistriței în Arta populară de pe Valea Bistriței*, București, 1969

Doi ani, din vara anului 1991 până în vara anului 1993 Vasile Avram a fost angajatul muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului. Directorul de atunci, Corneliu Bucur, a contat pe el și i-a oferit direct un post de șef de secție sperând în experiența și prestigiul pe care îl avea în oraș.

Venit într-un domeniu în care nu mai lucrase, era entuziasmat de noutățile pe care acesta i le oferea, a luat în serios atribuțiile, uneori chiar cu zel, deoarece nu funcția cât domeniul de cercetare oferit de specificul muzeului, civilizație și cultură populară, îl apropiau de preocupările pe care le avusese și mai înainte, legate de folclor și obiceiurile populare, de creația artistică tradițională.

Pregătirea sa filologică, instinctul de scriitor (îl știam încă de mai demult, din lectura romanului *Spirala*), făgăduiau un bun contact de acum înainte cu muzeografia și etnografia. În deosebi faptul că în aceea vreme, când profilul tematic al Muzeului Tehnicii Populare se dezvolta spre civilizația populară și relațiile sale cu cultura populară, în preocupările de reprezentare patrimonială a muzeului intra și preocuparea pentru magia populară, medicină populară, prevăzute a fi legate de depistarea unei *Case a meșteroaiei* pentru muzeu. Este firesc ca speranța pusă în Vasile Avram să fie spre folosul muzeului în cercetarea acestui fenomen pe teren, datorită faptului că acesta era preocupat și de problemele spiritualității religioase și pre-creștine populare. Colegul nostru Aurel Rozor trebuia să colaboreze cu Vasile Avram, primul preocupându-se de rezolvarea problemelor patrimoniale și muzeografice, iar al doilea să contureze contextul teoretic al acestei problematice.

Vasile Avram manifesta mereu preocuparea sa pentru magia populară, era chiar înflăcărat față de o asemenea temă deoarece aceasta era destul de puțin studiată în științele culturii populare, mai ales în aducerea unor cercetări clasice la zi. Din acest punct de vedere Vasile Avram a îmbinat obligațiile funcției sale cu cele de cercetare documentară și pregătirea completării lor cu investigații de teren. Ca șef de secție nu îi plăceau ședințele, preferând munca de la om la om și până la urmă neadaptându-se la asumarea în acest fel a funcției, la a urmări cine la cât vine și pleacă de la serviciu etc. Ceea ce a reprezentat începutul unor nedorite neînțelegeri cu direcțiunea.

Înainte de asta Vasile Avram s-a apucat serios de lucru, și-a stabilit sediul în „Casa podarului” unde, în timpul mai puțin solicitat de obligațiile de serviciu, mai ales iarna, încerca să conceapă scrierea *Constelației magicului*, proiect ce îl frământa pe vremea aceea. Discuțiile pe care le-am avut atunci, mai ales în prima sa iarnă în muzeu, se refereau adeseori la această problemă și personal, insistam ca informațiile

teoretice, bibliografice să fie argumentate pe o cercetare de teren (considerând că în acest domeniu aveam oarecare experiență, ceea ce era de fapt în acord cu solicitările metodologice ale șefului nostru, pe plan științific), pe care Vasile Avram (noi îl numeam Basil, o reflectare a relațiilor de colaborare și prietenie care se stabilise între el și cei ce lucrau în muzeu de mai de demult sau mai de puțină vreme), nu o nega, ci aștepta nerăbdător să înceapă deplasările de cercetare complementară pe teren. Era în conformitate cu copilăria sa în Lemniu, pe Someș, cu geneza sa sătească, pe care noi, cei din oraș, o invidiam. În ceea ce privește cunoștințele sale teoretice în domeniul magiei populare și a rădăcinilor populare ale creștinismului, ne depășea, noi fiind mult mai preocupați de aspectele etnografice ale civilizației tradiționale, mai puțin ale spiritului popular și a aspectelor sale istorice și de gândire populară. Vasile Avram simțea adânc satul în spiritualitatea lui, dar mereu insistam, noi colegii, ca acestea să fie completate cu argumente și metodologii etnografice ceea ce nu nega și aștepta cu nerăbdare orice deplasare.

A avut norocul ca acest contact, să fie nu unul oarecare, ci bazat pe cunoașterea uneia dintre zonele cele mai spirituale ale tradiției populare, aceea a zonei Maramureșului. În vasta sa lucrare ulterioară *Creștinismul cosmic*, din 1999, se observă foarte bine această revelație pe care i-a adus-o contactul cu maramureșenii. Este locul pe care l-a acordat și în cercetările sale, a sistemului de gândire tradițională a țăranilor maramureșeni în domeniul magiei populare, domeniu în care nu este ușor de pătruns de către cercetătorul venit din afara comunității sătești. Maramureșul a fost pentru Vasile Avram o adevărată descoperire. Iar colaborarea cu colegii se dovedea de bun augur în reprezentarea acestui fenomen, prin *Casa meșteroaiei*, achiziționată din Săpânța, sat despre care nu mai este nevoie să se atragă atenția asupra tezaurului său de spiritualitate veche populară.

L-am apreciat însă, în mod deosebit, pe Vasile Avram mai târziu, prin 2005, când am citit romanul său *Fiul apocrif*. Este o carte frumoasă, o carte adevărată, o carte pe care aș fi fost fericit să o fi scris eu, cu realismul său magic, o carte din păcate puțin cunoscută sau remarcată, de critica literară și de specialiștii în tradiția spiritualității noastre populare. Amestec de memorie a copilăriei, de peisaj rural și natural care cu greu se uită, cu o acțiune între real și ireal și cu simțul momentelor absolute prin care trec oamenii în viață. Autorul se dovedea un scriitor neliniștit, atras de miracolul vieții. De fapt, oscilația sa între literatură, reportaje, autor de piese și chiar de poezie i-au arătat întreaga personalitate deosebită după ani și ani, creația sa va deveni cunoscută admiratorilor săi grație efortului făcut de soția sa.

Ca om, pentru mine relația cu Vasile Avram se explică subiectiv prin apropierea de vârstă. O săptămână ne desparte unul de celălalt prin naștere și ne-a determinat, vrând nevrând, aceeași apartenență la zodia gemenilor în care respectul și admirația reciprocă a celor din această zodie este bine cunoscută.

Toți i-am apreciat sociabilitatea, prietenia cu care răspundea tuturor, modestia limitată doar de pasiunea în discuții, și mai ales felul de a fi deschis în gândire și la părerea altora, refuzând dogmaticul sau orice presiuni, atitudini ce se prelungeau și în felul de a se comporta, respectându-i pe ceilalți. Ușor se bucura de orice conversație, îi plăcea să cânte, să râdă, să glumească, de aceea era simpatizat ca om și respectat în păreri și i se răspundea cu aceleași glume prietenoase.

De aceea când relațiile cu direcțiunea muzeului s-au complicat, Vasile înțelegând să profeseze în meserie și în funcție potrivit experienței și priceperilor sale, prezența sa în muzeu a devenit deranjantă, ceea ce a fost o mare pierdere pentru muzeu. Ca scriitor și reporter, laturi ale personalității sale la care ținea, nu suporta să nu răspundă – pamfletele sale, în serial, în ziarul local au fost o atitudine inteligentă la presiunile pe care le avea în serviciu. Rezultatul a fost că nu numai că nu a fost înțeles de un șef preocupat doar de felul în care subordonații i se supun, dar în loc de înțelepciunea managerială, s-a ajuns la pierderea unui om de la care muzeul ar fi avut mult de câștigat.

L-am văzut deseori după despărțirea de muzeu, pe Vasile în noul său loc de muncă, la universitate, continuând preocupările sale în ceea ce privește spiritualitatea magic-religioasă populară, din păcate dezvoltând această problematică mai ales din punct de vedere teoretic deoarece lipsa deplasărilor muzeografice favorizate de o prezență în muzeu, nu mai erau atât de frecvente ca mai înainte.

Plecarea sa a lăsat în muzeu un loc gol, literalmente neumplut mulți ani, chiar și când era vorba de oameni care veneau temporar în muzeu, ca angajați din zona teologică sau spirituală. Iar faptul că în cele din urmă ultima sa dorință a fost să fie înmormântat în pământul sfânt al Mănăstirii Nacula a consfințit parcă încheierea simbolică a vieții unui om foarte legat de spiritualitatea populară românească. Se zice adeseori că viața unui om poate fi judecată după felul cum se naște, se căsătorește și moare. Vasile Avram poate fi acum judecat din acest punct de vedere, iar în muzeu a rămas *Casa meșteroaiei* care ne aduce aminte mereu de el.

Și știindu-i plăcerea de a glumi, cred ca acolo unde e, glumește pe seama datei morții sale, 12.12.2002, cu zece ani înainte de previziunile interpretate ilar ale calendarului mayaș. Ceea ce regretăm cu toții este că nu am fost atunci, în 1993, mai mult alături de Vasile Avram pentru a rămâne în muzeul nostru. Ar fi fost un câștig pentru muzeu. Așa însă s-a ales cu „rămășițele zilei”.

Valerie DELEANU

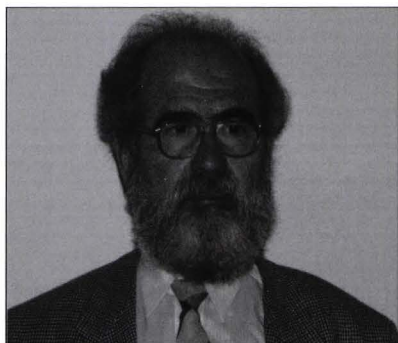
Cărți publicate:

- Spirala*, Editura Cartea Românească, București, 1987 (ediția a II-a necenzurată: *Legat la ochi*, Editura Ecclesia, Nicula, 2007);
Zeul din labirint — Sibiu, Decembrie 1989, Sibiu, 1992;
Constelația magicului — o viziune românească asupra misterului existențial, UCN, Năsăud, 1994;
Cărțile Eptimahice (poezii, cu grafica autorului), Sibiu, 1996;
Anima dr. Telea — Timp și destin la Noul Român, Sibiu, 1996 (ediția a II-a, Editura Ecclesia, 2006);
Creștinismul cosmic — o paradigmă pierdută? Mit și ortodoxie în tradiția românească, Editura Sæculum, Sibiu, 1999;
Călătoria de sâmbătă. Poezii, Editura Ecclesia, 2004;
Elegiile Orhideei. Poem transcendental, Editura Ecclesia, 2004;
Interviu transfiniț. Mircea Ivănescu răspunde la 286 de întrebări ale lui Vasile Avram, Editura Ecclesia, 2004;
Fiul apocrif, Editura Ecclesia, 2005;
Chipurile divinității. O hermeneutică a modelelor teofanice în spațiul sud-est european (ortodox), Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006;
Rainer Maria Rilke, *Elegiile din Duino*, Editura Ecclesia, 2007 (traducere);
Terra Mirabilis. Publicistică, Editura Ethnologica, 2010;
Roata stelelor. Teatru, Editura Ecclesia, 2010.

Despre Vasile Avram: *Vasile Avram, omul și opera. Din Lemniu la Nicula — un ocol prin lume*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2011.

IN MEMORIAM: ILIE COLTOR CONSTANTINESCU

(1950-2012)

S-a născut la 20 februarie 1950 în Craiova, într-o familie harnică și onestă. De la mama sa, croitoreasă, a moștenit răbdarea, perseverența și modestia, iar de la tatăl său, care răspundea de centrul de librării al orașului, a deprins respectul și dragostea de carte. Atmosfera familială i-a modelat caracterul imprimându-i trăsăturile ce l-au definit pe tot parcursul vieții. Era blând, onest, harnic. Aplecat spre studiu căuta mai ales sensuri și valori spirituale. Era dornic să învețe, dar și să dăruiască celorlalți și o făcea cu discreție și modestie.

După școala primară și Liceul „Frații Buzești” din Craiova, absolvit în 1969, reușește la examenul de admitere la Facultatea de Istorie a Universității din București.

Posibilitățile modeste ale familiei făceau dificilă întreținerea a doi copii la facultate, fratele său fiind student la drept, astfel că Ilie urmează cursurile la fărâ-frecvență, lucrând în paralel la Centrul de Librării din Craiova, între 1969 și 1970 și la Școala profesională UCECOM, din 1970 până în 1975.

Angajarea în 1975 la Muzeul Olteniei, ca arheolog la Oficiul patrimoniului cultural național Dolj, îi oferă oportunitatea unei apropieri de meseria pentru care se pregătise. În acest sens face cursuri de specializare, primele în 1978 cu prof. Radu Florescu la Sinaia și Tulcea. Continuă specializarea în anii următori și obține o serie de atestate (nr. 0001048 din 10.03.1979 pentru *Bazele evidenței științifice arheologice*; nr. 0000809 din 10.03.1979 pentru *Program suplimentar de topografie arheologică*; nr. 0013188 din 29.04.1986 pentru *Exegeză arheologică* eliberate de C.C.E.S., Centru Special de Perfecționare a Cadrelor).

Multiplele deplasări cerute de post îi largesc orizontul. Are prilejul să lucreze pe cele mai importante șantiere arheologice din zonă alături de alți colegi de prestigiu: la Basarabi în 1968 cu D. Vilceanu, la Dunăreni în 1975 cu C. Tătulea, la Daneți în 1977 cu Gh. Popilian, la Portărești în 1978 cu C. Tătulea, la Cârcea în 1979, 1980 și 1982 cu M. Nica, la Grădinile în 1980 cu M. Nica, la Bâzdâna, în 1980 și 1982 cu C. Tătulea, la Coțofenii din Dos, în 1982 și 1983 cu V. Zirra, la Hanul Hurez în 1983 și 1984 cu R. Ciuceanu, la Bărbătești în 1983 cu P. Gheorghe, la Brădești în 1990 cu M. Nica și la Ocnița-Buridava în 1991 cu D. Berciu.

În rezervațiile arheologice efectuează planuri la scară și ridicări topografice, cele din Cârcea, Hanul Hurez, Grădinile și Bâzdâna le publică în „*THRACODACICA*”, V, 1-2, București, 1984, p. 92.

Își adâncește pregătirea profesională și publică în reviste de specialitate unele articole rod al propriilor cercetări (*Două monezi romane imperiale*, în S.N.R.-„Buletin informativ”, nr.3-4, 1977-78, p.43; *Tezaurul medieval de la Verbița*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, nr.1, 1980, București, p. 52-55, menționat și în *Bibliografia istorică a României, Cronica acțiunilor muzeale (1982-1986)*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, V-VI, 1986, Craiova, p. 221-227. *Idem (1987-1989)*,

în „Oltenia”, VII-VIII, 1989, Craiova, p. 207-21 *Tezaurul medieval de la Craiova*, în „Oltenia”, IX, Craiova, 1998, p. 55-59.).

În același timp, conștiincios trimite sute de fișe F.A.E. la C.C.E.S. București (circa 3.552 tip nou precum și circa 12.000 tip vechi, în dublu exemplar).

Desfășoară, pe plan local, o intensă muncă de popularizare a activităților științifice muzeale prin conferințe în școli și cămine culturale, articole în presă și emisiuni la radio. O face cu entuziasm și dăruire.

Din 01.06.1991 trece la secția de istorie, continuându-și activitatea de arheolog. O cotitură importantă, atât în viața profesională cât și cea personală este anul 1997 când se mută la Sibiu, orașul soției sale ing. Monica Coltor, și se angajează la Complexul Național Muzeal ASTRA, unde va activa până în 2006, respecializându-se.

În același spirit de probitudine profesională, modest și perseverent, citește mult pentru a se familiariza cu etnologia și se implică în tot ce înseamnă munca în instituție: participă la activitățile muzeale, face teren alături de colegi. Se încadrează ușor în colectiv, fiind amabil și manierat, și în domeniu, fiind pasionat de cunoaștere. Îl interesează spiritualitatea, așa că se va orienta spre studiul obiceiurilor populare, dar profită și să-și perfecționeze cunoștințele de etnoiatrie și cele care privesc alimentația tradițională, o altă pasiune a sa. Spiritul de observație al arheologului, munca de completare a fișelor desfășurată la Patrimoniu sunt reevaluate. Rapoartele de cercetare, fișele ce semnalează materiale din teren potrivite pentru a fi achiziționate să completeze colecțiile muzeale, articolele de specialitate, dosarele de manifestări și alte materiale depuse în Arhiva Științifică a Complexului Național Muzeal ASTRA, sunt mărturia activității desfășurate în această perioadă, alături de articole în ziarele locale și în publicațiile de specialitate (*Sărbătorile tradiționale - între autentic și reconstituire muzeală*, în „Cibinium”, 2000, Sibiu, p. 195-201).

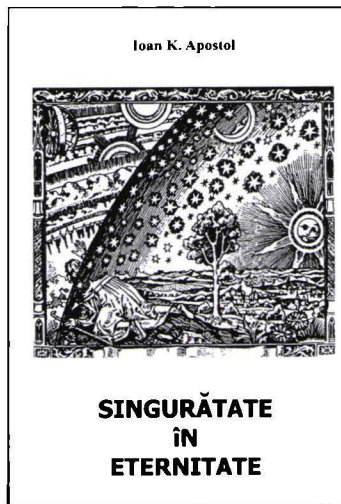
În cadrul programului *Tezaurul Uman Vii* i se repartizează organizarea unui nou tip de manifestări muzeale: *Reconstituirea de obiceiuri calendaristice în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului*. Timp de câțiva ani de Ispas, Sânziene și Sf. Ilie, va îndruma locuitori din sate, unde există obiceiuri specifice acestor sărbători, să le prezinte publicului vizitator.

A pus mult suflet în organizarea care cerea răspundere și un efort considerabil, pentru că nu era un simplu spectacol, ci o reprezentare a unor tradiții identitare, pentru comunitate. În realizare se cerea competență și tact. Cercetarea bibliografiei se completa cu cea din teren, urmau o serie de demersuri la autoritățile locale pentru determinarea unor membri ai comunității să pregătească și să performeze obiceiul în muzeu și bineînțeles eforturi pentru obținerea finanțărilor necesare. S-a implicat muncind neobosit, cum era obișnuit și a obținut rezultate care au încântat publicul vizitator. Cercetând alimentația populară și sistemele tradiționale de preparare a hranei a introdus și un alt obicei în program, *Ropotinul testelor* (din marțea a doua de după Paști). De altfel a lucrat și la un catalog al Țăsturilor.

În această perioadă participă la Conferințele Internaționale de Terapii Complementare organizate de ANATECOR la Arad și publică articole pe această temă în Compendiul lucrărilor, editat anual de asociație și în ziarul „Tribuna” (*Medicina magică populară*, în 2000, *Ritual magic în sărbătorile și dansurile populare*, în 2001. *Țăstul, cuptorul cu microunde al țăranului român*, în 2003, *Alimente preparate sub țăst*, în 2004, *Codul lui Creangă: Harap-Alb = yin-yang?*

Semne și simboluri taoiste și ale alchimiei hermeneutice în viziunea lui Lovinescu asupra basmelor lui Creangă, în 2005).

În colaborare cu soția sa, lucrează la un cabinet de astfel de terapii având amândoi pregătire și atestare în domeniu.

Pe aceeași linie de preocupări se află și înscrierea la Colocviul internațional „Extraction, façonnage, commerce et utilisation des meules de moulin” (Franța, mai 2002) cu tema acceptată „Grinding installations in Romania. Bread production and traditional habits.”

În 2006 îi apare la Piatra Neamț volumul *Singurătate în eternitate* pe care-l semnează cu pseudonimul Apostol K. Ioan. Versuri delicate, în maniera Haiku izvorâte discret dintr-o mare sensibilitate, dezvăluind trăiri și o lume în care se refugia căutând puterea ca să suporte senin multele încercări ale sorții.

Din 16 iulie 2007 lucrează ca referent la Direcția Județeană de Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național - Sibiu. În 10 decembrie 2008 primește un atestat al cursului de *Asistent relații publice și comunicare* organizat de CPPC București. Încă o dată perseverența îl ajută să se adapteze noului post. Preocupat de cunoaștere, de sănătatea celorlalți, lucrează la cabinet cu soția dar nu-și ia în seamă propriile afecțiuni.

În sâmbăta din 20 octombrie 2012 participa cu entuziasm la gala de premiere a Festivalului Internațional organizat de ASTRA Film, făcea fotografii, își saluta colegii...

Dumineca, în 21, inima sa generoasă s-a oprit.

Carmina MAIOR

Ropotinul țeștelor

Țestul este un cuptor mobil, de formă tronconică, cu un diametru de cca. 50 cm și o înălțime de 35 cm. Partea interioară de deasupra vetrei este scobită și are 15 cm; acolo se pune aluatul care se coace uniform, fără a se arde, ca în cuptor. La vârful este mult îngroșat pentru a înmagazina căldura și a o elibera treptat. Energia calorică înmagazinată este radiată și constantă, nu este dată de o flacără a cărei intensitate variază și având ca efect o ardere inegală. Femeia face focul pe vatră, sub țăstul ridicat și susținut de un lanț. Fiind confecționat din lut, țeștul reține căldura în pereți, dar mai ales în partea superioară, mult îngroșată. După ce s-a încins bine se dă la o parte jarul de sub ele se curăță vatra și se pune aluatul nedospit sub țăst. Pe marginea țăstului se adună jarul rămas pe vatră și se așteaptă coacerea pâinii. Înainte de a fi introdus sub țăst, pe aluat s-au făcut cu furculița linii, cruci și împunsături pentru a se asigura o circulație a aerului rămas și a se evita „umflăturile” din cocă, dar și din dorința de a ornamenta orice produs al gospodăriei sale. Sub țăst se pot coace și alte mâncăruri care, la fel ca și pâinea, sunt mult mai gustoase decât cele preparate în alt mod. În a treia zi de marți după Paști este Ropotinul țeștelor - ziua când femeile confecționează aceste cuptoare mobile. Este o sărbătoare a femeilor care capătă o putere deosebită: „femeile se poartă mai dur cu bărbații”. Este o sărbătoare cu caracter inițiat, apotropaic, la care participau anumite membre ale colectivității feminine. Sarcina lor era ca, prin intermediul muncii colective prestate cu această ocazie, să obțină nu numai instrumente magice necesare, ci și anihilarea Adversarului. De înțeles sunt și gesturile magice prin care se încearcă deturnarea energiilor nefaste: „cumpără vin și stropesc acele capace, în semn ca țăstul să fie cu noroc tot anul”. În unele locuri țeștele se aruncau în gârlă (fântână) pentru a asigura peste an ploile necesare. Ropotinul poate fi pus în legătură cu un alt cuvânt de origine slavă: ropot (a ropoti) - cădere precipitată și zgomotoasă, de scurtă durată, de ploaie, grindină, fapt ce justifică numeroase interdicții ce vizează această zi. Mărturie: „femeile calcă țeștele pentru ca diavolul să fie călcat în picioare și dogorit la foc, ca și țeștele. Se face cruce pe țăst pentru protecție. Ropotinul se ține ca femeilor să le iasă țeștele bine. Fac întâi praznic cu mâncăruri și băuturi între ele, aduc pământ, puțin nisipos, îl amestecă cu balebă și apă, îl bat cu prăjinile și-l calcă cu picioarele, îl adună grămadă și-i dau forma unei pălării mari, găunoase. Îl lasă să se usuce la soare 2-3 zile și-l întrebuințează pe foc la copt mălai ori pâine. Se crede că cine nu ține această sărbătoare îi crapă țeștul pe foc. După ce s-au întărit bine, le spoiesc, le pun pe foi de lipan, la soare și le înfig crăci verzi și flori pe margini, apoi strâng parale, dând fiecare partea, cumpără vin și-l stropesc în semn ca țeștul să fie norocos tot anul, iar ele să aibă din belșug ce să coacă în el: pâine, mălaie, mâncări...” „În această zi se dăduse femeii voie să-și bată bărbatul, dar l-a bătut așa de tare, că Dumnezeu, de teamă să nu-l omoare, i-a luat acest drept. Femeia, obișnuită a-și bate bărbatul în acea zi, a început a bate pământ muiat în apă, din care a făcut țește”. „Până la Ropotin nu se lipește prin casă. Din această zi se dezleagă și încep femeile a lipi, a scutura. Cine nu ține această sărbătoare toată vara ropotește și spor n-are”.

Ilie COLTOR-CONSTANTINESCU

PREZENTĂRI DE CARTE

Anuarul *Studii și Comunicări de Etnologie*, apărut după 1990 ca periodic al Academiei Române, a ajuns la tomul al XXVI-lea. Revista, al cărei redactor-șef este prof. univ. dr. Ilie Moise, face parte dintre cele patru publicații ale *Institutului de Cercetări Socio-Umane din Sibiu*. Intitulat inițial „Studii și comunicări”, periodicul a apărut ca buletin științific al „Asociației Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu”, între anii 1978-1982, sub conducerea aceluiași redactor.

Prima secțiune a volumului este intitulată *Folclor - Etnologie - Antropologie*. Cuprinde șaisprezece lucrări care tratează o problemă diversă. Secțiunea este deschisă de lucrarea *Un exercițiu de antropologie culturală: satele românești*

din dreapta Tisei sau „România Mică”, semnat de dr. Camelia Burghel. Pornind de la antropologia minorităților și principiile identității culturale, autoarea prezintă un studiu asupra celor mai importante comunități din Maramureșul de dincolo de Tisa. Conf. univ. dr. Amalia Pavelescu realizează, în lucrarea *Conflicte, agresivitate și dificultate în cadrul păstoritului transhumant din sudul Transilvaniei*, o panoramă a păstoritului, începând cu secolul al XVIII-lea, reliefând numărul mare al situațiilor conflictuale dintre ciobani. În acest context se înscrie și studiul legat de băta ciobănească, „un important instrument de rezolvare a conflictelor și apărare a arealului pastoral”. (Amalia Pavelescu, p. 19)

Modul în care se realizează *Prezervarea autenticității tradițiilor în spectacolele Ansamblului Folcloric Profesionist „Cindrelul – Junii Sibiului”* este surprins de Silvia Macrea, în scenariile a trei dintre spectacolele Ansamblului: *Pe firul nesfârșit al vieții, Călătorie în ritm de vers, de cânt și jocuri, De dragoste și de dor*. Maria Barna Spătariu abordează *Dragostea în lumea satului: de la draguț la „boyfriend”*. Pornind de la o cercetare de teren realizată în perioada 2009-2012 în județul Sibiu, autoarea realizează o radiografie a „relațiilor de dragoste și căsătorie din satul românesc de altădată” (p. 45), de la „Șezători și jocuri de ghicire a ursitului”, la „Căsătoria – între dragoste și interesele economice” și „soluțiile anti-divorț” ale sătenilor. Maria Barna Spătariu analizează, apoi, condiția modernă a satului românesc, în care tinerii nu se mai supun vechilor norme.

Obiceiurile din județul Sibiu: între tradiție și inovație sunt surprinse de Gabriela Negru, care „întreprinde o succintă analiză a patru obiceiuri specifice Sibiului și a transformărilor pe care acestea le-au suferit de-a lungul timpului: *Udatul Ionilor* de la Tălmăcel, *Burduhoșii* de la Cârța, *Hora de la Rusca*, din Sebeșul de Jos și *Buzduganul de seceriș* de la Cârța” (p.60). Se atrage atenția asupra transformării ritualurilor în spectacole regizate. Revitalizarea obiceiurilor, chiar și sub forma unor manifestări culturale, este deosebit de dificilă deoarece locuitorii satelor nu mai percep ca o onoare susținerea acestora, iar societatea modernă este un factor important

de intruziune, uneori nefastă, ce conduce spre kitsch. Mircea *Lac* atrage atenția asupra unei datini din ciclul sărbătorilor de iarnă, *Obiceiul colindatului „cu bradul” și „cu pomul” în Județul Hunedoara*. Foarte puțin studiat, colindatul „cu bradul” se practică doar în satul Techereu, comuna Balșa, dar este cunoscut și în localitățile limitrofe (Almașu Mare, Valea Morilor-Zlatna și Trâmpoalele). Ceata de feciori a satului organizează întreg evenimentul și se ocupă de confecționarea „bradului”. Acesta este, de fapt, o construcție elaborată, ce aduce doar a brad, împodobită cu clopote. „Sunetul clopotelor, din interiorul bradului, după un ritual bine stabilit de-a lungul timpului, întărește caracterul magico-sacral al obiceiului.” (p. 75)

Emil *Uncheșel Ardeleanu* creionează destinul bunicului său, Valeriu Lup în *Cătană la 'mpăratu' și chiabur la comuniști: Taica Valeri*, articol scris la solicitarea doamnei Ana Grama, care dorea să illustreze „tipul de *econom transilvănean* ajuns la această stare pe seama unei *împroprietăririi imperiale*.” (p. 83) Povestea tulburătoare a lui Taica Valeri devine un pretext pentru analizarea societății sud-transilvane în secolele XIX-XX.

Elena Rodica *Colta* atrage atenția asupra sumănăritului și cojocăritului, meșteșuguri aproape dispărute în județul Arad. Etnologul face un istoric al acestor meserii și al modelelor întâlnite în zonă. Meșterii de altădată sunt readuși la viață dezvăluindu-ni-se tehnicile de lucru, materialele folosite, precum și influența pe care au avut-o asupra ucenicilor. Concluzia autoarei este una fără echivoc: meșteșugurile tradiționale românești se sting încet în societatea de consum a secolului al XX-lea.

„Merindarul”, cu funcționalitățile sale multiple (rol utilitar, decorativ, ritual și ceremonial), face obiectul unui studiu semnat de Vasilica *Izdrailă*. Materialul din care sunt confecționate, tehnica de lucru, ornamentica și cromatica sunt prezentate într-o perspectivă diacronică, pornindu-se de la primele mențiuni asupra acestui tip de obiect (anul 1587), până la epoca modernă, în care „merindarul” își găsește mai degrabă locul într-un muzeu, decât într-o casă de la țară.

Spicuri din bucătăria tradițională a mărginenilor, articolul scris de Carmina *Maior*, prezintă, prin intermediul unor rețete culinare (*scoverzi* și *leveșul*), felul în care bucătăria mărginenilor se conturează pornind de la produsele pe care gospodinele le aveau la dispoziție, dar și de la influența fetelor „școlite” la oraș, care reveneau în satul natal.

Sebastian *Ștefănuță* ridică problema „co-participării științifice” între „nativ și cercetător”, luând în discuție *O perspectivă locală asupra schimbării etno-sociale la Poiana Sibiului*. „Nativul”, Constantin Șufană, este cel care oferă „cercetătorului” datele pentru analiza societății oierilor din „cea mai tânără comună din Mărginimea Sibiului (...) formată din ciobani alungați de asupritori și de agricultori” (p. 121). Autorul subliniază importanța pe care o au inițiativele Complexului Național Muzeal ASTRA din Sibiu (*Academia Artelor Tradiționale* și programul *Tezaure umane vii*) în conservarea și valorificarea patrimoniului cultural imaterial, patrimoniu în care se înscrie și Constantin Șufană.

Personalitatea lui *Romulus Vulcănescu* este „reevaluată la centenar” de prof. univ. dr. Nicolae *Constantinescu*, care insistă asupra lucrărilor mai puțin cunoscute ale savantului român, cum ar fi „Chestionarul mitologic”, publicat în 1938. Profesorilor Nicolae *Constantinescu* și Ion Ghinoiu, la aniversarea a70 de ani, li se aduce un cald omagiu pentru întreaga activitate științifică, de către Ioan St. *Lazăr*.

Articolul prof. univ. dr. Constantin *Drăgulescu* este rezultatul unei cercetări de

teren îndelungate (1969-1970, 1989-1990, 2000-2011) pe Valea Hârtibaciului, o investigație axată pe botanica populară românească. Realizată pe baza unui chestionar de peste o sută de întrebări, ancheta a reliefat faptul că se cunosc, încă, în zonă 765 de specii vegetale, folosite în scopuri terapeutice, alimentare sau rituale.

Dr. Sanda Ignat a realizat un studiu asupra *Bibliotecii Seminarului de Etnografie de la Universitatea din Cluj – un fond de carte etnologică redescoperit*. Autoarea redactează un amplu istoric al Bibliotecii, dar își îndreaptă atenția și asupra componentei fondului.

Prima parte a *Studiilor și comunicărilor de etnologie* se încheie cu un articol semnat de dr. Olga Horșia și dr. Maria Bâtcă asupra atitudinilor și tendințelor din arta populară și artizanat, așa cum au fost percepute de autoare la a XX-a ediție a „Târgului Național de Artă Populară, Meșteșuguri Artistice Tradiționale și Artizanat”, organizat la București, între 2-5 decembrie 2010. Concluzia cercetătoarelor este că, în contemporaneitate „Granițele dintre creatorul popular, meșteșugar și artizan au început să se șteargă (...) artizanatul devenind principala ipostază de viețuire creatoare a tradiției.” (p. 181)

A doua secțiune a volumului este intitulată *Din etnologia germanilor din România*. Cuprinde două lucrări semnate de dr. Helga Stein, care vorbește despre *Cercetările etnologice privind sașii din Transilvania* și Horst Klusch, cu un studiu despre *Regulamentele olarilor habani și apariția faianței habane*, puternic influențate de doctrina religioasă anabaptistă.

În secțiunea *Aniversări*, acad. Paul Niedermaier este omagiat de către Ilie Moise la împlinirea a 75 de ani, iar Narcisa Știucă celebrează exuberanța Elenei Rodica Colta la sărbătorirea celor 60 de ani. Cele cinci decenii de activitate științifică ale cercetătoarei Helga Stein sunt elogiate de Ilie Moise, cel care-i aduce mulțumiri „pentru tot ceea ce a făcut și face pentru cultura tradițională românească”(p. 218).

Paula Popoiu vorbește despre *Doamna Georgeta Stoica*, pentru care „cei 80 de ani se numără în fapte deosebite, în cărți scrise, în cercetări de teren și de colecții, (...) în foarte multă iubire pentru oameni, pentru patrimoniu, pentru Muzeul Satului, pentru viața însăși.”(p. 221).

„Vreme de peste patruzeci de ani, Mihai Dăncuș a străbătut Maramureșul în lung și-n lat, cunoscându-i oamenii, locuințele și comorile culturale.” Acum la 70 de ani, energia, altruismul, abnegația și talentul său sunt omagiate de Ioan Opriș.

Unul „dintre cei mai prolifici și eficienți oameni de cultură ai momentului”, prof. dr. Corneliu Bucur, a împlinit 70 de ani. „Tenacitatea și inițiativele sale au conferit instituției din Dumbrava Sibiului statutul de muzeu european, de o aparte anvergură culturală și patrimonială.” (Ilie Moise, p. 225)

Studii și comunicări de etnologie comemorează, în acest tom, câteva nume ilustre ale etnologiei românești. Alexandru I. Amzulescu, „distins, elegant, cordial”, cel care a făcut parte din „triumful stelar de la Institutul de Folclor”, alături de Ovidiu Bârlea și Adrian Fochi, s-a „mutat de acum pe „Tărâmul Nemuririi”, dar, așa cum spune Nicolae Constantinescu, „rămâne printre noi, cu noi, prin cărțile și studiile sale”.(p. 228).

Profesorului clujean Ion Șeuleanu, cu „mirosul de țigări” care-l însoțea, cursurile captivante și capacitatea de a însufla studenților bucuria studiului și a lecturii, Camelia Burghelă îi mulțumește pentru „tot ce m-ați învățat despre viață, despre oameni, despre modestie, despre bun simț și, în final, despre antropologie,

domnule profesor!”

Mentorului folcloriștilor din Alba Iulia, Avram *Cristea*, trecut „din lumea cu dor în cea fără dor, la vârsta marilor sinteze (...) va rămâne pentru noi omul recursului senin și inteligent la tradiție și cel care ne lasă o moștenire culturală generoasă.” (Jan Nicolae, p. 231)

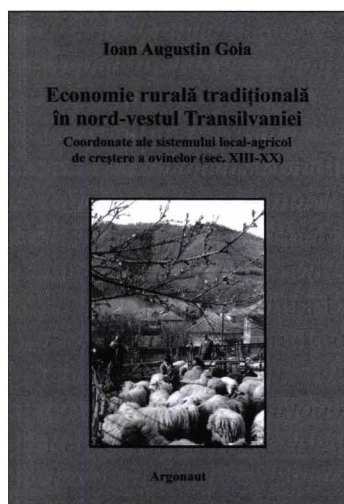
Note și recenzii se deschide cu o recenzie scrisă de Sigrid Haldenwang, la volumul „*Sachsesch Walt*” *Mundart-Texte aus der Siebenburgischen Zeitung 2005-2010*, publicat în 2010. *O enciclopedie a istoriei arhitecturii din România*, redactată de prof. univ. dr. Ioan Godea este recenzată de dr. Mihai Dăncuș, iar Ilie Moise prezintă cartea lui Horst Klusch, *Siebenburgische Goldschmiedekunst (Arta aurarilor din Transilvania)*, publicată în 2011, la Editura Honterus.

Amalia Pavelescu recenzează volumul lui Franz Obert, *Basme și legende românești din Ardeal*, apărut la Cluj Napoca, în 2010, la Editura Argonaut. Teza de doctorat, *Confrerii carpatice de tineret: ceata de feciori*, a prof. univ. dr. Ilie Moise a fost reeditată de Editura Dacia XXI în anul 2012. Prezentarea sa este realizată de Andreea Buzaș, care semnează și recenzia pentru *Oameni de seamă din Miercurea Sibiului*, lucrare scrisă de Eugen Străuțiu și Nicolae Gastone și publicată la Sibiu, la Editura Universității „Lucian Blaga”, în 2011. Claudia Banea prezintă tomul Vioricăi Nișcov, *Ești cât povestești: o fenomenologie a basmului popular românesc*, editată de Editura Humanitas, în 2012.

Revista se încheie cu *Cronica 2011*, semnată de Andreea Buzaș, care prezintă principalele evenimente ale anului trecut, precum și o listă cu cărțile și revistele sosite la redacție.

Tomul XXVI/2012 al anuarului „Studii și comunicări de etnologie”, tipărit la Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, a apărut în condiții grafice deosebite și datorită unui proiect finanțat de Administrația Fondului Cultural Național, prin Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale „Cindrelul-Junii” Sibiu.

Alexandra GRUIAN

Este o mare satisfacție pentru noi să constatăm că și actuala generație matură a etnografilor români, din care face parte și Ioan Augustin Goia, continuă preocupările de cercetare a fenomenelor pastorale (creșterea animalelor de dimensiune mare și mică, îndeosebi a ovinele) în cadrul spațiului carpatic și pericarpatic românesc, ocupație de veche tradiție, existentă pe acest teritoriu și înainte de etnogeneza poporului român.

Este în același timp și o mare bucurie pentru a prezenta în recenzie de față o contribuție valoroasă, cu preocupări sintetice realizată de autor de-a lungul unor mulți ani de cercetare în câteva zone etnografice din nord-vestul țării (Sălaj, Meseș, Chioar, Lăpuș, Dealurile Clujului), în 86 de localități rurale utilizând informațiile

a 188 de persoane, cercetare completată cu o exemplară documentație bibliografică cuprinzând cercetările câtorva generații de etnografi români și străini.

Cele 5 zone au condiții naturale și umane asemănătoare, ocupațional păstoritul este inclus în cadrul tipului de păstorit local-agricol dar cu elemente specifice pentru fiecare dintre ele. Acest sistem, deși preferința cercetării tradiționale a acordat atenție păstoritului pendulator propriu-zis și celui transhumant, are de fapt extinderea cea mai mare pe suprafața țării și autorul consideră că trebuie să i se acorde, cel puțin, aceeași atenție ca și celorlalte tipuri de păstorit cunoscute în țară, cu atât mai mult cu cât aduce argumente că și vechimea lui este mai mare.

Evident cercetarea desfășurată se include în condiționările generale ale păstoritului în aceste zone, dar atrage atenția și asupra specificului și nuanțelor păstoritului în fiecare din localitățile cercetate, fără a exagera în predominanța specificului asupra generalului, într-un raport echilibrat al concluziilor, între general și particular, în ceea ce privește păstoritul tradițional.

Lucrarea este un exemplu de combinare a metodologiei tradiționale a fenomenelor etnografice preluate din structurile utilizate și înaintea cercetărilor desfășurate de autor, dar cuprinde și numeroase puncte de vedere originale rezultate din cunoașterea informației de teren în care autorul este un bun specialist.

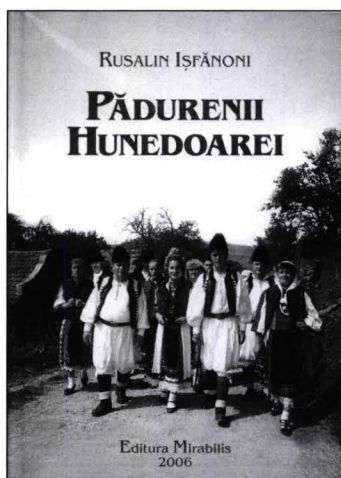
Menționăm contribuția autorului mai ales în ceea ce privește stabilirea tipologiei păstoritului din nord-vestul Transilvaniei pe matricea unor cercetări anterioare, delimitând atât includerea păstoritului local agricol din cele 5 zone, în realitățile spațiului local dar și corespondența cu cele 4 tipuri tradiționale de păstorit românesc, pe care Romulus Vuia, Nicolae Dunăre și alți cercetători le-au sintetizat în tipurile de păstorit local agricol, pendulator și transhumant, Ioan Augustin Goia incluzând tipul local în succesiunea celor 3 tipuri, regiunea de nord-vest a Transilvaniei necunoscând tipul pendulator vatră - munte sau cel transhumant, dar

autorul sesizează interesant felul în care tipul de păstorit local agricol al zonei se include într-un model istoric cuprinzând mai multe secole până în ziua de astăzi.

Pornind de la rezultatele includerii păstoritului din zonele cercetate în cadrul general tipologic pastoral în spațiul general carpatic și pericarpatic și apreciind contribuția autorului la acest model de păstorit tradițional românesc, ne permitem să punem totuși o întrebare: nu cumva toate tipurile stabilite până în prezent ale păstoritului tradițional la noi sunt de fapt variante ale unui singur tip de păstorit extins în toată suprafața temperată a Europei cu variantă carpatică reprezentând păstoritul de tip pendular, impus de condițiile anotimpurilor desfășurate ciclic în acest spațiu, cel puțin în cadrul spațiului păstoritului tradițional românesc bazat pe gospodărie în vatra satului și pășunat pe hotar, situație ce impune obligatoriu pendularea între cele 2 repere de creștere a animalelor, inclusiv a oilor, păstoritul stabulator în grajd, în gospodăria din vatră nefiind cunoscut la noi, decât numai în condițiile de iarnă și nu întotdeauna sau în condițiile moderne de civilizație urbană? În general țăranul român care creștea animale, mari sau mici, era supus dinamicii pendularii silit de anotimpuri și de separația nutrețului între vatră și hotar. În condițiile țării noastre, păstoritul tradițional solicita pendulare continuă în hotar și în afara sa, în variantele tipologice puse în evidență de cercetările clasice ale fenomenului ținând cont de specificul zonei, altitudinii și solicitărilor de adaptare la economia de piață începând din secolul al XIX-lea.

Volumul masiv pe care Ioan Augustin Goia îl oferă este un exemplu de cercetare și de concluzionare pertinentă și amplă, de relaționare între nivelul de cunoaștere a unui fenomen antropologic și cu propriile contribuții aduse în primul rând de o exemplară cercetare de teren. Sperăm ca ea să fie un instrument de lucru pentru noua generație de etnografi și în același timp mai mult decât o cărămidă la înțelegerea fenomenului ocupațional pastoral din spațiul carpatic.

Valerie DELEANU

Atragem atenția, din nou, cu oarecare întârziere (în prezent informarea la zi privind publicațiile și mai ales cărțile de specialitate ajung, din cauza unei explozii informaționale maxime, mai greu la cititor, încât adeseori posibilitatea de a fi la zi este mai dificilă) asupra unei cărți valoroase de etnografie zonală, având ca autor unul dintre cei mai valoroși cercetători în etnografie, iar în ceea ce privește pădurenii Hunedoarei, fiind cel mai competent investigator al fenomenelor de civilizație și cultură populară. Ținutul Pădurenilor a trezit interesul și chiar pasiunea unor numeroși cercetători începând din perioada interbelică, așa încât cercetările autorului completează în mod sintetic, aceste studii și cercetări într-o masivă și valoroasă monografie zonală.

Avantajul lui Rusalin Ișfănoni este acela de a fi născut în această zonă etnografică, în Dăbâca, sat care în mod întâmplător dar fericit, este satul cu care Muzeul Tehnicii Populare și-a început existența în 1963 prin transferul unei mori străvechi din localitate, dovada etnografică a vechimii acestui tip de moară generalizată din tradiția romană în satele românești. Nu întâmplător Ișfănoni menționează acest tip de moară și transferul ei în muzeul sibian atunci când descrie instalațiile populare ale zonei (p. 94), și spune că acest transfer a acordat morii din satul natal „un destin fericit”. Rusalin Ișfănoni a fost dascăl, director de școală și cămin cultural, cercetător la Centrul Județean de Creație Populară Hunedoara, muzeograf-cercetător la Muzeul Satului din București. De-a lungul vieții sale a participat direct la eforturile de conservare a tradițiilor populare ale zonei studiind îndeosebi spectacolele de nuntă, ceea ce explică felul în care, prin neobosite cercetări de teren a ajuns, în sfârșit, la realizarea acestei monografii valoroase, de care este atât de multă nevoie astăzi când asistăm la o radicală modificare a tradițiilor, nu numai zonale ci la nivelul întregii țări.

Pădurenii Hunedoarei, un volum de peste 350 de pagini, cu o bibliografie aproape exhaustivă, are numeroase contribuții personale ale autorului la cunoașterea zonei, este o imagine cuprinzătoare a populației ținutului, acei oameni minunați ai locului care au dat culturii noastre populare una dintre cele mai originale exemple de îmbinare a modului de viață și creație artistică, pe care autorul a valorificat-o antropologic, insistând asupra valorilor spirituale, bogate în tradiții de muncă, sărbători calendaristice, obiceiuri familiare. Îndeosebi capitolele legate de botez, nuntă, moarte au o adevărată expresie sintetică cu trimiteri la civilizația populară a zonei, la alimentație, obiceiuri, habitat, port popular, acest fapt constituind originalitatea abordării zonale, în raport cu structurile tradiționale ale cercetării etnografice.

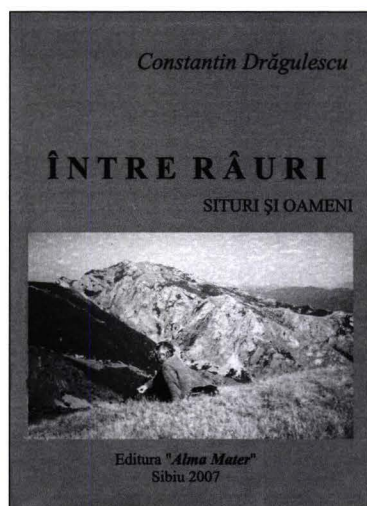
Ținutul pădurenilor este una din zonele etnografice dintre cele mai interesante și mai pline de originalitate zone din țară. Are numeroase matrici specifice zonei,

scoase în evidență în volum, cu trimiteri comparative dia și sincronice cu alte zone sau cu alte spații culturale. Aceste trăsături specifice zonale care reflectă vechimea lor și conservatorismul zonei (procedeele de cultivare și fertilizare a solului, paradoxul vâratului vitelor la munte și a oilor în hotar, portul popular cu tolobani – ciorapi de lână la bărbați - și mai ales podoabele femeilor – balții, lanțul cu chei, lanțul cu inele etc. –, utilizarea pomului cu mere la nuntă dar și obiceiul cuiului dricului) reflectă atât tradițiile străvechi locale cât și influențele zonelor vecine în dezvoltarea ocupațiilor legate de prelucrarea și metalurgia fierului (Hunedoara), munca în mine (Teliuc, Ghelar) precum și schimbările în civilizația și cultura populară din anii '50 până în prezent, inclusiv interferențele suferite în contactul cu coloniștii alogeni din marginile zonei. Monografia abordează de asemenea, influența orașului focalizator al istoriei și influențelor exterioare pe care o reprezintă Hunedoara, oraș situat în afara zonei dar cu o puternică acțiune de influențare a zonei pădurenilor de-a lungul timpului. Autorul urmărește aceste fenomene în dinamica raporturilor dintre conservatorismul pronunțat al zonei și energia civilizatoare a exteriorului, cu rezultate contradictorii, cu pierderi irecuperabile în câmpul tradițional-popular (pustiirea habitațională, disoluția obiceiurilor de nuntă, dispersarea populației spre orașele și spre industria din spațiul exterior).

Volumul se încheie cu un impresionant glosar și o suită de fotografii documentare color realizate de autor.

În concluzie se poate spune că dincolo de structura originală a volumului cu referire în special spre fenomenele tradiționale spirituale, monografia este o sinteză complexă, logică, descrisă pasionant în unele privințe, cu o bogăție de informație și detalii, autorul considerându-se doar un modest contribuitor la cunoașterea zonei, alături de Silvestru Moldovan, Emm. de Martonne, Romulus Vuia, Tache Papahagi, Ștefan Meteș, David Prodan, Elena Secoșan, Paul Petrescu, Georgeta Stoica, Nicolae Dunăre, Emilia Comișel, Ovidiu Bârlea, Ștefan Milcu, Doina Ișfănoni. Însăși acest lung șir de nume care au acordat atenție zonei arată cât de mult a stimulat ținutul pădurenilor pasiunile cercetătoare în ultimii 125 de ani. La capătul acestor eforturi menționăm cu satisfacție, și rolul lui Rusalin Ișfănoni în a urmăririi cu atenție și tenacitate științifică modul în care locuitorii zonei au creat, păstrează cu mare greutate tradițiile și se adaptează la schimbările timpului.

Valerie DELEANU

Cu întârziere recomandăm o interesantă carte care se adresează atât cititorului obișnuit, cât și specialistului.

Autorul, Constantin Drăgulescu, este o personalitate cu un profil multilateral așa cum reiese din carte și din însăși experiența vieții sale. A fost întâi copilul (născut la Între Râuri, în Tâlmaciu, dar cu antecedente prin bunici cu nordul Olteniei), a fost elevul, studentul, turistul, a devenit profesor, cercetător, etno-botanist, muzeograf, apoi profesor universitar, dar și descoperitorul unei metode proprii de tratament împotriva „oboselii vieții” – nataloterapia (reîntoarcerea în locurile natale pentru „reîncărcarea bateriilor”) pe care el însuși a experimentat-o „pe propria piele” revenind, periodic,

la Între Râuri, acasă, la „Porțile Raiului”, cum îi spune acestui spațiu natal.

„Am scris aceste rânduri pentru sufletul meu”, spunea autorul, adresându-se însă studenților săi, dar și tuturor celor care îl cunosc sau nu, dar îi vor citi cartea.

Împătimit de drumeție, dispus oricând să bată pe jos țara, de la Tâlmaciul natal până în Deltă, la Piatra Iorgovanului, Cozia, Pâclele Buzăului, pe Ineu sau în Munții Mărginimii, uneori cu candoare (la fel cu Ion Gugiuman, geograful ieșean care a scris o carte *Străbătând țara pe bicicletă*), alteori cu seriozitate, păstrându-și viziunea științifică, a căutat să transmită și altora adevărurile despre natură și oameni, pe o cale care se situează între manual, literatură și referat de specialitate.

Constantin Drăgulescu este poet, se inspiră în peisaj și își exprimă de fiecare dată, de câte ori se află în fața unui colț pitoresc de țară, propriile stări în versuri, cu care începe fiecare capitol al volumului. Ceea ce este pe drept cuvânt un fapt mai mult decât inedit.

În acest fel fiecare capitol al cărții, deschis printr-o participare sufletească, descrie un site natural ce naște poezie (la propriu), conținând în același timp o adevărată fișă de observație a cercetării: cum a ajuns în acel loc, singur sau cu colegii, cu colaboratori străini, apoi dă lista plantelor locale cu denumirile lor populare sau latine. Aceasta pentru că autorul este un botanist pasionat. El apelează la memorie (amintiri din copilărie, întâmplări petrecute în cercetare, nostalgia după ce a fost și nu mai există, de pildă Insula Ada Kaleh). Fără falsă modestie, amintește de contribuția sa la declararea unor rezervații naturale. Face observații ecologice, deplângând distrugerea unor site-uri (Avrig, Slimnic). Dă lecții de etnobotanică, culegând legende de la localnici, le asociază cu legendele culte. Ca profesor face educație ecologică a cititorului, familiarizându-l cu legislația mediului. Se arată încrezător în viitor, când cercetează situri precum Copșa Mică, Canaraua Fetelor, Hanul Conachi. Și în trecut povestește propriile aventuri, pățanii, când cu umor, când cu înfiorare. Descoperim astfel o adevărată experiență de viață, descrisă în raport cu fiecare loc bătut cu

piciorul, cu sentimentul, cu mintea, în contact mereu cu mentalitatea populară, cu memoria colectivă, păstrată în locurile descrise.

Călător, turist, cercetător, drumeț, fie cu pluta pe Olt, fie rătăcit prin păduri cu studenții săi, declarat ca mare iubitor al narciselor și al plantelor de pe vechile ziduri (Hărman), amintindu-și cu plăcere despre expedițiile de altădată ale „cutezătorilor”. A folosit orice ocazie pentru a intra în legătură și întreba pe toți oamenii întâlniți pe drum despre tot ce se știe cu privire la locurile vizitate. Pe Otăsău, râu în nordul Olteniei, întâlnește un bătrân „tobă de nescrisă carte despre cele ce sunt pe pământ, în apă și în cer”. Într-o jumătate de oră, însoțindu-l pe bătrânul anonim, a aflat „o sumedenie de lucruri despre zâne și pricolici, despre ploii de sânge și secete îngrozitoare, despre soare și vârcolaci, dar mai ales despre oameni și pământ. Încerca la despărțire acest filozof al satului vâlcean să mă convingă că țaranul de oriunde ar fi el, înghite într-un an un kilogram de țărână, iar orășeanul unul de funingine (fum)”. După ani și ani, „când l-am mai căutat din nou”, pe „bătrânul de pe Otăsău”, autorul cărții a aflat că între timp acesta „consumase toată argila câtă i-a fost menită, și a plecat dintre ai săi să se facă oale și ulcele, la cișmelele de la marginile potecii, bătute cândva împreună”. Cu reflecție amară că astăzi, în 2007, țaranul înghite același kilogram de țărână și nisip, iar orășeanului „i se servește anual, o cantitate de fum și gaze toxice de șase ori mai mare”.

Iată-l pe Constantin Drăgulescu, observând cu ochi de etnograf „surpriza” din Cheile Bistriței vâlcene, faptul că în toată zona există o mulțime de troițe pe marginea drumurilor și potecilor. Și nu doar atât. Peste tot pe unde a mers descriind situri naturale le-a descoperit pline de flori și de oameni, mai ales pline de prezența ultimilor.

Ca etno-botanist, autorul este cunoscut prin cercetările de pe Valea Sadului, în Țara Oltului, pe care a bătut-o sat cu sat, cu răbdare și exigență.

În finalul experienței de viață pe care ne-o oferă *Între Râuri* având subtitlul sugestiv *Situri și oameni*, accentul este pus în cele din urmă, tot pe *om*. O experiență a înțelegerii vieții sale corespunzătoare cu a celorlalți oameni, localnici ai siturilor descrise, a înțelegerii vieții ca acțiune, ca ghid al locurilor îndrăgite, a relațiilor cu natura, care se concentrează într-o adevărată minienciclopedie de proverbe și zicători înțelepte, un fel de concluzie de „învățăături ale autorului către semenii lui”.

Pe drept, autorul se alătură altor cercetători, scriitori, artiști sau vânători, iubitori ai spațiului natural, antropologic, care au dat relatări în mixtaj artistic-antropologic, precum Calistrat Hogaș, Ion Simionescu, Geo Bogza, Ionel Pop sau Otto Altschuler. Constantin Drăgulescu are însă originalitatea lui, deschisă tuturor, prin descrierea complexă a multor locuri frumoase ale României.

Destinată unui larg cerc de cercetători, cu vădit rol educativ, cartea reflectă personalitatea complexă de cercetător, educator, vizionar. Sunt multe diamante etnografice în această carte de suflet despre locuri și oameni. Probabil va fi în curând și o raritate bibliografică.

Valerie DELEANU

Prestigioasa editură „ASTRA Museum” din Sibiu, inițiatoarea colecției *RESTITUIRI* (în cadrul căreia a publicat cea dintâi lucrare în 2011), „recidivează” printr-o nouă apariție: volumul *Morile de vânt din Dobrogea. Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnologiei românești*, care a fost lansat în cadrul Conferinței Naționale a Asociației Etnografilor din România, desfășurată la Sibiu, în zilele de 27-29 septembrie 2012.

Adevărat tratat istorico-etnografic, tipărit într-o ținută grafică ireproșabilă, volumul, apărut postum, cuprinde lucrările științifice elaborate de Hedwig Ulrike Rușdea (una dintre marile Doamne ale muzeografiei etnografice românești) de-a lungul anilor de activitate, unele publicate, altele păstrate în arhiva

Complexului Național Muzeal ASTRA. Marea majoritate a celor publicate constituie studiile consacrate morilor de vânt din Dobrogea, studii întemeiate pe cercetări de teren temeinice, riguros științifice și pe o vastă bibliografie de specialitate, îndeosebi străină; altele se referă la morile cu ciutură (roată orizontală) din nordul Olteniei, ori fântânile dobrogene cu vârtej. Un studiu aparte analizează procesele de dezintegrare a instalațiilor de industrie țărănească din satul mehedințean Podeni. Din cele păstrate în manuscris, văd lumina tiparului, în acest volum, alte studii cu privire la morile de vânt dobrogene, care au condus la sinteza *Morile de vânt din Dobrogea în Muzeul Tehnicii Populare*, însoțită de un catalog de o înaltă ținută științifică, pe care Hedwig Rușdea o pregătise încă înainte de pensionare. Sinteza a rămas însă, din varii motive, nepublicată. Cu toate acestea, după trei decenii de la elaborare, își păstrează pe de-a întregul actualitatea, iar valoarea sa științifică intrinsecă a sporit, devenind o lucrare de referință fundamentală cu privire la fenomenul mulinologiei eoliene pe teritoriul României, utilă tuturor cercetătorilor etnologi. Alături de acestea sunt puse în circuitul științific contribuții de muzeografie precum planul tematic pentru organizarea Muzeului etnografic în aer liber din Dumbrava Sibiului elaborat la începutul anilor '60 ai secolului al XX-lea sub îndrumarea directă a dr. Cornel Irimie, sau cele care împărtășesc experiența acestei inegalabile cercetătoare cu privire la metodologia reconstituirii unor monumente de tehnică populară.

Arhitectul Paul Niedermaier publică în acest volum omagial un amplu și extrem de documentat studiu despre reconstituirea morii de vânt de la Beștepe, o experiență inedită rămasă unică în istoria lucrărilor specifice unui muzeu în aer liber.

O altă parte a volumului este dedicată personalității complexe și complete a Doamnei Hedwig Rușdea, care a trudit două decenii în a doua jumătate a veacului trecut pentru cercetarea vestigiilor culturii populare în multe zone etnografice ale țării, fără a-și drămui energia, pasiunea și capacitatea creatoare puse în slujba scopului nobil al salvării și conservării unui patrimoniu de civilizație populară unic pe

continentul european. Aportul său la construirea Muzeului etnografic din Dumbrava Sibiului încă n-a fost egalat de vreunul din muzeografii care au trudit aici: 4 gospodării ateliere, 10 mori (de vânt și hidraulice), 3 crame viticole, 10 teascuri de stors struguri, 2 poduri plutitoare, 1 povarnă de țuică, 1 uleiniță, 1 fântână dobrogeană cu vârtej.

Monumentele transferate și restaurate (chiar reconstituite - cazul morii de vânt Beștepe) sub coordonarea sa sunt azi componente emblematice ale muzeului sibian, fiind totodată dovada elocventă și incontestabilă a muncii neprecupețite a acestei cercetătoare de excepție, perseverentă și tenace, caracterizată de cultul lucrului bine făcut și de un înalt profesionalism, calități recunoscute cu prisosință de foști colegi sau de alte persoane. „Nepoata poetului și etnologului Friedrich Wilhelm Schuster” (cum ne spune Konrad Klein), a fost mulinolog de talie europeană, un „muzeograf cu vocație” (Horst Klusch), „una dintre cele mai distinse specialiste din muzeul Brukenthal” (Olimpia Tudoran), „posesoare a unei educații ireproșabile și a unei culturi solide” (Marcela Tatu), „spirit independent cu mare putere de a-și susține părerile, într-un cuvânt un model de coleg și om” (Valeriu Deleanu). La fel de elogios îi este evocată personalitatea de către Ion Augustin Goia, Ilie Moise, Constantin Popa, Mihai Sofronie, Irmgard Sedler, Maria Brândan.

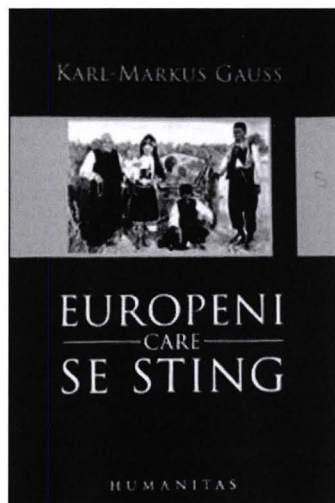
Prefațat de Georgeta Stoica, reputată cercetătoare a etnografiei naționale, care o consideră pe Hedwig Rușdea o personalitate remarcabilă a muzeografiei românești, cu o *Notă asupra ediției* semnată de Valeriu Deleanu și Delia Voina, ilustrat cu 15 desene, 62 fotografii alb-negru și 15 planșe color, volumul este un omagiu adus contribuției doamnei Rușdea la ceea ce este azi Muzeul din Dumbrava Sibiului.

Moștenirea culturală și științifică de certă valoare lăsată de Hedwig Rușdea urbei de pe Cibin, dar și științei etnologice românești deopotrivă, o situează printre cei mai de seamă cercetători români în domeniu.

Editura „ASTRA Museum” merită felicitări pentru această realizare științifică, veritabil act de *restitutio* prin care pune la dispoziția specialiștilor etnologi o carte ce le va fi un instrument indispensabil în activitatea lor.

Constantin POPA

Karl Markus Gauss, *Europeni care se sting. Note de călătorie despre sefarzii din Sarajevo, germanii din Gottschee, arbăreși, sorbi și aromâni*, Humanitas, București, 2006, 96 p.

„A fi est-european reprezintă, fără îndoială, o condamnare prealabilă, iar faptul de a te fi născut în acea parte greșită a Europei, un delict care nu poate fi trecut atât de ușor cu vederea”.

Citatul de mai sus îi aparține lui Karl Markus Gauss și reprezintă, după cum ușor se poate deduce, motivația pentru care autorul a ales să scoată la lumină, secvențe fascinante de istorie a minorităților europene. Demersul său nu este singular. Un reper similar în asemenea reportaje de călătorie¹ îl constituie mărturiile jurnalistice - dublate de precizia istoricului și de rafinamentul analitic al unui antropologului -, aparținând lui Robert D. Kaplan.

În primul capitol al cărții lui Gauss, *Evreii sefarzi din Sarajevo*, cimitirul din capitala Bosniei - Herțegovina devine un spațiu de investigație, un loc al recursului la memorie, un mod de resuscitare a adevărului despre comunitate. Din nefericire, adevărul este unul trist, el vorbește despre dificultățile adaptării evreilor veniți din Spania, la asperitățile spațiului bosniac și despre procesul de asimilare, survenit de a lungul anilor, fapt vizibil, doar la o simplă lectură, a numelor încrustate pe monumentele funerare.

Asemenea unui antropolog specialist în istoria morții, Markus Gauss știe să descifreze mesaje culturale, cu tot cu nostalgia pietrelor tombale, din comunitățile sefarde traversate de acesta. În acest context, istoria este făcută să vorbească, în subsidiar, aducând mărturii substanțiale, despre pulsul vital, demult apus, al comunității în dezbatere.

Al doilea studiu, *În Gottschee*, întâlnim mărturia obiectivă a unui străin despre tumultul istoriei, ce a afectat direct, cândva comunitatea solidă de germani de pe teritoriul Sloveniei. Evenimentele istorice majore ale acestei zone locuite de germani și-au lăsat amprenta. Național socialismul și-a făcut simțită prezența, sentimentele progermane ale locuitorilor, fiind exploatate politic și propagandistic, evident, fără consecințe pozitive pentru acest grup etnic, în perioada premergătoare celui de al doilea război mondial.

Una din realitățile istorice care i-a caracterizat pe germanii din Gottschee, începând cu jumătatea secolului al XIX-lea făcea referire la emigrările masive în America², de acolo de unde, astăzi strănepoții celor plecați, vin să cunoască, *in situ*, locurile de unde au plecat strămoșii lor. Destinul acelora plecați este mult similar cu

¹ Robert Kaplan, *Iarna la Mediterană*, Polirom, Iași, 2004. Idem, *Fantomele Balcanilor, (reeditar)*, București, 2007. Kaplan, călătorind prin țările balcanice încearcă să înțeleagă, acea minunată „rețetă a dragostei și urii”, a frumosului și abjecției. România se bucură, în carte, de un larg spațiu de investigație, considerațiile asupra ei fiind uneori șocante - niciodată însă lipsite de realism.

²Primii coloniști s-au așezat în Wisconsin și Montana, acolo unde au activat în exploatarea forestieră.

destinul românilor transilvăneni, care, la jumătatea aceluiași secol XIX, lăsau departe provincia și traversau Atlanticul, în căutarea unor orizonturi favorabile.

Astăzi *gotscheenii* se sting încet, iar istoria lor este singurul martor memorial al dramelor care nu i-au ocolit.

Un alt text incitant, *La arbăreșii¹ din Calabria*, vorbește despre mobilitatea populațiilor albaneze, la începutul secolului al XV-lea, atunci când albanezii, după ample confruntări cu trupele otomane, și-au regăsit liniștea în urma așezării, în sudul Italiei, în Apulia Calabria, Basilica și Sicilia, acolo unde, în sute de ani identitatea lor s-a afirmat, în strânsă legătura cu viața politică, a teritoriilor italiene. Istoria Italiei a creat puternice rezonanțe între arbăreșii de origine albaneză. Mișcarea unionistă italiană a făcut apel la vitejia acestora, așa după cum eroul național italian Garibaldi i-a remarcat în luptă. Curgerea sutelor de ani, depărtarea de pământul natal a afectat major componenta identitară a arbăreșilor. Elita acestora aproape că s-a stins. Limba albaneză o mai vorbesc astăzi doar bătrânii, în timp ce tinerii au abandonat înainte de al începe, războiul cu presiunile continue ale unei societăți globalizate și tehnologizate.

Destinul deloc generos al generațiilor de arbăreși ce se vor succeda se pot cuprinde în cuvintele triste dar vizionare ale unui intelect albanez: „arbăreșii se vor stinge în următoarea generație”.

Markus Gauss continuă, motivat și pasionant, călătoria prin ținuturile debordând de istorie ale populațiilor aparent pierdute, însă depozitele unor configurații identitare, de esență tare.

Călătoria sorbă prin Germania aduce în centrul atenției problema incitantă a populației sorbe, la origine slavă, ce coexistă în ținutul dintre **Magdenburg** și **Regensburg**, teritoriu ce delimita odinioară, vechiul *limes sorbicus*. Populație dârză de pădureni, sorbii au rezistat aici, mai bine de un mileniu, peste toate provocările istoriei, adesea necruțătoare. Identitate lor s-a afirmat printr-un dat nefiresc, generat de reacția de rezistență, la presiunile masive, la care a fost expus un grup etnic.

Astăzi limba lor abia se mai aude rostită, tinerii refuză asimilarea acesteia, mai ales că, statul german nu a încurajat niciodată afirmarea acestei minorități, prin a-i pune la dispoziție stimulente educaționale. Crâmpeie identitare sunt resuscitate, periodic prin recitaluri de poezie poți precum Hanzo Nepila sau din contemporanul Kito Lorencz și deopotrivă, prin pelerinajul de Paști (vechi de peste 500 de ani) sau prin vizite la muzeele din Bautzen sau Kamenz. Rezultatele sunt însă, greu de evaluat astfel că nimeni nu poate oferi garanția supraviețuirii.

Efortul popoarelor care luptă pentru supraviețuire și deopotrivă pentru recunoaștere, în spiritul reclamat de dimensiunea morală a istoriei exercită un miraj asupra cititorului curios dar puțin cunoscător. Periplusul lui Gauss nu s-ar fi încheiat în mod onest, dacă nu făcea vorbire despre aromânii Balcanilor. Curiozitatea științifică dar și antropologică l-au determinat pe Markuss Gauss să-i viziteze și să le consacre un argumentat reportaj. Căci despre aromâni este vorba în ultima secvență a cărții, *Printre aromânii din Macedonia*. Remarcabili militari, abili negustori, și buni cunoscători ai naturii, ai topografiei Balcanilor, prin incursiunile lor de păstorit, vlahii balcanici, au traversat, nu fără sacrificii, furtunile istoriei. Dacă în 1905, sultanul Abdul Hamid le recunoștea statul de minoritate autonomă, cu drept de

¹ Denumirea de *arbăreși* este păstrată tocmai pentru a indica, locul de proveniență, al primilor coloniști albanezi.

autoadministrare, în special culturală, după primul război mondial Grecia și Bulgaria le-au refuzat brutal toate drepturile, recunoscute cândva de otomani. Drama proprie s-a augmentat.

Tradițiile lor sunt puternice, la fel cu produsele culturale proprii care s-au impus în conștiința europeană. Astăzi, din nefericire, aromânii se diminuează progresiv. Cu obstinația justificată de fulminanta lor istorie, aromânii luptă pentru identitate lor, prin intermediul Ligii Aromânilor și al Uniunii Asociațiilor Culturale Vlahe. Mijloacele lor de afirmare sunt cunoscute și ambițios sistematice: editări de cărți în limbă proprie, festivaluri, întâlniri culturale, dar și demersuri politice. Un element definitoriu pentru lupta lor este *Memorandumul pentru soluționarea problemei aromâne ca premisă pentru dobândirea unei păci durabile*, trimis cancelariilor europene, în căutarea unor soluții, într-o Europă Unită. Ultimele rânduri ale documentului invocă rezumă parcă, suferința istorică și năzuințele unei populații scindate: „soarta noastră este în mâinile dumneavoastră, ale dumneavoastră și ale Europei Unite, de aceea vă rugăm să ne ajutați pe noi, aromânii ca să nu aderăm și noi la toate acele popoare care au devenit până astăzi problema arheologiei”.

Aceste populații care în mod bizar, deși nu mai număra decât vreo două-trei sute de suflete, nu se lasă asimilate, sunt astfel niște relicve vii și vorbesc mai mult despre istoria lor decât o grămadă de vestigii arheologice. Ca dintr-un insectar, autorul le culege cu un soi de evlavie laică și le privește atent, mirându-se tot timpul de capacitatea lor de a fi dăinuit.

Poate că autorul, într-o ediție viitoare a cărții va analiza și destinul altor minorități a căror identitate s-a atenuat până aproape de extincție, din cauza unei complexități de factori politico-istorici. Invocăm aici două situații, cu o putere de exemplaritate evidentă: cazul meglenoromânilor (din nordul Greciei, supuși unui proces de deznaționalizare de către greci și apoi de statul macedonean) și istroromânii din munții Istriei, pe teritoriul actual al Croației (supuși deznaționalizării, succesiv de autoritățile iugoslave și de cele croate, în secolul al XX-lea).

Europeni care se sting poate fi, în bună măsură o poveste fascinantă despre trasee istorice apuse dar și o tragică mărturie despre eforturi disperate de supraviețuire. Cel două componente se întâlnesc, fericit în paginile tomului, datorită interesului științific, acribiei și inteligenței unui excelent călător străin, dublat de atentul observator al detaliului antropologic și cultural.

Lucian Nicolae ROBU

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249